

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

**«Αντιλήψεις παιδιών νηπιακής – πρώτης σχολικής ηλικίας
και αντιλήψεις των γονέων τους για τη γονεϊκή
συμπεριφορά: μια συστημική οπτική»**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Χρήστος Θεοδωρόπουλος

Ιωάννινα, Οκτώβριος 2017

Τριμελής συμβουλευτική επιτροπή:

Άρτεμις Γιώτσα, Αν. Καθ. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (επιβλέπουσα)

Βασίλειος Κούτρας, Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Αικατερίνη Γκαρή, Καθηγήτρια ΕΚΠΑ

Επταμελής εξεταστική επιτροπή:

Άρτεμις Γιώτσα, Αν. Καθ. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (επιβλέπουσα)

Βασίλειος Κούτρας, Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Αικατερίνη Γκαρή, Καθηγήτρια ΕΚΠΑ

Ανδρέας Μπρούζος, Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Μαριγούλα Σακελλαρίου, Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Παναγιώτης Κορδούτης, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου Αθηνών

Νικόλαος Μποζατζής, Επ. Καθ. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα ερευνητική διατριβή αποτελεί μια συναφειακή μελέτη που εντάσσεται στο πλαίσιο της μελέτης της Θεωρίας της Διαπροσωπικής (Γονεϊκής) Αποδοχής/Απόρριψης για παιδιά προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας, σημείο στο οποίο βρίσκεται η πρωτοτυπία της. Αντικείμενο της διατριβής αυτής είναι η διερεύνηση των αντιλήψεων των γονέων και παιδιών νηπιακής και πρώτης σχολικής ηλικίας για τη γονεϊκή συμπεριφορά. Το θεωρητικό πλαίσιο είναι η Συστημική προσέγγιση, καθώς η οικογένεια αποτελεί το πιο σημαντικό από τα πλαίσια-συστήματα στα οποία ανήκει το άτομο. Επιπλέον, η προσέγγιση αυτή δεν αναζητά το αίτιο και το αποτέλεσμα, όπως η γραμμική προσέγγιση, αλλά το «πώς», το οποίο αφορά στους κύκλους αλληλεπίδρασης ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας.

Τη συστηματική ενασχόλησή μου με το θέμα αυτό την οφείλω, πέρα από τις προσωπικές μου ανησυχίες, πρωτίστως στις υποδείξεις της Αναπληρώτριας Καθηγήτριας κ. Αρτέμιδος Γιώτσα, η οποία με αμείωτο ενδιαφέρον καθ' όλη τη διάρκεια της ερευνητικής και συγγραφικής μου δραστηριότητας, από το σχεδιασμό ως την υλοποίηση του εγχειρήματος αυτού, με καθοδήγησε ως επιβλέπουσα. Η συμβολή της στη διαμόρφωση της τελικής μορφής της υπήρξε δημιουργικά καθοριστική. Για όλα τα παραπάνω αλλά και ακόμη γιατί αφενός από την αρχή της συνεργασίας μας μου έδειξε εμπιστοσύνη, αναγκαίο εφόδιο στην έρευνα, αφετέρου ήταν ανθρώπινη και προσιτή, ήταν πάντα εκεί, όπου χρειαζόταν, να μου προσφέρει αφειδώς υποδείξεις, πολύτιμες συμβουλές και ηθική συμπαράσταση, ώστε να νιώθω ότι συνοδοιπορούμε ουσιαστικά σε αυτή τη διαδικασία, την ευχαριστώ θερμά.

Ευχαριστώ, επίσης θερμά τα άλλα δυο μέλη της Συμβουλευτικής Επιτροπής, τον Καθηγητή, κ. Βασίλειο Κούτρα και την Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, κ. Αικατερίνη Γκαρή, για τις πολύτιμες συμβουλές, τις εύστοχες υποδείξεις και τις επισημάνσεις τους, που αφορούν, κυρίως, στην επεξεργασία των αποτελεσμάτων της έρευνάς μας και στην αναζήτηση της ενδεδειγμένης βιβλιογραφίας. Οι προτάσεις και οι συμβουλές τους συνέβαλλαν καθοριστικά στη σημαντική βελτίωση της μορφής και του περιεχομένου καθώς και στην ολοκλήρωση της διδακτορικής μου διατριβής.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους Καθηγητές κ. Ανδρέα Μπρούζο, κ. Μαριγούλα Σακελλαρίου, κ. Παναγιώτη Κορδούτη και κ. Νικόλαο Μποζατζή, μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής, γιατί τιμώντας με ανέλαβαν το δύσκολο έργο της κριτικής αποτίμησης της εργασίας μου. Οι πολύτιμες συμβουλές και υποδείξεις τους συνέβαλαν ουσιαστικά στη βελτίωση της παρούσης μελέτης.

Θα ήταν σοβαρή παράλειψη να μην εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες σε όλες τις οικογένειες, γονείς και παιδιά που μου έδωσαν τη δυνατότητα να υλοποιήσω την έρευνα της διατριβής μου. Η διάθεση χρόνου στη συμπλήρωση ερωτηματολογίων καθόρισε σε μεγάλο βαθμό την πρωτοτυπία της έρευνάς μου. Η συνεισφορά τους ήταν εξαιρετικά πολύτιμη.

Ξεχωριστά, επίσης, εκφράζω την ευγνωμοσύνη μου στους γονείς μου Σταύρο Θεοδωρόπουλο και Μαρία Θεοδωροπούλου που όλα αυτά τα χρόνια είναι πάντα δίπλα μου και στηρίζουν με όποιο κόστος τις επιλογές μου.

Ιδιαίτερα, θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στον Martin Grochtmann, ο οποίος συνετέλεσε στην καθοριστική αλλαγή που συνέβη στη ζωή μου λίγους μήνες πριν από την ολοκλήρωση αυτού του εγχειρήματος. Η πίστη του σε μένα και στις ικανότητές μου με συνόδευσε μέχρι το τέλος αυτού του ταξιδιού. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους μου τους φίλους, οι οποίοι με στήριξαν ολόψυχα καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της πολυετούς πορείας. Ήταν πάντα εκεί με διαρκές και αμείωτο ενδιαφέρον, προσφέροντάς μου την ουσιαστική στήριξή τους.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα ερευνητική διατριβή διερευνά τις αντιλήψεων παιδιών νηπιακής - πρώτης σχολικής ηλικίας και τις αντιλήψεις των γονέων τους, σε πανελλαδικό επίπεδο, για τη γονεϊκή συμπεριφορά. Το δείγμα της παρούσας ερευνητικής μελέτης αποτελείται από 1000 οικογένειες παιδιών νηπιακής και πρώτης σχολικής ηλικίας, από 4 έως 8 ετών. Αναλυτικότερα, στην έρευνα συμμετείχαν 468 αγόρια και 532 κορίτσια, 984 πατέρες και 994 μητέρες. Οι γεωγραφικές περιοχές που περιλαμβάνονται στο δείγμα είναι η Ήπειρος, η Στερεά Ελλάδα, η Μακεδονία, η Θεσσαλία, η Πελοπόννησος, τα νησιά του Ιονίου και η Θράκη. Τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν για τη διεξαγωγή της παρούσας ερευνητικής μελέτης είναι τα εξής : 1) το Ερωτηματολόγιο Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Early Childhood Parental Acceptance-Rejection Questionnaire) για τη μητέρα και τον πατέρα αντίστοιχα, το οποίο συμπλήρωσε το παιδί, 2) το Ερωτηματολόγιο για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Parental Acceptance-Rejection Questionnaire, PARENT/CONTROL), που συμπλήρωσε η μητέρα και ο πατέρας αντίστοιχα, και 3) το Ερωτηματολόγιο της Γονεϊκής Εκτίμησης για τη Συμπεριφορά του παιδιού (Parent's Evaluation of Child's Conduct), το οποίο συμπλήρωσε η μητέρα και ο πατέρας αντίστοιχα. Τα αποτελέσματα της μελέτης έδειξαν ότι οι αντιλήψεις τόσο των παιδιών όσο και των γονέων για τη γονεϊκή συμπεριφορά είναι θετικές. Τα αγόρια βιώνουν περισσότερη απόρριψη και από τους δυο γονείς σε σύγκριση με τα κορίτσια. Τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια βιώνουν περισσότερη αποδοχή από τις μητέρες τους σε σύγκριση με τους πατέρες τους. Τα παιδιά που χαρακτηρίζονται από τους γονείς τους με περισσότερο αρνητική συμπεριφορά, έχουν πιο αρνητικές αντιλήψεις για τη συμπεριφορά των γονέων προς εκείνα, σε σύγκριση με τα παιδιά που χαρακτηρίζονται από τους γονείς τους με λιγότερο αρνητική συμπεριφορά. Οι μητέρες αντιλαμβάνονται ότι εκφράζουν περισσότερη αποδοχή προς τα παιδιά τους απ' ό,τι οι πατέρες. Δεν υπήρξαν στατιστικά σημαντικές διαφορές ως προς το φύλο των γονιών σχετικά με τα επίπεδα χαρακτηρισμού της συμπεριφοράς των παιδιών τους ως αρνητικής. Οι μητέρες αντιλαμβάνονται ότι εκφράζουν περισσότερη αποδοχή τόσο προς τα αγόρια όσο και προς τα κορίτσια απ' ό,τι οι πατέρες. Όσο υψηλότερο είναι το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα τόσο υψηλότερη είναι η αποδοχή που βιώνουν τα παιδιά από εκείνον, ενώ τα επίπεδα της αντιληπτής από τα παιδιά μητρικής αποδοχής δεν επηρεάζονται από το μορφωτικό επίπεδο της μητέρας. Τα

παιδιά βιώνουν υψηλότερα επίπεδα αποδοχής από τους πατέρες τους στις πυρηνικές και εκτεταμένες οικογένειες, ενώ τα επίπεδα της αντιληπτής από τα παιδιά μητρικής συμπεριφοράς προς αυτά δεν σχετίζονται με το σχήμα οικογένειας. Η αντιληπτή από το παιδί τόσο πατρική όσο και μητρική αποδοχή και απόρριψη δεν σχετίζονται με τον αριθμό των αδερφών του μέσα στην οικογένεια, ούτε με τη σειρά γέννησής του μέσα σ' αυτή. Οι αντιλήψεις των γονέων για τη συμπεριφορά τους απέναντι στα παιδιά τους είναι πιο θετικές από τις αντιλήψεις των παιδιών για τη συμπεριφορά των γονιών τους προς εκείνα.

Λέξεις-κλειδιά: αντιλήψεις παιδιών νηπιακής-πρώτης σχολικής ηλικίας, αντιλήψεις γονέων, γονεϊκή συμπεριφορά, γονεϊκή αποδοχή-απόρριψη.

ABSTRACT

The present research dissertation explores the perceptions of preschool-1st school age children and the perceptions of their parents about the parental behavior, in Greece. The sample of this study consists of 1000 families of preschool-1st school age children, from 4 to 8 years old. In more detail, 468 boys, 532 girls, 984 fathers and 994 mothers took part in this study. The geographical areas of Greece that are included in the sample are Epirus, Sterea Hellas, Macedonia, Thessaly, the Peloponnese, the Ionian Islands and Thrace. The instruments that were used for the purpose of the present study are the following: 1) the Early Childhood Parental Acceptance-Rejection Questionnaire for the mother and the father respectively, that was completed by the child, 2) the Parental Acceptance-Rejection Questionnaire, PARENT/CONTROL that was completed by the mother and the father respectively, and 3) the Parent's Evaluation of Child's Conduct, that was completed by the mother and the father respectively. The results of the study showed that the perceptions of children and parents about the parental behavior are positive. Boys experience more rejection from both parents than girls. Boys and girls experience more acceptance from their mothers than their fathers. The children that are characterized by their parents with more negative behavior, have more negative perceptions about their parents' behavior towards them than the children who are characterized by their parents with less negative behavior. Mothers perceive themselves expressing more

acceptance towards their children than fathers do. There were no statistically significant differences between fathers and mothers regarding the levels of how much they characterize their children's behavior as negative. Mothers perceive themselves expressing more acceptance towards boys and girls than fathers do. The higher the father's educational level the higher the acceptance the children experience from him, while the levels of acceptance that the children experience from their mother are not related to her educational level. Children experience more acceptance from their fathers in nuclear and extended families, while the levels of acceptance and rejection that they experience from their mothers are not related to the family type. Paternal and maternal acceptance and rejection perceived by the child are not related neither to the number of the child's siblings nor to his/her birth order within the family. Parents' perceptions about their behavior towards their children are more positive than children's perceptions about their parents' behavior towards them.

Keywords: perceptions of preschool-1st school age children, perceptions of parents, parental behavior, parental acceptance-rejection.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	11
ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ.....	15
1. ΣΥΣΤΗΜΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ	15
1.1. Βασικές έννοιες.....	15
1.1.1. Το σύστημα και οι ιδιότητές του.....	15
1.1.2. Πλαίσιο.....	16
1.1.3. Δομή.....	17
1.1.4. Κυκλική αιτιότητα.....	17
1.1.5. Ανατροφοδότηση.....	18
1.1.6. Τριγωνοποίηση.....	19
1.1.7. Ομοιόσταση και η αλλαγή.....	20
1.2. Συστημική προσέγγιση και οικογένεια: ιστορική αναδρομή.....	20
1.3. Εφαρμογή της συστημικής προσέγγισης στην κατανόηση της οικογένειας ως συστήματος.....	22
2. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ.....	24
2.1. Η ελληνική οικογένεια στην ιστορική της διαδρομή.....	25
3. ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΠΑΙΔΙΩΝ-ΓΟΝΕΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ ΝΗΠΙΑΚΗ ΚΑΙ ΠΡΩΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ (4-8 ΕΤΩΝ).....	29
3.1. Γονεϊκοί τύποι και τρόποι πειθαρχίας των παιδιών.....	32
3.2. Σχέσεις παιδιού-μητέρας κατά τη νηπιακή και πρώτη σχολική ηλικία.....	35
3.3. Σχέσεις παιδιού-πατέρα κατά τη νηπιακή και πρώτη σχολική ηλικία.....	36
4. ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗ ΝΗΠΙΑΚΗ ΚΑΙ ΠΡΩΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ.....	38
4.1. Νηπιακή ηλικία.....	38
4.2. Πρώτη σχολική ηλικία.....	40
4.3. Συναισθηματικές δυσκολίες και δυσκολίες συμπεριφοράς κατά τη νηπιακή και πρώτη σχολική ηλικία (4-8 ετών).....	41

5. ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΠΑΙΔΙΩΝ ΚΑΙ ΓΟΝΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥΣ ΣΧΕΣΗ.....	44
5.1. Η έννοια της αντίληψης στην ψυχολογία.....	44
5.2. Αυτοαντίληψη, αυτοεικόνα και αυτοεκτίμηση των παιδιών.....	45
5.3. Αντιλήψεις των παιδιών για τους γονείς και τη σχέση τους μαζί τους.....	48
5.4. Αντιλήψεις των γονέων για τα παιδιά τους και τη σχέση μαζί τους.....	52
6. ΓΟΝΕΪΚΗ ΑΠΟΔΟΧΗ ΚΑΙ ΑΠΟΡΡΙΨΗ.....	57
6.1. Ιστορική αναδρομή	57
6.2. Επισκόπηση της Θεωρίας Διαπροσωπικής Αποδοχής-Απόρριψης.....	59
6.3. Η Διάσταση της «Γονεϊκής Ζεστασιάς».....	61
6.4. Η υπο-θεωρία προσωπικότητας που σχετίζεται με τη γονεϊκή αποδοχή-απόρριψη	65
6.5. Η υπο-θεωρία διαχείρισης της απόρριψης	68
6.6. Η υπο-θεωρία των κοινωνικο-πολιτιστικών συστημάτων που αφορούν στη γονεϊκή αποδοχή-απόρριψη	69
6.7. Έρευνες για την αντιληπτή από παιδιά και γονείς γονεϊκή αποδοχή-απόρριψη.....	71
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ.....	76
7. ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	76
7.1. Ερευνητικές υποθέσεις και ερευνητικά ερωτήματα.....	76
8. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	78
8.1. Το δείγμα.....	78
8.2. Τα εργαλεία.....	82
8.3. Η διαδικασία συλλογής δεδομένων.....	84
9. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ.....	87
9.1. Παραγοντικές αναλύσεις.....	87
9.2. Ανάλυση αξιοπιστίας.....	98
9.3. Ερευνητικές υποθέσεις και ερωτήματα.....	103
9.3.1. Σύγκριση ανάμεσα στις αντιλήψεις των παιδιών και των γονέων για τη γονεϊκή συμπεριφορά.....	141

10. ΣΥΖΗΤΗΣΗ.....	144
10.1. Σύγκριση ανάμεσα στις αντιλήψεις των παιδιών και των γονέων για τη γονεϊκή συμπεριφορά	164
10.2. Γενικά συμπεράσματα της παρούσας ερευνητικής μελέτης.....	165
11. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	167
11.1. Περιορισμοί της παρούσας έρευνας.....	167
11.2. Μελλοντικές κατευθύνσεις της έρευνας.....	168
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	170
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	188

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα διδακτορική διατριβή έχει ως σκοπό τη διερεύνηση των αντιλήψεων των παιδιών νηπιακής - πρώτης σχολικής ηλικίας και των γονέων τους, σε πανελλαδικό επίπεδο, για τη γονεϊκή συμπεριφορά. Για το σκοπό αυτό, η έρευνα απευθύνθηκε σε παιδιά νηπιακής – πρώτης σχολικής ηλικίας και στους γονείς τους, από τους οποίους ζητήθηκε η αντίχρευσή τους.

Για να τεκμηριωθεί η άποψη που προαναφέρθηκε, διατυπώθηκαν οι παρακάτω **ερευνητικές υποθέσεις και ερευνητικά ερωτήματα:**

1) Αναμένεται οι αντιλήψεις των παιδιών για τη συμπεριφορά των γονέων απέναντί τους να είναι θετικές.

2) Αναμένεται τα αγόρια να βιώνουν περισσότερη απόρριψη και από τους δυο γονείς σε σύγκριση με τα κορίτσια.

3) Αναμένεται τα αγόρια να βιώνουν περισσότερη αποδοχή από τους πατέρες τους σε σύγκριση με τις μητέρες τους, ενώ τα κορίτσια να βιώνουν περισσότερη αποδοχή από τις μητέρες τους σε σύγκριση με τους πατέρες τους.

4) Αναμένεται οι αντιλήψεις και των δύο γονέων για τη συμπεριφορά τους απέναντι στα παιδιά τους να είναι θετικές.

5) Τα παιδιά που χαρακτηρίζονται από τους γονείς τους με περισσότερο αρνητική συμπεριφορά, αναμένεται να έχουν πιο αρνητικές αντιλήψεις για τη συμπεριφορά των γονέων προς εκείνα, σε σύγκριση με τα παιδιά που χαρακτηρίζονται από τους γονείς τους με λιγότερο αρνητική συμπεριφορά.

6) Τα αγόρια που χαρακτηρίζονται από τους γονείς τους με περισσότερο αρνητική συμπεριφορά, αναμένεται να έχουν πιο αρνητικές αντιλήψεις για τη συμπεριφορά των γονέων προς εκείνα, σε σύγκριση με τα κορίτσια που χαρακτηρίζονται από τους γονείς τους με περισσότερο αρνητική συμπεριφορά.

7) Οι μητέρες ή οι πατέρες χαρακτηρίζουν περισσότερο ως αρνητική τη συμπεριφορά των παιδιών τους; Υπάρχει διαφοροποίηση ως προς το φύλο του παιδιού;

8) Οι μητέρες ή οι πατέρες αντιλαμβάνονται περισσότερο να εκφράζουν αποδοχή στα αγόρια και στα κορίτσια αντίστοιχα;

9) Πώς σχετίζεται το μορφωτικό επίπεδο των γονιών με την αντιληπτή από τα

παιδιά γονεϊκή συμπεριφορά προς αυτά;

10) Πώς σχετίζεται το σχήμα οικογένειας με την αντιληπτή από τα παιδιά γονεϊκή συμπεριφορά προς αυτά;

11) Πώς σχετίζεται ο αριθμός των αδερφών του παιδιού με τις αντιλήψεις του για τη συμπεριφορά των γονέων προς εκείνο;

12) Πώς σχετίζεται η σειρά γέννησης του παιδιού με την αντιληπτή από αυτό γονεϊκή συμπεριφορά προς εκείνο;

Επιπλέον, έγινε **σύγκριση** ανάμεσα στις αντιλήψεις των παιδιών και των γονέων τους για τη γονεϊκή συμπεριφορά.

Το **δείγμα** της παρούσας ερευνητικής μελέτης αποτελείται από 1000 οικογένειες παιδιών νηπιακής και πρώτης σχολικής ηλικίας, από 4 έως 8 ετών. Ως προς το είδος των οικογενειών, το 85,4% είναι πυρηνικές, το 3,2% είναι διπυρηνικές, το 8,5% είναι εκτεταμένες, το 2,3% είναι μονογονεϊκές και το 0,6% είναι οικογένειες όπου απουσιάζει σταθερά ο ένας από τους δύο γονείς. Αναλυτικότερα, στην έρευνα συμμετείχαν 468 αγόρια και 532 κορίτσια, 984 πατέρες και 994 μητέρες.

Όσον αφορά στη **μέθοδο** επιλογής του δείγματος, εφαρμόστηκε η *κατά συστάδες δειγματοληψία*. Αρχικά, εντοπίστηκαν τα σχολεία με παιδιά προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας, δηλαδή Νηπιαγωγεία και Δημοτικά, των γεωγραφικών διαμερισμάτων της Ελλάδας. Στη συνέχεια, έγινε τυχαία επιλογή των σχολείων – ισάριθμων ανά γεωγραφικό διαμέρισμα – των οποίων τα παιδιά και οι οικογένειές τους πήραν μέρος στην παρούσα έρευνα. Από αυτά τα σχολεία, έγινε τυχαία επιλογή των οικογενειών που προσεγγίστηκαν για το σκοπό αυτό. Η συλλογή των οικογενειών πραγματοποιήθηκε μετά από προσέγγιση των συλλόγων γονέων των νηπιαγωγείων του καθενός από τα γεωγραφικά διαμερίσματα της χώρας. Οι γεωγραφικές περιοχές που περιελήφθησαν τελικά στο δείγμα είναι η Ήπειρος, η Στερεά Ελλάδα, η Μακεδονία, η Θεσσαλία, η Πελοπόννησος, τα νησιά του Ιονίου και η Θράκη.

Η διατριβή αποτελείται από δύο μέρη. Το **θεωρητικό** και το **ερευνητικό**. Το θεωρητικό μέρος περιλαμβάνει τα κεφάλαια 1^ο, 2^ο, 3^ο, 4^ο, 5^ο και 6^ο και το ερευνητικό μέρος περιλαμβάνει τα κεφάλαια 7^ο, 8^ο, 9^ο, 10^ο και 11^ο. Ακολουθεί το παράρτημα και η σχετική βιβλιογραφία.

Στο πρώτο μέρος, η διατριβή περιλαμβάνει:

1. Το **Πρώτο Κεφάλαιο**, στο οποίο παρουσιάζεται η συστημική προσέγγιση και το πώς αυτή σχετίζεται με την έννοια της οικογένειας. Πιο συγκεκριμένα, αναλύονται οι βασικές έννοιες της συστημικής προσέγγισης, όπως το σύστημα και οι ιδιότητές του, το πλαίσιο, η δομή, η κυκλική αιτιότητα, η ανατροφοδότηση, η τριγωνποίηση, η ομοιόσταση και η αλλαγή, και γίνεται ιστορική αναδρομή στη διαμόρφωση της συστημικής προσέγγισης.
2. Το **Δεύτερο Κεφάλαιο**, στο οποίο περιγράφεται η ελληνική οικογένεια στην ιστορική αναδρομή της.
3. Το **Τρίτο Κεφάλαιο**, το οποίο αναφέρεται στις αλληλεπιδράσεις μεταξύ παιδιών και γονέων κατά τη νηπιακή και πρώτη σχολική ηλικία (4-8 ετών). Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζονται οι γονεϊκοί τύποι και οι τρόποι πειθαρχίας των παιδιών αυτής της ηλικίας. Επιπλέον, περιγράφονται οι σχέσεις παιδιού – μητέρας και παιδιού – πατέρα κατά τη νηπιακή και πρώτη σχολική ηλικία.
4. Το **Τέταρτο Κεφάλαιο**, στο οποίο παρουσιάζεται η συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού κατά τη νηπιακή και την πρώτη σχολική ηλικία. Επιπλέον, παρουσιάζονται οι συναισθηματικές δυσκολίες και οι δυσκολίες συμπεριφοράς των παιδιών κατά τη νηπιακή και πρώτη σχολική ηλικία.
5. Το **Πέμπτο Κεφάλαιο**, στο οποίο παρουσιάζονται οι αντιλήψεις παιδιών και γονέων για τη μεταξύ τους σχέση. Πιο συγκεκριμένα, αναλύεται η έννοια της αντίληψης στην επιστήμη της Ψυχολογίας, καθώς και οι έννοιες της αυτοαντίληψης, της αυτοεκτίμησης και της αυτοεικόνας του παιδιού. Επιπλέον, παρουσιάζονται οι αντιλήψεις των παιδιών για τους γονείς και τη σχέση τους μαζί τους, καθώς και οι αντιλήψεις των γονέων για τα παιδιά τους και τη σχέση τους μαζί τους.
6. Το **Έκτο Κεφάλαιο**, στο οποίο αναλύονται οι έννοιες της γονεϊκής αποδοχής και απόρριψης. Πιο συγκεκριμένα, γίνεται ιστορική αναδρομή στη μελέτη της οικογενειακής αποδοχής και απόρριψης, καθώς και επισκόπηση της Θεωρίας Διαπροσωπικής Αποδοχής – Απόρριψης. Στην επισκόπηση αυτή περιλαμβάνονται η διάσταση της «Γονεϊκής Ζεστασίας», η υπο-θεωρία προσωπικότητας που σχετίζεται με τη γονεϊκή αποδοχή-απόρριψη, η υπο-θεωρία διαχείρισης της απόρριψης και η υπο-θεωρία των κοινωνικο-πολιτιστικών συστημάτων που αφορούν στη γονεϊκή αποδοχή-απόρριψη.

Στο δεύτερο μέρος, η διατριβή περιλαμβάνει:

7. Το **Έβδομο Κεφάλαιο**, στο οποίο διατυπώνονται ο βασικός σκοπός της έρευνας, οι ερευνητικές υποθέσεις και τα ερευνητικά ερωτήματα.
8. Το **Όγδοο Κεφάλαιο**, στο οποίο παρουσιάζεται το είδος έρευνας και η μεθοδολογία της. Περιγράφεται το δείγμα της έρευνας, δικαιολογείται η διαδικασία συλλογής των δεδομένων, παρουσιάζονται αναλυτικά τα ερευνητικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν για τη συλλογή των ερευνητικών δεδομένων και η διαδικασία συλλογής του υλικού.
9. Το **Ένατο Κεφάλαιο**, στο οποίο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας. Περιγράφεται η παραγοντική ανάλυση, η ανάλυση αξιοπιστίας και γίνεται παρουσίαση των αποτελεσμάτων των ερευνητικών υποθέσεων και ερωτημάτων.
10. Το **Δέκατο Κεφάλαιο** αναφέρεται στη συζήτηση και την ερμηνεία των ερευνητικών μας ευρημάτων. Επιχειρείται η αποτίμηση των ευρημάτων και η σύνδεση τους με ευρήματα άλλων ερευνών, σχετικών με τις αντιλήψεις παιδιών και γονέων για τη γονεϊκή συμπεριφορά. Επίσης, παρουσιάζονται σε σύνοψη τα βασικά γενικά συμπεράσματα της παρούσας ερευνητικής μελέτης.
11. Το **Ενδέκατο Κεφάλαιο**, στο οποίο παρουσιάζονται οι περιορισμοί και οι μελλοντικές κατευθύνσεις της παρούσας έρευνας, με στόχο την ανάπτυξη πρόληψης σχετικής με τις σχέσεις γονέων-παιδιών και την ψυχολογική προσαρμογή των παιδιών καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους μέχρι την ενηλικίωση.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1. ΣΥΣΤΗΜΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1.1. Βασικές έννοιες

Βασικές έννοιες της συστημικής-οικογενειακής προσέγγισης αποτελούν: το πλαίσιο, η δομή, η κυκλική αιτιότητα, η ανατροφοδότηση, η τριγωνοποίηση, η ομοιόσταση και η αλλαγή.

1.1.1. Το σύστημα και οι ιδιότητές του

Τα ζωντανά ανθρώπινα συστήματα, όπως είναι μια οικογένεια ή μια ομάδα ανθρώπων γενικότερα, αποτελούν ισομορφικά συστήματα, με την έννοια ότι είναι παρόμοια σε δομή και λειτουργία και διαφέρουν σε διαφορετικά πλαίσια. Τα συστήματα αυτά οργανώνουν ενέργεια, κατευθύνονται σε στόχους και αυτό-διορθώνονται (Agazarian, 2014).

Οι βασικές ιδιότητες των ζωντανών ανθρώπινων συστημάτων που σχετίζονται με το πώς αυτά μεταβάλλονται και προχωρούν, είναι οι εξής:

- Τα ζωντανά ανθρώπινα συστήματα δίνουν και παίρνουν πληροφορίες. Πιο συγκεκριμένα, διατηρούνται σταθερά και ισορροπημένα με το να μη δίνουν περισσότερα απ' όσα αντέχουν να δώσουν και να μην παίρνουν περισσότερα απ' όσα μπορούν να αφομοιώσουν.
- Τα ζωντανά ανθρώπινα συστήματα ανοίγουν και κλείνουν τα όριά τους. Αυτή η ιδιότητα ονομάζεται «διαπερατότητα των ορίων». Τα όρια αποτελούν τη δομή του συστήματος, μέσα στην οποία περικλείεται η πληροφορία από την άποψη τόσο του χώρου όσο και του χρόνου. Τα ζωντανά ανθρώπινα συστήματα, λοιπόν, ενσωματώνουν εύκολα τις οικείες πληροφορίες και δυσκολεύονται με τις μη οικείες. Η είσοδος νέων πληροφοριών προκαλεί το σύστημα να μεταβληθεί και να αναδιοργανωθεί, ώστε να τις ενσωματώσει. Όταν οι νέες πληροφορίες είναι σε μεγάλο βαθμό μη οικείες, τότε το σύστημα είτε κλείνει τα όριά του κρατώντας τις μακριά, είτε τις αφήνει να μουν σαν ένα αποκομμένο μέρος του το οποίο δεν επικοινωνεί με το υπόλοιπο σύστημα. Μερικές φορές το σύστημα διατηρεί αυτή τη σχάση, με αποτέλεσμα κάθε αναπτυξιακή δυνατότητα που θα μπορούσε να έχει προέλθει από την

ενσωμάτωση της διαφοράς να χάνεται ανεπιστρεπτί. Η εκροή και εισροή πληροφοριών ωθούν το σύστημα να οργανώσει ενέργεια, προωθώντας την επικοινωνία τόσο εντός του συστήματος όσο και ανάμεσα στο σύστημα και στον εξωτερικό κόσμο.

- Τα ζωντανά ανθρώπινα συστήματα κατευθύνονται προς συγκεκριμένους στόχους. Οι στόχοι ενός συστήματος είναι η επιβίωση, η ανάπτυξη και ο μετασχηματισμός.
- Τα ζωντανά ανθρώπινα συστήματα αυτό-διορθώνονται. Καθώς οι συγκρουσιακές επικοινωνίες τα αποσταθεροποιούν, αυτά επανασταθεροποιούνται μέσα από την επίλυση των συγκρούσεων, είτε αποκόπτοντας ορισμένες διαφορές που διαταράσσουν την υπάρχουσα κατάσταση (αποφεύγοντας έτσι την αλλαγή), είτε αργοπορώντας για να εμπεριέξουν τη σύγκρουση, ώσπου να μπορέσουν να ενσωματωθούν οι διαφορές. Τα συστήματα επιβιώνουν χάρη στην ικανότητά τους να προσεγγίζουν και να επιλύουν τα προβλήματα που εμφανίζονται στη διαδρομή τους προς ένα στόχο (Agazarian, 2014).

1.1.2. Πλαίσιο

Μια συμπεριφορά που εκδηλώνεται από ένα μέλος μιας οικογένειας μπορεί να νοηματοδοτηθεί αν γίνει αντιληπτή ως μέρος του πλαισίου μέσα στο οποίο εντάσσεται, όπως είναι αυτό της συγκεκριμένης οικογένειας. Η συγκεκριμένη συμπεριφορά εμφανίζεται για να εξυπηρετήσει τη λειτουργία αυτής της οικογένειας και διαμορφώνεται μέσα από τις αλληλεπιδράσεις-σχέσεις όλων των μελών του συστήματος (Watzlawick, Bavelaw & Jackson, 1967· Watzlawick, 1986).

Το πλαίσιο, λοιπόν, περιλαμβάνει το σύνολο των αλληλεπιδράσεων που λαμβάνουν χώρα ανάμεσα στα μέλη ενός συστήματος καθώς και ανάμεσα στο συγκεκριμένο σύστημα και στο υπερσύστημα ή στο υποσύστημα με το οποίο επικοινωνεί. Ένα υπερσύστημα μπορεί να είναι η κοινωνία μέσα στην οποία ζει η οικογένεια, ενώ ένα υποσύστημα μπορεί να είναι αυτό των γονέων ή αυτό των παιδιών μέσα στην οικογένεια. Η οικογένεια αποτελεί το πιο σημαντικό από τα πλαίσια-συστήματα στα οποία ανήκει ένα άτομο, καθώς οι διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύσσονται μέσα σ' αυτή διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς του (Παπαδιώτη-Αθανασίου, 2014). Επειδή η αντίληψη της οικογένειας ως σύστημα

αποτελεί βασικό αξίωμα της οικογενειακής θεραπείας, ο όρος «οικογενειακή θεραπεία» χρησιμοποιείται συχνά ως ταυτόσημος με τον όρο «συστημική θεραπεία» (Griffin & Greene, 1999).

1.1.3. Δομή

Σύμφωνα με τον Miller (1965), η δομή ενός συστήματος είναι «η διευθέτηση των υποσυστημάτων και των στοιχείων του στο χώρο με έναν ορισμένο τρόπο, σε μια δεδομένη στιγμή. Η έννοια της δομής, λοιπόν, σχετίζεται με τον τρόπο οργάνωσης της οικογένειας, δηλαδή τα υποσυστήματα που την απαρτίζουν. Για παράδειγμα, τα βασικά υποσυστήματα μιας πυρηνικής οικογένειας είναι αυτό των συζύγων και αυτό των παιδιών. Ανάμεσα στα υποσυστήματα υπάρχουν όρια τα οποία ορίζονται από τους κανόνες που σχετίζονται με τη συμμετοχή των μελών στις λειτουργίες της οικογένειας. Τα όρια αυτά μπορεί να είναι ανοιχτά, οπότε διευκολύνεται η μεταφορά πληροφοριών μέσα και έξω από την οικογένεια, ή κλειστά, οπότε παρεμποδίζεται αυτή η μεταφορά. Η δομή της οικογένειας μπορεί να αλλάζει, με αποτέλεσμα να αλλάζουν οι θέσεις των μελών μέσα σ' αυτή, καθώς και οι εμπειρίες τους (Minuchin, 2000).

Η δομή που αναπτύσσει μια οικογένεια για να διεκπεραιώσει τις λειτουργίες της καθορίζεται από την ίδια την οικογένεια. Κάθε οικογένεια έχει τη δική της ιδιοσυγκρασιακή δομή, όπως κάθε άτομο έχει τη δική του προσωπικότητα (Παπαδιώτη-Αθανασίου, 2014). Σύμφωνα με τους Goldenberg και Goldenberg (2004), βασικό χαρακτηριστικό της δομής της οικογένειας είναι η ιεραρχία στην οργάνωσή της. Επισημαίνουν, μάλιστα, ότι στις λειτουργικές οικογένειες οι γονείς είναι αυτοί που έχουν περισσότερη δύναμη και εξουσία από τα παιδιά τους, καθώς και ότι τα μεγαλύτερα αδέρφια έχουν περισσότερες ευθύνες και προνόμια από τα μικρότερα.

1.1.4. Κυκλική αιτιότητα

Όταν εκδηλώνεται μια συμπεριφορά από ένα μέλος μιας οικογένειας, δεν αναζητείται το αίτιο και το αποτέλεσμα, όπως στη γραμμική προσέγγιση, αλλά το «πώς», το οποίο αφορά στους κύκλους αλληλεπίδρασης ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας. Η συμπεριφορά του ενός μέλους επηρεάζεται από τη συμπεριφορά και επηρεάζει τη

συμπεριφορά όλων των υπόλοιπων οικογενειακών μελών (Παπαδιώτη-Αθανασίου, 2006· Schlippe & Schweitzer, 2008).

Οι Χατζηχρήστου, Κατή και Γεωργαντή (2011) αναφέρουν ένα παράδειγμα που δείχνει την κυκλική αλληλεπίδραση ανάμεσα στα μέλη μιας οικογένειας. Οι γονείς παραπονιούνται ότι το παιδί τους είναι ανώριμο, ανεύθυνο και δεν ανταποκρίνεται στις υποχρεώσεις του απέναντι στο σπίτι και στο σχολείο. Αυτό δημιουργεί αρνητικό, συγκρουσιακό κλίμα τόσο μεταξύ των γονέων όσο και μεταξύ εκείνων και του παιδιού. Η μητέρα παραπονιέται ότι μόνο εκείνη ασχολείται με το παιδί, ενώ ο πατέρας την κατηγορεί ότι είναι υπερπροστατευτική και ότι το «κακομαθαίνει». Όσο η μητέρα κατηγορεί τον πατέρα, τόσο εκείνος αισθάνεται ανεπαρκής στο ρόλο του και απομακρύνεται από την ίδια και το παιδί τους. Όσο ο πατέρας απομακρύνεται, τόσο η μητέρα αισθάνεται αβοήθητη και ασχολείται περισσότερο με τα θέματα του παιδιού, το οποίο αισθάνεται ανίκανο και παραιτείται όλο και περισσότερο από τις υποχρεώσεις του. Αυτό που χρειάζεται, λοιπόν, είναι να τροποποιηθούν αυτές οι κυκλικές αλληλεπιδράσεις και τα μέλη να διαμορφώσουν νέους λειτουργικούς τρόπους συμπεριφοράς μεταξύ τους.

Με βάση την έννοια της κυκλικής αιτιότητας, μπορούμε να προκαλέσουμε αλλαγή σε ένα σύστημα παρεμβαίνοντας σε οποιοδήποτε μέρος του. Έτσι, στην οικογενειακή θεραπεία, αν θέλουμε να επιφέρουμε αλλαγή στη συμπεριφορά ενός μέλους μέσα στην οικογένεια, μπορούμε να το πετύχουμε χωρίς να παρέμβουμε άμεσα στο ίδιο το άτομο, αλλά στα άλλα μέλη της. Στην περίπτωση, λοιπόν, που ένα παιδί εμφανίζει προβληματική συμπεριφορά, η αλλαγή στη στάση και στη συμπεριφορά των γονέων ή στη μεταξύ τους σχέση μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την αλλαγή αυτής της συμπεριφοράς του παιδιού (Παπαδιώτη-Αθανασίου, 2014). Επιπλέον, μια μικρή παρέμβαση σε ένα σύστημα μπορεί να έχει μεγάλα αποτελέσματα, πολλαπλάσια της αλλαγής που συντελέστηκε. Αυτό μπορεί να συμβεί επειδή υπάρχει συνεχής αλληλεξάρτηση των μερών του συστήματος, οπότε η παραμικρή αλλαγή μεταφέρεται σε ολόκληρο το σύστημα (Βασιλείου, 1987).

1.1.5. Ανατροφοδότηση

Πρόκειται για τη διαδικασία με την οποία ένα σύστημα λαμβάνει την πληροφόρηση που χρειάζεται για να αυτοοργανωθεί, ώστε να προχωρήσει προς έναν προγραμματισμένο στόχο ή να διατηρηθεί σε μια σταθερή κατάσταση. Σύμφωνα με

την αρχή της αυτοοργάνωσης, η οποία διέπει τα ζωντανά συστήματα, όταν ένα ζωντανό σύστημα αποκλίνει από την εκπλήρωση του σκοπού του, αναπτύσσει αυτόματα τους μηχανισμούς εκείνους που επιτρέπουν τη διόρθωση της πορείας του. Οι πρώτοι που ανέπτυξαν την έννοια της αυτοοργάνωσης-αυτοποίησης των ζωντανών συστημάτων ήταν οι Χιλιανοί βιολόγοι Humberto Maturana και Francisco Varela (Schlippe & Schweitzer, 2008).

Η ανατροφοδότηση μπορεί να είναι θετική, οπότε ενισχύει την όποια απόκλιση ή αλλαγή, ή αρνητική, οπότε μειώνει την απόκλιση ή αλλαγή» (Κωτσίδας, 1994, όπως αναφέρεται στο *Χατζηχρήστου, Κατή και Γεωργαντή, 2011*). Για το λόγο αυτό, υπάρχουν οικογένειες που συντηρούν ακόμα και δυσλειτουργικούς τρόπους αλληλεπίδρασης ανάμεσα στα μέλη τους, ενώ κάποιες άλλες αλλάζουν σταδιακά τους δυσλειτουργικούς τρόπους επικοινωνίας αντικαθιστώντας τους με νέους πιο λειτουργικούς για τα μέλη τους (Χατζηχρήστου, Κατή & Γεωργαντή, 2011).

1.1.6. Τριγωνοποίηση

Ο Murray Bowen όρισε την τριγωνοποίηση ως τις συναισθηματικές δυνάμεις που αναπτύσσονται συνεχώς ανάμεσα σε τρεις πόλους. Ένα τρίγωνο δημιουργείται όταν εισάγεται ένα τρίτο πρόσωπο σε μια δυαδική σχέση προκειμένου αυτή να σταθεροποιηθεί, όταν υπάρχει κίνδυνος διατάραξής της. Το φαινόμενο αυτό είναι πολύ συχνό στις οικογένειες, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη συμμαχία ενός γονέα με ένα παιδί εναντίον του άλλου γονέα, όταν η ένταση μεταξύ των συζύγων είναι τόσο μεγάλη που απειλεί τη σχέση τους (Bowen, 1996).

Επιπλέον, η τριγωνοποίηση μπορεί να διατηρηθεί και μετά την αποχώρηση από την οικογένεια ενός μέλους που αποτελούσε μέρος ενός τριγώνου. Με αυτόν τον τρόπο, διαμορφώνεται τριγωνοποίηση ανάμεσα στις γενιές. Ο ρόλος που κατέχει ένα μέλος μιας οικογένειας σε μια τριγωνική σχέση είναι δυνατό να μεταφερθεί και να επαναληφθεί – και μετά την επιλογή συντρόφου – στη δομή της οικογένειας που αυτό θα δημιουργήσει στο μέλλον (Bowen, 1996).

Η τριγωνοποίηση αποτελεί συνήθως ένα δυσλειτουργικό τρόπο σχετίζεσθαι μέσα στην οικογένεια, εμποδίζοντας τη σχέση «πρόσωπο με πρόσωπο» ανάμεσα σε δύο μέλη που έχουν τόσο στενή σχέση (Γιώτσα, Μακρή, Κουτελού, Σταματελάτου & Χαβρεδάκη, 2011). Σε μια πυρηνική δυσλειτουργική οικογένεια, το κεντρικό τρίγωνο

περιλαμβάνει συχνά ένα παιδί στο οποίο ανατίθεται ο ρόλος του γονέα («γονεοποιημένο» παιδί) όταν για κάποιο λόγο οι γονείς δεν μπορούν να ασκήσουν το γονεϊκό τους ρόλο. Επιπλέον, το κεντρικό τρίγωνο μπορεί να περιλαμβάνει ένα άτομο στο οποίο ανατίθεται το πρόβλημα. Στην περίπτωση αυτή, θεωρείται ότι το ίδιο το σύστημα διώχνει το άτομο που εμφανίζει το πρόβλημα, τοποθετώντας το σε ρόλο «αποδιοπομπαίου τράγου» (Παπαδιώτη-Αθανασίου, 2014).

1.1.7. Ομοιόσταση και αλλαγή

Η ομοιόσταση σχετίζεται με την τάση της οικογένειας - όπως και κάθε συστήματος - να παραμένει σταθερή κάτω από μεταβαλλόμενες συνθήκες, οπότε και να αντιστέκεται στην αλλαγή. «Η ομοιόσταση εξασφαλίζεται από την αρνητική ανατροφοδότηση. Μια απόκλιση από την κατάσταση ισορροπίας γίνεται αντιληπτή και προκαλεί μια ρυθμιστική πράξη, η οποία φέρνει την παράμετρο πίσω στην παλιά της τιμή. Για παράδειγμα, ξαναγεμίζουμε το ντεπόζιτο του αυτοκινήτου μας όταν ο δείκτης της βενζίνης πέσει, χτυπάμε το άλογο με τα σπιρούνια όταν ελαττώνει την ταχύτητά του ή προσπαθούμε να πετύχουμε κάποιο παρόμοιο αποτέλεσμα χτυπώντας το παιδί μας ή προκαλώντας του ενοχές» (Schlippe & Schweitzer, 2008).

Η αλλαγή σχετίζεται με την τάση των ζωντανών συστημάτων να μετακινούνται και να εξελίσσονται. Η εξέλιξη ενός συστήματος μπορεί να είναι αποτέλεσμα των αλλαγών που συντελούνται στο εσωτερικό του, αλλά και των αλλαγών που συμβαίνουν έξω από αυτό, στο υπερσύστημα με το οποίο αλληλεπιδρά. Η αλλαγή μιας οικογένειας σχετίζεται με την τάση της να προσαρμόζεται στις τροποποιούμενες ανάγκες των μελών της κατά τη διάρκεια των διαφορετικών σταδίων του κύκλου ζωής της, αλλά και στις μεταβαλλόμενες ανάγκες της ευρύτερης κοινωνίας μέσα στην οποία αυτή βρίσκεται και με την οποία αλληλεπιδρά (Παπαδιώτη-Αθανασίου, 2014).

Η ομοιόσταση και η αλλαγή, λοιπόν, αποτελούν δυο αντιτιθέμενες τάσεις, η ισχύς καθεμιάς από τις οποίες καθορίζει και το βαθμό ευελιξίας της οικογένειας στην προσπάθειά της για επιβίωση (Schlippe & Schweitzer, 2008).

1.2. Συστημική προσέγγιση και οικογένεια: ιστορική αναδρομή

Η συστημική προσέγγιση αποτελεί έναν τρόπο σκέψης και προσέγγισης των φαινομένων και έχει εφαρμογή σε διάφορους επιστημονικούς κλάδους, όπως είναι η ψυχολογία, η κοινωνιολογία, η ιατρική και η οικονομία (Παπαδιώτη-Αθανασίου,

2014· Schlippe & Schweitzer, 2008). Η προσέγγιση αυτή βασίζεται στη Γενική Θεωρία Συστημάτων, όπως αυτή διαμορφώθηκε τη δεκαετία του 1940 με τη σημαντική συμβολή του Γερμανού βιολόγου Ludwig Von Bertalanffy (Γιώτσα, Μακρή, Κουτελού, Σταματελάτου & Χαβρεδάκη, 2011). Ο Bertalanffy (1934) παρατήρησε ότι η εξέταση των μεμονωμένων μερών και λειτουργιών ενός ζωντανού οργανισμού δεν μπορεί να μας δώσει πληροφορίες για το πώς αυτός καταφέρνει να διατηρήσει την ισορροπία του. Για να λάβουμε αυτές τις πληροφορίες, χρειάζεται να εστιάζουμε στο πώς αυτά τα μέρη και οι λειτουργίες συντονίζονται μεταξύ τους.

Παράλληλα με τη συμβολή του Bertalanffy, σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της συστημικής σκέψης έπαιξε και η κυβερνητική επιστήμη, με βασικό εκπρόσωπο το μαθηματικό και μηχανικό Norbert Wiener. Ο Wiener εργάστηκε κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στον τομέα των αντιαεροπορικών συστημάτων ακριβείας, για την αντιμετώπιση των εχθρικών αεροπορικών επιθέσεων (Παπαδιώτη-Αθανασίου, 2014). Το 1961 διατύπωσε και δημοσίευσε τις βασικές αρχές της κυβερνητικής επιστήμης, οι οποίες περιλαμβάνουν την αρχή της ανατροφοδότησης, την αρχή της αυτοοργάνωσης και την αρχή της διακίνησης πληροφορίας (Wiener, 1961). Σύμφωνα με τον Wiener, αυτές οι αρχές, οι οποίες διέπουν τα μηχανικά συστήματα επιτρέποντάς τους να ελέγχουν την κατάσταση και να πετυχαίνουν τους στόχους τους, μπορούν να εφαρμοστούν και σε όλους τους ζωντανούς οργανισμούς. Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, συνεργάστηκε με επιστήμονες από διάφορους επιστημονικούς κλάδους, όπως ο κοινωνικός ψυχολόγος Kurt Lewin και ο ανθρωπολόγος Gregory Bateson (Παπαδιώτη-Αθανασίου, 2014).

Ο Kurt Lewin εισήγαγε τις έννοιες του πλαισίου και της ανατροφοδότησης στην ερμηνεία της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Επιπλέον, επεσήμανε ότι η ομάδα αναπτύσσει μια διαφορετική δυναμική, η οποία είναι ανεξάρτητη από το άθροισμα των μελών της (Lewin, 1945). Ο Gregory Bateson, σε συνεργασία με τον ψυχίατρο Jurgen Ruesch, εισήγαγαν τις βασικές αρχές της επικοινωνίας στην ψυχιατρική πρακτική, όπως αυτές εκφράστηκαν στην κυβερνητική (Ruesch & Bateson, 1951). Ο Bateson ανέπτυξε, επίσης, τη θεωρία του «διπλού δεσμού», η οποία κατέχει σημαντική θέση στη συστημική θεωρία και πρακτική. Ο διπλός δεσμός προϋποθέτει μια στενή σχέση εξάρτησης, όπως είναι η σχέση μητέρας-παιδιού, όπου η μητέρα επικοινωνεί στο παιδί δύο αντιφατικά μηνύματα. Για παράδειγμα, μπορεί η λεκτική επικοινωνία να είναι “σ' αγαπώ” αλλά η εξωλεκτική επικοινωνία να την αναιρεί με

σφιγμένα χείλη ή αδιάφορο τόνο στη φωνή. Το παιδί στο διπλό δεσμό παγιδεύεται επειδή όπως και να αντιδράσει θα είναι λάθος. Συνυπάρχει, επίσης, στο διπλό δεσμό η μη λεκτική απαγόρευση να σχολιασθεί το παράδοξο της επικοινωνίας ή να εγκαταλειφθεί η επικοινωνία, η οποία συμβαίνει κατ' επανάληψη και δημιουργεί την αίσθηση ότι το παράδοξο είναι και ο μόνος τρόπος επικοινωνίας. (Bateson, Jackson, Haley & Weakland, 1956).

Κεντρικό ρόλο στη συστημική προσέγγιση παίζει η έννοια του συστήματος, το οποίο αποτελεί ένα σύμπλεγμα στοιχείων ενός συνόλου που αλληλεπιδρούν (Bertalanffy, 1968). Επομένως, το σύστημα δεν αποτελείται μόνο από το άθροισμα των μερών του αλλά και από τις μεταξύ τους σχέσεις. Η συστημική προσέγγιση, λοιπόν, μελετά το άτομο ως μια ενιαία οντότητα, αλλά και ως μέρος των συστημάτων στα οποία ανήκει και δρα κατά τη διάρκεια της ζωής του. Η συμπεριφορά του διαμορφώνεται μέσα από τις αλληλεπιδράσεις-σχέσεις που αναπτύσσει με τα υπόλοιπα μέρη-μέλη των συστημάτων αυτών. Η αλλαγή σε ένα μέρος ενός συστήματος μπορεί να επιφέρει αλλαγή σε ολόκληρο το σύστημα. Σε αντίθεση με την παραδοσιακή επιστημονική μεθοδολογία, η οποία αναζητά μια αιτιώδη σχέση για την εξήγηση των φαινομένων, ο συστημικός τρόπος σκέψης εστιάζει στην ανατροφοδότηση της πληροφορίας και στην αλληλεπίδραση των στοιχείων για να μελετήσει τη συμπεριφορά ενός συστήματος (Παπαδιώτη-Αθανασίου, 2000· Πολέμη-Τοδούλου, 2010· Χατζηχρήστου, Κατή & Γεωργαντή, 2011).

1.3. Εφαρμογή της συστημικής προσέγγισης στην κατανόηση της οικογένειας ως συστήματος

Μέσα, λοιπόν, από την παρατήρηση και την πεποίθηση ότι τα ανθρώπινα προβλήματα είναι ουσιαστικά διαπροσωπικά και όχι ενδοπροσωπικά, διαμορφώθηκε η συστημική-οικογενειακή θεραπεία, η οποία αποτελεί μια από τις κυριότερες σχολές ψυχοθεραπείας και συμβουλευτικής στο χώρο της κλινικής ψυχολογίας (Carr, 2006). Η συστημική-οικογενειακή θεραπεία δε σχετίζεται μόνο με την οικογένεια, αλλά και με άλλα συστήματα, όπως είναι το σχολικό, το κοινωνικό και το εργασιακό περιβάλλον (Γιώτσα, Μακρή, Κουτελού, Σταματελάτου & Χαβρεδάκη, 2011).

Στις αρχές του 20^{ού} αιώνα, οι παρατηρήσεις μιας ομάδας ψυχιάτρων, στην οποία περιλαμβάνονταν οι Ackerman, Jakson και Bowen, εστίασαν στις σχέσεις νεαρών σχιζοφρενών με την οικογένειά τους συνδέοντας την ασθένειά τους με τις

οικογενειακές αλληλεπιδράσεις. Η ομάδα αυτή αξιοποίησε τις αρχές της Γενικής Θεωρίας Συστημάτων και της κυβερνητικής επιστήμης, εφαρμόζοντάς τες στην κλινική πράξη. Η διεύρυνση του πλαισίου και η έμφαση στις σχέσεις αποτέλεσαν βασικές έννοιες της συστημικής προσέγγισης που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη θεραπεία οικογένειας (Goldenberg & Goldenberg, 2004).

Η οικογενειακή θεραπεία είναι αποτέλεσμα της εξέλιξης της συστημικής σκέψης στο χώρο της ψυχοθεραπείας. Η επιρροή της κυβερνητικής επιστήμης έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του αρχικού σταδίου της εφαρμογής της οικογενειακής θεραπείας, το οποίο αποτέλεσε την Κυβερνητική Α' Τάξης. Η πρώτη τάξης κυβερνητική περίοδος βασίζεται στις θέσεις του μοντερνισμού για την ύπαρξη μιας αντικειμενικής πραγματικότητας που το άτομο μπορεί να παρατηρήσει και να καταγράψει (Carr, 2006). Στη συνέχεια, οι θέσεις του κοινωνικού κονστρουξιονισμού οδήγησαν την οικογενειακή θεραπεία στην Κυβερνητική Β' Τάξης. Η δεύτερης τάξης κυβερνητική περίοδος βασίζεται στις θέσεις του μεταμοντερνισμού, πρεσβεύοντας ότι δεν υπάρχει αντικειμενική γνώση έξω από το υποκείμενο που τη διαμορφώνει (Gergen, 1985). Η παραδοχή, λοιπόν, ότι η πραγματικότητα δεν «ανακαλύπτεται», αλλά κατασκευάζεται από τον παρατηρητή, που διατυπώθηκε από τα ρεύματα του κονστρουκτιβισμού και αργότερα του κονστρουξιονισμού, υιοθετήθηκε από τη συστημική σκέψη (Κατάκη, 2012).

Η οικογένεια αποτελεί ένα ζωντανό και ανοιχτό σύστημα, καθώς εξαρτάται άμεσα από το εξωτερικό του περιβάλλον και βρίσκεται σε συνεχή αλληλεπίδραση μαζί του (Katz & Kahn, 1969, όπως αναφέρεται στο *Χατζηχρήστου, Κατή & Γεωργαντή, 2011*). Επιπλέον, η συμπεριφορά και η δυσκολία που παρουσιάζει ένα άτομο δεν αποτελούν προσωπική του υπόθεση, αλλά σχετίζονται με το πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτό ανήκει και δρα, με κυριότερο το οικογενειακό πλαίσιο. Επομένως, δίνεται έμφαση στις αλληλεπιδράσεις και στις διαπροσωπικές σχέσεις μέσα στην οικογένεια, όπου μια προβληματική συμπεριφορά ενός μέλους μπορεί να είναι λειτουργική μέσα στο οικογενειακό πλαίσιο και δυσλειτουργική έξω απ' αυτό (Γιώτσα, Μακρή, Κουτελού, Σταματελάτου & Χαβρεδάκη, 2011· Παπαδιώτη-Αθανασίου, 2014). Μέσα στην οικογένεια το πλέγμα των σχέσεων που συνδέει τα μέλη της παίζει καθοριστικό ρόλο στην πορεία και στην εξέλιξη τους. Τα μέλη αλληλοεπηρεάζονται και προσδιορίζει το ένα το άλλο με τέτοιο τρόπο που δεν μπορεί να γίνει κατανοητή η συμπεριφορά του ενός ανεξάρτητα από τη συμπεριφορά του άλλου (Boscolo & Bertrando, 2008).

Στην οικογενειακή θεραπευτική προσέγγιση, ο θεραπευτής δεν αντιμετωπίζει μεμονωμένα το άτομο που εκδηλώνει ένα σύμπτωμα, αλλά ολόκληρο το πλαίσιο-σύστημα στο οποίο αυτό ανήκει. Έχει παρατηρηθεί ότι τα παιδιά είναι αυτά που συνήθως εκδηλώνουν κάποιο σύμπτωμα όταν εμφανίζεται κάποιο σοβαρό πρόβλημα μέσα στην οικογένεια. Οι πρώτοι οικογενειακοί θεραπευτές αρνούνταν να προχωρήσουν σε θεραπεία χωρίς την παρουσία όλων των μελών της οικογένειας. Ωστόσο, με την πάροδο του χρόνου και την εξέλιξη της συστημικής θεραπείας, η συστημική θεραπευτική προσέγγιση περιλαμβάνει και την ατομική θεραπεία, λαμβάνοντας βέβαια υπόψη το πλαίσιο μέσα στο οποίο δρα το άτομο, καθώς και τις σχέσεις-αλληλεπιδράσεις του με τα υπόλοιπα μέλη του πλαισίου-συστήματος μέσα στο οποίο αυτό λειτουργεί (Boscolo & Bertrando, 2008).

2. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Σύμφωνα με τους κοινωνικούς επιστήμονες, η οικογένεια αποτελεί έναν παγκόσμιο και αναγκαίο θεσμό για την ανθρώπινη επιβίωση σε όλες τις κοινωνίες (Georgas, 2006). Είναι το πρωταρχικό κοινωνικό σύστημα μέσα στο οποίο το άτομο εντάσσεται και κοινωνικοποιείται και το οποίο μεταβάλλεται με το πέρασμα του χρόνου (Popenoe, 1988· Segalen, 1996). Η οικογένεια δεν περιλαμβάνει μόνο τα μέλη που την απαρτίζουν αλλά και τις αλληλεπιδράσεις που αναπτύσσονται ανάμεσά τους. «Κάθε αλλαγή που συμβαίνει σε ένα μέλος της οικογένειας επηρεάζει άμεσα ή έμμεσα και τα υπόλοιπα μέλη της» (Γεώργας, Μπεζεβέγκης & Γιώτσα, 2006).

Δύο πολύ σημαντικές έννοιες που αφορούν στην οικογένεια είναι η δομή και η λειτουργία της. Η *δομή* αναφέρεται στον αριθμό των μελών της οικογένειας και στη σύνθεση των ρόλων και των θέσεών τους μέσα σ' αυτή, όπως είναι η μητέρα, ο πατέρας, ο γιος, η κόρη κτλ. Η *λειτουργία* αναφέρεται στους τρόπους με τους οποίους η οικογένεια ικανοποιεί τις φυσικές και ψυχολογικές ανάγκες των μελών της, ώστε να εξασφαλίζει τη βιολογική, ψυχολογική και κοινωνική επιβίωσή της. Παραδείγματα λειτουργιών της οικογένειας αποτελούν η εξασφάλιση τροφής και στέγης, η επικοινωνία με φιλικά πρόσωπα οι σχέσεις με την πατρική οικογένεια και άλλους συγγενείς, η αποδοχή και αναγνώριση από τον κοινωνικό περίγυρο κ.ά (Γεώργας, 1999· Murdock, 1949).

2.1. Η ελληνική οικογένεια στην ιστορική της διαδρομή

Όσον αφορά στην οικογενειακή δομή στην Ελλάδα, η παραδοσιακή Ελληνική εκτεταμένη οικογένεια μπορεί να περιγραφεί ως πατριαρχική, όπου ο πατέρας ή ο παππούς κατείχαν τη νομική εξουσία και οι κοινωνικές νόρμες υποστήριζαν το κύρος τους. Όσον αφορά στους οικογενειακούς ρόλους και λειτουργίες, ο πατέρας κατείχε ηγετικό ρόλο μέσα στην οικογένεια και χειριζόταν όλα τα οικονομικά ζητήματα. Η μητέρα έπρεπε να αποδέχεται τις αποφάσεις του συζύγου της, να βρίσκεται πάντα στο σπίτι και να φροντίζει τα παιδιά, μιας και ο πρωταρχικός της στόχος ήταν να είναι καλή μητέρα. Οι γονείς καλούνταν να είναι προστατευτικοί και υποστηρικτικοί, τα παιδιά να είναι υπάκουα, να σέβονται και να φροντίζουν τους γονείς τους όταν αυτοί μεγαλώσουν. Επιπλέον, οι γυναίκες δεν επιτρεπόταν να κάνουν παιδιά εκτός γάμου και έπρεπε να επιστρέψουν στο πατρικό τους σπίτι σε περίπτωση χωρισμού (Mylonas, Gari, Giotsa, Pavlopoulos & Panagiotopoulou, 2006).

Πλήθος ερευνών που έχουν πραγματοποιηθεί στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, στις οποίες συμμετείχαν παιδιά, έφηβοι, φοιτητές, δάσκαλοι, μητέρες και πατέρες, μετανάστες κ.ά., επιχείρησαν να διερευνήσουν τυχόν αλλαγές στις οικογενειακές αξίες μέσα στο πέρασμα του χρόνου. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι, όσον αφορά στους ιεραρχικούς ρόλους του πατέρα και της μητέρας, όλες οι ηλικιακές ομάδες απέρριψαν τον πατριαρχικό ρόλο και τη δύναμη του πατέρα. Από την άλλη πλευρά, οι αξίες που είναι σχετικές με τις ευθύνες των γονέων προς τα παιδιά (π.χ. «οι γονείς δεν πρέπει να μαλώνουν μπροστά στα παιδιά τους», «πρέπει να είμαστε φιλότιμοι», «τα προβλήματα της οικογένειας λύνονται μέσα στην οικογένεια»), καθώς και με τις υποχρεώσεις παιδιών προς την οικογένεια και τους συγγενείς (π.χ. «οι γονείς έχουν την υποχρέωση να φροντίζουν τα παιδιά τους», «τα παιδιά έχουν την υποχρέωση να φροντίσουν τους γονείς όταν γεράσουν», «τα παιδιά πρέπει να δουλεύουν για να βοηθούν την οικογένεια», «τα μέλη της οικογένειας πρέπει να διατηρούν καλές σχέσεις με τους συγγενείς»), φάνηκαν σαφώς να υιοθετούνται από εφήβους και φοιτητές (Γεώργας, 1999· Γιώτσα, 2010· Μαράτου-Αλιπράντη, 1999· Μουσούρου, 1989· Μουσούρου & Στρατηγάκη, 2003· Mylonas, Gari, Giotsa, Pavlopoulos & Panagiotopoulou, 2006· Παπαδήμου, 1999· Τσαούσης, 1984).

Οι έρευνες έδειξαν, επίσης, ότι, ως προς τη δομή της, η ελληνική οικογένεια φαίνεται να αλλάζει, καθώς παρατηρείται αύξηση των πυρηνικών αυτόνομων νοικοκυριών.

Ωστόσο, το γεγονός ότι οι συγγενείς κατοικούν σε κοντινή απόσταση αλληλεπιδρώντας και προσφέροντας τη βοήθειά τους, μας οδηγεί στην εμφάνιση του σχήματος εκτεταμένης αστικής οικογένειας, ως αποτέλεσμα της μεταφοράς του σχήματος της εκτεταμένης αγροτικής οικογένειας από το χωριό στην πόλη. Επιπλέον, μέσα στο πέρασμα του χρόνου, οι γυναίκες άρχισαν να εργάζονται και να σπουδάζουν, αυξάνοντας τη δύναμή τους μέσα στην οικογένεια. Ως προς τη λειτουργία της ελληνικής οικογένειας, εκτός από τη διατήρηση στενών σχέσεων των μελών με τους συγγενείς, διατηρείται σε υψηλό βαθμό και η υιοθέτηση αξιών που σχετίζονται με τη συναισθηματική σχέση και τη φροντίδα ανάμεσα στα οικογενειακά μέλη. Αυτό που φαίνεται να αλλάζει, πέραν από την αυταρχική δύναμη του πατέρα, από είναι η ανισότητα και η ακαμψία στις σχέσεις ανάμεσα στους γονείς και τα παιδιά (Ακριβούση, 2009· Γεώργας, 1999· Mylonas, Gari, Giotsa, Pavlopoulos & Panagiotopoulou, 2006· Χόρτη, 2007).

Τα οικογενειακά σχήματα που συναντάμε σήμερα στην ελληνική κοινωνία είναι:

- η *πυρηνική* οικογένεια: περιλαμβάνει τους γονείς και τα παιδιά. Λειτουργεί ως ομάδα, στην οποία ο καθένας έχει το δικό του ρόλο ανάλογα με την ηλικία και το φύλο του. Η πυρηνική οικογένεια διαθέτει σταθερές αξίες και συμπεριφορές, τις οποίες επιδιώκει να μεταδώσει από γενιά σε γενιά. Το παιδί έχει πρωταγωνιστικό ρόλο μέσα στην οικογένεια, καθώς είναι ο λόγος για τον οποία αυτή δημιουργήθηκε. Βασική επιδίωξη αποτελεί η κοινωνική άνοδος των οικογενειακών μελών, καθώς έτσι προωθείται κοινωνικά ολόκληρη η οικογένεια. Γ' αυτό το λόγο, δίνεται μεγάλη βαρύτητα στη μόρφωση και στη σχολική επιτυχία των παιδιών, τα οποία υφίστανται συχνά μεγάλη πίεση προκειμένου να επιτύχουν αυτό το σκοπό. Μέσα στην πυρηνική οικογένεια εμφανίζονται έντονες σχέσεις αλληλεξάρτησης που δημιουργούν συγκρούσεις ανάμεσα στα μέλη, καθώς οι επιθυμίες των γονιών δεν ταυτίζονται με αυτές των παιδιών. Επιπλέον, τα παιδιά επωμίζονται συχνά ένα βάρος. Αν αποτύχουν, δεν κατορθώνουν να ικανοποιήσουν τις προσδοκίες των γονιών τους, ενώ αν επιτύχουν, εντάσσονται κοινωνικά σε άλλες ομάδες, με αποτέλεσμα να μένει πάλι ανολοκλήρωτη αυτή η ικανοποίηση. Όσον αφορά στο ρόλο της γυναίκας, αυτός περιορίζεται δραστικά, καθώς η ίδια θεωρεί ότι πρέπει να αφιερώσει όλη τη ζωή της στα παιδιά, τα οποία την έχουν ανάγκη

(Γεώργας, 1999· 2000· 2002· Γεώργας, Γκαρή & Μυλωνάς, 2004· Γεώργας, Μπεζεβέγκης & Γιώτσα, 2006· Γιώτσα, 2003).

- Η *εκτεταμένη* οικογένεια: περιλαμβάνει τρεις ή περισσότερες γενιές προσώπων που συνδέονται μεταξύ τους με δεσμούς καταγωγής, σε κάθετο (π.χ. από τους δύο ή τον ένα γονέα, τα άγαμα τέκνα τους και τα παιδιά των τέκνων αυτών) και οριζόντιο επίπεδο (επίσης, τους πλάγιους συγγενείς, τους συζύγους τους και τα τέκνα τους). Είναι μια συνεργατική ομάδα με κοινά περιουσιακά στοιχεία, τα οποία διαχειρίζεται ο αρχηγός της. Οι ανάγκες του ατόμου ταυτίζονται με τις ανάγκες του συνόλου και όλα τα μέλη ζουν αφοσιωμένα σ' αυτό το σύνολο. Η οικογένεια αντιμετωπίζει τις δυσκολίες οργανώνοντας τη ζωή της με κοινούς κανόνες, αξίες και ρόλους. Στις αγροτικές περιοχές, όπως σε πολλά ελληνικά χωριά, ο πατέρας είναι ο αρχηγός της εκτεταμένης οικογένειας, έχει υπεύθυνος γι' αυτή και την εκπροσωπεί στον έξω κόσμο. Η μητέρα είναι ο συνδεκτικός κρίκος, συντονίζει, συμπληρώνει το ρόλο του πατέρα, αλλά και υποτάσσεται σ' αυτόν (Αργυρούδη & Κορδούτης, 2012· Γεώργας, 1999· 2000· 2002· Γεώργας, Γκαρή & Μυλωνάς, 2004· Γεώργας, Μπεζεβέγκης & Γιώτσα, 2006· Γιώτσα, 2003).
- Η *εκτεταμένη αστική* οικογένεια: δομικά είναι πυρηνική, αλλά λειτουργικά διατηρεί στοιχεία από την εκτεταμένη οικογένεια (Γιώτσα, 2010).
- Η *διπυρηνική* οικογένεια: αποτελείται από τις οικογένεια των δύο διαζευγμένων γονέων και τα παιδιά τους. Αυτή η μορφή οικογένειας προκύπτει μετά από διαζύγιο των γονέων (Γεώργας, 1999· 2000· 2002· Γεώργας, Γκαρή & Μυλωνάς, 2004· Γεώργας, Μπεζεβέγκης & Γιώτσα, 2006· Γιώτσα, 2003). Το διαζύγιο είναι μια πολυσύνθετη διαδικασία, η οποία επηρεάζει πολλούς τομείς της ζωής τόσο των παιδιών όσο και των γονέων. Τα τελευταία χρόνια η πυρηνική οικογένεια όλο και περισσότερο διασπάται στις δυτικές κοινωνίες και τα διαζύγια αυξάνονται, με αποτέλεσμα συχνά ο ένας από τους δυο γονείς να αναλαμβάνει να μεγαλώσει μόνος το παιδί/τα παιδιά του (Χατζηχρήστου, 1999). Αν και η Ελλάδα παρουσιάζει από τους χαμηλότερους δείκτες διαζυγίου συγκριτικά με άλλες χώρες, εμφανίζει μια σταθερή αύξηση της συχνότητάς τους (Χατζηχρήστου, Γκαρή, Μυλωνάς, Καρίτσα, Τσιόβολου & Γιαβρίμης, 2014). Ωστόσο, υπάρχει έλλειψη της

βιβλιογραφίας σχετικά με τις επιδράσεις του διαζυγίου στα μέλη της ελληνικής οικογένειας. Οι ελλειπείς γνώσεις πάνω στο ζήτημα συντηρούν τα στερεότυπα και τον κοινωνικό στιγματισμό του παρελθόντος, χωρίς να δίνουν έμφαση στην τραυματική εμπειρία του διαζυγίου. Η αλληλεπίδραση του μακροσυστήματος (κοινωνικές στάσεις και αξίες, στατιστικά δεδομένα), του εξωσυστήματος (παράμετροι του συγκεκριμένου περιβάλλοντος), του μικροσυστήματος (σχέσεις των μελών της συγκεκριμένης οικογένειας) και του οντογενετικού συστήματος (χαρακτηριστικά του παιδιού και ψυχοκοινωνική επάρκεια), καθορίζει τον τρόπο με τον οποίο θα προσαρμοστούν τα μέλη μιας οικογένειας στις νέες συνθήκες που δημιουργεί το διαζύγιο (Χατζηχρήστου, 1999).

- Η *μονογονεϊκή* οικογένεια: αποτελείται από τους άγαμους ή χήρους γονείς και τα παιδιά τους. Ο γονέας που μένει με το παιδί, προσπαθώντας να καλύψει και τους δυο ρόλους, αφοσιώνεται συχνά αποκλειστικά σ' αυτό. Αυτό μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την απόλυτη ταύτιση παιδιού-γονέα και τη δημιουργία μιας «κλειστής» σχέσης που δύσκολα χωράει τρίτους. Αυτός ο κίνδυνος είναι ιδιαίτερα αυξημένος όταν απουσιάζουν άλλα μέλη της οικογένειας που θα μπορούσαν να παίξουν βοηθητικό ρόλο, όπως ο παππούς, η γιαγιά κ.ά. Όταν ο γονέας πιέζεται ψυχολογικά, το παιδί συχνά αναλαμβάνει αυτό το ρόλο του γονέα παραμερίζοντας τα δικά του συναισθήματα και νιώθοντας υπεύθυνο για την κατάσταση. Κάποια παιδιά διαχειρίζονται αυτή τη συνθήκη βρίσκοντας πρότυπα σε φιλικά πρόσωπα ή εκπαιδευτικούς που λειτουργούν ως μεσάζοντες, επιτρέποντας τους να σκιαγραφήσουν ένα πρότυπο προς ταύτιση.
- Η *οικογένεια όπου απουσιάζει σταθερά ένας από τους δύο γονείς*: είναι απόρροια των συνεχών μετακινήσεων και της συνεχούς απουσίας λόγω επαγγελματικών υποχρεώσεων ενός ή και των δύο γονέων. Δε λείπει η συναισθηματική εγγύτητα ανάμεσα στα οικογενειακά μέλη. Οι οικογένειες που ανήκουν σ' αυτή τη μορφή διασπώνται λόγω κοινωνικοοικονομικών συνθηκών. Τα οικονομικά προβλήματα οδηγούν τον έναν από τους δυο γονείς να μεταναστεύσει και να αποχωριστεί την οικογένειά του. Άλλη αιτία αποτελεί το επάγγελμα του ενός γονέα (π.χ. στρατιωτικός), το οποίο τον αναγκάζει να μετακινηθεί μακριά από την περιοχή που μένει η οικογένειά του για κάποιο χρονικό διάστημα. Άλλοι λόγοι μπορεί να είναι η ασθένεια του

ενός γονέα, το να είναι φαντάρος ο πατέρας ή ο ένας γονέας να βρίσκεται στη φυλακή. Οι επιδράσεις στα παιδιά αυτών των οικογενειών μοιάζουν με αυτές των μονογονεϊκών, αλλά φαίνεται να είναι πιο ήπιες, καθώς η απουσία του ενός γονέα είναι προσωρινή. Το παιδί στερείται τον ένα γονέα, αλλά μπορεί να κατανοήσει τους λόγους της απουσίας του (Γαλάνης, Παπαδιώτη, Χατζηπαναγιώτης, Αλτάνη, Λάζου, Φωτίκα & Αλεξανδράτου, 1995· Γεώργας, 1999· 2000· 2002· Γεώργας, Γκαρή & Μυλωνάς, 2004· Γεώργας, Μπεζεβέγκης & Γιώτσα, 2006· Γιώτσα, 2003).

Οι δύσκολες κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες των τελευταίων δεκαετιών, οι οποίες συνεχίζουν να ταλανίζουν την Ελλάδα μέχρι και σήμερα, δημιούργησαν το φόβο ότι η «σύγχρονη αστικοποιημένη καταναλωτική κοινωνία μας θα χτιζόταν στα συντρίμια των οικογενειακών σχέσεων». Ωστόσο, φαίνεται ότι η ανθεκτικότητα, η ευστάθεια, η προσαρμοστικότητα και η ευελιξία των οικογενειακών δομών παραμένουν ισχυρές μέσα στο χρόνο, λειτουργώντας ως ένα σημαντικό διαχρονικό δίκτυο ασφαλείας για καθέναν από εμάς (Κατάκη, 2012).

3. ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΠΑΙΔΙΩΝ-ΓΟΝΕΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ ΝΗΠΙΑΚΗ ΚΑΙ ΠΡΩΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ (4-8 ΕΤΩΝ)

Είναι ευρέως αποδεκτό ότι η οικογένεια – ειδικά οι γονείς – παίζουν τον πιο κρίσιμο ρόλο στην ανάπτυξη του παιδιού από την πρώιμη παιδική ηλικία μέχρι την εφηβεία (Nixon & Halpenny, 2010). Η σχέση γονέα-παιδιού αποτελεί το πρωταρχικό περιβάλλον κοινωνικοποίησης των παιδιών και οι πρώιμες εμπειρίες-βιώματα αυτής της σχέσης διαμορφώνουν την προσωπικότητα τους, καθώς και τις μελλοντικές τους συμπεριφορές (Caughy, Huang & Lima, 2009). Γι' αυτούς τους λόγους, ένα μεγάλο μέρος της έρευνας πάνω στην οικογένεια έχει εστιάσει στη σχέση ανάμεσα στους γονείς και στα παιδιά. Η γονεϊκή ανταπόκριση και ο γονεϊκός έλεγχος έχουν βρεθεί να αποτελούν τις πιο σημαντικές πτυχές του γονεϊκού ρόλου (Nixon & Halpenny, 2010), συμβάλλοντας σ' αυτό που ονομάζεται «γονεϊκή εμπλοκή» (Gutman & Feinstein, 2007).

Η νηπιακή και πρώτη σχολική ηλικία χαρακτηρίζονται από τη βαθύτερη κατανόηση, από την πλευρά των παιδιών, της αλληλεπίδρασής τους με τους γονείς τους. Πιο

συγκεκριμένα, τα παιδιά αρχίζουν να καταλαβαίνουν ότι η συμπεριφορά τους διεγείρει τη συμπεριφορά των γονέων τους, και το αντίστροφο. Επιπλέον, αρχίζουν να αποκτούν μια καλύτερη αίσθηση του εαυτού τους ως ικανού να ελέγχει τα συναισθήματά του σε σχέση με τα αιτήματα των γονιών τους. Εκτός από αυτό, σ' αυτή την ηλικία έχει παρατηρηθεί μια αύξηση του θυμού που εκφράζουν τα παιδιά. Ως αποτέλεσμα των αναπτυξιακών αλλαγών των παιδιών, οι γονείς χρειάζεται να θέσουν όρια και ταυτόχρονα να ενθαρρύνουν την αυτονομία των παιδιών τους, χωρίς να παραμερίσουν την αγάπη τους γι' αυτά (Scaramella & Leve, 2004).

Η *Θεωρία Προσκόλλησης* του Bowlby αναφέρεται στη σχέση γονέων-παιδιών και δίνει έμφαση στη συμπεριφορά του παιδιού κατά τη διάρκεια περιόδων γονεϊκής απουσίας και επανεμφάνισης (Harper, 2011). Πιο συγκεκριμένα, η θεωρία του υποστηρίζει ότι το παιδί, προκειμένου να είναι ψυχικά υγιές, χρειάζεται την εμπειρία μιας ζεστής, στενής και σταθερής σχέσης με τη μητέρα του, μέσα στην οποία και οι δυο να βιώνουν χαρά και ικανοποίηση. Ο Bowlby, λοιπόν, έδωσε έμφαση στη μητέρα, καθώς, όπως υποστήριξε, ο πατέρας διαδραματίζει δευτερεύοντα ρόλο, ο οποίος αφορά κυρίως στην παροχή συναισθηματικής υποστήριξης στη σύζυγο ως μητέρα (Bretherton, 1992). Επιπλέον, σύμφωνα με τη θεωρία του Bowlby, η γονεϊκή ευαισθησία και ανταπόκριση σχετίζονται με την ασφαλή προσκόλληση του παιδιού και τη θετική κοινωνική προσαρμογή του. Όσον αφορά στη *Θεωρία Πιεστικού Γονεϊκού Ρόλου* του Patterson, αυτή επισημαίνει ότι η έλλειψη ζεστασιάς, η ασυνέπεια και η σκληρή πειθαρχία οδηγούν σε μη ασφαλή προσκόλληση του παιδιού, σε κοινωνική δυσπροσαρμοστικότητα και σε εκδήλωση επιθετικών συμπεριφορών (Harper, 2011).

Οι αλληλεπιδράσεις γονέα-παιδιού έχουν βρεθεί να σχετίζονται με την ανάπτυξη της αυτορρύθμισης των παιδιών (Moilanen, Shaw, Dishion, Gardner & Wilson, 2009). Η αυτορρύθμιση αφορά στις πολύπλοκες διαδικασίες μέσα από τις οποίες τα παιδιά μετατρέπουν τις εμπειρίες τους σε πληροφορίες τις οποίες χρησιμοποιούν για να ρυθμίσουν τις σκέψεις, τα συναισθήματα και τις συμπεριφορές τους, ώστε να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις του περιβάλλοντός τους (Florez, 2011). Μέσα, λοιπόν, από αυτές τις αλληλεπιδράσεις οι γονείς εκφράζουν τις προσδοκίες τους για τα παιδιά τους, οι οποίες στη συνέχεια εσωτερικεύονται από εκείνα, τα οποία στη συνέχεια προσαρμόζουν τη συμπεριφορά και τα συναισθήματά τους σ' αυτές τις προσδοκίες (Moilanen, et al., 2009).

Ο «ανασταλτικός έλεγχος» ξεκινάει μετά την ηλικία των 2 ετών και συνεχίζει να αναπτύσσεται καθώς το παιδί μεγαλώνει. Οι γονείς που συμμετέχουν ενεργά στη ζωή του παιδιού και είναι υποστηρικτικοί συμβάλλουν στην ανάπτυξη της αυτορρύθμισης των παιδιών τους (Moilanen, et al., 2009). Σε μια μελέτη βασισμένη στη συσχέτιση ανάμεσα στη γονεϊκή συναισθηματική εκφραστικότητα και στην αυτορρύθμιση παιδιών ηλικίας 4-7 ετών στο σχολείο, η αρνητική-υποτακτική εκφραστικότητα των γονέων, η οποία περιλαμβάνει θλίψη και αμηχανία, βρέθηκε να σχετίζεται με την επιθετικότητα των παιδιών. Η θετική γονεϊκή εκφραστικότητα συνδέθηκε με υψηλότερα επίπεδα αυτορρύθμισης του παιδιού. Τα χαμηλά επίπεδα αυτορρύθμισης των παιδιών συνδέθηκαν με υψηλά επίπεδα επιθετικών συμπεριφορών και χαμηλά επίπεδα συνεργατικών συμπεριφορών τους στο σχολείο (Haskett, Stelter, Proffit & Nice, 2012).

Τα παραπάνω ευρήματα είναι συνεπή με αυτά μιας μετα-ανάλυσης 41 μελετών πάνω στη σχέση ανάμεσα στη γονεϊκή συμπεριφορά και στην αυτορρύθμιση παιδιών προσχολικής ηλικίας, η οποία διεξήχθη από τους Karreman, van Tuijl, van Aken and Dekovic (2006). Επιπλέον, οι Williams, Degnan & Perez-Edgar, Henderson, Rubin, Pine, Steinberg και Fox (2009) πραγματοποίησαν μια διαχρονική μελέτη στις Η.Π.Α. προκειμένου να διερευνήσουν την επίδραση της συμπεριφοριστικής αναστολής και του γονεϊκού τύπου στα προβλήματα συμπεριφοράς από την πρώιμη παιδική ηλικία μέχρι την εφηβεία, περιλαμβάνοντας παιδιά ηλικίας από 4 μηνών ως 15 ετών. Αυτή η μελέτη έδειξε ότι ο κυριαρχικός γονεϊκός τύπος περιόριζε τα προβλήματα εσωτερίκευσης των συστολικών παιδιών μέσα στο χρόνο, ενώ ο επιτρεπτικός γονεϊκός τύπος αύξανε τα προβλήματα συμπεριφοράς τους. Όσον αφορά στον εξουσιαστικό γονεϊκό τύπο, αυτός συνδέθηκε με χαμηλότερα επίπεδα προβλημάτων εξωτερίκευσης της συμπεριφοράς των συστολικών παιδιών με την πάροδο του χρόνου, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπήρχε αύξηση των προβλημάτων εσωτερίκευσης.

Η ποιότητα της σχέσης ανάμεσα στους γονείς και στα παιδιά επηρεάζει την ποιότητα της σχέσης ανάμεσα στα παιδιά και στους συνομηλίκους τους. Πιο συγκεκριμένα, μελέτες που αξιοποίησαν συνεντεύξεις γονέων και εκπαιδευτικών, καθώς και παρατηρήσεις στο σπιτικό περιβάλλον, έχουν υποστηρίξει ότι τα παιδιά προσχολικής ηλικίας που έχουν ιδιαίτερα τιμωρητικές και επιθετικές μητέρες, εκφράζουν πιο αρνητικές συμπεριφορές απέναντι στους συνομηλίκους τους. Συνεπώς, τα παιδιά

αυτά βιώνουν απόρριψη και αδιαφορία από την πλευρά των συμμαθητών τους. Τα παιδιά των οποίων οι γονείς εμπλέκονται περισσότερο σε παιχνίδια και σωματικές δραστηριότητες μαζί τους, έχουν αξιολογηθεί από τους εκπαιδευτικούς ως άτομα με περισσότερες κοινωνικές δεξιότητες από εκείνα των οποίων οι γονείς εμπλέκονται λιγότερο σε τέτοιου είδους δραστηριότητες (Franz & Gross, 2001).

Επιπλέον, τα πολλά γονεϊκά «κλειστά» αιτήματα, ο μακροσκελής λόγος, η διακοπή των παιδιών στο διάλογο και η ομιλία ταυτόχρονα με τους άλλους, σε συνδυασμό με τη μη ύπαρξη χρόνου για τα παιδιά ώστε να απαντήσουν σ' αυτά τα αιτήματα, σχετίζονται με την έλλειψη ανταπόκρισης στην επικοινωνία των παιδιών με τους συνομηλίκους τους. Κατά συνέπεια, η «κοινωνιομετρική» θέση των παιδιών πέφτει σε χαμηλά επίπεδα καθώς απορρίπτονται από την ομάδα των συνομηλίκων τους (Black & Logan, 1995· Kahen, Katz & Gottman, 1994).

Συμπερασματικά, μια στοργική σχέση μεταξύ παιδιού και γονέα, με σταθερότητα στις στρατηγικές πειθαρχίας, έχει συνδεθεί με την ανάπτυξη συναισθηματικών ρυθμιστικών συμπεριφορών των παιδιών και με την αποδοχή τους από την ομάδα των συνομηλίκων τους. Από την άλλη πλευρά, η σκληρή συμπεριφορά των γονέων χωρίς σταθερότητα στην τοποθέτηση ορίων έχει συνδεθεί με τον περιορισμό συναισθηματικής ρύθμισης και με πλήθος προβλημάτων συμπεριφοράς, όπως η επιθετικότητα και η δυσκολία στη συνεργασία με τους άλλους (Kim-Spoona, Haskettb, Longoa & Niceb, 2012· Scott, Doolan, Beckett, Harry, Cartwright & the HCA team, 2012).

3.1. Γονεϊκοί τύποι και τρόποι πειθαρχίας των παιδιών

Στη βιβλιογραφία, έχουν περιγραφεί τέσσερις βασικοί γονεϊκοί τύποι:

1) ο *κυριαρχικός-δημοκρατικός*, ο οποίος περιλαμβάνει υψηλά επίπεδα ελέγχου και απαιτήσεων ωριμότητας, χωρίς να περιορίζει σημαντικά την αυτονομία του παιδιού. Οι γονείς που ανήκουν σ' αυτόν τον τύπο δείχνουν ευαισθησία στις ανάγκες του παιδιού τους και αναγνωρίζουν τα δικαιώματά του. Το ζευγάρι μοιράζεται ισότιμα τους οικογενειακούς ρόλους και συζητάει όταν προκύπτει κάποιο πρόβλημα, καθώς πιστεύει στη θετική επίδραση του διαλόγου. Τα παιδιά αυτών των γονέων εμφανίζουν συναισθηματική σταθερότητα και ικανοποίηση, αυτοπεποίθηση, ευτοέλεγχο και

επιμονή. Επιπλέον, σε μεγαλύτερη ηλικία παρουσιάζουν υψηλές σχολικές επιδόσεις και υψηλή αυτοεκτίμηση.

2) Ο *εξουσιαστικός-αυταρχικός*, ο οποίος περιλαμβάνει υψηλά επίπεδα ελέγχου και απαιτήσεων, χωρίς να αφήνει χώρο στη «φωνή» του παιδιού. Οι γονείς που ανήκουν σ' αυτή την κατηγορία απαιτούν την υπακοή και συμμόρφωση του παιδιού τους στους κανόνες που θέτουν αποκλειστικά οι ίδιοι, χρησιμοποιώντας συχνά τακτικές τιμωρίας σε περίπτωση ανυπακοής και μη συμμόρφωσης. Τα παιδιά αυτού του τύπου γονέων είναι συχνά απομονωμένα, δειλά, ιδιαίτερα ανασφαλή και με χαμηλή αυτοεκτίμηση στις διαπροσωπικές τους σχέσεις. Τα κορίτσια γίνονται συνήθως εξαρτημένα, ενώ τα αγόρια εμφανίζουν υψηλά επίπεδα επιθετικότητας στη συμπεριφορά τους.

3) Ο *επιτρεπτικός-επιεικής*, ο οποίος περιλαμβάνει ζεστασιά, χαμηλά επίπεδα ελέγχου και απαιτήσεων ωριμότητας, αφήνοντας πολύ χώρο στην επιθυμία του παιδιού. Οι γονείς που ανήκουν σ' αυτή την κατηγορία δείχνουν υπερβολική επιείκεια στα παιδιά τους, μη θέτοντας όρια σ' εκείνα και δίνοντάς τους την εντύπωση ότι τα πάντα συγχωρούνται.

4) Ο *επιτρεπτικός-αμελής*, ο οποίος περιλαμβάνει χαμηλά επίπεδα ελέγχου και ανταπόκρισης. Αυτός ο τύπος ονομάζεται επίσης «αμέτοχος» ή αδιάφορος. Οι γονείς που ανήκουν σ' αυτόν τον τύπο είναι συνήθως πολύ απασχολημένοι με άλλα θέματα και δε δίνουν βαρύτητα στην κοινωνικοποίηση του παιδιού τους. Το κρατάνε σε «απόσταση ασφαλείας» ώστε να μη δυσκολεύει το πρόγραμμά τους. Τα παιδιά αυτών των γονέων στα πρώτα χρόνια της ζωής τους δυσκολεύονται να μοιραστούν το παιχνίδι με συνομηλίκους τους, ενώ σε μεγαλύτερη ηλικία εμφανίζονται συχνά ανυπάκουα, επιθετικά, χωρίς αυτοέλεγχο, αναπτύσσοντας παραβατική συμπεριφορά (Γεώργας, Μπεζεβέγης & Γιώτσα, 2010· Darling, 1999· Nixon & Halpenny, 2010).

Όσον αφορά στους τρόπους πειθαρχίας που χρησιμοποιούν οι γονείς, έχουν περιγραφεί τρεις τύποι: 1) η επίδειξη δύναμης περιλαμβάνει τη χρήση απειλής, σωματικής τιμωρίας ή τη στέρηση προνομίων· 2) η απόσυρση αγάπης περιλαμβάνει τη στέρηση προσοχής, στοργής ή αποδοχής· 3) η επαγωγή περιλαμβάνει τη χρήση του διαλόγου και της εξήγησης σχετικά με τη μη αποδεκτή συμπεριφορά και τις συνέπειές της στους άλλους (Nixon & Halpenny, 2010).

Η Latouf (2008) διεξήγαγε μια έρευνα εξετάζοντας πώς οι γονεϊκοί τύποι επηρεάζουν τη συμπεριφορά των παιδιών ηλικίας 5 ετών. Η έμφαση δόθηκε στον κυριαρχικό, εξουσιαστικό και επιτρεπτικό τύπο γονέων. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι ο κυριαρχικός τύπος οδήγησε σε θετικές συμπεριφορές τόσο των αγοριών όσο και των κοριτσιών. Επιπλέον, η υπερδραστήρια συμπεριφορά των παιδιών και η επιθετικότητα συνδέθηκαν με τον εξουσιαστικό γονεϊκό τύπο, με τα αγόρια να είναι περισσότερο υπερδραστήρια και επιθετικά από τα κορίτσια. Τα ευρήματα αυτά είναι συνεπή με αυτά μιας άλλης μελέτης σε παιδιά δημοτικού σχολείου και στα προβλήματα συμπεριφοράς τους σε σχέση με τους γονεϊκούς τύπους (Alizadeh, Talib, Abdullah & Mansor, 2011). Αυτή η μελέτη έδειξε, επίσης, τη σύνδεση ανάμεσα στον επιτρεπτικό γονεϊκό τύπο και στα προβλήματα εσωτερίκευσης και εξωτερίκευσης της συμπεριφοράς των παιδιών, καθώς αυτοί οι γονείς μπορεί να ανταποκρίνονται στο κάλεσμα των παιδιών τους αλλά να μην έχουν απαιτήσεις από αυτά, οδηγώντας τα στην παθητικότητα και σε χαμηλά επίπεδα αλληλεπίδρασης με τους άλλους.

Όσον αφορά στη συναισθηματική αγωγή, δηλαδή στον τρόπο με τον οποίο οι γονείς διαχειρίζονται τα συναισθήματα του παιδιού τους και αλληλεπιδρούν μαζί του, έχουν περιγραφεί οι εξής γονεϊκοί τύποι:

- 1) ο *αποστασιοποιημένος*: οι γονείς που ανήκουν σ' αυτή την κατηγορία δε δίνουν ιδιαίτερη σημασία στα συναισθήματα των παιδιών τους και τα παραγνωρίζουν ή τα αναστέλλουν, καθώς τους προκαλούν άγχος και σύγχυση. Νιώθουν συνήθως άβολα όταν τα παιδιά του εκφράζουν τα συναισθήματά τους, αφού οι ίδιοι δεν έχουν επίγνωση των δικών τους συναισθημάτων. Συνεπώς, τα παιδιά δυσκολεύονται να εκφραστούν συναισθηματικά και, όταν βιώνουν αρνητικά συναισθήματα, νιώθουν ότι «κάτι δεν πάει καλά».
- 2) Ο *επικριτικός-αποδοκιμαστικός*: οι γονείς που ανήκουν σ' αυτή την κατηγορία επικρίνουν τις συναισθηματικές εκφράσεις των παιδιών τους θέτοντάς τους όρια. Επιπλήττουν ή τιμωρούν τα παιδιά τους όταν αυτά εκφράζουν αρνητικά συναισθήματα, θεωρώντας ότι προσπαθούν να τους «ρίξουν» με αυτά. Επιπλέον, θεωρούν αδυναμία την έκφραση συναισθημάτων.
- 3) Ο *επιτρεπτικός-παραχωρητικός*: οι γονείς που ανήκουν σ' αυτόν τον τύπο αποδέχονται τις συναισθηματικές εκφράσεις των παιδιών τους, χωρίς όμως να τους προσφέρουν καθοδήγηση για τη συμπεριφορά τους. Ενώ είναι ιδιαίτερα παρηγορητικοί με τα αρνητικά συναισθήματα του παιδιού, δεν το βοηθούν να

τα διαχειριστεί, με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζει δυσκολίες στην απόκτηση δεξιοτήτων και στην κατανόηση των κοινωνικών μηνυμάτων και κανόνων.

- 4) Ο *συναισθηματικός μέντορας*: οι γονείς που ανήκουν σ' αυτή την κατηγορία αποδέχονται τα συναισθήματα του παιδιού τους και προωθούν τη λεκτική τους έκφραση. Θεωρούν τη συναισθηματική έκφραση σημαντική πτυχή της διαπαιδαγώγησης των παιδιών, έχουν και οι ίδιοι επίγνωση των δικών τους συναισθημάτων και δεν φοβούνται να τα εκφράσουν όταν τα παιδιά τους είναι παρόντα. Συνεπώς, τα παιδιά ωριμάζουν συναισθηματικά, καθώς μπορούν να διαχειρίζονται τα προβλήματα που προκύπτουν και τα συναισθήματα που βιώνουν, δείχνοντας περισσότερη εμπιστοσύνη στον εαυτό τους (Gottman, 2000).

Τα πέντε στάδια της συναισθηματικής αγωγής των παιδιών, όπως αναφέρονται από τον Gottman (2000), είναι:

- 1) η επίγνωση των συναισθημάτων του παιδιού, έχοντας ο γονέας την επίγνωση και των δικών του συναισθημάτων,
- 2) η αντιμετώπιση των συναισθημάτων ως μια ευκαιρία για προσέγγιση του παιδιού και ανάπτυξη μεγαλύτερης οικειότητας μαζί του,
- 3) η ακρόαση με ενσυναίσθηση και αναγνώριση των συναισθημάτων του παιδιού, είτε αυτά είναι θετικά είτε αρνητικά,
- 4) η παροχή βοήθειας στο παιδί για να εκφράσει λεκτικά τα συναισθήματά του,
- 5) η οριοθέτηση και η εξέταση των πιθανών στρατηγικών για την επίλυση του προβλήματος.

3.2. Σχέσεις παιδιού-μητέρας κατά τη νηπιακή και πρώτη σχολική ηλικία

Η μητέρα αποτελεί το πρωταρχικό και πιο σημαντικό πρόσωπο φροντίδας του παιδιού (Caughy, Huang & Lima, 2009). Κατά τη νηπιακή και πρώτη σχολική ηλικία η μητέρα κυριαρχεί στη ζωή και των δύο φύλων (Cole & Cole, 2002).

Η αγάπη και η φροντίδα της μητέρας προς το παιδί βοηθούν στην ανάπτυξη ενός υγιούς, ανεξάρτητου και κοινωνικά σκεπτόμενου ατόμου στην ενήλικη ζωή. Η ουσιαστική σχέση μεταξύ μητέρας και παιδιού δε σχετίζεται τόσο με την ευφυΐα της μητέρας, αλλά με τη δύναμη, τη μεγαλοψυχία και την ταπεινοφροσύνη που δείχνει

απέναντι σ' αυτό. Η μητέρα αναλαμβάνει να διευρύνει βαθμιαία τον κόσμο του παιδιού και να τροφοδοτεί την αναπτυσσόμενη ικανότητά του να απολαμβάνει την εξωτερική πραγματικότητα. Το παιδί μαθαίνει σταδιακά ότι ο κόσμος δεν είναι όπως ακριβώς τον φαντάζεται, προσαρμόζοντας τη φαντασία του σ' αυτά που παρατηρεί και βιώνει (Winnicott, 2001).

Οι συγκρούσεις ανάμεσα στη μητέρα και στο παιδί αρχίζουν στην ηλικία των 2 ετών και αυξάνονται καθώς εκείνο ξεκινά να μιλάει και να διεκδικεί την ανεξαρτησία του. Εξαιτίας του γεγονότος ότι αυτές οι συγκρούσεις είναι πιο συχνές μεταξύ των 2 και 3 ετών του παιδιού, έχουν συνδεθεί με τη συναισθηματική και κοινωνική του ανάπτυξη. Πιο συγκεκριμένα, η πρώιμη μητρική τιμωρητική και καταναγκαστική πειθαρχία μπορεί να οδηγήσει στην επιθετική και μετέπειτα αντικοινωνική συμπεριφορά του παιδιού (Caughy, Huang & Lima, 2009).

Επιπλέον, η πίεση, η αρνητικότητα, η κριτική και η σωματική τιμωρία από την πλευρά της μητέρας έχουν συνδεθεί με τη μειωμένη αυτορρύθμιση και τα αυξημένα προβλήματα εξωτερίκευσης της συμπεριφοράς του παιδιού, όπως η επιθετικότητα (Combs-Ronto, Olson, Lunkenheimer & Sameroff, 2009). Αυτό το είδος μητρικής συμπεριφοράς μπορεί να σχετίζεται με ιστορικό κακοποίησης της μητέρας και με τωρινό στρες που μπορεί να βιώνει, δυο παράγοντες που μπορούν να κάνουν τις μητέρες λιγότερες ευαίσθητες απέναντι στα παιδιά τους (Pereira^a, Vickers^b, Atkinson^b, Gonzalez^c, Wekerle^c & Levitan^d, 2012).

Μια μελέτη βασισμένη στη σχέση ανάμεσα στη μητρική συμπεριφορά και στην πρώιμη ανάρμοστη συμπεριφορά των παιδιών, έδειξε ότι η αρνητική μητρική συμπεριφορά και τα προβλήματα εξωτερίκευσης της συμπεριφοράς των παιδιών αλληλεπιδρούν από νωρίς κατά τη διάρκεια της προσχολικής ηλικίας και δημιουργούν έναν αρνητικό φαύλο κύκλο μέχρι την είσοδο του παιδιού στο σχολείο. Αυτό σημαίνει ότι τόσο οι μητέρες όσο και τα παιδιά συμβάλλουν στην ποιότητα των μελλοντικών αλληλεπιδράσεων γονέα-παιδιού (Combs-Ronto, Olson, Lunkenheimer & Sameroff, 2009).

3.3. Σχέσεις παιδιού-πατέρα κατά τη νηπιακή και πρώτη σχολική ηλικία

Όσον αφορά στον πατέρα, όλο και περισσότερο, τα ερευνητικά δεδομένα και η βιβλιογραφία υπογραμμίζουν τον καθοριστικό ρόλο που διαδραματίζει στην

ανατροφή των παιδιών μέσα στην οικογένεια (Herbert, 1999). Η επίδρασή του στην διαμόρφωση της προσωπικότητας των παιδιών και στην ψυχολογική προσαρμογή τους, έχει βρεθεί να είναι εξίσου σημαντική με αυτή της μητέρας, σε αντίθεση με τις πεποιθήσεις του παρελθόντος (Hussain & Munaf, 2012· Rohner & Veneziano, 2001).

Ο πατέρας συμβάλλει με πολλούς τρόπους στην ανατροφή του παιδιού. Βοηθά τη μητέρα να νιώθει σωματική και ψυχολογική πληρότητα, η οποία μεταφέρεται και στο παιδί, κάνοντάς το να βιώνει «κοινωνική» ασφάλεια. Συμπαράστέκεται ηθικά στη μητέρα και στηρίζει το κύρος της, χωρίς να είναι διαρκώς παρών, καθώς τη βοηθά να φτιάχνει κανόνες με βάση τους οποίους εξασφαλίζεται η τάξη μέσα στην οικογένεια. Επιπλέον, ο πατέρας, μέσα από την εργασία του και τις δραστηριότητές του μέσα στο σπίτι, φέρνει τα παιδιά σε επαφή με τον εξωτερικό κόσμο (Winnicott, 2001).

Το σημαντικό για την ανάπτυξη του παιδιού δεν είναι το πόσες ώρες ένας πατέρας ασχολείται με το παιδί του, αλλά ο ποιοτικός χρόνος που του αφιερώνει όταν είναι μαζί του. Το χάδι, η κουβέντα, το παιχνίδι, η μάθηση του πώς να διευθετεί το χώρο του και η ενθάρρυνση των ερευνητικών προσπαθειών του παιδιού, είναι στοιχεία που συμβάλλουν ουσιαστικά στη δημιουργία ενός θετικού περιβάλλοντος για την ανάπτυξη του παιδιού (Parke, 1987).

Η σχέση πατέρα-παιδιού έχει συνδεθεί σε μεγάλο βαθμό με την ευημερία των παιδιών, η οποία περιλαμβάνει τη γνωστική ικανότητα, τα εκπαιδευτικά κατορθώματα, την ψυχολογική κατάσταση και την κοινωνική συμπεριφορά τους. Πιο συγκεκριμένα, τα παιδιά των οποίων οι πατέρες συμμετέχουν ενεργά και ουσιαστικά στη ζωή τους, χαρακτηρίζονται από υψηλή γνωστική και γλωσσική ικανότητα, υψηλά επίπεδα κοινωνικότητας και δημοτικότητας στη σχέση τους με άλλα παιδιά και τους συμμαθητές τους, αυτοπεποίθηση, ανεξαρτησία, αυτοέλεγχο και φιλειρηνική συμπεριφορά (Rosenberg & Wilcox, 2006).

Ο τρόπος με τον οποίο ο πατέρας συμπεριφέρεται στη μητέρα μέσα στην οικογένεια θα επηρεάσει τη μελλοντική συμπεριφορά των αγοριών προς τις γυναίκες και τις μελλοντικές προσδοκίες των κοριτσιών για τους άντρες (Scott & De La Hunt, 2001). Αν ο πατέρας και η μητέρα είναι ευτυχισμένοι μεταξύ τους, τα παιδιά δεν αντιλαμβάνονται ως ανταγωνιστικές τις σχέσεις των γονέων, οπότε και των δυο φύλων γενικότερα (Winnicott, 2001).

Πέραν από μια θετική σχέση με τη μητέρα των παιδιών, ο αποτελεσματικός πατρικός ρόλος περιλαμβάνει την αφιέρωση χρόνου στο παιχνίδι με τα παιδιά και σε κοινές δραστηριότητες, την ενεργό ασχολία με την ανατροφή τους, την άσκηση πειθαρχίας με αυτοέλεγχο, καθώς και την καθοδήγηση τους στον «έξω κόσμο», ενθαρρύνοντας την αυτονομία τους, την προστασία τους και την εξασφάλιση εισοδήματος (Scott & De La Hunt, 2001).

4. ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗ ΝΗΠΙΑΚΗ ΚΑΙ ΠΡΩΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

4.1. Νηπιακή ηλικία

Η νηπιακή ηλικία είναι η περίοδος κατά τη διάρκεια της οποίας τα παιδιά αναπτύσσουν την αυτογνωσία τους και αρχίζουν να ανακαλύπτουν την αυτονομία τους. Κατά την περίοδο αυτή τα παιδιά αρχίζουν να αποκτούν αυτοπεποίθηση και να δείχνουν για πρώτη φορά ανυπακοή (Gottman, 2000).

Κατά τη νηπιακή ηλικία, το παιδί αρχίζει να εξελίσσει το συναίσθημα προσωπικής αξίας και δύναμης. Πιο συγκεκριμένα, αρχίζει να αντιλαμβάνεται μέσω της δράσης και της εμπειρίας του αυτά που μπορεί να κάνει με βάση τις δικές του δυνάμεις. Επιπλέον, το παιδί αρχίζει να αποκτά γνώση για το τι αξίζει με βάση τις αντιδράσεις του περιβάλλοντός του και της κριτικής που του ασκούν τα πρόσωπα αναφοράς (Ζάχαρης, 2000). Ένα παιδί που λαμβάνει σταθερή και συναισθηματική ανταπόκριση από αυτούς που το φροντίζουν, αναπτύσσει μια αίσθηση ασφάλειας για τον κόσμο γύρω του, νιώθει ότι αξίζει να εμπιστευτεί τους άλλους και αντιλαμβάνεται τον εαυτό του ως άξιο φροντίδας (Blaustein & Kinniburgh, 2010).

Από την άλλη πλευρά, όταν το σύστημα μέσα στο οποίο το παιδί μεγαλώνει δεν είναι ασφαλές, τότε η εξερεύνηση του περιβάλλοντος από εκείνο θα επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό. Ένα παιδί του οποίου ο γονέας ανταποκρίνεται με απρόβλεπτο τρόπο στις ανάγκες του, ενδέχεται να θυσιάσει αυτή την εξερεύνηση προκειμένου να μείνει πιστό σ' αυτόν και να καταφέρει να εισπράξει την αγάπη του. Καθώς αυτό αναπτύσσεται μέσα σ' ένα στρεσογόνο περιβάλλον, διαθέτει λιγότερο έλεγχο, ασκεί λιγότερη επίδραση και δυσκολεύεται να κατανοήσει τον κόσμο, αρχίζοντας συχνά να

εσωτερικεύει μια αίσθηση ανυμπόριας. Αυτό μπορεί να έχει ως συνέπεια να αναπτύξει μια δυσανάλογη της ηλικίας του εξάρτηση, καθώς και άκαμπτες στρατηγικές διαχείρισης του συνεπαγόμενου άγχους (Blaustein & Kinniburgh, 2010).

Εκτός από τα θέματα που σχετίζονται με την ύπαρξή τους, τα νήπια αρχίζουν να στρέφουν όλο και περισσότερο το ενδιαφέρον τους στα άλλα παιδιά. Φαίνεται ότι ήδη από πολύ μικρή ηλικία τα παιδιά έχουν επίγνωση των διαφορών και των ομοιοτήτων με τους συνομηλίκους τους. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι έλκονται υπερβολικά το ένα από το άλλο, δε διαθέτουν ακόμα τις κοινωνικές δεξιότητες που απαιτούνται για να παίζουν συνεργατικά. Το μοίρασμα παιχνιδιών, λοιπόν, δεν είναι συχνά μια επιτυχημένη διαδικασία (Gottman, 2000).

Κατά τη διάρκεια αυτής της ηλικιακής περιόδου, τα παιδιά αρχίζουν, επίσης, να εμφανίζουν έντονες συναισθηματικές εκρήξεις, εκδηλώνοντας θυμό, οργή, απογοήτευση. Αυτές οι συναισθηματικές εκρήξεις προέρχονται κυρίως από τις συγκρούσεις του παιδιού με τα πρόσωπα αναφοράς, τα οποία συνήθως είναι οι γονείς. Έχει διαπιστωθεί μέσα από έρευνες ότι οι αιτίες αυτών των συγκρούσεων σχετίζονται με τις απαιτήσεις των γονέων για την τήρηση ορισμένων κανόνων, όπως είναι το πλύσιμο, η λήψη των γευμάτων σε ορισμένες ώρες, ο ύπνος κ.ά. (Ζάχαρης, 2000).

Ένα άλλο σημαντικό χαρακτηριστικό της νηπιακής ηλικίας είναι η ανάπτυξη ενδιαφέροντος του παιδιού για το συμβολικό και το φανταστικό παιχνίδι. Κατά την ηλικία των 2-3 ετών, τα παιδιά αρχίζουν να εμφανίζουν συμπεριφορές που έχουν παρατηρήσει σε άλλα μέλη της οικογένειας. Αποκτούν σταδιακά την ικανότητα να απομνημονεύουν ενέργειες και γεγονότα και στη συνέχεια να τα ξαναθυμούνται για να τα μιμηθούν (Gottman, 2000). Η ταύτιση με τις αξίες, τη συμπεριφορά και τις απαιτήσεις των γονέων, οι οποίοι είναι αγαπημένα πρόσωπα, αποτελεί την πρώτη ένδειξη του σχηματισμού συνείδησης από την πλευρά των παιδιών. Η συνείδηση γίνεται σταδιακά μια αυτόνομη εξουσία, η οποία ενεργεί σχετικά ανεξάρτητα από τις εξωτερικές ενισχύσεις και ρυθμίζει τη συμπεριφορά με μεγάλη συχνά αυστηρότητα (Ζάχαρης, 2000).

4.2. Πρώτη σχολική ηλικία

Κατά την πρώτη σχολική ηλικία, τα παιδιά είναι έτοιμα βγουν στο περιβάλλον έξω από την οικογένεια, να γνωρίσουν άλλα παιδιά και να έρθουν αντιμέτωπα με νέες προκλήσεις, όπως είναι η υπακοή στους κανόνες του σχολικού πλαισίου (Gottman, 2000). Καθώς εκτίθενται στον κόσμο έξω από την οικογένειά τους, αρχίζουν να ανακαλύπτουν τις δυνατότητές τους και να αναπτύσσουν μέσα από τα επιτεύγματά τους την προσωπική τους ταυτότητα. Αυτό θα τα βοηθήσει να διαμορφώσουν τα κριτήρια με βάση τα οποία θα ερμηνεύουν αργότερα τις εμπειρίες τους. Πιο συγκεκριμένα, τα παιδιά που δεν έχουν μάθει πώς να αλληλεπιδρούν με επιτυχημένο τρόπο με τους γονείς τους/τα πρώιμα πρόσωπα φροντίδας τους, ενδέχεται να έχουν μεγαλύτερη δυσκολία στην ανάπτυξη επαρκών και υγιών σχέσεων με τους συμμαθητές τους ή άλλους ενήλικες, όπως είναι οι δάσκαλοι (Blaustein & Kinniburgh, 2010). Επιπλέον, η συμμετοχή των γονέων στην εκπαιδευτική διαδικασία και η συνεργασία οικογένειας – σχολείου θεωρείται ως ισχυρή μεταβλητή για την προώθηση της κοινωνικο-συναισθηματικής και ακαδημαϊκής ανάπτυξης του παιδιού (Κούτρας & Νάστου, 2014· Μπούζος, 2002· Σακελλαρίου 2008).

Κατά τη διάρκεια της πρώτης σχολικής ηλικίας, έχει παρατηρηθεί ότι η διάθεση των παιδιών μεταβάλλεται εύκολα και γρήγορα από το γέλιο στο κλάμα, από τη χαρά στη λύπη και αντίστροφα. Αυτή η συναισθηματική αστάθεια οφείλεται στην εσωτερική ανασφάλεια που βιώνουν, η οποία σχετίζεται με τη μετάβασή τους από τη νηπιακή στην παιδική ηλικία. Τα παιδιά, λοιπόν, εμφανίζονται ιδιαίτερα ευαίσθητα τόσο στον έπαινο όσο και στην αρνητική κριτική, γεγονός που χρειάζεται να λαμβάνουν υπόψη τόσο οι γονείς όσο και οι εκπαιδευτικοί όταν αλληλεπιδρούν μαζί τους (Ζάχαρης, 2000).

Με την είσοδό τους στο σχολείο, τα παιδιά αρχίζουν να αναπτύσσουν φιλίες με συνομηλίκους τους και να παίζουν μαζί τους, γεγονός που τα φέρνει πολλές φορές αντιμέτωπα με το θυμό και τη δυσαρέσκεια. Τους δίνεται έτσι η δυνατότητα να αναπτύξουν δεξιότητες χειρισμού των συναισθημάτων τους, να εκφράζουν τις διαφωνίες τους και να τις επιλύουν, αλλά και να κατανοούν τα συναισθήματα και τις επιθυμίες των άλλων. Στην ανάπτυξη αυτών των δεξιοτήτων συνεισφέρει σε μεγάλο βαθμό το λεγόμενο «φανταστικό» παιχνίδι, μέσα από το οποίο υποδύονται φανταστικούς ή πραγματικούς χαρακτήρες (π.χ. τους γονείς τους), γεγονός που τους

επιτρέπει να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα και τις εντάσεις της καθημερινής ζωής (Gottman, 2000).

Μέσα, λοιπόν, από το «φανταστικό» παιχνίδι, τα παιδιά της πρώτης σχολικής ηλικίας έχουν τη δυνατότητα να εκφράσουν τις βαθύτερες ανησυχίες και τους βαθύτερους φόβους τους. Αυτοί οι φόβοι σχετίζονται με την έλλειψη δύναμης, την εγκατάλειψή τους από τους γονείς εξαιτίας των γονεϊκών συγκρούσεων, το σκοτάδι, τα άσχημα όνειρα και το θάνατο (Gottman, 2000). Καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν, τα επίπεδα των παραπάνω φόβων μειώνονται. Επιπλέον, όσον αφορά στο φύλο, τα κορίτσια φαίνεται να εμφανίζουν υψηλότερα επίπεδα φόβων σε σύγκριση με τα αγόρια. Το γεγονός αυτό οφείλεται, κατά πάσα πιθανότητα, στις διαφορές του στερεοτύπου του φύλου, το οποίο επιτρέπει στα κορίτσια μεγαλύτερη εκδήλωση φόβων σε σύγκριση με τα αγόρια (Ζάχαρης, 2000).

4.3. Συναισθηματικές δυσκολίες και δυσκολίες συμπεριφοράς κατά τη νηπιακή και πρώτη σχολική ηλικία (4-8 ετών)

Κατά τη νηπιακή και πρώτη ηλικία, η συμπεριφορά των παιδιών είναι αυτή που καθοδηγεί τους γονείς να καταλάβουν τι χρειάζονται εκείνα. Τα μικρά παιδιά, τα οποία δεν μπορούν ακόμα να χρησιμοποιήσουν πολύ καλά τη γλώσσα, επικοινωνούν σε μεγάλο βαθμό μέσω της γλώσσας του σώματος και μέσω συναισθηματικών εκφράσεων, όπως είναι το κλάμα, το μουρμούρισμα και το γέλιο (Ashiabi, 2000· California Childcare Health Program, 2006). Μερικοί από τους τρόπους με τους οποίους τα παιδιά εκφράζουν ότι είναι αγχωμένα και καταπιεσμένα, είναι οι παρακάτω συμπεριφορές:

- Είναι υπερδραστήρια
- Δυσκολεύονται να συγκεντρωθούν σε μια δραστηριότητα και/ή να την ολοκληρώσουν
- Ματαιώνονται/απογοητεύονται εύκολα
- Δυσκολεύονται να πάρουν αποφάσεις
- Δυσκολεύονται να ακολουθήσουν οδηγίες
- Επιλύουν προβλήματα με τη χρήση βίας (χτύπημα, δάγκωμα, σπρώξιμο κτλ.)
- Έχουν έντονα ξεσπάσματα
- Προσκολλώνται στους ενήλικες

- Αποφεύγουν νέες δοκιμασίες
- Δεν παίζουν με άλλα παιδιά
- Κλαίνε συχνά και δεν μπορούν να ηρεμήσουν εύκολα
- Δεν τρώνε (Poulsen, 1996, όπως αναφέρεται στο *California Childcare Health Program, 2006*).

Έχει υποστηριχθεί ότι οι συναισθηματικές δυσκολίες και οι δυσκολίες συμπεριφοράς μπορούν να κάνουν την εμφάνισή τους νωρίς κατά τη νηπιακή και πρώτη σχολική ηλικία, και να συνεχίσουν να αναπτύσσονται μέχρι την ενήλικη ζωή του ατόμου (Bowen, Heron & Steer, 2008). Οι συνέπειες στην ενήλικη ζωή μπορεί να σχετίζονται με δυσκολίες στη σχέση με το/τη σύντροφο και τα παιδιά του ατόμου, με προβλήματα ψυχικής υγείας και με μια ευρεία γκάμα σοβαρών σωματικών ασθενειών (Buchanan, 1999, όπως αναφέρεται στο Smith, 2002). Για το λόγο αυτό, είναι πολύ σημαντικό οι γονείς να βρίσκονται σε επαγρύπνηση για να είναι σε θέση να παρατηρήσουν τυχόν δυσκολίες των παιδιών τους και να ανταποκριθούν σ' αυτές με τέτοιο τρόπο ώστε να συμβάλλουν στον κατευνασμό τους.

Η προκλητική συμπεριφορά ενός παιδιού περιλαμβάνει οποιαδήποτε διασπαστική συμπεριφορά, η οποία:

- παρεισφρέει στη μάθηση, στην ανάπτυξη και στην επιτυχία του στο παιχνίδι
- είναι επιβλαβής για το παιδί, άλλα παιδιά ή ενήλικες, ή προκαλεί βλάβες στο περιβάλλον
- απομονώνει κοινωνικά το παιδί, καθώς τα άλλα παιδιά δεν θέλουν να παίζουν μαζί του
- θέτει το παιδί σε υψηλό κίνδυνο για μελλοντικά κοινωνικά προβλήματα ή προβλήματα στο σχολείο (California Childcare Health Program, 2006).

Η επιθετική συμπεριφορά περιλαμβάνει οποιαδήποτε συμπεριφορά που μπορεί να προκαλέσει σωματική ή ψυχική βλάβη σε κάποιο άλλο άτομο ή ζώο, ή καταστροφή περιουσίας. Η επιθετική συμπεριφορά των μικρών παιδιών μπορεί να είναι τυχαία ή ακούσια και μέσα απ' αυτή επιδιώκουν να πετύχουν το επιθυμητό αποτέλεσμα. Για παράδειγμα, ένα παιδί που θέλει ένα παιχνίδι που έχει ένα άλλο παιδί, θα του το αρπάξει (California Childcare Health Program, 2006).

Η συμπεριφορά των παιδιών πρώιμης παιδικής ηλικίας που είναι συνήθως ενοχλητική στους ενήλικες και τους προβληματίζει, αποτελεί συχνά μια φυσική συνέπεια της μαθησιακής διαδικασίας και εξέλιξης των παιδιών. Για παράδειγμα, ενώ ένας ενήλικας ενοχλείται από το γεγονός ότι το παιδί του δε δίνει σημασία σ' αυτό που του λέει να κάνει, το παιδί μπορεί απλά να μην καταλαβαίνει το αίτημα ή να έχει στο νου του κάτι άλλο εκείνη τη στιγμή. Οι γονείς μπορούν να είναι καθησυχασμένοι εάν γνωρίζουν τι να προσδοκούν από το παιδί τους στα διάφορα στάδια ανάπτυξής του. Έρευνες έχουν δείξει ότι οι περισσότερες από τις παραπάνω συμπεριφορές που αναφέρθηκαν ως ενδείξεις για τυχόν συναισθηματικές δυσκολίες και δυσκολίες συμπεριφοράς των παιδιών πρώιμης παιδικής ηλικίας, είναι συνηθισμένες σε παιδιά αυτής της ηλικίας. Η πλειοψηφία των παιδιών μπορεί να εκδηλώσουν κάποιες από αυτές τις συμπεριφορές κάποιες χρονικές στιγμές, αλλά όχι συνέχεια (Brault & Brault, 2005). Γονείς και σημαντικοί άλλοι, λοιπόν, χρειάζεται να ανησυχήσουν όταν το παιδί τους εκδηλώνει κάποια ή κάποιες από τις παραπάνω συμπεριφορές κατ' επανάληψη καθώς μεγαλώνει (California Childcare Health Program, 2006).

Δεν υπάρχει, λοιπόν, αυστηρός διαχωρισμός ανάμεσα στη φυσιολογική και στην παθολογική συμπεριφορά των παιδιών. Το παιδί που συχνά χαρακτηρίζεται ως «προβληματικό» από τους γονείς ή/και τους εκπαιδευτικούς δε σημαίνει ότι πάσχει από κάποια πνευματική ή ψυχική ασθένεια. Η εμφάνιση κάποιας «αποκλίνουσας» συμπεριφοράς, η οποία σχετίζεται – σύμφωνα με τους ενήλικες – με την αποτυχία του παιδιού να συμπεριφερθεί σύμφωνα με τις κοινωνικές νόρμες, μπορεί να συνδέεται με την προσπάθειά του να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες της ζωής. Οι δυσκολίες αυτές κάνουν την εμφάνισή τους μέσα από τις αλληλεπιδράσεις του παιδιού με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειάς του, με τους συμμαθητές του στο σχολείο, με τα άλλα παιδιά στη γειτονιά και στην παιδική χαρά. Συνεπώς, το παιδί καλείται να προσαρμοστεί σε ποικίλα και διαφορετικά περιβάλλοντα, γεγονός που συχνά αποτελεί «οδυνηρή πρόκληση για το αναπτυσσόμενο άτομο και γίνεται η αιτία εσωτερικής δυσφορίας και άγχους» (Herbert, 1998).

Η κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη συναισθηματική κατάσταση των γονέων τους. Οι γονείς με θετικές εμπειρίες ζωής έχουν περισσότερες πιθανότητες να είναι συναισθηματικά διαθέσιμοι και να ανταποκρίνονται στο παιδί τους, σε σχέση με αυτούς που δεν έχουν. Όταν γονείς και παιδιά είναι συναισθηματικά «συντονισμένοι» μεταξύ τους, οι γονείς μπορούν πιο

εύκολα να εντοπίσουν τις συναισθηματικές ανάγκες του παιδιού τους και να ανταποκριθούν σ' αυτές με τον κατάλληλο τρόπο. Αυτή η σχέση ανταπόκρισης ανάμεσα στους γονείς και στα παιδιά συμβάλλει στην υγιή ανάπτυξη της επικοινωνίας, της γνωστικής, κοινωνικής και συναισθηματικής ικανότητας, καθώς και της ηθικής αντίληψης των παιδιών (Michigan Department of Community Health, 2003).

5. ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΠΑΙΔΙΩΝ ΚΑΙ ΓΟΝΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥΣ ΣΧΕΣΗ

5.1. Η έννοια της αντίληψης στην ψυχολογία

Με τον όρο «αντίληψη» εννοούμε τη «νοητική λειτουργία με την οποία τα δεδομένα των αισθήσεων οργανώνονται σε ενότητες με νόημα και ερμηνεύονται με βάση τις προηγούμενες εμπειρίες του ατόμου» (Χουντουμάδη & Πατεράκη, 2008). Η αντίληψη είναι ίσως η βασικότερη γνωστική μας λειτουργία, υπό την έννοια ότι αποτελεί προϋπόθεση για όλες τις υπόλοιπες διεργασίες του γνωστικού μας συστήματος (Γεώργας, 1995).

Το άτομο γεννιέται με αντιληπτικές ικανότητες που του επιτρέπουν να καταλαβαίνει, να διαφοροποιεί και να αποκρίνεται στο περιβάλλον που το κατακλύζει. Καθώς το νήπιο αναπτύσσεται, αναπτύσσεται σταδιακά και η αντίληψή του. Επιπλέον, αυξάνονται οι οπτικές και ακουστικές του ικανότητες (Giddens, 2002).

Οι αισθήσεις είναι εκείνες που δημιουργούν την εικόνα που έχει το άτομο για την εξωτερική πραγματικότητα, διαμορφώνοντας την αντίληψή του γι' αυτή. Η αντίληψη διαμορφώνεται από διάφορους παράγοντες, όπως είναι το ερέθισμα που διεγείρει τα αισθητήρια όργανα, η κατάσταση του εγκεφάλου και η εμπειρία. Πιο συγκεκριμένα, υπάρχει η οπτική αντίληψη και η αντίληψη που σχετίζεται με τα συναισθήματα. Η οπτική αντίληψη σχετίζεται με την αίσθηση της όρασης, ενώ η συναισθηματική αντίληψη αφορά στην ψυχική κατάσταση του ανθρώπου (Σχολική Εγκυκλοπαίδεια Πατάκης – Oxford, 2000).

Το άτομο μέσω της αντίληψης διαμορφώνει μια εικόνα για τα αντικείμενα και τον κόσμο γύρω του. Η προσωπική αντίληψη του ατόμου για τον κόσμο περιλαμβάνει τη

γνώση του εαυτού του και τη γνώση των άλλων ανθρώπων. Η εικόνα που διαμορφώνει το άτομο για τον εαυτό του καθορίζει τη μελλοντική συμπεριφορά του, επηρεάζοντας τον τρόπο με τον οποίο επεξεργάζεται τις εξωτερικές πληροφορίες και τα κίνητρά του για δράση (Λεονταρή, 1996). Η διαμόρφωση μιας αντίληψης, λοιπόν, οδηγεί στην υιοθέτηση μιας συγκεκριμένης στάσης απέναντι σε ένα αντικείμενο, έναν άνθρωπο ή ένα θεσμό (Γεώργας, 1995· Μποζατζής, 2004).

Οι αντιλήψεις περιλαμβάνουν γνώσεις, πεποιθήσεις, προτιμήσεις και απόψεις. Τα στοιχεία αυτά περιέχουν σε μεγάλο βαθμό την υποκειμενική αξιολόγηση, καθώς βασίζονται στις εμπειρίες, στις αξίες και στη γενικότερη φιλοσοφία ζωής του ατόμου. Λαμβάνοντας υπόψη την επίδραση των συναισθημάτων στη διαμόρφωση των παραπάνω στοιχείων, μπορεί να γίνει εύκολα κατανοητή η υποκειμενική φύση των αντιλήψεων ενός ανθρώπου (Zadra & Clore, 2011).

Η συναισθηματική κατάσταση ενός ατόμου, λοιπόν, επηρεάζει συχνά και σε μεγάλο βαθμό την αντίληψή του για τον κόσμο γύρω του. Πιο συγκεκριμένα, η συναισθηματική διέγερση του ατόμου μεταφέρει πληροφορίες για την αξία και τη σημασία των αντικειμένων και των γεγονότων, και αυτές οι πληροφορίες ενσωματώνονται στην οπτική αντίληψή του για το περιβάλλον του. Επομένως, όπως έχει διαπιστωθεί, ο φόβος αυξάνει τις πιθανότητες κάποιος να «βλέπει» ενδεχόμενες απειλές, η θετική συναισθηματική διάθεση ενθαρρύνει το άτομο να διατηρήσει τις τωρινές αντιλήψεις του, ενώ η αρνητική συναισθηματική διάθεση ενθαρρύνει την αλλαγή τους (Zadra & Clore, 2011).

Έρευνες έχουν δείξει ότι αντικείμενα στο περιβάλλον με συναισθηματική και κινητήρια δύναμη έλκουν την προσοχή και είναι πιθανό να γίνουν πιο εύκολα αντιληπτά ως «μεγαλύτερα». Επιπλέον, έχει διαπιστωθεί ότι η αντίληψη μεταβάλλεται συστηματικά με τρόπους που μπορούν να συμβάλλουν στην επίτευξη των στόχων του ατόμου και ότι το συναίσθημα μπορεί να μεταβάλλει την αντίληψη έτσι ώστε να οδηγήσει το άτομο σε περισσότερο ωφέλιμες παρά επικίνδυνες ενέργειες (Zadra & Clore, 2011).

5.2. Αυτοαντίληψη, αυτοεικόνα και αυτοεκτίμηση των παιδιών

Η αυτοαντίληψη αποτελεί τον τρόπο με τον οποίο το άτομο αξιολογεί τον εαυτό του σε σχέση με τα χαρακτηριστικά, τις εμπειρίες και τις δραστηριότητές του (Zentner &

Renault, 2007). Η διαμόρφωσή της ξεκινά ήδη από τη βρεφική ηλικία, όπου, κατά τους πρώτους μήνες της ζωής του, το παιδί δε μπορεί να διαχωρίσει τον εαυτό του από τους άλλους και ειδικά από τη μητέρα. Σταδιακά, αρχίζει να αναγνωρίζει τον εαυτό του ως ξεχωριστή οντότητα με βασικά χαρακτηριστικά, όπως το φύλο, η ηλικία και οι ικανότητες (Χατζηχρήστου, κ.ά., 2011).

Στην προσχολική ηλικία (3-5 έτη) οι αυτοπεριγραφές αφορούν κυρίως στο σωματικό εαυτό και τα παιδιά προσπαθούν να αναλάβουν πρωτοβουλίες, κατανοώντας σταδιακά ότι οι πράξεις τους αξιολογούνται από τους σημαντικούς άλλους – κυρίως από τους γονείς. Αυτές οι αξιολογήσεις ανατροφοδοτούν την αναπτυσσόμενη αυτοαντίληψή τους, φτάνοντας στη σχολική ηλικία όπου οι αυτοπεριγραφές τους σχετίζονται περισσότερο με τον εσωτερικό εαυτό και αρχίζουν να περιλαμβάνουν ψυχολογικά χαρακτηριστικά, όπως τα συναισθήματα και οι προσωπικές επιθυμίες (Χατζηχρήστου, κ.ά., 2011).

Κατά τη σχολική ηλικία αρχίζει και η ανάπτυξη της ακαδημαϊκής αυτοαντίληψης, καθώς το παιδί αξιολογείται με βάση την επίδοσή του και συγκρίνεται με τα άλλα παιδιά. Καθοριστικό ρόλο σ' αυτό διαδραματίζει ο δάσκαλος μέσα στο σχολικό πλαίσιο. Η ηγετική του δύναμη σε συνδυασμό με τις προσδοκίες του μπορούν να επηρεάσουν την απόδοση και επίδοση των μαθητών, με αποτέλεσμα η εικόνα που έχει εκείνος γι' αυτούς να επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την αυτοεικόνα τους (Χατζηχρήστου, κ.ά., 2011).

Ενώ η αυτοαντίληψη αποτελεί την εικόνα που έχει το άτομο για τον εαυτό του, η αυτοεκτίμηση περιλαμβάνει τα συναισθήματα και την αξιολόγηση του ατόμου γι' αυτή την εικόνα (Anttila & Saikkonen, 2012· Κουρμούζη & Κούτρας, 2011). Έχει υποστηριχθεί ότι η αυτοεκτίμηση αποτελεί τον πιο σημαντικό παράγοντα διαμόρφωσης της ζωής ενός ατόμου. Έρευνες έχουν δείξει ότι τα άτομα με υψηλή αυτοεκτίμηση είναι αποτελεσματικά, παραγωγικά, νιώθουν αξιαγάπητα, ικανά και αντιμετωπίζουν τους άλλους ως εξίσου σημαντικούς και χρήσιμους (Lingren, 1991). Σύμφωνα με τη θεωρία του Michele Borba για την αυτοεκτίμηση, αυτή αποτελείται από τα εξής 5 συστατικά: την αίσθηση εσωτερικής ασφάλειας, την αυτογνωσία, τη διάθεση για αλληλεπίδραση με τους άλλους, την αίσθηση του καθήκοντος και το αίσθημα επάρκειας. Όσο περισσότερο ένα παιδί διαθέτει αυτά τα συστατικά, τόσο υψηλότερη αυτοεκτίμηση το χαρακτηρίζει (Anttila & Saikkonen, 2012).

Η οικογένεια παίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της αυτοεκτίμησης του παιδιού. Οι γονείς επηρεάζουν την αυτοεκτίμηση των παιδιών τους μέσα από τη συμπεριφορά τους απέναντι σ' αυτά, η οποία αντανακλά και τη δική τους αυτοεκτίμηση. Έρευνες έχουν δείξει ότι τα παιδιά με υψηλή αυτοεκτίμηση τείνουν να έχουν γονείς που τους δείχνουν αμέριστη αγάπη και αποδοχή. Από την άλλη πλευρά, τα παιδιά με χαμηλή αυτοεκτίμηση τείνουν να έχουν γονείς που είναι ιδιαίτερα επικριτικοί απέναντί τους (Ackerman & Dozier, 2005· Ansari & Qureshi, 2013· Lingren, 1991· Zolten & Long, 2006).

Υπάρχουν διάφοροι τρόποι με τους οποίους οι γονείς και οι σημαντικοί άλλοι μπορούν να βοηθήσουν τα παιδιά να αναπτύξουν «υγιή» αυτοεκτίμηση. Περνώντας χρόνο μαζί και κάνοντας μια δραστηριότητα που το παιδί έχει επιλέξει, του στέλνουν το μήνυμα ότι το εκτιμούν και το αποδέχονται. Είναι εξίσου σημαντικό οι γονείς/σημαντικοί άλλοι να ακούν προσεκτικά και με σεβασμό τα παιδιά όταν εκείνα μιλούν για τις εμπειρίες τους και εκφράζουν τα συναισθήματά τους, καθώς αυτό θα τα βοηθήσει να εμπιστεύονται τον εαυτό τους και όσα αισθάνονται (Oesterreich, 2007· Young & Hoffmann, 2004· Zolten & Long, 2006).

Η ύπαρξη σταθερών ορίων και κατάλληλων προσδοκιών μπορεί, επίσης, να βοηθήσει τα παιδιά να νιώθουν ασφάλεια ώστε να εξερευνούν τον κόσμο και να τολμούν. Σε περιπτώσεις όπου οι κανόνες δεν τηρούνται από τα παιδιά, οι συνέπειες δεν θα πρέπει να κλονίζουν τον αυτοσεβασμό τους. Επιπλέον, τα παιδιά έχουν την ανάγκη να αισθάνονται αξιαγάπητα και αποδεκτά ακόμα κι όταν κάνουν λάθη ή αποτυγχάνουν. Σ' αυτές τις περιπτώσεις, οι ενήλικες χρειάζεται να βοηθήσουν το παιδί να αναγνωρίσει το λάθος του, να πάρει την ευθύνη του εαυτού του και να βρει τρόπους για να το διορθώσει, παρέχοντάς του βέβαια την κατάλληλη υποστήριξη. Μέσα απ' αυτόν τον τρόπο, μαθαίνει να διαχειρίζεται την «αποτυχία» και να την ξεπερνά χωρίς να χάνει την αυτοεκτίμησή του (Oesterreich, 2007· Young & Hoffmann, 2004· Zolten & Long, 2006).

Πολύ σημαντικός για την ανάπτυξη και διατήρηση της αυτοεκτίμησης του παιδιού είναι και ο έπαινος, όχι μόνο για ένα καλό αποτέλεσμα αλλά και για την προσπάθεια που κατέλαβε για να το επιτύχει. Ωστόσο, για να είναι αποτελεσματικός ο έπαινος, χρειάζεται να είναι συγκεκριμένος και να βασίζεται σε κάτι που πραγματικά έκανε το παιδί. Ταυτόχρονα, χρειάζεται να του δοθεί η δυνατότητα να εκφράσει και το ίδιο τι

είναι αυτό που του άρεσε σ' αυτό που κατάφερε, ώστε να μάθει να βιώνει εσωτερική ικανοποίηση από τις προσπάθειές του και να μην περιμένει μόνο την επιβράβευση των άλλων (Oesterreich, 2007· Young & Hoffmann, 2004· Zolten & Long, 2006).

5.3. Αντιλήψεις των παιδιών για τους γονείς και τη σχέση τους μαζί τους

Η πλειοψηφία των μελετών που έχουν βασιστεί στη σχέση γονέα-παιδιού έχουν αξιοποιήσει αναφορές των γονέων και παρατηρήσεις στο σπιτικό ή εργαστηριακό περιβάλλον. Συνεπώς, υπάρχει περιορισμένη εικόνα του πώς τα παιδιά αντιλαμβάνονται τη σχέση τους με τους γονείς τους. Όσον αφορά στην πρώιμη παιδική ηλικία, αυτή η εικόνα είναι ακόμα πιο περιορισμένη. Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν μελέτες που έχουν προσπαθήσει να διερευνήσουν τις αντιλήψεις των παιδιών για τη σχέση τους με τους γονείς τους, από την πρώιμη παιδική ηλικία μέχρι την εφηβεία.

Σε μια έρευνα που διεξήχθη στις Η.Π.Α. και επιχείρησε να διερευνήσει τη σχέση ανάμεσα στη γονεϊκή συμπεριφορά και στην αντίληψη των παιδιών για την αλληλεπίδραση γονέα-παιδιού, παιδιά ηλικίας από 6 έως 18 ετών συμμετείχαν μέσω αυτοαναφορών για τη σχέση τους με τους γονείς τους. Πιο συγκεκριμένα, κάθε παιδί συμπλήρωσε 2 εργαλεία των 8 προτάσεων-ερωτήσεων για τη γονεϊκή αποδοχή και οικειότητα, ένα για τη μητέρα και ένα για τον πατέρα. Η κάθε πρόταση-ερώτηση αξιολογήθηκε σε μια κλίμακα 5 βαθμών από το «καθόλου» μέχρι το «πάρα πολύ», και οι ερωτήσεις ήταν οι εξής:

- Σε ποιο βαθμό μοιράζεσαι μαζί του/της τα βαθύτερα συναισθήματα ή μυστικά σου;
- Σε ποιο βαθμό καταλαβαίνει ο πατέρας/η μητέρα σου αυτό που πραγματικά θέλεις;
- Σε ποιο βαθμό έρχεται ο πατέρας/η μητέρα σου σε σένα για να ζητήσει τη γνώμη σου ή την υποστήριξή σου;
- Πόσο σημαντικός/ή είναι για σένα;
- Πόσο ικανοποιημένος/η είσαι από τη σχέση που έχεις μαζί του/της;
- Σε ποιο βαθμό αναζητάς τη συμβουλή ή την υποστήριξη του πατέρα/της μητέρας σου;
- Σε ποιο βαθμό θέλεις να του/της μοιάσεις;

- Σε ποιο βαθμό σε αποδέχεται ο πατέρας/η μητέρα σου ανεξάρτητα από τις πράξεις σου;

Αυτά τα εργαλεία έδειξαν μια πιο δυνατή σχέση ανάμεσα στους γονείς και στα παιδιά μικρότερης ηλικίας σε σχέση με τα μεγαλύτερα, καθώς και μια δυνατότερη σχέση ανάμεσα στους γονείς και στα παιδιά του ίδιου φύλου, με τις μητέρες να είναι πιο κοντά με τις κόρες τους απ' ό, τι οι πατέρες με τους γιους τους (Dorius, Booth, Hibbel, Granger, Johnso, 2011).

Οι Grolnick, Ryan και Deci (1991) πραγματοποίησαν, επίσης, μια έρευνα στις Η.Π.Α., εξετάζοντας τη σχέση ανάμεσα στις αντιλήψεις των παιδιών για τους γονείς τους και στην απόδοσή τους στο σχολείο. Το δείγμα αποτελούνταν από παιδιά της 3^{ης} έως την 6^η τάξη του δημοτικού. Προκειμένου να αποσπαστούν οι αντιλήψεις των παιδιών για τους γονείς τους, χρησιμοποιήθηκε η «Αντιληπτή Κλίμακα Επάρκειας για Παιδιά» (Perceived Competence Scale for Children) του Harter (1982, στο Grolnick, Ryan και Deci, 1991) σε μια νέα έκδοση. Αυτή η κλίμακα αποτελούνταν από 40 προτάσεις, από τις οποίες οι 20 αναφέρονταν στη μητέρα και οι υπόλοιπες 20 στον πατέρα, αντίστοιχα. Εφαρμόστηκαν ανάλυση παραγόντων και εσωτερικής συνοχής ανάλυση, οδηγώντας σε 4 υψηλής ομοιότητας παράγοντες: μητρική υποστήριξη αυτονομίας, μητρική εμπλοκή, πατρική υποστήριξη αυτονομίας, πατρική εμπλοκή. Οι προτάσεις, λοιπόν, του εργαλείου σχετίζονταν με τη μητρική/πατρική υποστήριξη αυτονομίας και τη μητρική/πατρική εμπλοκή, και η καθεμιά απ' αυτές περιελάμβανε και τη θετική και την αρνητική εκδοχή. Ένα παράδειγμα πρότασης σχετικά με την υποστήριξη αυτονομίας είναι: « Μερικές μητέρες λένε πάντα στα παιδιά τους τι να κάνουν, ενώ άλλες αφήνουν τα παιδιά τους να αποφασίσουν τι θα κάνουν». Ένα παράδειγμα πρότασης σχετικά με την εμπλοκή είναι: «Μερικοί πατέρες δεν έχουν αρκετό χρόνο για να μιλήσουν με τα παιδιά τους για τα προβλήματά τους, ενώ άλλοι έχουν πάντα χρόνο για να μιλήσουν με τα παιδιά τους για τα προβλήματά τους». Τα αποτελέσματα έδειξαν περισσότερη μητρική παρά πατρική υποστήριξη αυτονομίας και εμπλοκή, σύμφωνα με τις αναφορές των παιδιών.

Σύμφωνα με μια σχολική διαχρονική μελέτη που διεξήχθη στο Ηνωμένο Βασίλειο και προσπάθησε να διερευνήσει τη σχέση ανάμεσα στις αντιλήψεις των παιδιών για τη γονεϊκή συναισθηματική παραμέληση και έλεγχο και στη μελλοντική ψυχοπαθολογία, το 3% των παιδιών αισθανόταν υψηλού βαθμού συναισθηματική παραμέληση και έλεγχο από τους γονείς τους. Το δείγμα αποτελούνταν από παιδιά

ηλικίας 11 ετών, των οποίων οι αντιλήψεις για τους γονείς αναδύθηκαν μέσα από τη χρήση της σύντομης εκδοχής 8 προτάσεων (PBI-BC) του Parental Bonding Instrument (PBI). Πρόκειται για ένα αυτοαναφορικό ερωτηματολόγιο, του οποίου οι μισές προτάσεις αφορούν στο γονεϊκό έλεγχο και οι άλλες μισές στη γονεϊκή φροντίδα. Επιπλέον, τα αποτελέσματα αυτού του ερωτηματολογίου οδήγησαν στις ακόλουθες 4 κατηγορίες γονεϊκού τύπου: «βέλτιστος δεσμός» (υψηλά επίπεδα φροντίδας – χαμηλά επίπεδα ελέγχου), «αμελής γονεϊκή συμπεριφορά» (χαμηλά επίπεδα φροντίδας – χαμηλά επίπεδα ελέγχου), «στοργικός περιορισμός» (υψηλά επίπεδα φροντίδας – υψηλά επίπεδα ελέγχου), «μη στοργικός έλεγχος» (χαμηλά επίπεδα φροντίδας – υψηλά επίπεδα ελέγχου). Ακόμα κι αν οι αντιλήψεις των παιδιών δε σχετίζονται με πραγματικές γονεϊκές συμπεριφορές, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη ως παράγοντας επικινδυνότητας για μελλοντικά προβλήματα ψυχικής υγείας (Young, Lennie & Minnis, 2011).

Μια άλλη μελέτη πραγματοποιήθηκε στην Ιρλανδία εξετάζοντας τις αντιλήψεις των παιδιών πάνω στους γονεϊκούς τύπους και στην πειθαρχία. Παιδιά ηλικίας από 6 ως 17 ετών συμμετείχαν στο δείγμα. Στη μελέτη αυτή εφαρμόστηκε η ποιοτική προσέγγιση, η οποία περιελάμβανε ομαδικές συνεντεύξεις. Κάθε ομάδα αποτελούνταν από 3 ως 8 παιδιά και τα θέματα που καλύφθηκαν μέσα στις συνεντεύξεις σχετίζονταν με τους οικογενειακούς ρόλους, την οικογενειακή φροντίδα και υποστήριξη, τον οικογενειακό έλεγχο, τις γονεϊκές στρατηγικές τιμωρίας, τους διάφορους γονεϊκούς τύπους, καθώς και τα δικαιώματα και υποχρεώσεις των παιδιών και των γονέων μέσα στην οικογένεια. Η εξασφάλιση τροφής, η προστασία, η φροντίδα, το μοίρασμα δραστηριοτήτων και η παροχή βοήθειας στη σχολική εργασία και μάθηση αποτέλεσαν τα πιο σημαντικά θέματα για τα μικρότερα παιδιά, όσον αφορά στη σχέση τους με τους γονείς τους. Επιπλέον, τα παιδιά επεσήμαναν την ανάγκη τους για την κατασκευή κανόνων έτσι ώστε να αισθάνονται προστατευμένα και ασφαλή. Όπως υποστήριζαν, μπορούν να συμμετέχουν σ' αυτή τη διαδικασία, χωρίς να τίθενται περιορισμοί σ' αυτά. Αποδοκίμασαν, επίσης, τη σωματική τιμωρία, η οποία τα κάνει να αισθάνονται «ανάξια αγάπης», «φοβισμένα», «θυμωμένα» και «ντροπιασμένα». Σχετικά με τις αποτελεσματικές τακτικές πειθαρχίας, σύμφωνα με τα παιδιά αυτές περιελάμβαναν στέρηση προνομίων, συνέπειες με εκπαιδευτική αξία, σταθερότητα στη στρατηγική και στη δικαιοσύνη. Ένα άλλο σημαντικό εύρημα αυτής της ερευνητικής μελέτης ήταν ότι, ενώ η πλειοψηφία των παιδιών είχαν μια

ξεκάθαρη εικόνα των δικαιωμάτων των γονέων μέσα στην οικογένεια, δεν είχαν ξεκάθαρη εικόνα για τα δικά τους δικαιώματα μέσα σ' αυτή (Nixon & Halpenny, 2010).

Οι Choudhury και Jabeen (2008) διεξήγαγαν μια μελέτη στη Νότια Ασία, διερευνώντας τις αντιλήψεις των παιδιών για το μητρικό και πατρικό ρόλο, καθώς και τους παράγοντες που επηρεάζουν αυτές τις αντιλήψεις. Το δείγμα της μελέτης αποτελούνταν από παιδιά ηλικίας από 8 ως 16 ετών. Τα εργαλεία και οι τεχνικές που χρησιμοποιήθηκαν για το σκοπό αυτής της ερευνητικής μελέτης, περιελάμβαναν: ημιδομημένες συνεντεύξεις, ομαδικές συζητήσεις, παιχνίδια ρόλων, παιδικά σχέδια, ομαδικά παιχνίδια/δραστηριότητες, ατομικές δραστηριότητες, συμπλήρωση προτάσεων, διήγηση ιστοριών, συνεντεύξεις σε βάθος και μελέτες περιπτώσεων. Σύμφωνα με τις απόψεις των παιδιών, η πλειοψηφία των γονέων δεν εκφράζουν με άμεσο τρόπο την αγάπη τους σ' αυτά. Επιπλέον, στην επικοινωνία γονέα-παιδιού οι γονείς μιλάνε και τα παιδιά ακούνε, χωρίς εκείνα να έχουν τη δυνατότητα να εκφράσουν τις δικές τους απόψεις και να συμμετέχουν στις αποφάσεις που αφορούν στη δική τους ζωή. Σχετικά με την τιμωρία, η πλειοψηφία των παιδιών υποστήριξαν ότι οι γονείς τους γίνονται επιθετικοί απέναντί τους, χωρίς να εξηγούν σ' αυτά τι έπραξαν λάθος.

Έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα από τους Θεοδωρόπουλο, Γιώτσα, και Δώνη (2013) διερεύνησε τις αντιλήψεις των παιδιών νηπιακής και πρώτης σχολικής ηλικίας για τις σχέσεις τους με τους γονείς τους και για την εικόνα του εαυτού τους. Το δείγμα αποτελούνταν από παιδιά ηλικίας από 5 ως 8 ετών. Για τη συλλογή των δεδομένων χρησιμοποιήθηκαν τα εξής εργαλεία: 1) το «Ερωτηματολόγιο Παιδιών Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για την Αποδοχή-Απόρριψη των Γονιών», των Rohner και Giotsa (2012, μετάφραση: Γιώτσα Α.) για τον πατέρα και για τη μητέρα αντίστοιχα, 2) το Παιδικό Σχέδιο Οικογένειας: α) το Στατικό του Corman (1961, όπως αναφέρεται στο Μυλωνάκου-Κεκέ, 2005), β) το Δυναμικό/Κινητικό των Burns και Kaufman, (1972, όπως αναφέρεται στο Μυλωνάκου-Κεκέ, 2005). Σύμφωνα με τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας, τα παιδιά εξέφρασαν θετικές αντιλήψεις για τη συμπεριφορά και των δύο γονιών τους. Τα αγόρια εκδήλωσαν μεγαλύτερη ταύτιση με τον πατέρα, ενώ τα κορίτσια μεγαλύτερη ταύτιση με τη μητέρα. Επιπλέον, η έρευνα έδειξε ότι η μητέρα είναι για τα παιδιά πιο καλή από τον πατέρα και λέει πιο καλά λόγια για εκείνα σε σχέση μ' εκείνον. Τα

παιδιά ζωγράφισαν, επίσης, τον εαυτό τους πιο κοντά στη μητέρα σε σχέση με τον πατέρα. Όσον αφορά στους ρόλους του πατέρα και της μητέρας, τα παιδιά συνέδεσαν τον πατέρα με την εργασία εκτός σπιτιού και την εξασφάλιση χρημάτων για την οικογένεια, ενώ τη μητέρα με τη φροντίδα του σπιτιού και των υπόλοιπων οικογενειακών μελών. Ιδιαίτερη σημασία έχει το γεγονός ότι τα παιδιά προέβαλαν στα σχέδια οικογένειας πρόσθετα συναισθήματα τα οποία δεν λεκτικοποιούνται, παρά το γεγονός ότι εξέφρασαν λεκτικά θετικές αντιλήψεις για τη συμπεριφορά των γονιών τους στα ερωτηματολόγια. Πιο συγκεκριμένα, φάνηκε έντονα η μοναξιά την οποία αυτά βιώνουν μέσα στην οικογένεια, καθώς στην πλειοψηφία των σχεδίων ο εαυτός τους εμφανιζόταν απομονωμένος από τα υπόλοιπα μέλη της και το καθένα απ' αυτά καταπιανόταν με δραστηριότητες που δεν περιελάμβαναν τη συμμετοχή κάποιου άλλου. Αυτά ανέδειξαν τη μεγάλη ανάγκη των παιδιών για επικοινωνία και μεγαλύτερη αλληλεπίδραση των οικογενειακών μελών μεταξύ τους.

Άλλη μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα από τις Μητρογιώργου και Γιώτσα (2013) διερεύνησε τις αντιλήψεις παιδιών προσχολικής ηλικίας για την οικογένειά τους. Το δείγμα αποτελούνταν από παιδιά ηλικίας από 4 ως 6,5 ετών. Τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν για το σκοπό αυτής της έρευνας ήταν το Στατικό Σχέδιο του Corman (1961, όπως αναφέρεται στο Μυλωνάκου-Κεκέ, 2005) και το Δυναμικό/Κινητικό Σχέδιο των Burns και Kaufman, (1972, όπως αναφέρεται στο Μυλωνάκου-Κεκέ, 2005). Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι ο πατέρας είναι πολύ σημαντικός για τα παιδιά, ιδιαίτερα για τα αγόρια αυτής της ηλικίας, των οποίων το ποσοστό στην έρευνα ήταν λίγο μεγαλύτερο από αυτό των κοριτσιών. Στο μεγαλύτερο ποσοστό των σχεδίων, η πατρική φιγούρα ήταν η μεγαλύτερη σε μέγεθος και εμφανιζόταν να αλληλεπιδρά με το σχεδιαστή, κάνοντας κάτι μαζί. Επιπλέον, πολύ σημαντική φάνηκε ότι είναι η σχέση των παιδιών του δείγματος με τα αδέρφια τους, με το παιχνίδι να αποτελεί την κύρια δραστηριότητα σύνδεσής τους.

5.4. Αντιλήψεις των γονέων για τα παιδιά τους και τη σχέση μαζί τους

Οι αντιλήψεις και οι στάσεις των γονέων απέναντι στα παιδιά τους καθορίζουν τη συμπεριφορά τους απέναντι σ' αυτά, η οποία με τη σειρά της επηρεάζει την κοινωνικο-συναισθηματική και γνωστική ανάπτυξη των παιδιών. Οι αντιλήψεις αυτές μπορούν να δώσουν μια σημαντική εικόνα του «συναισθηματικού κλίματος» μέσα στο οποίο γονείς και παιδιά αλληλεπιδρούν, οπότε και της ποιότητας της σχέσης

μεταξύ τους. Για το λόγο αυτό, πληθώρα ερευνών έχουν πραγματοποιηθεί προκειμένου να διερευνηθούν το πώς οι γονείς αντιλαμβάνονται τη συμπεριφορά των παιδιών τους και τη σχέση τους μαζί τους (Grusec, 2008).

Σε μια έρευνα ευρωπαϊκής εμβέλειας διερευνήθηκαν οι αντιλήψεις των γονέων για τις διάφορες πτυχές της ψυχικής υγείας των παιδιών τους, όπως η σωματική υγεία, η διάθεση και τα συναισθήματα, η αυτονομία, οι συνομήλικοι και η κοινωνική υποστήριξη, καθώς και το σχολικό περιβάλλον. Το δείγμα αποτελούνταν από γονείς των 27 χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι οποίοι είχαν παιδιά ηλικίας από 6 ως 17 ετών. Η πλειοψηφία των γονέων απάντησε ότι τα παιδιά τους αισθάνονται σωματικά υγιή και ενεργητικά. Όσον αφορά στη διάθεση και στα συναισθήματα, το μεγαλύτερο ποσοστό των γονέων εξέφρασε ότι τα παιδιά τους δεν αισθάνονται λύπη ή μοναξιά. Σχετικά με την αυτονομία, η πλειοψηφία απάντησε ότι τα παιδιά τους αξιοποιούν χρόνο για τον εαυτό τους και ότι έχουν τη δυνατότητα να κάνουν αυτά που θέλουν κατά τη διάρκεια του ελεύθερου χρόνου τους. Όσον αφορά στους συνομηλίκους και στην κοινωνική υποστήριξη, οι γονείς επεσήμαναν ότι τα παιδιά τους διασκεδάζουν με τους φίλους τους. Σχετικά με το σχολικό περιβάλλον, το μεγαλύτερο ποσοστό των γονέων απάντησαν ότι τα παιδιά τους τα πηγαίνουν καλά στο σχολείο, διατηρώντας την προσοχή τους στα μαθήματα (The Gallup Organization, 2009).

Έρευνα που πραγματοποιήθηκε στη Βρετανία επιχείρησε να αναδείξει τις απόψεις των γονέων σχετικά με αυτά που εκείνοι αντιλαμβάνονται ως «αναγκαίες» για την οικογένεια και τα παιδιά, ώστε να καλλιεργούνται οι ενδοοικογενειακές σχέσεις και η υγιής μακροχρόνια ανάπτυξη των παιδιών. Το δείγμα αποτελούνταν από γονείς παιδιών σχολικής και προσχολικής ηλικίας. Ιδιαίτερα σημαντική για τους συμμετέχοντες ήταν η αλληλεπίδραση των οικογενειακών μελών και το μοίρασμα εμπειριών μεταξύ τους, όπως ένα κοινό δείπνο, μια κοινή έξοδος ή ολιγοήμερες διακοπές. Η κολύμβηση και η ποδηλασία επισημάνθηκαν ως δραστηριότητες που συμβάλλουν στο «ευ ζην» των παιδιών και στο αίσθημα του «ανήκειν» στην κοινωνία. Επιπλέον, τα παιχνίδια με τα οποία ασχολούνται τα παιδιά θα πρέπει να τους δίνουν τη δυνατότητα να μαθαίνουν και να αναπτύσσονται. Όσον αφορά στην πληροφόρηση και στην τεχνολογία, οι γονείς επεσήμαναν ότι τα παιδιά σχολικής ηλικίας χρειάζεται να έχουν πρόσβαση σε ηλεκτρονικό υπολογιστή στο σπίτι και στο διαδίκτυο (Hirsch & Smith, 2010).

Στην Ιρλανδία πραγματοποιήθηκε μια έρευνα που προσπάθησε να διερευνήσει τις αντιλήψεις των γονέων για τους γονεϊκούς τύπους και την πειθαρχία των παιδιών, εστιάζοντας περισσότερο στις στάσεις τους απέναντι στη χρήση της σωματικής τιμωρίας. Το δείγμα αποτελούνταν από γονείς ηλικίας από 21 ως 69 ετών, με το μεγαλύτερο ποσοστό τους να είναι παντρεμένοι και να ζουν με τους συζύγους τους. Η πλειοψηφία των γονέων επεσήμαναν τη φιλειρηνική συμπεριφορά, την αυτενέργεια και την αυτονομία ως τα πιο σημαντικά χαρακτηριστικά που χρειάζεται να διδάξουν στα παιδιά τους. Η ικανοποίηση που αισθάνονται μέσα από το ρόλο του γονιού συνδέθηκε με την υγιή και επιτυχημένη ανάπτυξη των παιδιών τους, καθώς και με την αξιοποίηση χρόνου σε κοινές δραστηριότητες μαζί τους. Επιπλέον, σχεδόν όλοι οι γονείς υποστήριζαν ότι χρησιμοποιούν τη συζήτηση και το διάλογο ως μεθόδους πειθαρχίας. Χαμηλό ήταν το ποσοστό της χρήσης ψυχολογικά επιθετικών γονεϊκών συμπεριφορών, όπως οι φωνές, οι απειλές και οι αρνητικοί χαρακτηρισμοί των παιδιών. Όσον αφορά στη χρήση σωματικής τιμωρίας από τους γονείς προς τα παιδιά, όπως το χτύπημα στα χέρια ή στα πόδια και το ταρακούνημα ή το σπρώξιμο, τα ποσοστά της ήταν αρκετά χαμηλά, με τα παιδιά ηλικίας 2-9 ετών να βιώνουν πιο συχνά αυτές τις συμπεριφορές σε σχέση με τα μεγαλύτερα παιδιά. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το εύρημα ότι η χρήση της σωματικής τιμωρίας και τα επίπεδα λεκτικής εχθρότητας ήταν υψηλότερα σε οικογένειες με παιδιά που παρουσιάζουν υπερκινητικότητα, συναισθηματικές δυσκολίες και προβλήματα συμπεριφοράς. Σχετικά με τους γονεϊκούς τύπους, οι γονείς σκόραραν υψηλότερα στις πλευρές του κυριαρχικού γονεϊκού τύπου, όπως η ζεστασιά και ο συλλογισμός, σε σχέση με τις πλευρές του εξουσιαστικού τύπου, όπως τα υψηλά επίπεδα ελέγχου, με τους γονείς των μικρότερων παιδιών (0-4 ετών) να βρίσκονται πιο μακριά από τον κυριαρχικό τύπο σε σχέση με αυτούς των μεγαλύτερων παιδιών (15-17 ετών). Όσον αφορά στις στάσεις των γονέων απέναντι στη σωματική τιμωρία, παρ' όλο που η χρήση της φάνηκε περιορισμένη στην παρούσα μελέτη, πολλοί γονείς εξέφρασαν ότι δεν τη θεωρούν απαραίτητα επιβλαβή και ότι μπορούν να τη χρησιμοποιούν για να σταματήσουν την αρνητική συμπεριφορά του παιδιού τους την εκάστοτε δεδομένη στιγμή ή για να το προστατεύσουν σε καταστάσεις επικείμενου κινδύνου (Halpenny, Nixon & Watson, 2010).

Άλλη μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Αγγλία και στην Ουαλία, διερεύνησε τις απόψεις των γονέων για τη σωματική τιμωρία των παιδιών τους. Τα

αποτελέσματα έδειξαν ότι το «χαστούκισμα» δεν αποτελεί μια από τις πιο συνηθισμένες μεθόδους των γονέων προκειμένου να διαχειριστούν τη συμπεριφορά των παιδιών τους. Η πλειοψηφία τους υποστήριξε ότι υπάρχουν πιο αποτελεσματικές μέθοδοι από αυτό, όπως ο έπαινος της καλής συμπεριφοράς, ο διάλογος και το σταμάτημα μιας δραστηριότητας που αρέσει στο παιδί. Επιπλέον, φάνηκε ότι οι στάσεις των γονέων απέναντι στη σωματική τιμωρία έχουν αλλάξει με το πέρασμα του χρόνου, καθώς αυτοί που έγιναν γονείς στο πιο πρόσφατο παρελθόν έτειναν να έχουν πιο αρνητικές απόψεις για το «χαστούκισμα» σε σχέση με αυτούς που έγιναν γονείς στο πιο μακρινό παρελθόν. Τέλος, οι μισοί περίπου από τους γονείς που συμμετείχαν στην έρευνα επεσήμαναν ότι μερικές φορές είναι απαραίτητο να «δείρεις» ένα άτακτο παιδί, πολλοί είπαν ότι έχουν «χαστουκίσει» τουλάχιστον το ένα από τα παιδιά τους και η πλειοψηφία θεωρεί ότι ο νόμος πρέπει να τους επιτρέπει να «χαστουκίζουν» τα παιδιά τους (Ipsos MORI, 2007).

Οι Dunlop, Lee, Fee, Hughes, Grieve και Marwick (2008) διεξήγαγαν μια μελέτη στη Σκωτία, προκειμένου να εξετάσουν τις αντιλήψεις εκπαιδευτικών και γονέων για τη διαχείριση της συμπεριφοράς των παιδιών και την προαγωγή θετικής συμπεριφοράς τους. Το δείγμα αποτελούνταν από γονείς και εκπαιδευτικούς παιδιών πρώιμης παιδικής ηλικίας από 0 ως 6 ετών. Ως προς την έκταση και τη φύση των δυσκολιών συμπεριφοράς των παιδιών, οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί υποστήριξαν ότι η πλειοψηφία των παιδιών παρουσιάζουν θετική συμπεριφορά σχετικά με τη διαγωγή τους, τη σχέση τους με τους συνομηλίκους, τη συγκέντρωσή τους, τη συναισθηματική τους ανάπτυξη, την αυτοπεποίθηση, την αυτοεκτίμηση, τη δεκτικότητα και την προσαρμοστικότητα τους. Επιπλέον, τα αγόρια φάνηκε να παρουσιάζουν περισσότερες δυσκολίες από τα κορίτσια και, σύμφωνα με τις γονεϊκές αντιλήψεις, η ηλικία στην οποία το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών εμφανίζουν δυσκολίες και η οποία συγκεντρώνει τα υψηλότερα επίπεδα ανησυχίας είναι τα 3 έτη. Σημαντική είναι και η συσχέτιση που βρέθηκε ανάμεσα στην ηλικία των γονέων και στο επίπεδο αντιληπτών δυσκολιών των παιδιών τους, με τους νεότερους γονείς να συγκεντρώνουν τα υψηλότερα επίπεδα αντιληπτών δυσκολιών στα συναισθήματα, στη συγκέντρωση, στη συμπεριφορά και στη συνεννόηση των παιδιών τους με τους άλλους.

Ως προς τις στρατηγικές που χρησιμοποιούν οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί για να διαχειριστούν τη συμπεριφορά των παιδιών και για να προωθήσουν τη φιλική

τους συμπεριφορά, αυτές περιλαμβάνουν για τους πρώτους τη θετική ανταπόκριση, την εμπλοκή, τον περιορισμόν περισπασμών, την ενθάρρυνση φίλων, τον έπαινο και τη δημιουργία συνηθειών/προγράμματος. Για τους εκπαιδευτικούς, οι στρατηγικές περιλαμβάνουν τον έπαινο και την ενθάρρυνση, τη θετική ενίσχυση, την εφαρμογή πολιτικής θετικής συμπεριφοράς, τη συνοχή ανάμεσα στο προσωπικό, την ανταπόκριση, την προώθηση προτύπων θετικής συμπεριφοράς, την εξήγηση, την παρατήρηση, την επικοινωνία με τους γονείς και την εκπαίδευση των γονέων (π.χ. σχολές γονέων). Ως προς τις πρακτικές που θεωρούνται από τους γονείς και τους εκπαιδευτικούς ως επιτυχημένες για την αποτελεσματική μετάβαση των παιδιών από την προσχολική ηλικία στη σχολική, και οι δυο πλευρές επεσήμαναν τις επισκέψεις στο σχολείο πριν την είσοδο του παιδιού σ' αυτό, την υποστήριξη του σχολικού προσωπικού, την παροχή πληροφοριών από το σχολείο και την αλληλεπίδραση ανάμεσα στο προσωπικό του και στην οικογένεια (Dunlop, Lee, Fee, Hughes, Grieve & Marwick, 2008).

Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα από τις Πουλιάνου και Γιώτσα (2013) εξετάστηκαν οι αντιλήψεις των γονέων παιδιών προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας για τη συμπεριφορά των παιδιών τους στο σχολείο και στην οικογένεια. Το δείγμα αποτελούνταν από γονείς ηλικίας από 23 ως 57 ετών, οι οποίοι είχαν παιδιά ηλικίας από 4 ως 7 ετών. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, οι γονείς θεωρούν ότι τα παιδιά τους έχουν πολύ καλή συμπεριφορά τόσο στο σπίτι όσο και στο σχολείο. Οι αρνητικές συμπεριφορές που παρουσιάζουν τα παιδιά τους πιο συχνά περιλαμβάνουν άρνηση για τις εργασίες του σχολείου, ανυπακοή και έλλειψη σεβασμού. Επιπλέον, όπως φάνηκε, οι γονείς θεωρούν ότι τα αγόρια εμφανίζουν υψηλότερα επίπεδα αρνητικής συμπεριφοράς από τα κορίτσια, η οποία περιλαμβάνει οξυθυμία, προβλήματα στο σχολείο, σπρώξιμο και χτύπημα των άλλων παιδιών, απροθυμία διεξαγωγής εργασιών και ανυπακοή στους κανόνες του σχολείου. Η αρνητική συμπεριφορά των κοριτσιών σχετίζεται περισσότερο με την ανυπακοή, ενώ τα αγόρια φάνηκε να υπερτερούν στις υπόλοιπες αρνητικές συμπεριφορές.

6. ΓΟΝΕΪΚΗ ΑΠΟΔΟΧΗ ΚΑΙ ΑΠΟΡΡΙΨΗ

6.1. Ιστορική αναδρομή

Η εμπειρική μελέτη της γονεϊκής αποδοχής-απόρριψης έχει μια μακρά ιστορία που πηγαίνει πίσω στη δεκαετία του 1890 και ξεκίνησε στα πλαίσια της προσπάθειας για τη διερεύνηση των στάσεων των παιδιών απέναντι στους γονείς. Κατά τη δεκαετία του 1930, ένα ολοένα αυξανόμενο ερευνητικό ρεύμα άρχισε να επικεντρώνεται στις επιπτώσεις της γονεϊκής αποδοχής και απόρριψης. Μια ιδιαίτερα παραγωγική πρώιμη ερευνητική δραστηριότητα πάνω στην αποδοχή-απόρριψη προήλθε από το Ερευνητικό Ινστιτούτο Fels κατά τις δεκαετίες 1930 και 1940. Οι ερευνητές αυτού του Ινστιτούτου δημιούργησαν και χρησιμοποίησαν την Κλίμακα Αξιολόγησης της Γονεϊκής Συμπεριφοράς. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια αυτών των δεκαετιών, το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του Κολλεγίου Smith παρήγε μια μεγάλη και ιδιαίτερα χρήσιμη σειρά ερευνητικών μελετών πάνω στις επιδράσεις της γονεϊκής αποδοχής και απόρριψης (Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012).

Κατά τις δεκαετίες 1950, 1960, 1970 και 1980, αξιοσημείωτο υπήρξε το έργο πολλών επιστημόνων, όπως των Schaeffer και συνεργατών που χρησιμοποίησαν την Παιδική Αναφορά Απογραφής της Γονεϊκής Συμπεριφοράς (Children's Report of Parental Behavior Inventory), καθώς και των Siegelman και συνεργατών που χρησιμοποίησαν το Ερωτηματολόγιο για τις Σχέσεις Γονέα-Παιδιού (Parent-Child Relations Questionnaire). Το ερευνητικό πρόγραμμα του Rohner, το οποίο οδήγησε στην κατασκευή και διαμόρφωση της Θεωρίας Γονεϊκής Αποδοχής-Απόρριψης, προέκυψε μέσα από τις παραπάνω δραστηριότητες στις Ηνωμένες Πολιτείες, καθώς και μέσα από τη δική του ερευνητικό διαπολιτισμικό έργο που ξεκίνησε το 1960 (Rohner & Britner, 2002 · Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012).

Κατά τις δεκαετίες 1980, 1990 και μετά, πλήθος ερευνητικών προγραμμάτων για την αποδοχή-απόρριψη αναπτύχθηκαν στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ένα από αυτά αφορά στην κοινωνιολογική έρευνα και βασίζεται στις έννοιες της «γονεϊκής υποστήριξης» και «γονεϊκής υποστηρικτικής συμπεριφοράς» των Rollins και Thomas. Ένα δεύτερο ερευνητικό πρόγραμμα προέρχεται από το εννοιολογικό μοντέλο της Baumrind, το οποίο αφορά στα πρότυπα ανατροφής των παιδιών, συμπεριλαμβανομένων των εννοιών του εξουσιαστικού, απολυταρχικού, επιτρεπτικού και απορριπτικού/αμελούς

γονεϊκού τύπου. Τα γονεϊκά πρότυπα της Baumrind έχει προκαλέσει ίσως τις περισσότερες αντιπαράθεσεις σε σύγκριση με άλλα μοντέλα ανατροφής των παιδιών, ιδιαίτερα λόγω του ισχυρισμού του ότι ο εξουσιαστικός γονεϊκός τύπος δημιουργεί τα πιο ικανά παιδιά. Έτσι, όλο και περισσότερο αυξάνεται η αμφιβολία για το αν η εξουσιαστική συμπεριφορά των γονέων παράγει θετικά αποτελέσματα σε εθνικές μειονότητες όπως οι Αφρο-Αμερικανοί, οι Κινέζοι Αμερικανοί, οι Ισπανοί Αμερικανοί, οι Κορεάτες Αμερικάνοι κ.ά. (Rohner & Khaleque, 2005 · Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012).

Ένα τρίτο ερευνητικό πρόγραμμα αφορά στην εργασία των Downey, Feldman και των συνεργατών τους. Οι συγκεκριμένοι ερευνητές διερεύνησαν το θέμα της «ευαισθησίας στην απόρριψη». Σύμφωνα με τα συμπεράσματά τους, η διαπροσωπική απόρριψη – ειδικά η γονεϊκή απόρριψη κατά την παιδική ηλικία – οδηγεί τα παιδιά να αναπτύξουν μια αυξημένη ευαισθησία στην απόρριψη. Πιο συγκεκριμένα, τα παιδιά αποκτούν μια προδιάθεση να αναμένουν με άγχος και θυμό την απόρριψη, να την αντιλαμβάνονται εύκολα, καθώς και να αντιδρούν σ' αυτή με τρόπους που θέτουν σε κίνδυνο τις οικείες σχέσεις τους, αλλά και τη δική τους ευημερία. Επιπλέον, τα παιδιά και οι ενήλικες που είναι ευαίσθητοι στην απόρριψη συχνά ερμηνεύουν την παραμικρή απάθεια ή διφορούμενη συμπεριφορά των σημαντικών άλλων ως σκόπιμη απόρριψη (Rohner & Britner, 2002· Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012).

Επιπροσθέτως, μια πρωτοποριακή ερευνητική δραστηριότητα έχει εμφανιστεί τα τελευταία χρόνια εστιάζοντας στις νευροψυχολογικές και ψυχοβιολογικές συσχετίσεις της αντιληπτής απόρριψης. Αυτή η δραστηριότητα δεν αφορά σε κάποιο συγκεκριμένο πρόσωπο ή ομάδα ανθρώπων, αλλά είναι προϊόν των νευροεπιστημών, και κυρίως από την έρευνα που ασχολείται με το γενετικό, νευρολογικό και φυσιολογικό υπόβαθρο της αντιληπτής απόρριψης. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι ο πόνος και η ταλαιπωρία της αντιληπτής απόρριψης φαίνεται να έχουν άμεσο μετρήσιμο αντίκτυπο στην ανάπτυξη, τη σωματική και ψυχική υγεία των ατόμων (Rohner & Khaleque, 2005· Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012).

Οι παραπάνω ερευνητικές δραστηριότητες αφορούν σε μεγάλο βαθμό τους Ευρωπαίους Αμερικανούς. Ωστόσο, υπάρχουν τουλάχιστον τρία προγράμματα πάνω στη διεθνή έρευνα για τη γονεϊκή αποδοχή και απόρριψη. Πρώτον, με την κατασκευή και επικύρωση του αυτοαναφορικού ερωτηματολογίου που ονομάζεται “EMBU”, οι

Perris, Emmelkamp και οι συνεργάτες τους εισήγαγαν ένα παραγωγικό Ευρωπαϊκό και διαπολιτισμικό ερευνητικό πρόγραμμα πάνω στις ψυχολογικές επιδράσεις της αποδοχής και απόρριψης. Δεύτερον, μια λιγότερο ανεπτυγμένη διεθνής ερευνητική δραστηριότητα είναι αυτή των Parker και συνεργατών, οι οποίοι εργάστηκαν κυρίως στην Αυστραλία και στην Αγγλία και χρησιμοποίησαν το «εργαλείο γονεϊκού δεσμού» («parental bonding instrument», PBI). Τρίτον, στις αρχές της δεκαετίας 1990 οι Chen και συνεργάτες παρήγαγαν μια σειρά διαχρονικών μελετών κυρίως στη Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας και του Καναδά πάνω σε θέματα που σχετίζονται τόσο με τη μητρική όσο και με την πατρική αποδοχή και απόρριψη. Ανάμεσα σε αυτά τα ερευνητικά προγράμματα για την αποδοχή και απόρριψη, η εργασία του Rohner και των συνεργατών του πάνω στη Θεωρία Διαπροσωπικής Αποδοχής-Απόρριψης και τα εργαλεία της, αποτελεί την πιο ανεπτυγμένη (Rohner & Britner, 2002· Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012).

6.2. Επισκόπηση της Θεωρίας Διαπροσωπικής Αποδοχής-Απόρριψης

Η Θεωρία Διαπροσωπικής Αποδοχής-Απόρριψης (Interpersonal Acceptance-Rejection Theory) διατυπώθηκε και αναπτύχθηκε από τον ψυχολόγο και ανθρωπολόγο Ronald Rohner, αρχικά ως Θεωρία Γονεϊκής Αποδοχής-Απόρριψης. Η αλλαγή του ονόματός της αποφασίστηκε και πραγματοποιήθηκε το 2014, αναγνωρίζοντας το γεγονός ότι η θεωρία αυτή είχε αρχίσει να μετατοπίζεται από το 1999, διευρύνοντας την επικέντρωσή της από τη γονεϊκή αποδοχή-απόρριψη σε θέματα αποδοχής-απόρριψης που αφορούν στις διαπροσωπικές σχέσεις κατά τη διάρκεια της ανθρώπινης ζωής και συγκεκριμένα στις σχέσεις με τους συμμαθητές, τα αδέρφια, τους εκπαιδευτικούς και τους ερωτικούς συντρόφους.

Η Θεωρία Διαπροσωπικής Αποδοχής-Απόρριψης αποτελεί μια τεκμηριωμένη θεωρία κοινωνικοποίησης και δια βίου ανάπτυξης η οποία επιχειρεί να προβλέψει και να εξηγήσει σημαντικές αιτίες, συνέπειες και άλλες συσχετίσεις της διαπροσωπικής – ειδικά της γονεϊκής – αποδοχής και απόρριψης στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής και σε ολόκληρο τον κόσμο. Πιο συγκεκριμένα, επιχειρεί να απαντήσει σε πέντε βασικά ερωτήματα τα οποία κατατάσσονται σε τρεις υπο-θεωρίες. Αυτές οι υπο-θεωρίες είναι: η υπο-θεωρία προσωπικότητας, η υπο-θεωρία διαχείρισης και η υπο-θεωρία κοινωνικο-πολιτιστικών συστημάτων (Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012).

Η υπο-θεωρία προσωπικότητας επιχειρεί να απαντήσει σε δύο βασικά ερωτήματα. Πρώτον, ισχύει ότι τα παιδιά παντού – στα διάφορα κοινωνικο-πολιτιστικά συστήματα, φυλετικές ή εθνικές ομάδες, φύλα κτλ. – ανταποκρίνονται με τον ίδιο τρόπο όταν αντιλαμβάνονται να βιώνουν αποδοχή ή απόρριψη από τους γονείς τους ή τους σημαντικούς άλλους; Δεύτερον, σε ποιο βαθμό οι επιδράσεις της απόρριψης κατά την παιδική ηλικία επεκτείνονται στην ενήλικη ζωή; Η υπο-θεωρία διαχείρισης επιχειρεί να απαντήσει σε ένα βασικό ερώτημα. Συγκεκριμένα, ποιοι παράγοντες προσφέρουν σε κάποια παιδιά και ενήλικες την ανθεκτικότητα που χρειάζονται για να διαχειριστούν συναισθηματικά πιο αποτελεσματικά, σε σύγκριση με την πλειοψηφία, τις εμπειρίες απόρριψης κατά την παιδική ηλικία (Rohner & Khaleque, 2005· Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012);

Η υπο-θεωρία κοινωνικο-πολιτιστικών συστημάτων επιχειρεί να απαντήσει σε δύο διαφορετικά ερωτήματα. Πρώτον, γιατί κάποιοι γονείς είναι ζεστοί και στοργικοί και άλλοι είναι «παγωμένοι», επιθετικοί, αμελείς/ απορριπτικοί; Ισχύει, για παράδειγμα, ότι συγκεκριμένοι ψυχολογικοί, οικογενειακοί και κοινωνικοί παράγοντες τείνουν να συνδέονται διεθνώς με συγκεκριμένες διαφορές στη γονεϊκή αποδοχή-απόρριψη; Δεύτερον, με ποιο τρόπο η δομή της κοινωνίας, η συμπεριφορά και οι πεποιθήσεις των ατόμων μέσα σ' αυτή, επηρεάζονται από το γεγονός ότι οι περισσότεροι γονείς σ' αυτή την κοινωνία έχουν την τάση είτε να αποδέχονται είτε να απορρίπτουν τα παιδιά τους; Για παράδειγμα, ισχύει ότι οι θρησκευτικές πεποιθήσεις, οι καλλιτεχνικές προτιμήσεις και άλλες πεποιθήσεις και συμπεριφορές των ανθρώπων τείνουν καθολικά συνδέονται με τις εμπειρίες τους γονεϊκής αγάπης και απόσυρσης κατά την παιδική ηλικία (Rohner & Britner, 2002· Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012);

Διάφορα ξεχωριστά γνωρίσματα καθοδηγούν τις προσπάθειες της Θεωρίας Διαπροσωπικής Αποδοχής-Απόρριψης να απαντήσει σε τέτοιου είδους ερωτήματα. Πρώτον, χρησιμοποιώντας μια πολυ-μεθοδική ερευνητική στρατηγική, αντλεί διαπολιτισμικά στοιχεία από όλο τον κόσμο αλλά και από κάθε εθνική ομάδα στις ηνωμένες Πολιτείες. Επιπλέον, αντλεί λογοτεχνικές και ιστορικές γνώσεις που πηγαίνουν δύο χιλιάδες χρόνια πίσω. Πιο σημαντικά, όμως, βοηθάει στην παροχή ενός εννοιολογικού πλαισίου για την ενσωμάτωση εμπειρικών μελετών πάνω σε θέματα που αφορούν στη γονεϊκή αποδοχή-απόρριψη, οι οποίες έχουν δημοσιευτεί από το τέλος του 19^{ου} αιώνα κυρίως στις Ηνωμένες Πολιτείες. Έτσι, η θεωρία αυτή

προσπαθεί να διαμορφώσει μια δια βίου αναπτυξιακή προοπτική σε θέματα που σχετίζονται με τη γονεϊκή αποδοχή και απόρριψη. Αυτή η προοπτική είναι στο μεγαλύτερο κομμάτι της ενσωματωμένη στην υπο-θεωρία προσωπικότητας της Θεωρίας Διαπροσωπικής Αποδοχής-Απόρριψης. Στο σημείο αυτό, αξίζει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, ο όρος «γονέας» αφορά σε οποιονδήποτε βασικό φροντιστή ενός παιδιού – όχι απαραίτητα βιολογικό ή θετό γονέα (Rohner & Khaleque, 2005· Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012).

6.3. Η Διάσταση της «Γονεϊκής Ζεστασίας»

Η γονεϊκή αποδοχή και απόρριψη διαμορφώνουν από κοινού τη διάσταση της «γονεϊκής ζεστασίας». Πρόκειται για μια διάσταση – η αλλιώς ένα συνεχές – στην οποία όλοι οι άνθρωποι μπορούν να τοποθετηθούν, καθώς όλοι έχουν βιώσει λίγο έως πολύ την αγάπη των «σημαντικών άλλων» κατά την παιδική ηλικία. Η διάσταση αυτή έχει να κάνει με την ποιότητα του συναισθηματικού δεσμού ανάμεσα στους γονείς και στα παιδιά τους, καθώς και με τις σωματικές, λεκτικές και συμβολικές συμπεριφορές που οι γονείς χρησιμοποιούν για να εκφράσουν τα συναισθήματά τους προς εκείνα. Στο ένα άκρο βρίσκεται η γονεϊκή αποδοχή, η οποία περιλαμβάνει τη ζεστασία, τη φροντίδα, την υποστήριξη και την αγάπη που βιώνουν τα παιδιά στη σχέση τους με τους γονείς τους. Στο άλλο άκρο βρίσκεται η γονεϊκή απόρριψη, η οποία αναφέρεται στην απουσία ή σημαντική έλλειψη αυτών των συναισθημάτων-συμπεριφορών και στην παρουσία άλλων που είναι επιβλαβείς για τη σωματική και ψυχική υγεία των παιδιών. Η γονεϊκή απόρριψη έχει τέσσερις βασικές εκφάνσεις: 1) ψυχρότητα και έλλειψη στοργής, 2) εχθρότητα και επιθετικότητα, 3) αδιαφορία και παραμέληση και 4) αδιαφοροποίητη απόρριψη. Η αδιαφοροποίητη απόρριψη σχετίζεται με τις πεποιθήσεις των παιδιών ότι οι γονείς τους δεν τα φροντίζουν ή δεν τα αγαπούν πραγματικά, ακόμα κι αν δεν υπάρχουν καθαρές ενδείξεις στις συμπεριφορές τους για παραμέληση, έλλειψη στοργής ή επιθετικότητα προς εκείνα (Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012).

Εικόνα 1: Γονεϊκή Αποδοχή και Απόρριψη (Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012, σελ. 3)

Γονεϊκή Αποδοχή					
Ζεστασιά/Στοργή					
Σωματική			Λεκτική		
Φιλιά, αγκαλιές, χάρδια κλπ.			Έπαινοι, φιλοφρονήσεις, ωραία λόγια κλπ.		
Γονεϊκή Απόρριψη					
Ψυχρότητα/ Έλλειψη στοργής		Εχθρότητα/ Επιθετικότητα		Αδιαφορία/ Παραμέληση	Αδιαφορο- ποίηση Απόρριψη
Σωματική	Λεκτική	Σωματική	Λεκτική		
Έλλειψη Φιλιών Αγκαλιών Χαδιών κλπ.	Έλλειψη Επαίνων Φιλοφρονήσεων Ωραίων λόγων κλπ	Χτυπήματα Κλωτσιές Γρατσουνιές Σπρωξιές Τσιμπήματα	Βλασφημίες Σαρκασμοί Υποτίμηση Απερίσκεπτα Αγενή Σκληρά λόγια	Σωματική και ψυχολογική απόσταση, έλλειψη προσοχής των αναγκών του παιδιού	Το παιδί νιώθει ότι δεν το αγαπούν, δεν το εκτιμούν ή δεν το νοιάζονται

Αυτές οι συμπεριφορές φαίνονται στην παραπάνω Εικόνα 1. Τα στοιχεία στα αριστερά της πλαγιοκαθέτου (ζεστασιά, εχθρότητα, αδιαφορία) στην εικόνα αναφέρονται σε εσωτερικές, ψυχολογικές καταστάσεις των γονέων. Πιο συγκεκριμένα, οι γονείς μπορεί να αισθάνονται ή να γίνονται αντιληπτοί ότι αισθάνονται ζεστοί (ή ψυχροί και απόμακροι) απέναντι στα παιδιά τους, ή μπορεί να αισθάνονται ή να γίνονται αντιληπτοί ότι αισθάνονται εχθρικοί, θυμωμένοι, παγεροί, αγανακτισμένοι, ευερέθιστοι, ανυπόμονοι ή ανταγωνιστικοί απέναντι σ' αυτά. Εναλλακτικά, οι γονείς μπορεί να αισθάνονται ή να γίνονται αντιληπτοί ότι αισθάνονται αδιάφοροι απέναντι στα παιδιά τους, ότι δεν ανησυχούν γι' αυτά και δεν τα φροντίζουν ή ότι έχουν περιορισμένο ενδιαφέρον για τη συνολική τους ευημερία. Τα στοιχεία στα δεξιά της πλαγιοκαθέτου (στοργή, επιθετικότητα, παραμέληση) αναφέρονται σε εμφανείς συμπεριφορές των γονέων που παρατηρούνται όταν εκείνοι δρουν με αυτά τα συναισθήματα. Έτσι, όταν οι γονείς δρουν με αγάπη, τείνουν να είναι στοργικοί. Όπως φαίνεται στην εικόνα, η γονεϊκή στοργή μπορεί να εκφραστεί σωματικά (π.χ. με αγκαλιές, με φιλιά, με χάρδια και παρηγοριά), λεκτικά (π.χ. με επαίνους, φιλοφρονήσεις και ωραία λόγια για/προς το παιδί), ή συμβολικά με άλλους τρόπους, όπως με τη χρήση πολιτισμικά προσδιορισμένων χειρονομιών. Αυτές και πολλές άλλες υποστηρικτικές συμπεριφορές βοηθούν στο να προσδιοριστεί η

έκφραση της γονεϊκής αποδοχής (Rohner, 1986· Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012).

Όταν οι γονείς δρουν με συναισθήματα εχθρότητας, θυμού ή αγανάκτησης, η συμπεριφορά που προκύπτει καλείται γενικά επιθετικότητα. Όπως ερμηνεύεται από τη Θεωρία Διαπροσωπικής Αποδοχής-Απόρριψης, η επιθετικότητα περιλαμβάνει οποιαδήποτε συμπεριφορά στην οποία υπάρχει η πρόθεση να πληγωθεί κάποιος, κάτι ή ο εαυτός (σωματικά ή ψυχολογικά). Η εικόνα 1 δείχνει ότι οι γονείς μπορεί να είναι σωματικά επιθετικοί (π.χ. χτυπώντας, σπρώχνοντας, πετώντας πράγματα) και λεκτικά επιθετικοί (π.χ. όντας σαρκαστικοί, υβριστικοί, χλευαστικοί, φωνάζοντας, υποτιμώντας το παιδί). Επιπλέον, οι γονείς μπορεί να χρησιμοποιούν επιβλαβείς, μη λεκτικές συμβολικές χειρονομίες προς τα παιδιά τους (Rohner & Britner, 2002· Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012).

Η σύνδεση ανάμεσα στην αδιαφορία ως εσωτερικό κίνητρο και στην παραμέληση ως συμπεριφορά δεν είναι τόσο άμεση όσο η σύνδεση ανάμεσα στην εχθρότητα και στην επιθετικότητα. Αυτό ισχύει καθώς οι γονείς μπορεί να παραμελούν ή να γίνονται αντιληπτοί ότι παραμελούν τα παιδιά τους για πολλούς λόγους που δεν σχετίζονται με την αδιαφορία. Για παράδειγμα, οι γονείς μπορεί να παραμελούν τα παιδιά τους στα πλαίσια της προσπάθειάς τους να διαχειριστούν το θυμό τους απέναντι σ' αυτά. Η παραμέληση δεν αποτελεί απλώς ένα ζήτημα αποτυχίας τους να ικανοποιήσουν τις υλικές και συναισθηματικές ανάγκες των παιδιών τους. Ωστόσο, αφορά επίσης την αποτυχία των γονιών να παρακολουθήσουν με τον κατάλληλο τρόπο τις κοινωνικές και συναισθηματικές ανάγκες των παιδιών. Συχνά, για παράδειγμα, οι γονείς που παραμελούν δε δίνουν ιδιαίτερη προσοχή στις ανάγκες των παιδιών τους για άνεση, παρηγοριά, βοήθεια ή προσοχή. Μπορεί, επίσης, να παραμένουν σωματικά όσο και ψυχολογικά αδιάφοροι, μη διαθέσιμοι ή απρόσιτοι. Όλες αυτές οι συμπεριφορές – είτε εμφανίζονται στην πραγματικότητα είτε είναι αντιληπτές – είναι πιθανό να κάνουν τα παιδιά να νιώθουν μη αγαπητά ή απορριπτέα. Ωστόσο, ακόμα και σε θερμές, γεμάτες αγάπη οικογένειες, τα παιδιά είναι πιθανό να βιώσουν – έστω και περιστασιακά – κάποια από τα παραπάνω επιβλαβή συναισθήματα και συμπεριφορές (Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012).

Εντούτοις, είναι σημαντικό να γνωρίζουμε ότι η γονεϊκή αποδοχή-απόρριψη μπορεί να αντιμετωπιστεί και να μελετηθεί μέσα από δύο προοπτικές. Πιο συγκεκριμένα, η

αποδοχή-απόρριψη μπορεί να μελετηθεί ως αντιληπτή ή υποκειμενικά βιωμένη από το άτομο (φαινομενολογική προοπτική), ή μπορεί να μελετηθεί ως αναφερόμενη από ένα εξωτερικό παρατηρητή (συμπεριφοριστική προοπτική). Συνήθως – όχι πάντα – οι δύο αυτές προοπτικές οδηγούν σε όμοια συμπεράσματα. Σύμφωνα με τη Θεωρία Διαπροσωπικής Αποδοχής-Απόρριψης, αν τα συμπεράσματα των δύο προοπτικών είναι πολύ διαφορετικά, θα πρέπει να εμπιστευθούμε περισσότερο τη φαινομενολογική προοπτική. Αυτό ισχύει γιατί ένα παιδί μπορεί να αισθάνεται μη αγαπητό (όπως στην αδιαφοροποίητη απόρριψη), χωρίς εξωτερικοί παρατηρητές να μπορούν ν' ανιχνεύσουν ενδείξεις γονεϊκής απόρριψης. Εναλλακτικά, οι παρατηρητές μπορεί να εντοπίζουν γονεϊκή επιθετικότητα ή παραμέληση, χωρίς όμως το παιδί να αισθάνεται απορριπτέο. Συνεπώς, η σχέση ανάμεσα στις «αντικειμενικές» παρατηρήσεις κακοποίησης, απόρριψης και παραμέλησης και στις αντιλήψεις των παιδιών για τη γονεϊκή αποδοχή-απόρριψη, μπορεί να χαρακτηριστεί ως προβληματική (Rohner & Khaleque, 2005· Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012).

Επιπλέον, μεγάλο κομμάτι της γονεϊκής αποδοχής-απόρριψης είναι συμβολικό. Για να γίνει κατανοητή, θα πρέπει να κατανοηθεί η συμβολικής της φύση. Ιδιαίτερα στο πλαίσιο εθνικών και διαπολιτισμικών μελετών, οι ερευνητές πρέπει να επιδιώξουν να κατανοήσουν τις συμβολικές, πολιτισμικά προσδιορισμένες ερμηνείες των ανθρώπων για τις σχετικές με την αγάπη συμπεριφορές των γονέων, αν επιθυμούν να κατανοήσουν πλήρως την αποδοχή και απόρριψη στα συγκεκριμένα περιβάλλοντα. Έτσι, παρ' όλο που οι γονείς μπορεί να εκφράζουν οπουδήποτε – ως ένα βαθμό – αποδοχή και απόρριψη, ο τρόπος με τον οποίο το κάνουν ποικίλλει και περιλαμβάνει πολιτισμικά και κάποιες φορές ιδιοσυγκρασιακά νοήματα. Για παράδειγμα, οι γονείς μπορεί παντού να επαινούν τα παιδιά τους, αλλά ο τρόπος με τον οποίο το κάνουν σε ένα κοινωνικο-πολιτισμικό περιβάλλον μπορεί να μην έχει καθόλου νόημα ή να έχει εντελώς διαφορετικό νόημα σε ένα άλλο (Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012).

Σ' αυτό το σημείο, είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι η λέξη «απόρριψη» υπονοεί κατά κύριο λόγο κακή γονεϊκή συμπεριφορά από «κακούς» ανθρώπους. Ωστόσο, στις διαπολιτισμικές και πολυπολιτισμικές έρευνες, θα πρέπει κανείς να προσπαθήσει να αντιμετωπίσει αυτή τη λέξη ως περιγραφική της γονεϊκής συμπεριφοράς και όχι ως κριτική ή αξιολόγηση. Κι αυτό γιατί το 25% των γονέων παγκοσμίως συμπεριφέρεται με τρόπους που είναι συμβατοί με τον παραπάνω ορισμό της απόρριψης, αλλά στην πλειοψηφία των περιπτώσεων αυτοί οι γονείς

συμπεριφέρονται στα παιδιά τους με τρόπους που θεωρούν ότι οι καλοί και υπεύθυνοι γονείς πρέπει να συμπεριφέρονται, όπως αυτοί είναι πολιτισμικά προσδιορισμένοι. Επομένως, στα πλαίσια της διαπολιτισμικής έρευνας πάνω στη γονεϊκή αποδοχή-απόρριψη, ένας μέγιστος σκοπός είναι να προσδιορίσουμε αν παιδιά και ενήλικες παντού αντιδρούν με τον ίδιο τρόπο όταν βιώνουν αποδοχή ή απόρριψη – ανεξάρτητα από τον πολιτισμό, τη φυλή, το έθνος, το φύλο ή την κοινωνική τάξη (Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012).

6.4. Η υπο-θεωρία της προσωπικότητας που σχετίζεται με τη γονεϊκή αποδοχή-απόρριψη

Η υπο-θεωρία προσωπικότητας της Θεωρίας Διαπροσωπικής Αποδοχής-Απόρριψης επιχειρεί να προβλέψει και να εξηγήσει τις βασικές επιπτώσεις της αντιληπτής γονεϊκής αποδοχής και απόρριψης στην προσωπικότητα και στην ψυχική υγεία. Η υπο-θεωρία αυτή βασίζεται στην υπόθεση ότι οι άνθρωποι χαρακτηρίζονται από μια διαρκή βιολογική συναισθηματική ανάγκη για θετική ανταπόκριση από τους γονείς τους και τους «σημαντικούς άλλους». Αυτή η ανάγκη για θετική ανταπόκριση περιλαμβάνει τη συναισθηματική επιθυμία ή λαχτάρα – συνειδητά ή ασυνείδητα – για υποστήριξη, φροντίδα, ενδιαφέρον, προστασία κτλ. Στην ενήλικη ζωή, η ανάγκη αυτή γίνεται πιο σύνθετη και διαφοροποιείται, περιλαμβάνοντας την επιθυμία, αναγνωρισμένη ή μη, για θετική σχέση με τους ανθρώπους με τους οποίους το άτομο έχει ένα στοργικό δεσμό προσκόλλησης. Οι άνθρωποι που μπορούν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο να ικανοποιήσουν αυτή την ανάγκη είναι τυπικά οι γονείς για τα παιδιά, αλλά μπορούν να είναι επίσης «σημαντικοί άλλοι» και μη γονεϊκές φιγούρες για τους εφήβους και τους ενήλικους (Rohner & Britner, 2002· Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012).

Σύμφωνα με τη Θεωρία Διαπροσωπικής Αποδοχής-Απόρριψης, η έννοια του «σημαντικού άλλου» αφορά σε οποιοδήποτε πρόσωπο με το οποίο το παιδί ή ο ενήλικος έχει ένα σχετικά μακροχρόνιο συναισθηματικό δεσμό, που είναι μοναδικά σημαντικό και αναντικατάστατο για το άτομο. Οι γονείς αποτελούν γενικά «σημαντικούς άλλους» και «φιγούρες προσκόλλησης», αλλά τείνουν να έχουν ένα επιπλέον προσόν το οποίο δεν μοιράζονται με τους περισσότερους «σημαντικούς άλλους» (Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012). Πιο συγκεκριμένα, η αίσθηση συναισθηματικής ασφάλειας των παιδιών εξαρτάται από την ποιότητα της σχέσης

τους με τους γονείς τους (Bowlby, 1982), γι' αυτό η Θεωρία αυτή υποστηρίζει ότι η γονεϊκή αποδοχή και απόρριψη ασκούν μεγάλη επίδραση στη διαμόρφωση και ανάπτυξη της προσωπικότητας των παιδιών μέσα στο χρόνο (Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012). Συνεπώς, η γονεϊκή αποδοχή και απόρριψη που βιώνουν τα παιδιά φαίνεται ότι θα επηρεάσει το αίσθημα ευτυχίας, την ψυχική υγεία, την αυτό-αποτελεσματικότητα και τη γενικότερη ευεξία τους στην ενήλικη ζωή (Aktar & Nahar, 2014·Kazarian, Moghnie & Martin, 2010).

Επιπλέον, η αίσθηση συναισθηματικής ασφάλειας και ευεξίας των ενηλίκων τείνει να εξαρτάται από την αντιληπτή ποιότητα της σχέσης με ενήλικες φιγούρες προσκόλλησης. Επομένως, η αποδοχή ή η απόρριψη από το σύντροφο δείχνει επίσης να ασκεί μεγάλη επίδραση στην προσωπικότητα και στην ψυχολογική προσαρμογή των ενηλίκων. Η έννοια της «προσωπικότητας», σύμφωνα με την υπο-θεωρία προσωπικότητας, αφορά στο λίγο ως πολύ σταθερό σύνολο των προδιαθέσεων ανταπόκρισης (συναισθηματικές, γνωστικές, αντιληπτικές και κινητήριες προδιαθέσεις) και των πραγματικών τρόπων ανταπόκρισης (παρατηρήσιμες συμπεριφορές) σε ποικίλες καταστάσεις ζωής ή περιβάλλοντα. Αυτός ο ορισμός αναγνωρίζει ότι η συμπεριφορά κινητοποιείται και επηρεάζεται τόσο από εξωτερικούς (περιβαλλοντικούς) όσο και από εσωτερικούς παράγοντες (συναισθηματικοί, βιολογικοί, μαθησιακοί), και χαρακτηρίζεται συνήθως από κανονικότητα και ευταξία μέσα στο χώρο και στο χρόνο. Η υπο-θεωρία αυτή, επίσης, επισημαίνει ότι η συναισθηματική ανάγκη για θετική ανταπόκριση από «σημαντικούς άλλους» και από φιγούρες προσκόλλησης είναι μια κινητήριος δύναμη, και όταν αυτή η ανάγκη των παιδιών ή των ενηλίκων δεν ικανοποιείται, εκείνοι έχουν την τάση να αντιδρούν με συγκεκριμένους τρόπους. Πιο συγκεκριμένα, τα άτομα που αισθάνονται απορριπτέα είναι πιθανό να είναι αγχώδη και ανασφαλή. Στα πλαίσια της προσπάθειάς τους να ανακουφίσουν αυτά τα συναισθήματα και να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους, οι άνθρωποι που νιώθουν ότι έχουν απορριφθεί συχνά αυξάνουν τις προσπάθειές τους για θετική ανταπόκριση, αλλά μέχρι ενός σημείου. Αυτό σημαίνει ότι τείνουν να γίνονται πιο εξαρτημένοι (Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012).

Η έννοια της «εξάρτησης» στη θεωρία αυτή αναφέρεται στην εσωτερική, ψυχολογικά προσδιορισμένη επιθυμία ή λαχτάρα για συναισθηματική υποστήριξη, φροντίδα, άνεση, προσοχή, προστασία και άλλες παρόμοιες συμπεριφορές από φιγούρες προσκόλλησης. Ο όρος αυτός αναφέρεται επίσης στις πραγματικές συμπεριφορές που

τα άτομα υιοθετούν για να πετύχουν αυτή την ανταπόκριση. Για τα μικρά παιδιά αυτές οι συμπεριφορές μπορεί να περιλαμβάνουν το να «κολλάνε» πάνω στους γονείς, να παραπονιούνται ή να κλαίνε όταν εκείνοι φεύγουν απροσδόκητα, καθώς και το να αναζητούν σωματική εγγύτητα μαζί τους όταν εκείνοι επιστρέφουν. Τα μεγαλύτερα παιδιά και οι ενήλικες μπορεί να εκφράζουν την ανάγκη τους για θετική ανταπόκριση πιο συμβολικά – ιδιαίτερα σε καταστάσεις απελπισίας – αναζητώντας επιβεβαίωση, επιδοκιμασία ή υποστήριξη, καθώς και άνεση, αγάπη ή παρηγοριά από ανθρώπους που είναι πιο σημαντικοί γι' αυτούς (Rohner & Khaleque, 2005· Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012).

Όταν, λοιπόν, η εγγενής ανάγκη των παιδιών και των ενηλίκων για θετική ανταπόκριση δεν ικανοποιείται, ανεξάρτητα από τον πολιτισμό, την εθνικότητα, τη γλώσσα, το φύλο ή τη γεωγραφική τοποθεσία, εκείνοι είναι πιθανό να αισθανθούν ανησυχία και ανασφάλεια και να αναπτύξουν όλες ή τις περισσότερες από τις παρακάτω προδιαθέσεις προσωπικότητας: α) εχθρότητα, επιθετικότητα, παθητική επιθετικότητα ή προβλήματα σχετικά με τη διαχείριση της εχθρότητας και της επιθετικότητας· β) υψηλού βαθμού εξάρτηση ή αμυντική ανεξαρτησία (όταν το άτομο αρνείται λεκτικά την αποδοχή των άλλων, αλλά συναισθηματικά τη χρειάζεται, παρ' όλο που μπορεί να μην το αναγνωρίζει), ανάλογα με τη μορφή, τη συχνότητα, τη διάρκεια, τη χρονική στιγμή και την ένταση της απόρριψης· γ) χαμηλή αυτοεκτίμηση· δ) χαμηλή αίσθηση αυτό-επάρκειας· ε) συναισθηματική απάθεια· στ) συναισθηματική αστάθεια· ζ) αρνητική κοσμοθεωρία (Rohner & Britner, 2002· Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012). Το σύνολο αυτών των προδιαθέσεων προσωπικότητας αποτελεί το *σύνδρομο αποδοχής-απόρριψης*, όπως ονομάστηκε από τον Rohner (2004), αντιπροσωπεύοντας μια σημαντική έκφραση ψυχολογικής δυσπροσαρμοστικότητας (Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012).

Οι παραπάνω προδιαθέσεις προσωπικότητας αποτελούν σημαντικά στοιχεία της κοινωνικής σκέψης και των νοητικών αναπαραστάσεων των ατόμων που βιώνουν απόρριψη. Η έννοια της «νοητικής αναπαραστάσης» αναφέρεται στην εσωτερικευμένη σύλληψη ενός ατόμου για την ύπαρξη, συμπεριλαμβάνοντας τη σύλληψη πραγμάτων που αυτό θεωρεί δεδομένα για τον εαυτό, τους άλλους και το βιωματικό κόσμο που είναι κατασκευασμένος από σημαντικές παρελθοντικές και τρέχουσες εμπειρίες. Μαζί με τη συναισθηματική κατάσταση, οι νοητικές

αναπαραστάσεις τείνουν να διαμορφώνουν τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα αντιλαμβάνονται, ερμηνεύουν νέες εμπειρίες και αντιδρούν σ' αυτές, συμπεριλαμβανομένων και των διαπροσωπικών σχέσεων. Οι νοητικές αναπαραστάσεις, επίσης, επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα αποθηκεύουν και θυμούνται τις εμπειρίες τους (Rohner & Khaleque, 2005· Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012).

6.5. Η υπο-θεωρία διαχείρισης της απόρριψης

Η υπο-θεωρία διαχείρισης επιχειρεί να απαντήσει πώς μερικά άτομα που έχουν βιώσει απόρριψη φαίνεται να είναι σε θέση να αντέξουν την απόρριψη χωρίς να υποστούν τις αρνητικές συνέπειες της στην ψυχική τους υγεία, σε αντίθεση με τους περισσότερους ανθρώπους. Θεωρητικά και εμπειρικά, η διαδικασία διαχείρισης είναι το λιγότερο ανεπτυγμένο τμήμα της Θεωρίας Διαπροσωπικής Αποδοχής-Απόρριψης. Για να μπορέσει κανείς να κατανοήσει αυτή τη διαδικασία, θα πρέπει να αναπτύξει μια πολυπαραγοντική προοπτική, η οποία περιλαμβάνει τον εαυτό, τον άλλο και το περιβάλλον. Πιο συγκεκριμένα, η συμπεριφορά του ατόμου που είναι αντιμέτωπο με τη γονεϊκή απόρριψη είναι απόρροια της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στον εαυτό, στον άλλο και στο περιβάλλον. Ο εαυτός περιλαμβάνει τις νοητικές αναπαραστάσεις μαζί με τα βιολογικά χαρακτηριστικά, καθώς και τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του ατόμου. Ο άλλος περιλαμβάνει τα προσωπικά και διαπροσωπικά χαρακτηριστικά του γονέα/των γονέων που απορρίπτουν/απορρίπτει και των άλλων μορφών προσκόλλησης, μαζί με τη μορφή, τη συχνότητα, τη διάρκεια και τη σοβαρότητα της απόρριψης. Το περιβάλλον αφορά σε άλλα σημαντικά πρόσωπα στη ζωή του ατόμου μαζί με τις επικρατούσες κοινωνικές συνθήκες. Η πιθανότητα που έχει ένα παιδί να ανταπεξέλθει στην αντιληπτή γονεϊκή απόρριψη αυξάνεται από την παρουσία μιας «ζεστής», υποστηρικτικής, εναλλακτικής μορφής προσκόλλησης (Rohner & Britner, 2002· Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012).

Σύμφωνα με τον Rohner (1986), οι κοινωνικές-γνωστικές ικανότητες που δίνουν τη δυνατότητα σε κάποια παιδιά και ενήλικες να είναι πιο ανθεκτικοί στην αντιληπτή απόρριψη σε σχέση με άλλους, περιλαμβάνουν τη διαφοροποιημένη αίσθηση εαυτού, την αίσθηση αυτοπροσδιορισμού και την ικανότητα «αποπροσωποποίησης». Πιο συγκεκριμένα, τα άτομα αυτά θεωρούν ότι μπορούν να έχουν μερίδιο ελέγχου σε όσα τους συμβαίνουν μέσα από την προσπάθεια που τα ίδια καταβάλλουν ή τα προσωπικά

τους γνωρίσματα, ελαχιστοποιώντας με αυτόν τον τρόπο μερικές από τις πιο επιβλαβείς συνέπειες της αντιληπτής απόρριψης. Σε αντίθεση με αυτά, τα υπόλοιπα άτομα μπορεί να θεωρούν ότι για όσα συμβαίνουν στη ζωή τους ευθύνεται η μοίρα, η τύχη ή άλλες εξωτερικές δυνάμεις. Όσον αφορά στην ικανότητα «αποπροσωποποίησης», αυτή σχετίζεται με την τάση του ατόμου να μην «παίρνει προσωπικά» τις ακούσιες ασημαντες αρνητικές συμπεριφορές των άλλων (Rohner & Khaleque, 2005· Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012).

Επιπλέον, η υπο-θεωρία διαχείρισης κάνει την εξής διάκριση, όσον αφορά στους τρόπους διαχείρισης της απόρριψης, αναφερόμενη στη συναισθηματική διαχείριση και στην εκτελεστική διαχείριση. Όσον αφορά στη *συναισθηματική διαχείριση*, τα άτομα που εντάσσονται σ' αυτή την κατηγορία χαρακτηρίζονται από συναισθηματική ισορροπία, παρά το γεγονός ότι έχουν μεγαλώσει σε απορριπτικές οικογένειες. Όσον αφορά στην *εκτελεστική διαχείριση*, τα άτομα που ανήκουν σ' αυτή την κατηγορία τα πηγαίνουν καλά στο σχολείο, στη δουλειά τους, στη διεκπεραίωση των καθηκόντων τους, παρά το γεγονός ότι έχουν βιώσει απόρριψη (Rohner & Britner, 2002· Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012).

Καθώς το άτομο περνάει από την παιδική ηλικία στην ενήλικη ζωή, οι θετικές εμπειρίες που μπορεί να βιώσει έξω από την οικογένειά του μπορούν να το βοηθήσουν να αντιμετωπίσει τις βλαβερές συναισθηματικές, γνωστικές και συμπεριφοριστικές επιδράσεις της γονεϊκής απόρριψης. Αυτές οι εμπειρίες μπορεί να σχετίζονται με την ψυχοθεραπεία, τη θετική επαγγελματική εξέλιξη και μια ικανοποιητική συντροφική σχέση (Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012).

6.6. Η υπο-θεωρία των κοινωνικο-πολιτιστικών συστημάτων που αφορούν στη γονεϊκή αποδοχή-απόρριψη

Η γονεϊκή απόρριψη εμφανίζεται σε ένα πολύπλοκο οικολογικό (οικογενειακό, κοινοτικό, κοινωνικο-πολιτισμικό) πλαίσιο. Η υπο-θεωρία κοινωνικο-πολιτιστικών συστημάτων της Διαπροσωπικής Θεωρίας Διαπροσωπικής Αποδοχής-Απόρριψης υποστηρίζει ότι η πιθανότητα που έχουν οι γονείς να εκδηλώσουν κάποια μορφή συμπεριφοράς (π.χ. αποδοχή ή απόρριψη) διαμορφώνεται με διάφορους τρόπους από τα συστήματα συντήρησης της κοινωνίας που σχετίζονται με κοινωνικούς θεσμούς, όπως η οικογενειακή δομή, η οργάνωση του νοικοκυριού, η οικονομική οργάνωση, η

πολιτική οργάνωση, το σύστημα άμυνας, καθώς και με άλλους θεσμούς που αφορούν άμεσα στην επιβίωση ενός πολιτισμικά οργανωμένου πληθυσμού μέσα στο φυσικό του περιβάλλον (Rohner & Khaleque, 2005· Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012).

Τα προσωπικά χαρακτηριστικά των παιδιών, όπως η ιδιοσυγκρασία τους και οι προδιαθέσεις συμπεριφοράς τους, διαμορφώνουν σε σημαντικό βαθμό τη μορφή και την ποιότητα της γονεϊκής συμπεριφοράς απέναντί τους. Μαζί με τις οικογενειακές εμπειρίες, τα παιδιά έχουν μια ποικιλία από επιδραστικές εμπειρίες στο πλαίσιο του φυσικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο ζουν, των κοινωνικών συστημάτων συντήρησης, των συμμαθητών, των ενηλίκων και των θεσμοθετημένων εκφραστικών συστημάτων της κοινωνίας στην οποία ζουν (Rohner & Britner, 2002· Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012).

Τα θεσμοθετημένα εκφραστικά συστήματα και συμπεριφορές αναφέρονται στις θρησκευτικές παραδόσεις και συμπεριφορές των ανθρώπων, στις καλλιτεχνικές παραδόσεις και προτιμήσεις τους, στις μουσικές και λαογραφικές παραδόσεις και προτιμήσεις τους, καθώς και σε άλλες τέτοιου είδους συμβολικές, κατά κύριο λόγο μη χρηστικές και μη σχετικές με την επιβίωση πεποιθήσεις και συμπεριφορές. Καλούνται «εκφραστικές» γιατί θεωρείται ότι αντανακλούν την εσωτερική ψυχολογική κατάσταση των ανθρώπων. Καθώς οι άνθρωποι αλλάζουν, αλλάζουν και τα εκφραστικά συστήματα και συμπεριφορές, έστω και αργά μερικές φορές. Είναι σημαντικό να επισημάνουν στο σημείο αυτό ότι παρά το γεγονός ότι τα εκφραστικά συστήματα αποτελούν ανθρώπινες δημιουργίες, από τη στιγμή που θα δημιουργηθούν και θα ενταχθούν στο κοινωνικο-πολιτισμικό πλαίσιο, τείνουν να διαμορφώνουν τις μελλοντικές πεποιθήσεις και συμπεριφορές των ανθρώπων (Rohner & Khaleque, 2005· Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012).

Η υπο-θεωρία κοινωνικο-πολιτιστικών συστημάτων, λοιπόν, επιχειρεί να προβλέψει και να εξηγήσει τις αιτίες της γονεϊκής αποδοχής και απόρριψης. Για παράδειγμα, η υπο-θεωρία αυτή προβλέπει ότι στις κοινωνίες όπου τα παιδιά τείνουν να βιώνουν απόρριψη, οι πολιτισμικές πεποιθήσεις για τον υπερφυσικό κόσμο (π.χ. το Θεό, τον πνευματικό κόσμο) τείνουν να τον αντιμετωπίζουν ως εχθρικό, απρόβλεπτο, τιμωρό. Από την άλλη πλευρά, στις κοινωνίες όπου τα παιδιά βιώνουν αποδοχή, ο υπερφυσικός κόσμος αντιμετωπίζεται ως θερμός, υποστηρικτικός, γενναιόδωρος και προστατευτικός. Αναμφίβολα, αυτές οι πολιτισμικές διαφορές είναι αποτέλεσμα των

ατομικών διαφορών στις νοητικές αναπαραστάσεις ανάμεσα στα άτομα που βιώνουν αποδοχή και σ' αυτά που βιώνουν απόρριψη μέσα σ' αυτά τα διαφορετικά είδη κοινωνιών (Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012).

Γιατί στις περισσότερες κοινωνίες οι γονείς τείνουν να είναι θερμοί, ενώ το 25% των γονέων τείνουν να είναι από λίγο ως πολύ απορριπτικοί; Ποιοι παράγοντες καθορίζουν αυτές τις κοινωνικές διαφορές και τις ατομικές διαφορές στην εκτέλεση του γονεϊκού ρόλου μέσα στις κοινωνίες; Τέτοιου είδους ερωτήματα καθοδηγούν το δεύτερο μέρος της υπο-θεωρίας κοινωνικο-πολιτιστικών συστημάτων. Δεν υπάρχει μοναδική ή απλή απάντηση σ' αυτά τα ερωτήματα, αλλά συγκεκριμένοι παράγοντες φαίνεται να σχετίζονται με τις κοινωνικές και ενδοκοινωνικές διαφοροποιήσεις στη γονεϊκή απόρριψη. Πρωταρχικοί μεταξύ αυτών αποτελούν οι συνθήκες που ευνοούν τη διάλυση των πρώιμων συναισθηματικών σχέσεων και της κοινωνικής υποστήριξης. Έτσι, οι άγαμοι γονείς (κυρίως οι μητέρες) που βρίσκονται σε κοινωνική απομόνωση χωρίς κοινωνική και συναισθηματική υποστήριξη – ειδικά αν είναι νέοι σε ηλικία και οικονομικά ασθενείς – διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο να αποσύρουν την αγάπη και τη στοργή προς τα παιδιά τους. Ωστόσο, σύμφωνα με μια ολιστική προοπτική, η φτώχεια αυτή καθ' αυτή δε σχετίζεται απαραίτητα με τα αυξημένα επίπεδα απόρριψης. Σε συνδυασμό, όμως, με άλλες κοινωνικές και συναισθηματικές συνθήκες, τα παιδιά διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο (Rohner & Britner, 2002· Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012).

6.7. Έρευνες για την αντιληπτή από παιδιά και γονείς γονεϊκή αποδοχή-απόρριψη

Πλήθος ερευνών σε διαφορετικές χώρες και πολιτισμούς, πάνω στη Θεωρία Διαπροσωπικής Αποδοχής-Απόρριψης και στη σχέση ανάμεσα στα παιδιά και στους γονείς τους, έχουν δείξει ότι ο τρόπος με τον οποίο τα παιδιά αντιλαμβάνονται τη γονεϊκή αποδοχή και απόρριψη είναι συνδεδεμένος με την ψυχολογική προσαρμογή τους. Οι έρευνες αυτές αφορούν σε παιδιά σχολικής και εφηβικής ηλικίας. Πιο συγκεκριμένα, έχει βρεθεί ότι η αντιληπτή γονεϊκή απόρριψη έχει σοβαρές επιπτώσεις στην ψυχολογική προσαρμογή και στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των παιδιών και των ενηλίκων (Khaleque and Rohner, 2002). Οι πιο κοινές συνέπειες της απόρριψης περιλαμβάνουν:

- την κατάθλιψη και το καταθλιπτικό συναίσθημα (Naz & Kausar, 2013),

- τις διαταραχές συμπεριφοράς,
- την εγκληματικότητα και
- την κατάχρηση ουσιών (Rohner & Britner, 2002).

Από την άλλη πλευρά, η γονεϊκή αποδοχή έχει συνδεθεί με:

- την ανάπτυξη φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς (γενναιοδωρία, προσφορά βοήθειας, ενσυναίσθηση) στην παιδική ηλικία,
- θετικές σχέσεις με τους συμμαθητές στην εφηβική ηλικία,
- συνολική ευεξία στην ενήλικη ζωή (ικανοποίηση από τη ζωή, αίσθηση ευτυχίας, χαμηλά επίπεδα ψυχολογικής ταλαιπωρίας) και
- συνολική προστασία από την εκδήλωση μορφών συμπεριφοράς που σχετίζονται με την απόρριψη (Rohner and Khaleque, 2005).

Όσον αφορά στην αντιληπτή από τα παιδιά γονεϊκή αποδοχή-απόρριψη, πλήθος ερευνών που πραγματοποιήθηκαν σε διαφορετικές χώρες, όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, το Πακιστάν, ο Καναδάς, η Σλοβενία, η Τουρκία, η Ινδία, το Μπαγκλαντές και η Εσθονία, και αφορούσαν σε παιδιά σχολικής και εφηβικής ηλικίας, έδειξαν ότι:

- τα παιδιά, τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια, τείνουν να βιώνουν ζεστασιά και αποδοχή από τους γονείς τους
- η σχέση μεταξύ γονέα-παιδιού επηρεάζει την ανάπτυξη του παιδιού
- ο τρόπος με τον οποίο τα παιδιά αντιλαμβάνονται την αποδοχή-απόρριψη από τους γονείς και τους «σημαντικούς άλλους», όπως τους εκπαιδευτικούς, επηρεάζει την ψυχολογική προσαρμογή τους
- η γονεϊκή συμπεριφορά επηρεάζει σημαντικά τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους
- η έλλειψη ζεστασιάς από τη μητέρα συνδέεται με αρνητικές συμπεριφορές και χαμηλά ακαδημαϊκά επιτεύγματα των παιδιών
- κατά την εφηβική ηλικία (11-14 ετών) οι γονεϊκοί ρόλοι εμφανίζονται διαφορετική για τα αγόρια και τα κορίτσια. Πιο συγκεκριμένα, οι πατεράδες φαίνεται να εμπλέκονται περισσότερο στην ανατροφή των αγοριών απ' ό,τι των κοριτσιών. Επιπλέον, τα κορίτσια φαίνεται να βιώνουν μεγαλύτερη συναισθηματική εγγύτητα με τις μητέρες και τα αγόρια με τους πατέρες
- οι γονείς δίνουν στα παιδιά τις πρώιμες κατευθύνσεις συμπεριφοράς οι οποίες σχετίζονται με τις σχέσεις που αυτά διαμορφώνουν με άλλες

σημαντικές ενήλικες φιγούρες, όπως είναι οι εκπαιδευτικοί στο σχολικό περιβάλλον (Sumbleen, 2011).

Σύμφωνα με διαπολιτισμικές μελέτες, οι οποίες διερεύνησαν τη σχέση ανάμεσα στην αντιληπτή από τα παιδιά (σχολικής και εφηβικής ηλικίας) γονεϊκή αποδοχή και στην ψυχολογική και κοινωνική προσαρμογή τους, η ψυχολογική και κοινωνική προσαρμογή των παιδιών ποικίλλει ανάλογα με τις εμπειρίες τους μητρικής και πατρικής αποδοχής. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τις αυτό-αναφορές των παιδιών, οι πατέρες και οι μητέρες επηρεάζουν εξίσου τις διάφορες πτυχές της ανάπτυξης των παιδιών (Lila, Garcia & Gracia, 2007· Rohner & Khaleque, 2005· Veneziano, 2000). Ωστόσο, όσον αφορά στα προβλήματα συμπεριφοράς των παιδιών, όπως αυτά αναφέρονται από τους γονείς, αποτελέσματα έρευνας έδειξαν ότι μόνο η αντιληπτή μητρική αποδοχή φάνηκε να έχει άμεση σχέση με τα προβλήματα συμπεριφοράς των παιδιών, τόσο τα εσωτερικευμένα όσο και τα εξωτερικευμένα, ενώ η πατρική αποδοχή φάνηκε να ασκεί έμμεση επιρροή (Lila, Garcia & Gracia, 2007). Επιπλέον, έχει υποστηριχθεί ότι η σχετική επίδραση της πατρικής και μητρικής συμπεριφοράς ποικίλλει ανάμεσα στις διάφορες πολιτισμικές ομάδες, ως μια λειτουργία προσαρμογής των ομάδων αυτών στις εκάστοτε ιστορικές, πολιτισμικές και κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες (Rohner & Veneziano, 2001).

Έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Κύπρο για τη διερεύνηση της αντιληπτής από τα παιδιά (9-12 ετών) γονεϊκής αποδοχής-απόρριψης σε οικογένειες Κυπρίων, έδωσε αξιοσημείωτα αποτελέσματα. Κατ' αρχάς, όπως έχει δείξει μέχρι τώρα και η πλειοψηφία αντίστοιχων ερευνών σε διάφορες χώρες και πολιτισμούς, τα παιδιά έδειξαν να βιώνουν τους γονείς τους ως ιδιαίτερα ζεστούς και στοργικούς. Ως προς την αντιληπτή απόρριψη σε συνάρτηση με το φύλο του παιδιού, αν και αυτή φάνηκε να βιώνεται από τα παιδιά σε πολύ χαμηλό ποσοστό, η έρευνα έδειξε ότι τα αγόρια τείνουν να βιώνουν μεγαλύτερη απόρριψη από τους γονείς τους σε σύγκριση με τα κορίτσια (Demetriou & Christodoulides, 2006). Αντίστοιχη έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε Πακιστανούς εφήβους (ηλικίας – κατά μέσο όρο – 14 ετών), έδειξε, επίσης, την τάση της πλειοψηφίας των παιδιών να βιώνουν τους γονείς τους ως θερμούς και όχι απορριπτικούς. Επιπρόσθετα, αξιοσημείωτο εύρημα της ίδιας έρευνας αποτελεί ότι τα αγόρια βιώνουν τους πατέρες τους ως πιο απορριπτικούς σε σύγκριση με τα κορίτσια (Kausar & Kasmi, 2011).

Όσον αφορά στο πώς οι ίδιοι οι γονείς αντιλαμβάνονται τη συμπεριφορά τους προς τα παιδιά τους, μεγάλη διαπολιτισμική έρευνα διεξήχθη σε 9 χώρες, διερευνώντας την αντιληπτή από τους γονείς συμπεριφορά αποδοχής-απόρριψης των ίδιων προς τα παιδιά τους (ηλικίας 7-10 ετών). Οι χώρες οι οποίες περιλαμβάνονται στη συγκεκριμένη μελέτη είναι η Κίνα, η Κολομβία, η Ιταλία, η Ιορδανία, η Κένυα, οι Φιλιππίνες, η Σουηδία, η Ταϊλάνδη και οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής. Τα αποτελέσματα της μελέτης αναλύθηκαν με βάση τη χώρα, το φύλο του γονέα και το φύλο του παιδιού.

Ως προς τη χώρα, οι γονείς σε όλες τις χώρες που συμμετείχαν σ' αυτή την έρευνα ανέφεραν υψηλά επίπεδα αποδοχής προς τα παιδιά τους και χαμηλά επίπεδα απόρριψης. Ως προς το φύλο του γονέα, στην πλειοψηφία των χωρών οι μητέρες ανέφεραν υψηλότερα επίπεδα αποδοχής και ζεστασιάς προς τα παιδιά απ' ό,τι οι πατέρες. Αυτή η διαφοροποίηση μεταξύ μητέρων και πατέρων φαίνεται να σχετίζεται με τους διαφορετικούς ρόλους που αναλαμβάνει ο κάθε γονέας μέσα στην οικογένεια. Για παράδειγμα, οι μητέρες μπορεί ν' αναλαμβάνουν πιο συχνά την ευθύνη για την περιποίηση, την προετοιμασία φαγητού και την ανακούφιση από σωματικές και ψυχολογικές «πληγές», ενώ οι πατέρες την ευθύνη για τη βοήθεια στις σχολικές εργασίες, τη διαιτησία στις συγκρούσεις ανάμεσα στα αδέρφια και τη διδασκαλία του αθλητισμού. Οι διαφορετικοί ρόλοι, λοιπόν, που αναλαμβάνει ο κάθε γονέας μέσα στην οικογένεια φαίνεται να διαμορφώνουν τις απόψεις του για τα επίπεδα της δικής του αποδοχής και απόρριψης προς το παιδί του. Ως προς το φύλο του παιδιού, οι γονείς στην πλειοψηφία των χωρών ανέφεραν παρόμοια επίπεδα αποδοχής και απόρριψης στα αγόρια και στα κορίτσια. Επιπλέον, το φύλο του γονέα φάνηκε να μην αλληλεπιδρά με το φύλο του παιδιού, εκτός από τον παράγοντα της ζεστασιάς στην Ιταλία και στην Ταϊλάνδη. Πιο συγκεκριμένα, στην Ιταλία οι μητέρες τόσο των αγοριών και όσο των κοριτσιών ανέφεραν τα ίδια επίπεδα ζεστασιάς. Ωστόσο,

- οι μητέρες των αγοριών ανέφεραν υψηλότερα επίπεδα ζεστασιάς από τους πατέρες των κοριτσιών και των αγοριών,
- οι μητέρες των κοριτσιών ανέφεραν υψηλότερα επίπεδα ζεστασιάς από τους πατέρες των κοριτσιών και των αγοριών,
- οι πατέρες των αγοριών ανέφεραν υψηλότερα επίπεδα ζεστασιάς από τους πατέρες των κοριτσιών.

Στην Ταϊλάνδη, οι μητέρες των αγοριών και οι πατέρες των κοριτσιών ανέφεραν υψηλότερα επίπεδα ζεστασιάς από τους πατέρες των αγοριών. Οι παραπάνω διαφορές στην εκτέλεση του γονεϊκού ρόλου δείχνουν ότι δεν υπάρχει καθολική διαφοροποίηση στη γονεϊκή αντιμετώπιση των αγοριών και των κοριτσιών. Η διαφορετική γονεϊκή αντιμετώπιση αγοριών και κοριτσιών προσδιορίζεται από τις εκάστοτε πολιτισμικές πρακτικές (Putnick, Bornstein, Lansford, Chang, Deater-Deckard, Di Giunta, Gurdal, Dodge, Malone, Oburu, Pastorelli, Skinner, Sorbring, Taranya & Tirado, 2012).

Όπως αναφέραμε και στο Κεφάλαιο 5, η πλειοψηφία των μελετών παγκοσμίως που έχουν βασιστεί στη σχέση γονέα-παιδιού έχουν αξιοποιήσει αναφορές των γονέων και παρατηρήσεις στο σπιτικό ή εργαστηριακό περιβάλλον. Συνεπώς, υπάρχει περιορισμένη εικόνα του πώς τα παιδιά αντιλαμβάνονται τη σχέση τους με τους γονείς τους και τη συμπεριφορά τους προς αυτά. Όσον αφορά στην πρώιμη παιδική ηλικία, αυτή η εικόνα είναι ακόμα πιο περιορισμένη. Η παρούσα ερευνητική μελέτη, λοιπόν, επιχειρεί να καλύψει αυτό το κενό διερευνώντας για πρώτη φορά, σε πανελλαδικό αλλά και διεθνές επίπεδο, τις αντιλήψεις παιδιών νηπιακής και πρώτης σχολικής ηλικίας για τη συμπεριφορά των γονιών τους προς αυτά. Για το σκοπό αυτό, χρησιμοποιήθηκε το Ερωτηματολόγιο Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Early Childhood Parental Acceptance-Rejection Questionnaire) (Rohner & Giotsa, 2012) (μετάφραση στα Ελληνικά: Γιώτσα, 2012) για τη μητέρα και τον πατέρα αντίστοιχα, το οποίο συμπλήρωσε το παιδί. Το εργαλείο αυτό αποτελεί απόσταγμα της Θεωρίας Διαπροσωπικής Αποδοχής – Απόρριψης, η οποία, όπως αναφέραμε και στο Κεφάλαιο 6, διατυπώθηκε και αναπτύχθηκε από τον ψυχολόγο και ανθρωπολόγο Ronald Rohner.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

7. ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η παρούσα ερευνητική διατριβή αποτελεί μια συναφειακή μελέτη που εντάσσεται στο πλαίσιο της μελέτης της Θεωρίας της Διαπροσωπικής (Γονεϊκής) Αποδοχής/Απόρριψης για παιδιά προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας, σημείο στο οποίο βρίσκεται η πρωτοτυπία της. Σκοπός αυτής της διατριβής είναι η διερεύνηση των αντιλήψεων γονέων και παιδιών νηπιακής και πρώτης σχολικής ηλικίας για τη γονεϊκή συμπεριφορά. Πιο συγκεκριμένα, διερευνάται ο βαθμός στον οποίο τα παιδιά αυτής της ηλικιακής ομάδας (4-8 ετών) αντιλαμβάνονται την συμπεριφορά των γονιών τους απέναντί τους, καθώς και ο βαθμός στον οποίο οι γονείς αντιλαμβάνονται τη δική τους συμπεριφορά προς τα παιδιά τους.

7.1. Ερευνητικές υποθέσεις και ερευνητικά ερωτήματα

Ερευνητικές υποθέσεις:

- 1) Αναμένεται οι αντιλήψεις των παιδιών για τη συμπεριφορά των γονέων απέναντί τους να είναι θετικές.
- 2) Αναμένεται οι αντιλήψεις και των δύο γονέων για τη συμπεριφορά τους απέναντι στα παιδιά τους να είναι θετικές.
- 3) Αναμένεται τα αγόρια να βιώνουν περισσότερη απόρριψη και από τους δυο γονείς σε σύγκριση με τα κορίτσια.
- 4) Αναμένεται τα αγόρια να βιώνουν περισσότερη αποδοχή από τους πατέρες τους σε σύγκριση με τις μητέρες τους.
- 5) Αναμένεται τα κορίτσια να βιώνουν περισσότερη αποδοχή από τις μητέρες τους σε σύγκριση με τους πατέρες τους.
- 6) Τα παιδιά που χαρακτηρίζονται από τους γονείς τους με περισσότερο αρνητική συμπεριφορά, αναμένεται να έχουν πιο αρνητικές αντιλήψεις για τη συμπεριφορά των γονέων προς εκείνα, σε σύγκριση με τα παιδιά που χαρακτηρίζονται από τους γονείς τους με λιγότερο αρνητική συμπεριφορά.

7) Τα αγόρια που χαρακτηρίζονται από τους γονείς τους με περισσότερο αρνητική συμπεριφορά, αναμένεται να έχουν πιο αρνητικές αντιλήψεις για τη συμπεριφορά των γονέων προς εκείνα, σε σύγκριση με τα κορίτσια που χαρακτηρίζονται από τους γονείς τους με περισσότερο αρνητική συμπεριφορά.

Ερευνητικά ερωτήματα:

- 1) Οι μητέρες ή οι πατέρες χαρακτηρίζουν περισσότερο ως αρνητική τη συμπεριφορά των παιδιών τους; Υπάρχει διαφοροποίηση ως προς το φύλο του παιδιού;
- 2) Οι μητέρες ή οι πατέρες αντιλαμβάνονται περισσότερο να εκφράζουν αποδοχή στα αγόρια και στα κορίτσια αντίστοιχα;
- 3) Πώς σχετίζεται το μορφωτικό επίπεδο των γονιών με την αντιληπτή από τα παιδιά γονεϊκή συμπεριφορά προς αυτά;
- 4) Πώς σχετίζεται το σχήμα οικογένειας με την αντιληπτή από τα παιδιά γονεϊκή συμπεριφορά προς αυτά;
- 5) Πώς σχετίζεται ο αριθμός των αδερφών του παιδιού με τις αντιλήψεις του για τη συμπεριφορά των γονέων προς εκείνο;
- 6) Πώς σχετίζεται η σειρά γέννησης του παιδιού με την αντιληπτή από αυτό γονεϊκή συμπεριφορά;

8. ΜΕΘΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Σε αυτό το κεφάλαιο γίνεται μια λεπτομερής και εμπειριστατωμένη παρουσίαση της μεθόδου της παρούσας έρευνας. Πιο συγκεκριμένα, δίνονται πληροφορίες για το δείγμα των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα, για το υλικό που χρησιμοποιήθηκε και για τη διαδικασία που ακολουθήθηκε για τη συλλογή των δεδομένων της έρευνας. Το παρόν κεφάλαιο περιλαμβάνει τα εξής επιμέρους υποκεφάλαια: α) το δείγμα, β) τα εργαλεία και γ) τη διαδικασία.

8.1. Δείγμα

Στην παρούσα ερευνητική μελέτη συμμετείχαν 1000 παιδιά από την ελληνική επικράτεια (468 αγόρια, 532 κορίτσια) από ένα μεγάλο εύρος γεωγραφικών περιοχών οι οποίες παρουσιάζονται αναλυτικά στον παρακάτω *Πίνακα 1*. Παρά την αρχική στόχευση σε ένα ίσο ποσοστό από κάθε γεωγραφικό διαμέρισμα, τα Νησιά του Αιγαίου και η Κρήτη αποκλείστηκαν εκ των προτέρων από τη διαδικασία λόγω της αδυναμίας μετακίνησης του ερευνητή στις εν λόγω περιοχές. Παράλληλα, μεγαλύτερη της αρχικής επιδίωξης ήταν η συμμετοχή στην Ήπειρο, στη Στερεά Ελλάδα και στη Μακεδονία.

Πίνακας 1: Γεωγραφικές περιοχές της Ελλάδος που περιλαμβάνονται στο δείγμα

Γεωγραφικά διαμερίσματα της Ελλάδος	<i>f</i>	<i>rf</i>
Ήπειρος	358	35,8
Στερεά Ελλάδα	183	18,3
Μακεδονία	260	26,0
Θεσσαλία	82	8,2
Πελοπόννησος	66	6,6
Ιόνιο	43	4,3
Θράκη	8	,8
Σύνολο	1000	100,0

Οι ηλικίες των παιδιών κυμάνθηκαν από 4 έως 8 έτη ($M=5,74$, $SD=1,128$), όπως φαίνεται στον παρακάτω *Πίνακα 2*.

Πίνακας 2: Ηλικίες παιδιών

Ηλικία παιδιών	<i>f</i>	<i>rf</i>
4,0	129	12,9
4,5	30	3,0
5,0	289	28,9
5,5	31	3,1
6,0	229	22,9
6,5	14	1,4
7,0	215	21,5
7,5	6	,6
8,0	57	5,7
Σύνολο	1000	100,0

Οι μέσοι όροι και οι τυπικές αποκλίσεις των ηλικιών των γονέων, πατέρων και μητέρων, φαίνονται στον παρακάτω Πίνακα 3.

Πίνακας 3: Ηλικίες γονέων

Ηλικία γονέων	<i>M</i>	<i>SD</i>
Πατέρων	39,97	5,81
Μητέρων	36,10	5,31

Ο πιο συνήθης οικογενειακός τύπος ή μορφή οικογένειας που καταγράφηκε είναι η πυρηνική οικογένεια (85,4%) ενώ δεν έλειψαν και οι διπυρηνικές, οι εκτεταμένες και οι μονογονεϊκές οικογένειες σε σαφώς μικρότερα ποσοστά (<10%), όπως φαίνεται στον παρακάτω Πίνακα 4.

Πίνακας 4: Μορφές οικογένειας

Είδος οικογένειας	<i>f</i>	<i>rf</i>
Πυρηνική	849	85,4
Διπυρηνική	32	3,2
Εκτεταμένη	84	8,5
Μονογονεϊκή	23	2,3
Σταθερή απουσία ενός γονέα	6	0,6
Σύνολο	994	100,0
Άγνωστο	6	
Γενικό Σύνολο	1000	100,0

Ανεξαρτήτως του τρόπου γέννησης των γονέων, όπου παρουσιάστηκαν 50 πατέρες (5,08%) και 84 μητέρες (8,45%) με γενέτειρα εκτός Ελλάδος, όλα τα παιδιά είχαν ως γλώσσα ομιλίας στο σπίτι την Ελληνική και δεν αντιμετώπισαν προβλήματα στην κατανόηση των ερωτήσεων. Όσον αφορά στη χώρα διαμονής, στην εθνικότητα, στο επίπεδο εκπαίδευσης και στη γλώσσα επικοινωνίας στο σπίτι, του κάθε γονέα (μητέρας και πατέρα), ο παρακάτω Πίνακας 5 αποτυπώνει τα εν λόγω δημογραφικά στοιχεία των γονέων.

Πίνακας 5: Δημογραφικά στοιχεία γονέων

Δημογραφικά στοιχεία γονέων		N
Χώρα διαμονής πατέρα	Ελλάδα	949
	Εκτός Ελλάδας	1
Χώρα διαμονής μητέρας	Ελλάδα	994
	Εκτός Ελλάδας	0
Εθνικότητα πατέρα	Ελληνική	896
	Άλλη	53
Εθνικότητα μητέρας	Ελληνική	907
	Άλλη	86
	Δημοτικό	43
	Γυμνάσιο	93
Επίπεδο εκπαίδευσης πατέρα	Λύκειο	380
	ΑΕΙ/ΤΕΙ	350
	Μεταπτυχιακό	64
	Διδακτορικό	18
	Δημοτικό	18
	Γυμνάσιο	52
Επίπεδο εκπαίδευσης μητέρας	Λύκειο	377
	ΑΕΙ/ΤΕΙ	463
	Μεταπτυχιακό	77
	Διδακτορικό	3
Γλώσσα επικοινωνίας στο σπίτι για τον πατέρα	Ελληνική	940
	Άλλη	0
Γλώσσα επικοινωνίας στο σπίτι για τη μητέρα	Ελληνική	985
	Άλλη	5

Όσον αφορά στους γονείς, το μορφωτικό επίπεδο καταγράφηκε αναλυτικά στις κατηγορίες που αποδίδονται στους παρακάτω Πίνακες 6 και 7.

Πίνακας 6: Επίπεδα εκπαίδευσης των πατέρων

Επίπεδο εκπαίδευσης πατέρα	<i>f</i>	<i>rf</i>
Δημοτικό	43	4,5
Γυμνάσιο	93	9,8
Λύκειο	380	40,1
ΑΕΙ/ΤΕΙ	350	36,9
Μεταπτυχιακό	64	6,8
Διδακτορικό	18	1,9
Σύνολο	948	100,0
Άγνωστο	52	
Γενικό Σύνολο	1000	100,0

Πίνακας 7: Επίπεδα εκπαίδευσης των μητέρων

Επίπεδο εκπαίδευσης μητέρας	<i>f</i>	<i>rf</i>
Δημοτικό	18	1,8
Γυμνάσιο	52	5,3
Λύκειο	377	38,1
ΑΕΙ/ΤΕΙ	463	46,8
Μεταπτυχιακό	77	7,8
Διδακτορικό	3	,3
Σύνολο	990	100,0
Άγνωστο	10	
Γενικό Σύνολο	1000	100,0

Όσον αφορά στον τρόπο επιλογής του δείγματος, εφαρμόστηκε η *κατά συστάδες δειγματοληψία* (Pfefferman & Rao, 2009). Αρχικά, εντοπίστηκαν τα σχολεία με παιδιά προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας, δηλαδή Νηπιαγωγεία και Δημοτικά, των γεωγραφικών διαμερισμάτων της Ελλάδας. Στη συνέχεια, έγινε τυχαία επιλογή των σχολείων – ισάριθμων ανά γεωγραφικό διαμέρισμα – των οποίων τα παιδιά και οι οικογένειές τους πήραν μέρος στην παρούσα έρευνα. Από αυτά τα σχολεία, έγινε τυχαία επιλογή των οικογενειών που προσεγγίστηκαν για το σκοπό αυτό.

Η συλλογή των οικογενειών πραγματοποιήθηκε μετά από προσέγγιση των συλλόγων γονέων των νηπιαγωγείων του καθενός από τα γεωγραφικά διαμερίσματα της χώρας. Επιπλέον, καθορίστηκε από την αποδοχή της πρότασης του ερευνητή από την κάθε οικογένεια να συμμετάσχει στην παρούσα ερευνητική μελέτη. Ο αρχικός σχεδιασμός

περιελάμβανε τη συλλογή ισάριθμων οικογενειών με παιδιά της επιθυμητής ηλικιακής ομάδας από το κάθε γεωγραφικό διαμέρισμα της Ελλάδος. Ωστόσο, λόγω της αδυναμίας μετακίνησης του ερευνητή σε κάποιες γεωγραφικές περιοχές, όπως τα νησιά του Αιγίου και η Κρήτη, αποφασίστηκε εκ των προτέρων οι περιοχές αυτές να μη συμπεριληφθούν στην παρούσα ερευνητική μελέτη.

Ως προς το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων, το 4,5% έχει τελειώσει το Δημοτικό, το 9,8% έχει τελειώσει το Γυμνάσιο, το 40,1% έχει τελειώσει το Λύκειο, το 36,9% έχει τελειώσει ΑΕΙ/ΤΕΙ, το 6,8% κατέχει Μεταπτυχιακό δίπλωμα και το 1.9% κατέχει Διδακτορικό δίπλωμα.

8.2. Εργαλεία

Τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν για τη διεξαγωγή της παρούσας ερευνητικής μελέτης είναι τα εξής :

- 1) Το ερωτηματολόγιο Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Early Childhood Parental Acceptance-Rejection Questionnaire) (Rohner & Giotsa, 2012) (μετάφραση στα Ελληνικά: Γιώτσα, 2012) για τη μητέρα και τον πατέρα αντίστοιχα, το οποίο συμπλήρωσε το παιδί.
- 2) Το ερωτηματολόγιο για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Parental Acceptance-Rejection Questionnaire, PARENT/CONTROL) (Rohner, 2005) (μετάφραση στα Ελληνικά: Γιώτσα, 2012), που συμπλήρωσε η μητέρα και ο πατέρας αντίστοιχα.
- 3) Το ερωτηματολόγιο της Γονεϊκής Εκτίμησης για τη συμπεριφορά του παιδιού PECC (Parent's Evaluation of Child's Conduct) (Rohner, 2005) (μετάφραση στα Ελληνικά: Giotsa & Touloumakos, 2014), το οποίο συμπλήρωσε η μητέρα και ο πατέρας αντίστοιχα.

Το ερωτηματολόγιο Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας (Early Childhood Parental Acceptance-Rejection Questionnaire)

Το ερωτηματολόγιο αυτό έχει κατασκευαστεί από τους Ronald Rohner και Άρτεμη Γιώτσα (2012) (μετάφραση στα Ελληνικά: Άρτεμις Γιώτσα, 2012). Αποτελείται από 24 προτάσεις οι οποίες περιγράφουν τρόπους με τους οποίους οι μητέρες/οι πατέρες

συμπεριφέρονται στα παιδιά τους, αξιολογώντας το βαθμό στον οποίο το παιδί αντιλαμβάνεται τη συμπεριφορά του κάθε γονέα του (μητέρα και πατέρα).

Όσον αναφορά στην κλίμακα βαθμολόγησης, μετά από καθεμιά από τις 24 προτάσεις υπάρχουν 4 κουτάκια που αντιστοιχούν στο «Σχεδόν πάντα», «Μερικές φορές», «Σπάνια» και «Σχεδόν ποτέ». Βαθμολογήσαμε το «Σχεδόν πάντα» με τον αριθμό 4, το «Μερικές φορές» με τον αριθμό 3, το «Σπάνια» με τον αριθμό 3 και το «Σχεδόν ποτέ» με τον αριθμό 1.

Το ερωτηματολόγιο για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Parental Acceptance-Rejection Questionnaire, PARENT/CONTROL)

Το ερωτηματολόγιο αυτό έχει κατασκευαστεί από τον Ronald Rohner (2005) (μετάφραση στα Ελληνικά: Γιώτσα, 2012). Αποτελείται από 24 προτάσεις οι οποίες περιγράφουν τρόπους με τους οποίους οι μητέρες/οι πατέρες συμπεριφέρονται στα παιδιά τους, αξιολογώντας το βαθμό στον οποίο ο κάθε γονέας αντιλαμβάνεται τη συμπεριφορά του προς το παιδί του.

Όσον αναφορά στην κλίμακα βαθμολόγησης, μετά από καθεμιά από τις 24 προτάσεις υπάρχουν 4 κουτάκια που αντιστοιχούν στο «Σχεδόν πάντα», «Μερικές φορές», «Σπάνια» και «Σχεδόν ποτέ». Βαθμολογήσαμε το «Σχεδόν πάντα» με τον αριθμό 4, το «Μερικές φορές» με τον αριθμό 3, το «Σπάνια» με τον αριθμό 3 και το «Σχεδόν ποτέ» με τον αριθμό 1.

Το ερωτηματολόγιο της Εκτίμησης της μητέρας/του πατέρα για τη συμπεριφορά του παιδιού PECC (Parent's Evaluation of Child's Conduct):

Το ερωτηματολόγιο αυτό έχει κατασκευαστεί από τον Ronald Rohner (2005) (μετάφραση στα Ελληνικά: Γιώτσα, 2009). Αποτελείται από 18 προτάσεις οι οποίες περιγράφουν τρόπους με τους οποίους συμπεριφέρονται τα παιδιά, αξιολογώντας τις αντιλήψεις του κάθε γονέα για τη συμπεριφορά του παιδιού του.

Όσον αναφορά στην κλίμακα βαθμολόγησης, μετά από καθεμιά από τις 18 προτάσεις υπάρχουν 5 κουτάκια. Βαθμολογήσαμε το «Σχεδόν ποτέ» με τον αριθμό 1, το «Μερικές φορές αλλά όχι συχνά» με τον αριθμό 3 και το «Πολύ συχνά» με τον αριθμό 5. Βαθμολογήσαμε με τον αριθμό 2 το κουτάκι ανάμεσα στο «Σχεδόν ποτέ» και το

«Μερικές φορές αλλά όχι συχνά». Βαθμολογήσαμε με τον αριθμό 4 το κουτάκι ανάμεσα στο *«Μερικές φορές αλλά όχι συχνά»* και το *«Πολύ συχνά»*.

8.3. Διαδικασία συλλογής δεδομένων

Η προσέγγιση της κάθε οικογένειας πραγματοποιήθηκε μέσα από τους συλλόγους γονέων των σχολείων τα οποία αποδέχτηκαν την πρόταση του ερευνητή να συμμετάσχουν στην παρούσα ερευνητική μελέτη. Ο ερευνητής ενημέρωνε τους γονείς για το σκοπό της παρούσας ερευνητικής μελέτης, δίνοντάς τους την ελεύθερη επιλογή να αποφασίσουν τη συμμετοχή τους ή όχι σ' αυτή. Στην περίπτωση της απόφασής τους για συμμετοχή στην έρευνα, συμπληρωνόταν ένα έντυπο έγγραφης συναίνεσης από έναν από τους δύο γονείς της οικογένειας ώστε να δώσει τη συγκατάθεσή του για τη συμμετοχή του παιδιού του. Στις περιπτώσεις όπου οι γονείς ήταν διαζευγμένοι, το έντυπο αυτό δινόταν στο γονέα που είχε επισήμως την επιμέλεια του παιδιού. Σαφής επισήμανση σε αυτό το έντυπο ήταν η διατήρηση της ανωνυμίας των ερωτηματολογίων και η αποκλειστική χρήση τους στη διεξαγωγή της παρούσας εργασίας. Μετά τη συμπλήρωση και υπογραφή του εντύπου έγγραφης συναίνεσης από το γονέα, ο ερευνητής συζητούσε με τους γονείς και όριζαν από κοινού μια ημέρα και ώρα όπου ήταν δυνατή η χορήγηση και συμπλήρωση των ερωτηματολογίων από την οικογένεια στο σπίτι της, αφού το σπίτι αποτελεί τον προσωπικό χώρο της κάθε οικογένειας στον οποίο όλα τα μέλη νιώθουν άνετα και οικεία. Επιπλέον, τόσο ο κάθε γονέας όσο και το παιδί θα μπορούσαν να βρίσκονται ταυτόχρονα σε κάποιο ξεχωριστό χώρο του σπιτιού προκειμένου να συμπληρώσουν τα ερωτηματολόγια.

Όσον αφορά στη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων του παιδιού, αυτή πραγματοποιήθηκε με την παρουσία του ερευνητή και του παιδιού σε ένα ήσυχο δωμάτιο του σπιτιού, χωρίς την παρουσία των γονέων. Ο ερευνητής επέλεγε ένα δωμάτιο με μια χαμηλή καρέκλα και ένα τραπέζι κατάλληλο για την ηλικία του παιδιού (4-8 ετών). Προσπαθούσε να κάνει το παιδί να νιώθει άνετα και του επέτρεπε, αν αυτό ήθελε, να κινηθεί μέσα στο χώρο. Η χορήγηση ξεκινούσε με τη συμπλήρωση των δημογραφικών στοιχείων, για τα οποία ρωτούσε ο ερευνητής το παιδί κι εκείνο απαντούσε. Για τη διασταύρωση των στοιχείων αυτών, καθώς και για τυχόν πληροφορίες που δεν μπορούσε να απαντήσει το παιδί, ο ερευνητής απευθυνόταν στους γονείς του.

Στη συνέχεια, ακολουθούσε το ερωτηματολόγιο που αφορούσε στον πατέρα του παιδιού και μετά το ερωτηματολόγιο που αφορούσε στη μητέρα του. Για το σκοπό αυτό, ο ερευνητής χώριζε τις επιλογές απάντησης σε δύο βήματα:

1) πρώτα, διάβαζε την ερώτηση και μετά ρωτούσε το παιδί «Το κάνει/το λέει αυτό η μαμά σου/ο μπαμπάς σου;». «Είναι ΑΛΗΘΕΙΑ ή ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ;». Ταυτόχρονα έδειχνε στο παιδί την κάρτα που στη μια πλευρά λέει ΑΛΗΘΕΙΑ και στην άλλη πλευρά Ο και την κάρτα που στη μια πλευρά λέει ΟΧΙ ΑΛΗΘΕΙΑ και στην άλλη πλευρά Ø.

2) Έπειτα, αν η απάντηση ήταν ΑΛΗΘΕΙΑ, ο ερευνητής ρωτούσε «Το κάνει/λέει σχεδόν πάντα ή μερικές φορές;». Αν η απάντηση ήταν ΟΧΙ ΑΛΗΘΕΙΑ, ρωτούσε «Το κάνει/λέει σπάνια ή σχεδόν ποτέ;». Αυτό επέτρεπε στον ερευνητή να χρησιμοποιήσει την κλίμακα αξιολόγησης 4-3-2-1.

Ο ερευνητής άρχιζε τη χορήγηση με το ακόλουθο κείμενο: «Θα παίζουμε ένα παιχνίδι μαζί. Θα σου λέω μερικές προτάσεις που περιγράφουν τον τρόπο που οι μητέρες ή οι πατέρες συμπεριφέρονται μερικές φορές στα παιδιά τους. Όταν η απάντησή σου είναι ναι/αλήθεια, θα διαλέγεις αυτή την κάρτα και θα μου τη δείχνεις (έδειχνε στο παιδί την κάρτα ΑΛΗΘΕΙΑ / Ο). Όταν η απάντησή σου είναι όχι/δεν είναι αλήθεια, θα διαλέγεις την άλλη κάρτα και θα μου τη δείχνεις (έδειχνε στο παιδί την κάρτα ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ / Ø).». Επιπλέον, ο ερευνητής ενθάρρυνε το παιδί να αγγίξει τις κάρτες, ρωτώντας το: «Καταλαβαίνεις τη διαφορά μεταξύ των δύο καρτών;». Συζητούσε με το παιδί για να είναι σίγουρος ότι αυτό καταλαβαίνει τη διαφορά μεταξύ του ΑΛΗΘΕΙΑ και ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ. Όταν σιγουρευόταν ότι το παιδί έχει κατανοήσει τη χρήση των καρτών, συνέχιζε: «Ας κάνουμε ένα παράδειγμα τώρα: “Η μαμά σου/Ο μπαμπάς σου σε αγκαλιάζει και σε φιλάει όταν είσαι καλό παιδί;” ΑΛΗΘΕΙΑ (έδειχνε την κάρτα ΑΛΗΘΕΙΑ / Ο) ή ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ (έδειχνε την κάρτα ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ / Ø);». Το παιδί διάλεγε μια κάρτα, την έδειχνε στον ερευνητή και έλεγε την απάντηση ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ ή ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ.

Πριν να προχωρήσει στο επόμενο βήμα, ο ερευνητής άφηνε πάνω στο τραπέζι την κάρτα που διάλεξε το παιδί και τοποθετούσε ξεχωριστά την άλλη κάρτα, ώστε να αποφύγει τη χρήση της στο δεύτερο βήμα. Αν το παιδί είχε απαντήσει ΑΛΗΘΕΙΑ, το ρωτούσε: «Η μαμά σου/Ο μπαμπάς σου σε αγκαλιάζει και σε φιλάει σχεδόν πάντα ή μερικές φορές;». Αν το παιδί είχε απαντήσει ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ, ρωτούσε: «Η

μαμά σου/Ο μπαμπάς σου σε αγκαλιάζει και σε φιλάει σπάνια ή σχεδόν ποτέ;». Μερικές φορές κατά τη διάρκεια της διαδικασίας το παιδί είχε την ανάγκη να σιωπήσει, να πει στον ερευνητή ένα παράδειγμα ή μια μικρή ιστορία. Εκείνος τότε άκουγε το παιδί και περίμενε μέχρι να τελειώσει με τη μικρή του ιστορία. Έπειτα, του έλεγε «Ας συνεχίσουμε τώρα!».

Ο ερευνητής έπρεπε να είναι σίγουρος ότι το παιδί γνωρίζει τις λέξεις και καταλαβαίνει τις προτάσεις. Αλλιώς, το ρωτούσε: «Θέλεις να σου το πω με άλλα λόγια;» και εξηγούσε με δικά του λόγια. Αν το παιδί κουραζόταν πριν την ολοκλήρωση του ερωτηματολογίου, το άφηνε να κάνει ένα μικρό διάλειμμα για λίγα λεπτά και κατόπιν συνέχιζε τη χορήγηση. Στο τέλος της διαδικασίας, του έλεγε «Πολύ ωραία! Τώρα, έχω κάτι για σένα!» και του έδινε ένα μικρό αυτοκόλλητο ή ένα μπισκότο ή κάτι άλλο που αρέσει στα παιδιά αυτής της ηλικίας. Η συνολική διάρκεια της χορήγησης των ερωτηματολογίων στο παιδί ήταν από 45 λεπτά έως 1 ώρα, ανάλογα με το χρόνο κατανόησης και συγκέντρωσης του παιδιού. Στην περίπτωση που κάποιο παιδί δυσκολευόταν να συνεχίσει και επιθυμούσε να σταματήσει σε κάποιο σημείο της διαδικασίας, αυτή συνεχιζόταν την επόμενη μέρα.

Η συμπλήρωση των ερωτηματολογίων των γονέων πραγματοποιούνταν ταυτόχρονα με τη χορήγηση των ερωτηματολογίων του παιδιού. Ο κάθε γονέας συμπλήρωνε μόνος του τα ερωτηματολόγιά του σε διαφορετικό χώρο του σπιτιού. Αρχικά, καλούνταν να συμπληρώσει τα δημογραφικά στοιχεία. Έπειτα, ακολουθούσε το Ερωτηματολόγιο Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας ECPARQ της μητέρας/του πατέρα και στη συνέχεια το Ερωτηματολόγιο της Εκτίμησης της μητέρας/του πατέρα για τη συμπεριφορά του παιδιού του PECC. Η συνολική διάρκεια της συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων από τους γονείς ήταν από 15 έως 25 λεπτά.

Μετά την ολοκλήρωση της συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων του παιδιού και των ερωτηματολογίων των γονέων, ο ερευνητής συνέλεγε το υλικό και ευχαριστούσε την οικογένεια για τη συμμετοχή της στη διαδικασία.

9. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

9.1. Παραγοντικές αναλύσεις

Για την εκτίμηση των διαστάσεων του Ερωτηματολογίου Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Early Childhood Parental Acceptance-Rejection Questionnaire) και του Ερωτηματολογίου για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Parental Acceptance-Rejection Questionnaire, PARENT/CONTROL), πραγματοποιήσαμε διερευνητική παραγοντική ανάλυση στο παρόν δείγμα.

Παραγοντική ανάλυση του Ερωτηματολογίου για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Parental Acceptance-Rejection Questionnaire, PARENT/CONTROL, έκδοση του πατέρα)

Το μέτρο Kaiser–Meyer–Olkin επιβεβαίωσε την επάρκεια του δείγματος ($KMO=.92$), ενώ ο έλεγχος σφαιρικότητας Bartlett’s ήταν στατιστικά σημαντικός [$\chi^2(276)=5076.26, p<.0001$]. Το μέτρο Kaiser–Meyer–Olkin είναι ένα μέτρο για την καταλληλότητα της παραγοντικής ανάλυσης. Μετρά την επάρκεια του δείγματος για κάθε μία μεταβλητή αλλά και για το συνολικό μοντέλο. Επιπλέον, μετρά την αναλογία της μεταβλητότητας που μπορεί είναι κοινή μεταξύ των μεταβλητών. Όσο μικρότερη είναι η αναλογία, τόσο πιο κατάλληλη είναι η παραγοντική ανάλυση. Τιμές πάνω από 0,8 δείχνουν ότι το δείγμα είναι επαρκές ενώ πάνω από 0.9 είναι ιδανικές (Cerny & Kaiser, 1977· Kaiser, 1974). Προχωρώντας σε ανάλυση παραγόντων, η ανάλυση κύριων συνιστωσών (principal component analysis) της Κλίμακας έδειξε ότι όλες οι ερωτήσεις ήταν θετικά φορτισμένες σε τέσσερις συνιστώσες, επιβεβαιώνοντας το γεγονός ότι η κλίμακα μετράει τις τέσσερις διαστάσεις, όπως αυτές διαμορφώνονται από τον Rohner (2005). Αυτές οι διαστάσεις είναι: «Ζεστασιά/Στοργή», «Εχθρότητα/Επιθετικότητα», «Αδιαφορία/Παραμέληση» και «Αδιαφοροποίητη Απόρριψη». Σύμφωνα με τη διερευνητική παραγοντική ανάλυση, τα στοιχεία ομαδοποιούνται σε τέσσερις διαστάσεις (Πίνακας 8) που ερμηνεύουν το 45.12% της συνολικής διακύμανσης, ποσοστό το οποίο θεωρείται αρκετά σημαντικό (Hair, Anderson, Tatham, & Black, 1995). Από τις απαντήσεις στα στοιχεία που εφαρμόστηκαν σε κάθε διάσταση εκτιμήθηκαν οι μέσοι όροι για το σχηματισμό των δεικτών των κινήτρων.

Πίνακας 8: Παραγοντική δομή και φορτίσεις των προτάσεων – ερωτημάτων (items) του Ερωτηματολογίου για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη που συμπλήρωσαν οι πατέρες (Parental Acceptance-Rejection Questionnaire, PARENT/CONTROL, έκδοση του πατέρα), όπως προέκυψαν μετά την περιστροφή Varimax.

Ερωτήματα	Διαστάσεις			
	Ζεστασιά/ Στοργή	Εχθρότητα/ Επιθετικότητα	Αδιαφορία/ Παραμέληση	Αδιαφοροποίηση Απόρριψη
1. Λέω καλά λόγια για εκείνον/η	,321	,281	,266	-,040
2. Δε του δίνω καθόλου σημασία	,170	,180	,513	,295
3. Τον/την βοηθάω να μου λέει πράγματα σημαντικά για εκείνον/η	,584	,005	,342	,100
4. Τον/την χτυπάω, ακόμα κι όταν δεν έχει κάνει κάτι σοβαρό	,308	,514	,048	,279
5. Τον/την θεωρώ μεγάλο μπελά	,155	,295	,274	,449
6. Όταν θυμώνω, τον/την τιμωρώ πολύ αυστηρά	,097	,693	,170	,147
7. Είμαι πάντα πολύ απασχολημένος για να απαντάω στις ερωτήσεις του/της	,191	,117	,710	,095
8. Δείχνω σαν να μην μου αρέσει	,134	,092	,044	,670
9. Δείχνω πραγματικό ενδιαφέρον για αυτά που κάνει	,646	,009	,238	,166
10. Του/της λέω πολλά άσχημα λόγια	,206	,476	,118	,186
11. Τον/την αγνοώ όταν μου ζητάει βοήθεια	,304	,080	,431	,353
12. Τον/την κάνω να νιώθει ότι τον/την θέλω και τον/την χρειάζομαι	,653	,105	,074	,163

13. Τον/την προσέχω πολύ	,017	,184	,591	,193
14. Προσπαθώ με διάφορους τρόπους να τον/την στεναχωρώ	,170	,476	,068	,239
15. Ξεχνάω σημαντικά πράγματα που νομίζω ότι θα έπρεπε να θυμάμαι	,107	,148	,617	,017
16. Αν κάνει κάποια αταξία, τον/την κάνω να νιώθει ότι δεν τον/την αγαπάω	,147	,251	,043	,634
17. Τον/την κάνω να αισθάνεται ότι τα πράγματα που κάνει είναι σημαντικά για μένα	,680	,051	,098	,027
18. Τον/την φοβερίζω ή τον /την απειλώ όταν κάνει κάποια αταξία	,011	,731	,223	-,115
19. Του/της ζητάω τη γνώμη του/της και του/της λέω να την εκφράζει	,659	,141	,267	,011
20. Όσο και αν προσπαθεί, του/της λέω ότι τα άλλα παιδιά είναι καλύτερα από εκείνον/εκείνη	,037	,435	,115	,228
21. Τον/την κάνω να νιώθει ότι δεν τον/την θέλω	,063	,035	,097	,615
22. Του/της δείχνω ότι τον/την αγαπάω	,560	,121	,058	,212
23. Δεν ασχολούμαι μαζί του/της, αν δεν με ενοχλήσει	,158	,137	,700	,120
24. Του/της συμπεριφέρομαι με ευγένεια και καλοσύνη	,524	,403	,068	,074

Από την παραπάνω ανάλυση φαίνεται ότι διατηρούνται όλα τα στοιχεία της κλίμακας και οι τέσσερις διαστάσεις που διαμορφώθηκαν αντιστοιχούν στις διαστάσεις που προτείνουν οι Rohner & Britner (2002), Rohner & Khaleque (2005) και Rohner & Khaleque (2012) στην έρευνά τους. Έτσι, η διάσταση «Ζεστασιά/Στοργή» διαμορφώνεται από τις ερωτήσεις 1, 3, 9, 12, 17, 19, 22, 24. Η διάσταση «Εχθρότητα/Επιθετικότητα» διαμορφώνεται από τις ερωτήσεις 4, 6, 10, 14, 18, 20. Η διάσταση «Αδιαφορία/Παραμέληση» διαμορφώνεται από τις ερωτήσεις 2, 7, 11, 13, 15, 23. Η διάσταση «Αδιαφοροποίητη Απόρριψη» διαμορφώνεται από τις ερωτήσεις 5, 8, 16, 21. Επομένως, κανένα από τα 24 ερωτήματα του εργαλείου αυτού δεν παραμένει εκτός των 4 διαστάσεων.

Παραγοντική ανάλυση του Ερωτηματολογίου για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Parental Acceptance-Rejection Questionnaire, PARENT/CONTROL, έκδοση της μητέρας)

Το μέτρο Kaiser–Meyer–Olkin είναι ένα μέτρο ελέγχου της καταλληλότητας της παραγοντικής ανάλυσης, δηλαδή μετρά την επάρκεια του δείγματος για κάθε μία μεταβλητή αλλά και για το συνολικό παραγοντικό μοντέλο. Επιπλέον, μετρά την αναλογία της μεταβλητότητας που μπορεί είναι κοινή μεταξύ των μεταβλητών. Όσο μικρότερη είναι η αναλογία, τόσο πιο κατάλληλη είναι η παραγοντική ανάλυση. Τιμές πάνω από 0,8 δείχνουν ότι το δείγμα είναι επαρκές ενώ πάνω από 0.9 είναι ιδανικές (Cerny & Kaiser, 1977· Kaiser, 1974). Στη συγκεκριμένη ανάλυση, το μέτρο αυτό επιβεβαίωσε την επάρκεια του δείγματος ($KMO=.885$), ενώ ο έλεγχος σφαιρικότητας Bartlett's ήταν στατιστικά σημαντικός [$\chi^2(276)=4098.16$, $p<.0001$]. Προχωρώντας σε ανάλυση παραγόντων, η ανάλυση κύριων συνιστωσών (principal component analysis) της Κλίμακας έδειξε ότι όλες οι ερωτήσεις ήταν θετικά φορτισμένες σε τέσσερις συνιστώσες, επιβεβαιώνοντας το γεγονός ότι η κλίμακα μετράει τις τέσσερις διαστάσεις, όπως αυτές διαμορφώνονται από τον Rohner (2005). Αυτές οι διαστάσεις είναι: «Ζεστασιά/Στοργή», «Εχθρότητα/Επιθετικότητα», «Αδιαφορία/Παραμέληση» και «Αδιαφοροποίητη Απόρριψη». Σύμφωνα με τη διερευνητική παραγοντική ανάλυση, τα στοιχεία ομαδοποιήθηκαν σε τέσσερις διαστάσεις (Πίνακας 9) που ερμηνεύουν το 41.10% της συνολικής διακύμανσης, ποσοστό το οποίο θεωρείται ικανοποιητικό (Hair, Anderson, Tatham, & Black, 1995).

Πίνακας 9: Παραγοντική δομή και φορτίσεις των προτάσεων – ερωτημάτων (items) του Ερωτηματολογίου για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη που συμπλήρωσαν οι μητέρες (Parental Acceptance-Rejection Questionnaire, PARENT/CONTROL, έκδοση της μητέρας), όπως προέκυψαν μετά την περιστροφή Varimax.

Ερωτήματα	Διαστάσεις			
	Ζεστασιά/ Στοργή	Εχθρότητα/ Επιθετικότητα	Αδιαφορία/ Παραμέληση	Αδιαφοροποίηση Απόρριψη
1. Λέω καλά λόγια για εκείνον/η	,456	,309	,022	,044
2. Δε του δίνω καθόλου σημασία	,184	,169	,460	,176
3. Τον/την βοηθάω να μου λείπει πράγματα σημαντικά για εκείνον/η	,643	,093	,198	,072
4. Τον/την χτυπάω, ακόμα κι όταν δεν έχει κάνει κάτι σοβαρό	,123	,577	,043	,302
5. Τον/την θεωρώ μεγάλο μπελά	-,024	,395	,165	,450
6. Όταν θυμώνω, τον/την τιμωρώ πολύ αυστηρά	,112	,724	,100	,088
7. Είμαι πάντα πολύ απασχολημένη για να απαντάω στις ερωτήσεις του/της	,170	,152	,704	,007
8. Δείχνω σαν να μην μου αρέσει	,183	,177	,120	,608
9. Δείχνω πραγματικό ενδιαφέρον για αυτά που κάνει	,566	,031	,108	,229
10. Του/της λέω πολλά άσχημα λόγια	,128	,479	,129	,404
11. Τον/την αγνοώ όταν μου ζητάει βοήθεια	,149	,131	,481	,277
12. Τον/την κάνω να νιώθει ότι τον/την θέλω και τον/την χρειάζομαι	,529	,055	,153	,098
13. Τον/την προσέχω πολύ	,023	,115	,543	,115
14. Προσπαθώ με διάφορους τρόπους να τον/την στεναχωρώ	,105	,473	,170	,178

15. Ξεχνάω σημαντικά πράγματα που νομίζω ότι θα έπρεπε να θυμάμαι	,050	,035	,584	,102
16. Αν κάνει κάποια αταξία, τον/την κάνω να νιώθει ότι δεν τον/την αγαπάω	,206	,367	,123	,495
17. Τον/την κάνω να αισθάνεται ότι τα πράγματα που κάνει είναι σημαντικά για μένα	,636	,004	,084	,081
18. Τον/την φοβερίζω ή τον/την απειλώ όταν κάνει κάποια αταξία	,082	,689	,201	-,153
19. Του/της ζητάω τη γνώμη του/της και του/της λέω να την εκφράζει	,637	,164	,145	,005
20. Όσο και αν προσπαθεί, του/της λέω ότι τα άλλα παιδιά είναι καλύτερα από εκείνον/εκείνη	,142	,431	,213	,324
21. Τον/την κάνω να νιώθει ότι δεν τον/την θέλω	-,011	,012	,161	,691
22. Του/της δείχνω ότι τον/την αγαπάω	,504	-,031	-,034	,223
23. Δεν ασχολούμαι μαζί του/της, αν δεν με ενοχλήσει	,139	,099	,702	,036
24. Του/της συμπεριφέρομαι με ευγένεια και καλοσύνη	,524	,300	,018	,232

Από την ανάλυση φαίνεται ότι διατηρούνται όλα τα στοιχεία της κλίμακας και οι τέσσερις διαστάσεις που διαμορφώθηκαν αντιστοιχούν στις διαστάσεις που προτείνουν οι Rohner & Britner (2002), Rohner & Khaleque (2005) και Rohner & Khaleque (2012) στην έρευνά τους. Έτσι, η διάσταση «Ζεστασιά/Στοργή» διαμορφώνεται από τις ερωτήσεις 1, 3, 9, 12, 17, 19, 22, 24. Η διάσταση «Εχθρότητα/Επιθετικότητα» διαμορφώνεται από τις ερωτήσεις 4, 6, 10, 14, 18, 20. Η διάσταση «Αδιαφορία/Παραμέληση» διαμορφώνεται από τις ερωτήσεις 2, 7, 11, 13,

15, 23. Η διάσταση «Αδιαφοροποίητη Απόρριψη» διαμορφώνεται από τις ερωτήσεις 5, 8, 16, 21. Επομένως, κανένα από τα 24 ερωτήματα του εργαλείου αυτού δεν παραμένει εκτός των 4 διαστάσεων.

Παραγοντική ανάλυση του Ερωτηματολογίου Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Early Childhood Parental Acceptance-Rejection Questionnaire, για τον πατέρα)

Το μέτρο Kaiser–Meyer–Olkin επιβεβαίωσε την επάρκεια του δείγματος ($KMO=.937$), ενώ ο έλεγχος σφαιρικότητας Bartlett’s ήταν στατιστικά σημαντικός [$\chi^2(276)=7015.10$, $p<.0001$]. Προχωρώντας σε ανάλυση παραγόντων, η ανάλυση κύριων συνιστωσών (principal component analysis) της Κλίμακας έδειξε ότι όλες οι ερωτήσεις ήταν θετικά φορτισμένες σε τέσσερις συνιστώσες, επιβεβαιώνοντας το γεγονός ότι η κλίμακα μετράει τις τέσσερις διαστάσεις, όπως αυτές διαμορφώνονται από τον Rohner (2005). Αυτές οι διαστάσεις είναι: «Ζεστασιά/Στοργή», «Εχθρότητα/Επιθετικότητα», «Αδιαφορία/Παραμέληση» και «Αδιαφοροποίητη Απόρριψη». Σύμφωνα με τη διερευνητική παραγοντική ανάλυση των στοιχείων που συνδέονται με τις διαστάσεις της Κλίμακας, τα στοιχεία ομαδοποιήθηκαν σε τέσσερις διαστάσεις (Πίνακας 10) που ερμηνεύουν το 50.02% της συνολικής διακύμανσης, ποσοστό το οποίο θεωρείται ικανοποιητικό (Hair, Anderson, Tatham, & Black, 1995).

Πίνακας 10: Παραγοντική δομή και φορτίσεις των προτάσεων – ερωτημάτων (items) του Ερωτηματολογίου Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Early Childhood Parental Acceptance-Rejection Questionnaire, για τον πατέρα) όπως προέκυψαν μετά την περιστροφή Varimax.

Ερωτήματα	Διαστάσεις			
	Ζεστασιά/ Στοργή	Εχθρότητα/ Επιθετικότητα	Αδιαφορία/ Παραμέληση	Αδιαφοροποίητη Απόρριψη
1. Λέει καλά λόγια για εμένα	,581	,105	,281	,047
2. Δε μου δίνει καθόλου σημασία	,271	,305	,114	,422
3. Με βοηθάει να του λέω πράγματα που είναι σημαντικά για μένα	,694	-,035	,129	,203
4. Με χτυπάει, ακόμα κι όταν δεν έχω κάνει κάτι σοβαρό	,154	,275	,679	-,080

5. Θεωρεί ότι δημιουργώ προβλήματα	,204	,245	,559	,187
6. Όταν θυμώνει, με τιμωρεί πολύ αυστηρά	,053	,084	,697	,226
7. Είναι πάντα πολύ απασχολημένος για να απαντάει στις ερωτήσεις μου	,175	,060	,149	,678
8. Δείχνει σαν να μην του αρέσω	,238	,717	,164	,098
9. Δείχνει πραγματικό ενδιαφέρον για αυτά που κάνω	,662	,102	,149	,146
10. Μου λέει πολλά άσχημα λόγια	,160	,462	,467	,096
11. Δε μου δίνει σημασία όταν του ζητάω βοήθεια	,173	,392	,092	,525
12. Με κάνει να νιώθω ότι με θέλει και ότι με χρειάζεται	,652	,189	,103	,068
13. Με προσέχει πολύ	,602	,347	,057	,052
14. Προσπαθεί με διάφορους τρόπους να με στεναχωρεί	,079	,655	,334	,158
15. Ξεχνάει σημαντικά πράγματα που νομίζω ότι θα έπρεπε να θυμάται	,108	,085	,265	,585
16. Αν κάνω κάποια αταξία, με κάνει να νιώθω ότι δε με αγαπάει	,137	,377	,508	,247
17. Με κάνει να αισθάνομαι ότι τα πράγματα που κάνω είναι σημαντικά για εκείνον	,647	,186	,010	,177
18. Με φοβερίζει ή με απειλεί όταν κάνω κάποια αταξία	,129	,098	,697	,255
19. Μου ζητάει τη γνώμη μου και μου λέει να την εκφράζω	,633	,069	,025	,243

20. Όσο και αν προσπαθώ, μου λέει ότι τα άλλα παιδιά είναι καλύτερα από εμένα	,146	,598	,227	,215
21. Με κάνει να νιώθω ότι δεν με θέλει	,177	,647	,171	,242
22. Μου δείχνει ότι με αγαπάει	,468	,530	,076	,063
23. Δεν ασχολείται μαζί μου, αν δεν τον ενοχλήσω	,163	,194	,102	,681
24. Μου μιλάει ωραία και είναι καλός μαζί μου	,605	,344	,196	,085

Από την ανάλυση φαίνεται ότι διατηρούνται όλα τα στοιχεία της κλίμακας και οι τέσσερις διαστάσεις που διαμορφώθηκαν αντιστοιχούν στις διαστάσεις που προτείνουν οι Rohner & Britner (2002), Rohner & Khaleque (2005) και Rohner & Khaleque (2012) στην έρευνά τους. Έτσι, η διάσταση «Ζεστασιά/Στοργή» διαμορφώνεται από τις ερωτήσεις 1, 3, 9, 12, 17, 19, 22, 24. Η διάσταση «Εχθρότητα/Επιθετικότητα» διαμορφώνεται από τις ερωτήσεις 4, 6, 10, 14, 18, 20. Η διάσταση «Αδιαφορία/Παραμέληση» διαμορφώνεται από τις ερωτήσεις 2, 7, 11, 13, 15, 23. Η διάσταση «Αδιαφοροποίητη Απόρριψη» διαμορφώνεται από τις ερωτήσεις 5, 8, 16, 21. Επομένως, κανένα από τα 24 ερωτήματα του εργαλείου αυτού δεν παραμένει εκτός των 4 διαστάσεων.

Παραγοντική ανάλυση του Ερωτηματολογίου Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Early Childhood Parental Acceptance-Rejection Questionnaire, για τη μητέρα)

Το μέτρο Kaiser–Meyer–Olkin επιβεβαίωσε την επάρκεια του δείγματος ($KMO=.918$), ενώ ο έλεγχος σφαιρικότητας Bartlett’s ήταν στατιστικά σημαντικός [$\chi^2(276)=4987.16$, $p<.0001$]. Προχωρώντας σε ανάλυση παραγόντων, η ανάλυση κύριων συνιστωσών (principal component analysis) της Κλίμακας έδειξε ότι όλες οι ερωτήσεις ήταν θετικά φορτισμένες σε τέσσερις συνιστώσες, επιβεβαιώνοντας το γεγονός ότι η κλίμακα μετράει τις τέσσερις διαστάσεις, όπως αυτές διαμορφώνονται από τον Rohner (2005). Αυτές οι διαστάσεις είναι: «Ζεστασιά/Στοργή», «Εχθρότητα/Επιθετικότητα», «Αδιαφορία/Παραμέληση» και «Αδιαφοροποίητη

Απόρριψη». Σύμφωνα με τη διερευνητική παραγοντική ανάλυση των στοιχείων που συνδέονται με τις διαστάσεις της Κλίμακας, τα στοιχεία ομαδοποιήθηκαν σε τέσσερις διαστάσεις (Πίνακας 11) που ερμηνεύουν το 44.31% της συνολικής διακύμανσης, ποσοστό το οποίο θεωρείται ικανοποιητικό (Hair, Anderson, Tatham, & Black, 1995).

Πίνακας 11: Παραγοντική δομή και φορτίσεις των προτάσεων – ερωτημάτων (items) του Ερωτηματολογίου Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Early Childhood Parental Acceptance-Rejection Questionnaire, για τη μητέρα) όπως προέκυψαν μετά την περιστροφή Varimax.

Ερωτήματα	Διαστάσεις			
	Ζεστασιά/ Στοργή	Εχθρότητα/ Επιθετικότητα	Αδιαφορία/ Παραμέληση	Αδιαφοροποίητη Απόρριψη
1. Λέει καλά λόγια για εμένα	,561	,352	,028	,056
2. Δε μου δίνει καθόλου σημασία	,149	,130	,547	,242
3. Με βοηθάει να της λέω πράγματα που είναι σημαντικά για μένα	,656	,106	,199	,098
4. Με χτυπάει, ακόμα κι όταν δεν έχω κάνει κάτι σοβαρό	,043	,563	,028	,347
5. Θεωρεί ότι δημιουργώ προβλήματα	,207	,128	,228	,519
6. Όταν θυμώνει, με τιμωρεί πολύ αυστηρά	,012	,706	,190	,106
7. Είναι πάντα πολύ απασχολημένη για να απαντάει στις ερωτήσεις μου	,070	,135	,661	,139
8. Δείχνει σαν να μην της αρέσω	,195	,017	,245	,658
9. Δείχνει πραγματικό ενδιαφέρον για αυτά που κάνω	,590	,009	,183	,185
10. Μου λέει πολλά άσχημα λόγια	,201	,490	,157	,435

11. Δε μου δίνει σημασία όταν της ζητάω βοήθεια	,085	,079	,566	,339
12. Με κάνει να νιώθω ότι με θέλει και ότι με χρειάζεται	,548	,017	,111	,097
13. Με προσέχει πολύ	,039	,100	,598	,294
14. Προσπαθεί με διάφορους τρόπους να με στεναχωρεί	,132	,505	,179	,316
15. Ξεχνάει σημαντικά πράγματα που νομίζω ότι θα έπρεπε να θυμάται	,111	,151	,554	,083
16. Αν κάνω κάποια αταξία, με κάνει να νιώθω ότι δε με αγαπάει	,167	,230	,108	,602
17. Με κάνει να αισθάνομαι ότι τα πράγματα που κάνω είναι σημαντικά για εκείνη	,590	,081	,166	,170
18. Με φοβερίζει ή με απειλεί όταν κάνω κάποια αταξία	,136	,730	,164	-,034
19. Μου ζητάει τη γνώμη μου και μου λέει να την εκφράζω	,515	,063	,397	-,054
20. Όσο και αν προσπαθώ, μου λέει ότι τα άλλα παιδιά είναι καλύτερα από εμένα	,239	,540	,207	,226
21. Με κάνει να νιώθω ότι δεν με θέλει	,137	,142	,167	,619
22. Μου δείχνει ότι με αγαπάει	,456	,070	,034	,280
23. Δεν ασχολείται μαζί μου, αν δεν την ενοχλήσω	,142	,168	,659	,094
24. Μου μιλάει ωραία και είναι καλή μαζί μου	,609	,247	-,011	,230

Από την ανάλυση φαίνεται ότι διατηρούνται όλα τα στοιχεία της κλίμακας και οι τέσσερις παράγοντες που διαμορφώθηκαν αντιστοιχούν στους παράγοντες που προτείνουν οι Rohner & Britner (2002), Rohner & Khaleque (2005) και Rohner & Khaleque (2012) στην έρευνά τους. Έτσι, ο παράγοντας «Ζεστασιά/Στοργή» διαμορφώνεται από τις ερωτήσεις 1, 3, 9, 12, 17, 19, 22, 24. Ο παράγοντας «Εχθρότητα/Επιθετικότητα» διαμορφώνεται από τις ερωτήσεις 4, 6, 10, 14, 18, 20. Η παράγοντας «Αδιαφορία/Παραμέληση» διαμορφώνεται από τις ερωτήσεις 2, 7, 11, 13, 15, 23. Ο παράγοντας «Αδιαφοροποίητη Απόρριψη» διαμορφώνεται από τις ερωτήσεις 5, 8, 16, 21. Επομένως, κανένα από τα 24 ερωτήματα του εργαλείου αυτού δεν παραμένει εκτός των 4 διαστάσεων.

9.2. Ανάλυση αξιοπιστίας

Ερωτηματολόγιο για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Parental Acceptance-Rejection Questionnaire, PARENT/CONTROL, έκδοση του πατέρα)

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η ανάλυση της αξιοπιστίας των τεσσάρων διαστάσεων του Ερωτηματολογίου για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Parental Acceptance-Rejection Questionnaire, PARENT/CONTROL, έκδοση του πατέρα). Γίνεται εκτίμηση της αξιοπιστίας μέσω του δείκτη Cronbach's α . Ο δείκτης αξιοπιστίας είναι υψηλός και ίσος με 0,789 για τη διάσταση «Ζεστασιά/Στοργή», ενώ για τις διαστάσεις «Εχθρότητα/Επιθετικότητα», και «Αδιαφορία/Παραμέληση» είναι ίσος με 0,694 φτάνοντας σε αποδεκτά επίπεδα σύμφωνα με τη βιβλιογραφία (Nunnally, 1978). Η αξιοπιστία για τη διάσταση «Αδιαφοροποίητη Απόρριψη» κυμαίνεται **σε χαμηλότερα επίπεδα και ισούται με 0,546**. Λαμβάνοντας υπόψη το πόσο επηρεάζεται ο δείκτης Cronbach's α από το πλήθος των ερωτήσεων ανά διάσταση σύμφωνα με τη μαθηματική του έκφραση (Cronbach, 1951) συμπεραίνουμε ότι η μείωση που παρατηρούμε είναι αναμενόμενη δεδομένου του συγκριτικά μικρότερου αριθμού ερωτήσεων στην διάσταση «Αδιαφοροποίητη Απόρριψη» συγκριτικά με τις υπόλοιπες και ιδιαίτερα με τη διάσταση «Ζεστασιά/Στοργή». Στους παρακάτω τέσσερις πίνακες σημειώνονται οι τιμές του δείκτη αξιοπιστίας Cronbach's α ανά διάσταση.

<u>Ζεστασιά/Στοργή</u>	
Cronbach's	Αριθμός
Alpha	ερωτημάτων
,789	8

<u>Εχθρότητα/Επιθετικότητα</u>	
Cronbach's	Αριθμός
Alpha	ερωτημάτων
,694	6

<u>Αδιαφορία/Παραμέληση</u>	
Cronbach's	Αριθμός
Alpha	ερωτημάτων
,694	6

<u>Αδιαφοροποίηση Απόρριψη</u>	
Cronbach's	Αριθμός
Alpha	ερωτημάτων
,546	4

Όσον αφορά στη χαμηλή αξιοπιστία της διάστασης «Αδιαφοροποίηση Απόρριψη», αυτή φαίνεται να σχετίζεται με το γεγονός ότι η διάσταση αυτή αφορά στις πεποιθήσεις των παιδιών ότι οι γονείς τους δεν τα φροντίζουν ή δεν τα αγαπούν πραγματικά, όταν δεν υπάρχουν καθαρές ενδείξεις στις συμπεριφορές τους για παραμέληση, έλλειψη στοργής ή επιθετικότητα προς εκείνα (Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012). Επομένως, η έννοια αυτής της διάστασης δεν είναι απόλυτα ξεκάθαρη ή μετρήσιμη, γεγονός που επηρεάζει αρνητικά την αξιοπιστία της.

Ερωτηματολόγιο για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Parental Acceptance-Rejection Questionnaire, PARENT/CONTROL, έκδοση της μητέρας)

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η ανάλυση της αξιοπιστίας των τεσσάρων διαστάσεων του Ερωτηματολογίου για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Parental Acceptance-Rejection Questionnaire, PARENT/CONTROL, έκδοση της μητέρας). Γίνεται εκτίμηση της αξιοπιστίας μέσω του δείκτη Cronbach's α . Ο δείκτης αξιοπιστίας είναι και πάλι υψηλός και ίσος με 0,733 για τη διάσταση «Ζεστασιά/Στοργή», ενώ για τις διαστάσεις «Εχθρότητα/Επιθετικότητα», και «Αδιαφορία/Παραμέληση» είναι 0,662 και 0,641 αντίστοιχα φτάνοντας αποδεκτά επίπεδα σύμφωνα με τη βιβλιογραφία (Nunnally, 1978). Η αξιοπιστία για τη διάσταση «Αδιαφοροποίηση Απόρριψη» κυμαίνεται σε χαμηλότερα επίπεδα και είναι ίση με 0,575. Λαμβάνοντας υπόψη το πόσο επηρεάζεται ο δείκτης Cronbach's α από το πλήθος των ερωτήσεων ανά διάσταση σύμφωνα με τη μαθηματική του έκφραση (Cronbach, 1951) συμπεραίνουμε

ότι η μείωση που παρατηρούμε είναι αναμενόμενη δεδομένου του συγκριτικά μικρότερου αριθμού ερωτήσεων στην διάσταση «Αδιαφοροποίητη Απόρριψη» συγκριτικά με τις υπόλοιπες και ιδιαίτερα με τη διάσταση «Ζεστασιά/Στοργή». Στους παρακάτω τέσσερις πίνακες σημειώνονται οι τιμές του δείκτη αξιοπιστίας Cronbach's α ανά διάσταση.

<i>Ζεστασιά/Στοργή</i>	
Cronbach's	Αριθμός
Alpha	ερωτημάτων
,733	8

<i>Εχθρότητα/Επιθετικότητα</i>	
Cronbach's	Αριθμός
Alpha	ερωτημάτων
,662	6

<i>Αδιαφορία/Παραμέληση</i>	
Cronbach's	Αριθμός
Alpha	ερωτημάτων
,641	6

<i>Αδιαφοροποίητη Απόρριψη</i>	
Cronbach's	Αριθμός
Alpha	ερωτημάτων
,575	4

Ερωτηματολόγιο Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Early Childhood Parental Acceptance-Rejection Questionnaire, για τον πατέρα)

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η ανάλυση της αξιοπιστίας των τεσσάρων διαστάσεων του Ερωτηματολογίου Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Early Childhood Parental Acceptance-Rejection Questionnaire, για τον πατέρα). Γίνεται εκτίμηση της αξιοπιστίας μέσω του δείκτη Cronbach's α . Ο δείκτης αξιοπιστίας είναι υψηλός και για τις τέσσερις διαστάσεις και ίσος με 0,821 για τη διάσταση «Ζεστασιά/Στοργή», 0,759 για την «Εχθρότητα/Επιθετικότητα», 0,708 για την «Αδιαφορία/Παραμέληση» και 0,696 για την Αδιαφοροποίητη

Απόρριψη. Όλες οι τιμές του δείκτη είναι από αποδεκτές έως υψηλές σύμφωνα με τη βιβλιογραφία (Nunnally, 1978). Στους παρακάτω τέσσερις πίνακες σημειώνονται οι τιμές του δείκτη αξιοπιστίας Cronbach's α ανά διάσταση.

<u>Ζεστασιά/Στοργή</u>	
Cronbach's Alpha	Αριθμός ερωτημάτων
,821	8

<u>Εχθρότητα/Επιθετικότητα</u>	
Cronbach's Alpha	Αριθμός ερωτημάτων
,759	6

<u>Αδιαφορία/Παραμέληση</u>	
Cronbach's Alpha	Αριθμός ερωτημάτων
,708	6

<u>Αδιαφοροποίηση Απόρριψη</u>	
Cronbach's Alpha	Αριθμός ερωτημάτων
,696	4

Ερωτηματολόγιο Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Early Childhood Parental Acceptance-Rejection Questionnaire, για τη μητέρα)

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η ανάλυση της αξιοπιστίας των τεσσάρων διαστάσεων του Ερωτηματολογίου Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Early Childhood Parental Acceptance-Rejection Questionnaire, για τη μητέρα). Γίνεται εκτίμηση της αξιοπιστίας μέσω του δείκτη Cronbach's α . Ο δείκτης αξιοπιστίας είναι υψηλός για τις διαστάσεις «Ζεστασιά/Στοργή» και «Εχθρότητα/Επιθετικότητα», ίσος με 0,742 και 0,721 αντίστοιχα. Για τις διαστάσεις «Αδιαφορία/Παραμέληση» και «Αδιαφοροποίηση Απόρριψη» ο δείκτης ισούται με 0,669 και 0,572 αντίστοιχα, φτάνοντας αποδεκτά επίπεδα σύμφωνα με τη βιβλιογραφία (Nunnally, 1978). Όπως και στις διαστάσεις του ερωτηματολογίου γονέων, παρατηρείται και εδώ μείωση της τιμής της αξιοπιστίας στη διάσταση με τις

λιγότερες ερωτήσεις, καθώς ο δείκτης Cronbach's α επηρεάζεται από το πλήθος των ερωτήσεων ανά διάσταση σύμφωνα με τη μαθηματική του έκφραση (Cronbach, 1951). Στους παρακάτω τέσσερις πίνακες σημειώνονται οι τιμές του δείκτη αξιοπιστίας Cronbach's α ανά διάσταση.

<i>Ζεστασιά/Στοργή</i>	
Cronbach's Alpha	Αριθμός ερωτημάτων
,742	8

<i>Εχθρότητα/Επιθετικότητα</i>	
Cronbach's Alpha	Αριθμός ερωτημάτων
,721	6

<i>Αδιαφορία/Παραμέληση</i>	
Cronbach's Alpha	Αριθμός ερωτημάτων
,669	6

<i>Αδιαφοροποίηση Απόρριψη</i>	
Cronbach's Alpha	Αριθμός ερωτημάτων
,572	4

Ερωτηματολόγιο της Γονεϊκής Εκτίμησης για τη συμπεριφορά του παιδιού PECC (Parent's Evaluation of Child's Conduct)

Ο δείκτης αξιοπιστίας Cronbach's α για το ερωτηματολόγιο PECC είναι υψηλός τόσο για το ερωτηματολόγιο των πατέρων (0,893) όσο και για το ερωτηματολόγιο των μητέρων (0,880). Στους παρακάτω τέσσερις πίνακες σημειώνονται οι τιμές του δείκτη αξιοπιστίας Cronbach's α για τα ερωτηματολόγια του πατέρα και της μητέρας.

<i>PECC πατέρα</i>	
Cronbach's Alpha	Αριθμός ερωτημάτων
,893	18

<i>PECC μητέρας</i>	
Cronbach's	Αριθμός
Alpha	ερωτημάτων
,880	18

Από την ανάλυση αξιοπιστίας προκύπτει ότι οι διαστάσεις εκφράζονται πραγματικά από τις ερωτήσεις που τις διαμορφώνουν. Η διάσταση του PARQ που παρουσιάζει τη χαμηλότερη αξιοπιστία σε όλες τις περιπτώσεις είναι η «Αδιαφοροποίηση Απόρριψη». Το γεγονός αυτό οφείλεται στο ότι αυτή η διάσταση απαρτίζεται από μόλις 4 ερωτήματα, καθώς ο δείκτης Cronbach's α επηρεάζεται από το πλήθος των λημμάτων (Klaas, 2009).

9.3. Ερευνητικές υποθέσεις και ερωτήματα

Αντιλήψεις παιδιών για τη γονεϊκή συμπεριφορά

1^η ερευνητική υπόθεση: *Αναμένεται οι αντιλήψεις των παιδιών για τη συμπεριφορά των γονέων απέναντί τους να είναι θετικές.*

Από τις απαντήσεις που συλλέχθηκαν από το σύνολο των παιδιών υπολογίζονται η μέση τιμή και η τυπική απόκλιση για κάθε μία από τις 4 διαστάσεις του Ερωτηματολογίου Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Early Childhood Parental Acceptance-Rejection Questionnaire). Όπως φαίνεται στους παρακάτω πίνακες, οι μέσοι όροι υποδεικνύουν ότι οι αντιλήψεις των παιδιών για τη συμπεριφορά των γονέων είναι θετικές. Συγκεκριμένα, στους Πίνακες 12 και 13 που ακολουθούν παρουσιάζεται η ελάχιστη και η μέγιστη τιμή που έχει καταγραφεί, όπως επίσης και η μέση τιμή και η τυπική απόκλιση, με κλίμακα μέτρησης να κυμαίνεται από «Σχεδόν πάντα» με τον αριθμό 4, το «Μερικές φορές» με τον αριθμό 3, το «Σπάνια» με τον αριθμό 2 και το «Σχεδόν ποτέ» με τον αριθμό 1.

Όσον αφορά στις διαστάσεις «Εχθρότητα/Επιθετικότητα», «Αδιαφορία/Παραμέληση» και «Αδιαφοροποίηση Απόρριψη», οι χαμηλότεροι μέσοι όροι (πιο κοντά στην ελάχιστη τιμή 1 που σημαίνει «σχεδόν ποτέ») αντιστοιχούν σε χαμηλότερα επίπεδα της αντίστοιχης διάστασης. Ωστόσο, όσον αφορά στη διάσταση

«Ζεστασιά/Στοργή», ισχύει το αντίστροφο όπου οι χαμηλότεροι μέσοι όροι (πιο κοντά στην ελάχιστη τιμή) αντιστοιχούν σε υψηλότερα επίπεδα αυτής της διάστασης. Επομένως, στο σύνολο του κάθε ερωτηματολογίου υψηλότεροι μέσοι όροι (πιο κοντά στην μέγιστη τιμή) υποδηλώνουν μεγαλύτερη απόρριψη ενώ χαμηλότεροι μέσοι όροι (πιο κοντά στην ελάχιστη τιμή) υποδηλώνουν μεγαλύτερη αποδοχή.

Πίνακας 12: Αντιλήψεις των παιδιών για τη συμπεριφορά του πατέρα

Διαστάσεις	N	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή	M	SD
Ζεστασιά/Στοργή	984	8	31	11,52	3,678
Εχθρότητα/Επιθετικότητα	984	6	24	8,78	2,972
Αδιαφορία/Παραμέληση	984	6	24	10,70	3,369
Αδιαφοροποίητη Απόρριψη	984	4	15	5,75	2,156
Σύνολο	984	24	83	36,74	10,014

Ο παραπάνω Πίνακας 12 δείχνει ότι οι μέσοι όροι και των τεσσάρων διαστάσεων βρίσκονται πολύ κοντά στην ελάχιστη τιμή, γεγονός που υποδεικνύει υψηλά αντιληπτά από τα παιδιά επίπεδα πατρικής Ζεστασιάς/Στοργής και χαμηλά επίπεδα πατρικής Εχθρότητας/Επιθετικότητας, Αδιαφορίας/Παραμέλησης, Αδιαφοροποίητης Απόρριψης.

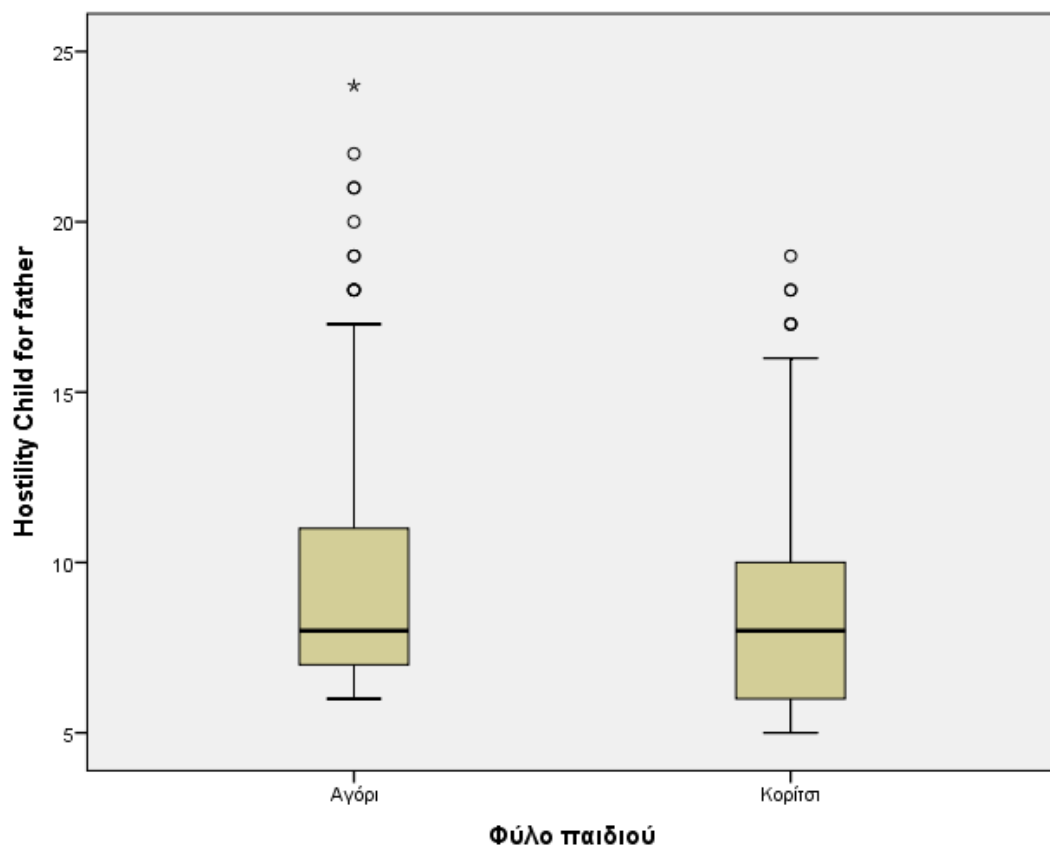
Πίνακας 13: Αντιλήψεις των παιδιών για τη συμπεριφορά της μητέρας

Διαστάσεις	N	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή	M	SD
Ζεστασιά/Στοργή	994	8	28	10,21	2,721
Εχθρότητα/Επιθετικότητα	994	6	23	8,63	2,752
Αδιαφορία/Παραμέληση	994	6	21	9,46	3,026
Αδιαφοροποίητη Απόρριψη	994	4	14	5,53	1,897
Σύνολο	994	24	82	33,83	8,257

Ο παραπάνω Πίνακας 13 δείχνει ότι οι μέσοι όροι και των τεσσάρων διαστάσεων βρίσκονται πολύ κοντά στην ελάχιστη τιμή, γεγονός που υποδεικνύει υψηλά αντιληπτά από τα παιδιά επίπεδα μητρικής Ζεστασιάς/Στοργής και χαμηλά επίπεδα μητρικής Εχθρότητας/Επιθετικότητας, Αδιαφορίας/Παραμέλησης, Αδιαφοροποίητης Απόρριψης.

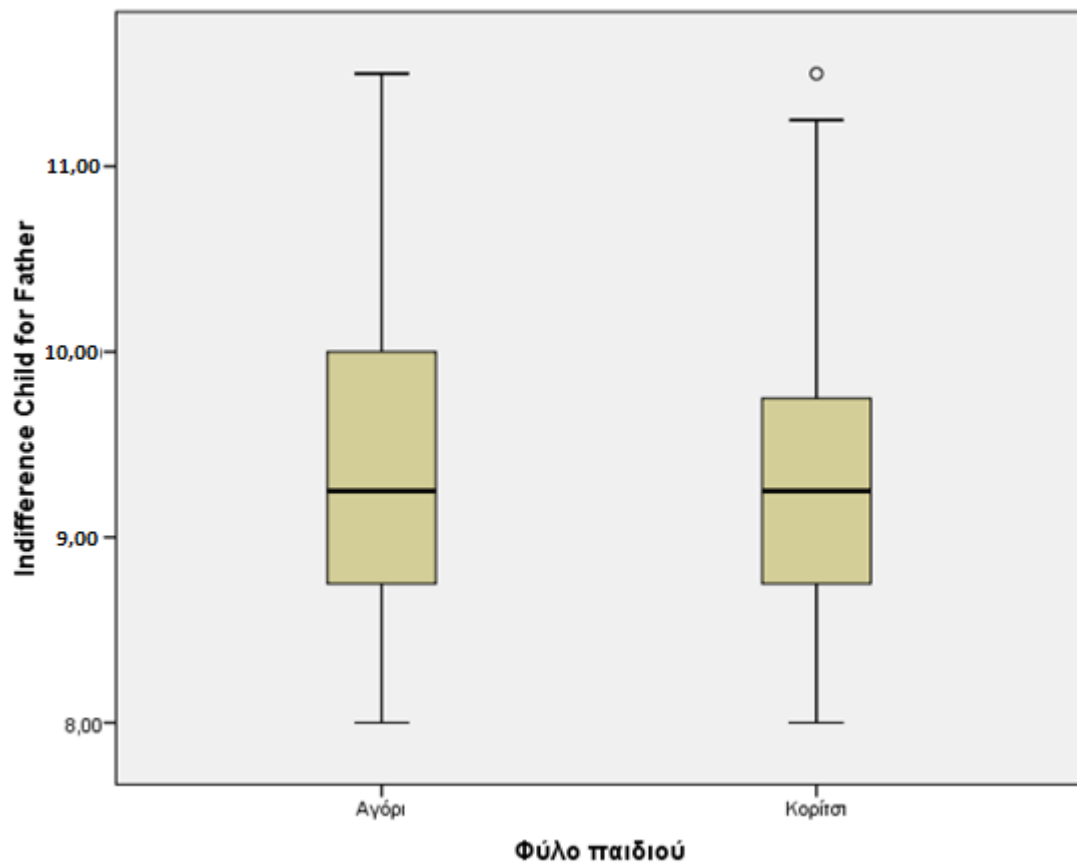
2^η ερευνητική υπόθεση: Αναμένεται τα αγόρια να βιώνουν περισσότερη απόρριψη και από τους δύο γονείς, σε σύγκριση με τα κορίτσια.

Από τον έλεγχο που πραγματοποιήθηκε προέκυψε ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ αγοριών και κοριτσιών σχετικά με την Εχθρότητα/Επιθετικότητα και την Αδιαφορία/Παραμέληση από την πλευρά του πατέρα ($p<0,001$ και $p=0,036$ αντίστοιχα) και σχετικά με την Εχθρότητα/Επιθετικότητα από την πλευρά της μητέρας ($p<0,001$). Όπως φαίνεται και από τα Γραφήματα 1, 2 και 3 που ακολουθούν, τα αγόρια βιώνουν περισσότερη Εχθρότητα/Επιθετικότητα και από τους δύο γονείς, και παράλληλα περισσότερη Αδιαφορία/Παραμέληση από τον πατέρα συγκριτικά με τα κορίτσια.

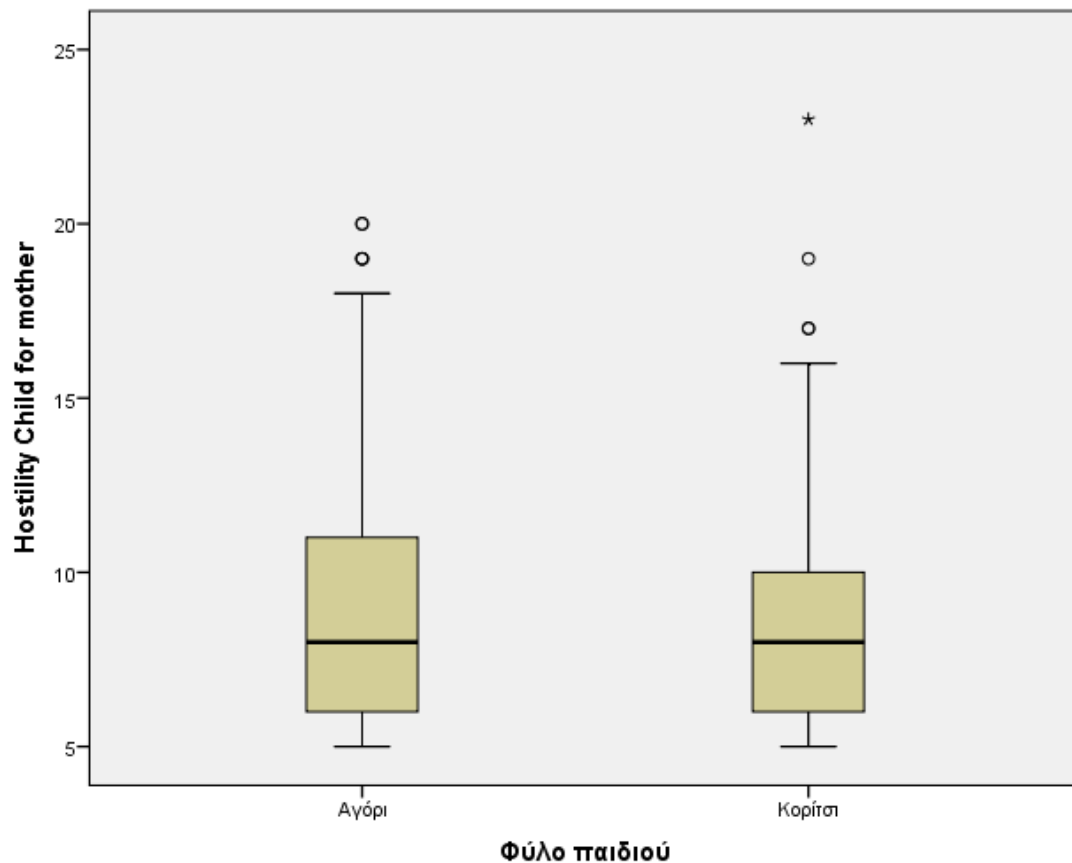
Γράφημα 1: Συσχέτιση αντιληπτής από τα παιδιά πατρικής Εχθρότητας/Επιθετικότητας με το φύλο του παιδιού

Συγκεκριμένα, στο παραπάνω Γράφημα 1 διαπιστώνεται ότι τα αγόρια αντιλαμβάνονται περισσότερη Εχθρότητα/Επιθετικότητα από τους πατέρες τους, σε σύγκριση με τα κορίτσια.

Γράφημα 2: Συσχέτιση αντιληπτής από τα παιδιά πατρικής Αδιαφορίας/Παραμέλησης με το φύλο του παιδιού

Συγκεκριμένα, στο παραπάνω Γράφημα 2 διαπιστώνεται ότι τα αγόρια αντιλαμβάνονται περισσότερη Αδιαφορία/Παραμέληση από τους πατέρες τους, σε σύγκριση με τα κορίτσια.

Γράφημα 3: Συσχέτιση αντιληπτής από τα παιδιά μητρικής Εχθρότητας/Επιθετικότητας με το φύλο του παιδιού

Συγκεκριμένα, στο παραπάνω Γράφημα 3 διαπιστώνεται ότι τα αγόρια αντιλαμβάνονται περισσότερη Εχθρότητα/Επιθετικότητα από τις μητέρες τους, σε σύγκριση με τα κορίτσια.

3^η ερευνητική υπόθεση: Αναμένεται τα αγόρια να βιώνουν περισσότερη αποδοχή από τους πατέρες τους σε σύγκριση με τις μητέρες τους, ενώ τα κορίτσια να βιώνουν περισσότερη αποδοχή από τις μητέρες τους σε σύγκριση με τους πατέρες τους.

Από την ανάλυση του Ερωτηματολογίου Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Early Childhood Parental Acceptance-Rejection Questionnaire) όπως συμπληρώθηκε από τα παιδιά, φαίνεται ότι υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές τόσο για τα αγόρια όσο και για τα κορίτσια ($p < 0,001$). Και στα δύο φύλα η Στοργή/Ζεστασιά που καταγράφεται είναι μεγαλύτερη από τις μητέρες συγκριτικά με τους πατέρες.

Πίνακας 14: Αντιλήψεις παιδιών για τη γονεϊκή Αποδοχή

Αγόρι	<i>M</i>	<i>N</i>	<i>SD</i>
Πατρική Ζεστασιά/Στοργή	11,59	456	3,715
Μητρική Ζεστασιά/Στοργή	10,30	456	2,765
Κορίτσι			
Πατρική Ζεστασιά/Στοργή	11,47	522	3,648
Μητρική Ζεστασιά/Στοργή	10,15	522	2,710

Ο παραπάνω Πίνακας 14 δείχνει ότι οι μέσοι όροι της αντιληπτής, τόσο από τα αγόρια όσο και από τα κορίτσια, μητρικής Ζεστασιάς/Στοργής είναι χαμηλότεροι από αυτούς της πατρικής Ζεστασιάς/Στοργής. Αυτό σημαίνει ότι τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια βιώνουν περισσότερη αποδοχή από τις μητέρες τους, σε σύγκριση με τους πατέρες τους.

Αντιλήψεις γονέων για τη γονεϊκή συμπεριφορά

4^η ερευνητική υπόθεση: Αναμένεται οι αντιλήψεις και των δύο γονέων για τη συμπεριφορά τους απέναντι στα παιδιά τους να είναι θετικές.

Από τις απαντήσεις που συλλέχθηκαν από το σύνολο των γονέων υπολογίζονται η μέση τιμή και η τυπική απόκλιση για κάθε μία από τις 4 διαστάσεις του Ερωτηματολογίου για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Parental Acceptance-Rejection Questionnaire, PARENT/CONTROL). Όπως φαίνεται στους παρακάτω πίνακες οι μέσοι όροι υποδεικνύουν ότι οι αντιλήψεις των γονέων για τη συμπεριφορά τους απέναντι στα παιδιά τους είναι θετικές. Συγκεκριμένα, στους Πίνακες 15,16, 17 και 18 που ακολουθούν παρουσιάζεται η ελάχιστη και η μέγιστη τιμή που έχει καταγραφεί, όπως επίσης και η μέση τιμή και η τυπική απόκλιση. Όσον αφορά στις διαστάσεις «Εχθρότητα/Επιθετικότητα», «Αδιαφορία/Παραμέληση» και «Αδιαφοροποίητη Απόρριψη», οι χαμηλότεροι μέσοι όροι (πιο κοντά στην ελάχιστη τιμή) αντιστοιχούν σε χαμηλότερα επίπεδα της αντίστοιχης διάστασης. Ωστόσο, όσον αφορά στη διάσταση «Ζεστασιά/Στοργή», ισχύει το αντίστροφο όπου οι χαμηλότεροι μέσοι όροι (πιο κοντά στην ελάχιστη τιμή) αντιστοιχούν σε υψηλότερα επίπεδα αυτής της διάστασης. Επομένως, στο σύνολο του κάθε ερωτηματολογίου υψηλότεροι μέσοι όροι (πιο κοντά στην μέγιστη τιμή) υποδηλώνουν μεγαλύτερη απόρριψη ενώ

χαμηλότεροι μέσοι όροι (πιο κοντά στην ελάχιστη τιμή) υποδηλώνουν μεγαλύτερη αποδοχή.

Πίνακας 15: Αντιλήψεις πατέρων για τη συμπεριφορά τους απέναντι στα αγόρια

Διαστάσεις	N	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή	M	SD
Ζεστασιά/Στοργή	445	8	28	10,45	3,012
Εχθρότητα/Επιθετικότητα	445	6	23	8,62	2,462
Αδιαφορία/Παραμέληση	445	6	22	9,83	2,973
Αδιαφοροποίητη Απόρριψη	445	4	15	5,17	1,680
Σύνολο	445	24	86	34,07	7,936

Ο παραπάνω Πίνακας 15 δείχνει ότι οι μέσοι όροι και των τεσσάρων διαστάσεων βρίσκονται πολύ κοντά στην ελάχιστη τιμή, γεγονός που υποδεικνύει υψηλά αντιληπτά από τους πατέρες επίπεδα πατρικής Ζεστασιάς/Στοργής και χαμηλά επίπεδα πατρικής Εχθρότητας/Επιθετικότητας, Αδιαφορίας/Παραμέλησης, Αδιαφοροποίητης Απόρριψης, προς τα αγόρια.

Πίνακας 16: Αντιλήψεις μητέρων για τη συμπεριφορά τους απέναντι στα αγόρια

Διαστάσεις	N	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή	M	SD
Ζεστασιά/Στοργή	464	8	24	9,63	2,363
Εχθρότητα/Επιθετικότητα	464	6	21	8,53	2,414
Αδιαφορία/Παραμέληση	464	6	17	8,88	2,540
Αδιαφοροποίητη Απόρριψη	464	4	13	5,14	1,672
Σύνολο	464	24	66	32,17	7,057

Ο παραπάνω Πίνακας 16 δείχνει ότι οι μέσοι όροι και των τεσσάρων διαστάσεων βρίσκονται πολύ κοντά στην ελάχιστη τιμή, γεγονός που υποδεικνύει υψηλά αντιληπτά από τις μητέρες επίπεδα μητρικής Ζεστασιάς/Στοργής και χαμηλά επίπεδα μητρικής Εχθρότητας/Επιθετικότητας, Αδιαφορίας/Παραμέλησης, Αδιαφοροποίητης Απόρριψης, προς τα αγόρια.

Πίνακας 17: *Αντιλήψεις πατέρων για τη συμπεριφορά τους απέναντι στα κορίτσια*

Διαστάσεις	N	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή	M	SD
Ζεστασιά/Στοργή	506	8	28	10,61	3,149
Εχθρότητα/Επιθετικότητα	506	6	18	8,37	2,480
Αδιαφορία/Παραμέληση	506	6	20	9,79	2,865
Αδιαφοροποίητη Απόρριψη	506	4	12	5,10	1,655
Σύνολο	506	24	76	33,87	8,198

Ο παραπάνω Πίνακας 17 δείχνει ότι οι μέσοι όροι και των τεσσάρων διαστάσεων βρίσκονται πολύ κοντά στην ελάχιστη τιμή, γεγονός που υποδεικνύει υψηλά αντιληπτά από τους πατέρες επίπεδα πατρικής Ζεστασιάς/Στοργής και χαμηλά επίπεδα πατρικής Εχθρότητας/Επιθετικότητας, Αδιαφορίας/Παραμέλησης, Αδιαφοροποίητης Απόρριψης, προς τα κορίτσια.

Πίνακας 18: *Αντιλήψεις μητέρων για τη συμπεριφορά τους απέναντι στα κορίτσια*

Διαστάσεις	N	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή	M	SD
Ζεστασιά/Στοργή	529	8	21	9,56	2,279
Εχθρότητα/Επιθετικότητα	529	6	17	8,34	2,246
Αδιαφορία/Παραμέληση	529	6	17	8,86	2,470
Αδιαφοροποίητη Απόρριψη	529	4	14	4,94	1,569
Σύνολο	529	24	57	31,71	6,583

Ο παραπάνω Πίνακας 18 δείχνει ότι οι μέσοι όροι και των τεσσάρων διαστάσεων βρίσκονται πολύ κοντά στην ελάχιστη τιμή, γεγονός που υποδεικνύει υψηλά αντιληπτά από τις μητέρες επίπεδα μητρικής Ζεστασιάς/Στοργής και χαμηλά επίπεδα μητρικής Εχθρότητας/Επιθετικότητας, Αδιαφορίας/Παραμέλησης, Αδιαφοροποίητης Απόρριψης, προς τα κορίτσια.

Αντιλήψεις παιδιών για τη γονεϊκή συμπεριφορά και εκτιμήσεις γονέων για την παιδική συμπεριφορά

5^η ερευνητική υπόθεση: Τα παιδιά που χαρακτηρίζονται από τους γονείς τους με περισσότερο αρνητική συμπεριφορά, αναμένεται να έχουν πιο αρνητικές αντιλήψεις για τη συμπεριφορά των γονέων προς εκείνα, σε σύγκριση με τα παιδιά που χαρακτηρίζονται από τους γονείς τους με λιγότερο αρνητική συμπεριφορά.

Για τη διερεύνηση αυτής της υπόθεσης χρησιμοποιήθηκε ο συντελεστής γραμμικής συσχέτισης του Pearson. Ο δείκτης εκφράζει κατά πόσο δύο έννοιες μεταβάλλονται αναλογικά ή όχι. Οι σχέσεις εφόσον είναι στατιστικά σημαντικές μπορούν να χαρακτηριστούν ως ισχυρές, μέτρια ισχυρές ή ασθενείς (Buda & Jarynowski, 2010). Η ανάλυση που πραγματοποιήθηκε περιελάμβανε το Ερωτηματολόγιο της Γονεϊκής Εκτίμησης για τη συμπεριφορά του παιδιού PECC (Parent's Evaluation of Child's Conduct) που συμπλήρωσαν οι πατέρες και οι μητέρες και το Ερωτηματολόγιο Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Early Childhood Parental Acceptance-Rejection Questionnaire) που συμπλήρωσαν τα παιδιά. Από την ανάλυση που έγινε φαίνεται ότι υπάρχει συσχέτιση και είναι στατιστικά σημαντική με χαμηλό παρατηρούμενο επίπεδο σημαντικότητας $p < 0,001$ για όλες τις περιπτώσεις, και για τις 4 διαστάσεις του ερωτηματολογίου, τόσο για τα αγόρια όσο και για τα κορίτσια και είναι όλες ασθενείς.

Ξεκινώντας με τις καταγραφές που αφορούν στον πατέρα και στα αγόρια, για τη διάσταση «Ζεστασιά/Στοργή» ο δείκτης συσχέτισης είναι $r=0,311$, για τη διάσταση «Εχθρότητα/Επιθετικότητα» είναι 0,279, για τη διάσταση «Αδιαφορία/Παραμέληση» είναι 0,309 και για τη διάσταση «Αδιαφοροποίητη Απόρριψη» είναι 0,317 (Πίνακας 19). Οι αντίστοιχες τιμές του συντελεστή συσχέτισης για τα κορίτσια είναι 0,270, 0,328, 0,347 και 0,313 (Πίνακας 20). Οι σχέσεις και οι κοινή συμπεριφορά των καταγραφών ανεξαρτήτως φύλου αποδίδονται γραφικά στα Γραφήματα 4, 5, 6 και 7.

Πίνακας 19: Συσχέτιση μεταξύ PECC πατέρων και ECPARQ αγοριών

		PECC_FQ	Ζεστα- σιά/ Στοργή	Εχθρότητα/ Επιθετικό- τητα	Αδιαφορία/ Παραμέλη- ση	Αδιαφοροποίη- τη Απόρριψη
PECC_FQ	Pearson Correla- tion	1	,311**	,279**	,309**	,317**
	Sig. (2- tailed)		,000	,000	,000	,000
	N	443	443	443	443	443

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

a. Φύλο παιδιού = Αγόρι

PECC_FQ = Ερωτηματολόγιο της Γονεϊκής Εκτίμησης (πατέρα) για τη συμπεριφορά του παιδιού

ECPARQ = Ερωτηματολόγιο Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη

Πίνακας 20: Συσχέτιση μεταξύ PECC πατέρων και ECPARQ κοριτσιών

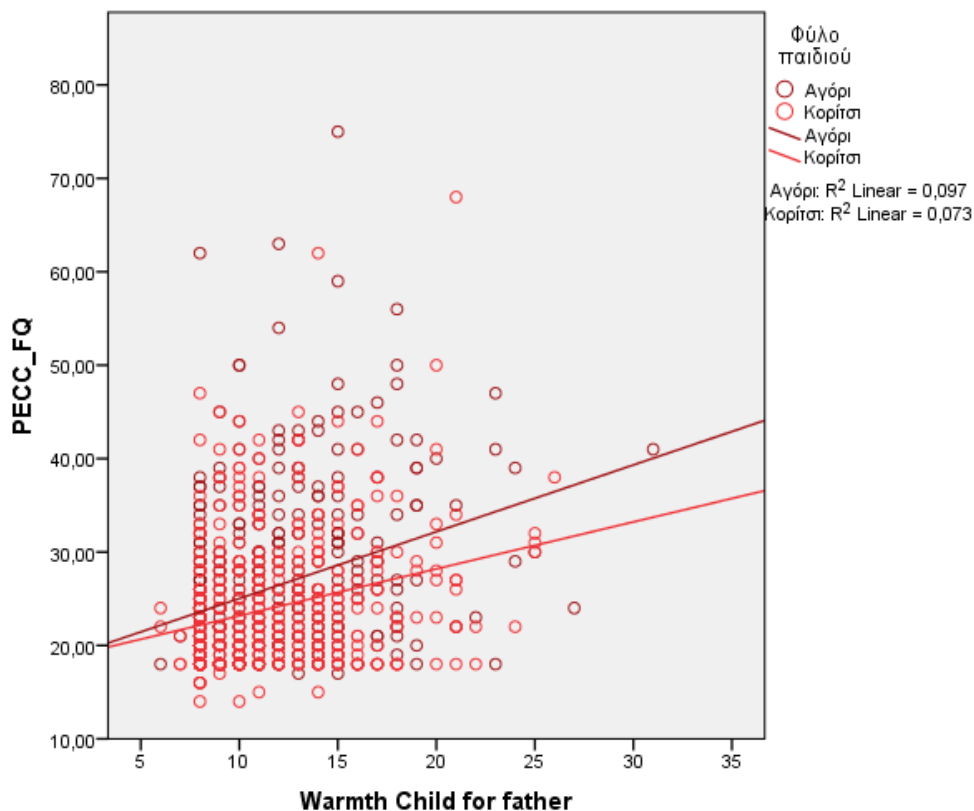
		PECC_FQ	Ζεστα- σιά/ Στοργή	Εχθρότητα/ Επιθετικό- τητα	Αδιαφορία/ Παραμέλη- ση	Αδιαφοροποίη- τη Απόρριψη
PECC_FQ	Pearson					
	Correla- tion	1	,270 **	,328 **	,347 **	,313 **
	Sig. (2- tailed)		,000	,000	,000	,000
	N	505	505	505	505	505

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

a. Φύλο παιδιού = Κορίτσι

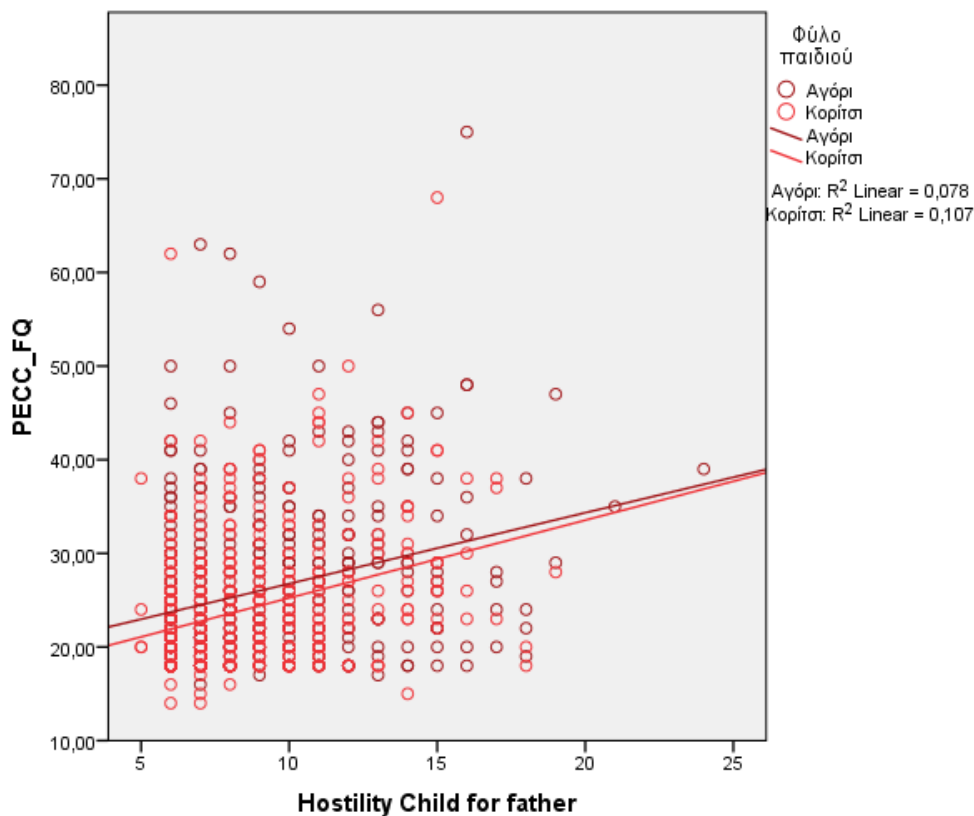
PECC_FQ = Ερωτηματολόγιο της Γονεϊκής Εκτίμησης (πατέρα) για τη συμπεριφορά του παιδιού

ECPARQ = Ερωτηματολόγιο Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη

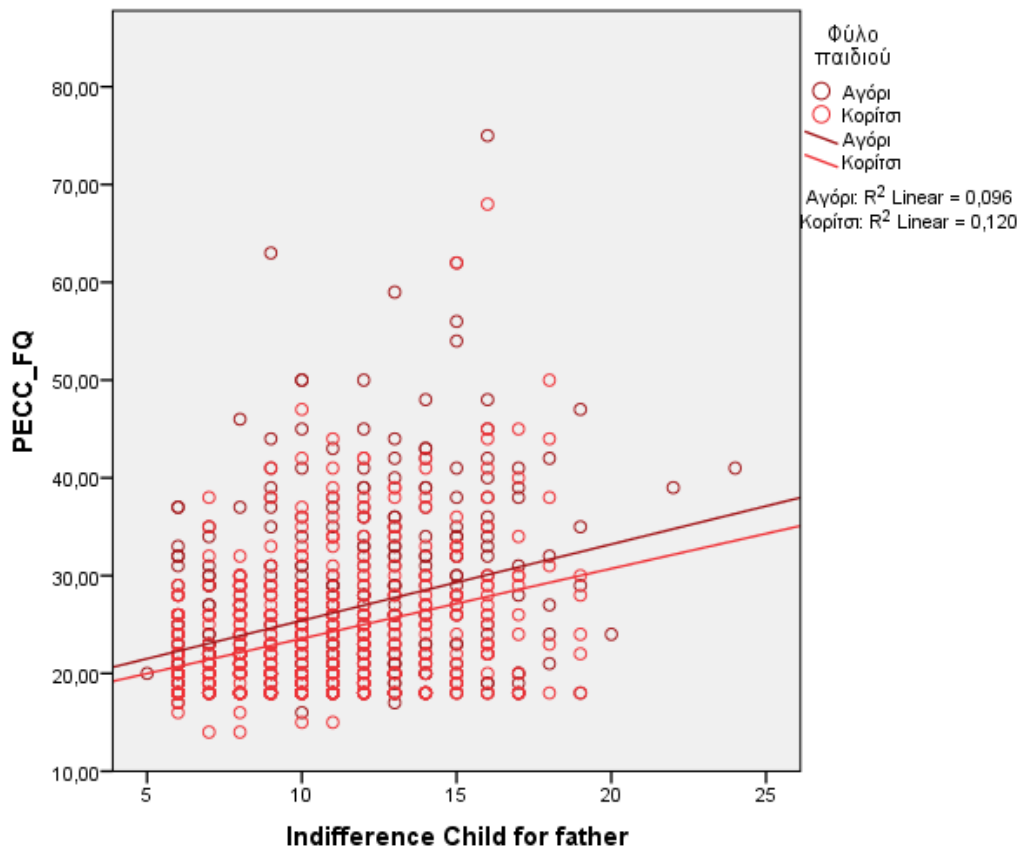
Γράφημα 4: Συσχέτιση μεταξύ πατρικής εκτίμησης της συμπεριφοράς των παιδιών και Ζεστασιάς/Στοργής που αντιλαμβάνονται τα παιδιά από εκείνους

Το παραπάνω Γράφημα 4 δείχνει ότι όσο μεγαλύτερες είναι οι τιμές στο Ερωτηματολόγιο PECC των πατέρων τόσο μεγαλύτερες είναι οι τιμές της Ζεστασιάς/Στοργής που αντιλαμβάνονται τα παιδιά από εκείνους. Καθώς μεγαλύτερες τιμές Ζεστασιάς/Στοργής σημαίνουν χαμηλότερα επίπεδα αυτής της διάστασης, όσο περισσότερο αρνητικά χαρακτηρίζουν οι πατέρες τη συμπεριφορά των παιδιών τους, τόσο λιγότερο τα παιδιά αντιλαμβάνονται Ζεστασιά/Στοργή από αυτούς.

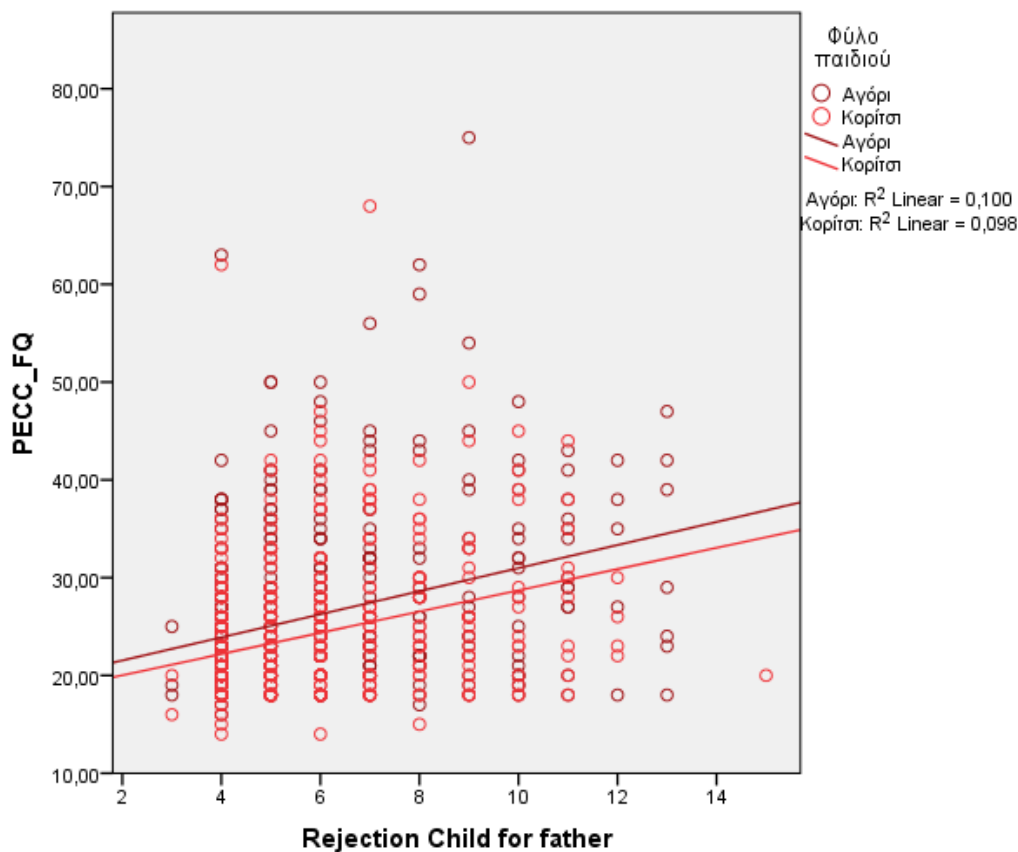
Γράφημα 5: Συσχέτιση μεταξύ πατρικής εκτίμησης της συμπεριφοράς των παιδιών και Εχθρότητας/Επιθετικότητας που αντιλαμβάνονται τα παιδιά από εκείνους

Το παραπάνω Γράφημα 5 δείχνει ότι όσο μεγαλύτερες είναι οι τιμές στο Ερωτηματολόγιο PECC των πατέρων τόσο μεγαλύτερες είναι οι τιμές της Εχθρότητας/Επιθετικότητας που αντιλαμβάνονται τα παιδιά από εκείνους. Καθώς μεγαλύτερες τιμές Εχθρότητας/Επιθετικότητας σημαίνουν υψηλότερα επίπεδα αυτής της διάστασης, όσο περισσότερο αρνητικά χαρακτηρίζουν οι πατέρες τη συμπεριφορά των παιδιών τους, τόσο περισσότερο τα παιδιά αντιλαμβάνονται Εχθρότητα/Επιθετικότητα από αυτούς.

Γράφημα 6: Συσχέτιση μεταξύ πατρικής εκτίμησης της συμπεριφοράς των παιδιών και Αδιαφορίας/Παραμέλησης που αντιλαμβάνονται τα παιδιά από εκείνους

Το παραπάνω Γράφημα 6 δείχνει ότι όσο μεγαλύτερες είναι οι τιμές στο Ερωτηματολόγιο PECC των πατέρων τόσο μεγαλύτερες είναι οι τιμές της Αδιαφορίας/Παραμέλησης που αντιλαμβάνονται τα παιδιά από εκείνους. Καθώς μεγαλύτερες τιμές Εχθρότητας/Επιθετικότητας σημαίνουν υψηλότερα επίπεδα αυτής της διάστασης, όσο περισσότερο αρνητικά χαρακτηρίζουν οι πατέρες τη συμπεριφορά των παιδιών τους, τόσο περισσότερο τα παιδιά αντιλαμβάνονται Αδιαφορία/Παραμέληση από αυτούς.

Γράφημα 7: Συσχέτιση μεταξύ πατρικής εκτίμησης της συμπεριφοράς των παιδιών και Αδιαφορίας/Παραμέλησης που αντιλαμβάνονται τα παιδιά από εκείνους

Το παραπάνω Γράφημα 7 δείχνει ότι όσο μεγαλύτερες είναι οι τιμές στο Ερωτηματολόγιο PECC των πατέρων τόσο μεγαλύτερες είναι οι τιμές της Αδιαφοροποίησης Απόρριψης που αντιλαμβάνονται τα παιδιά από εκείνους. Καθώς μεγαλύτερες τιμές Εχθρότητας/Επιθετικότητας σημαίνουν υψηλότερα επίπεδα αυτής της διάστασης, όσο περισσότερο αρνητικά χαρακτηρίζουν οι πατέρες τη συμπεριφορά των παιδιών τους, τόσο περισσότερο τα παιδιά αντιλαμβάνονται Αδιαφοροποίησης Απόρριψης από αυτούς.

Στατιστικά σημαντικές παραμένουν οι σχέσεις αυτές και για τις καταγραφές που αφορούν στη μητέρα. Συγκεκριμένα, για τα αγόρια οι αντίστοιχες τιμές του συντελεστή συσχέτισης είναι 0,321, 0,340, 0,300 και 0,280 (Πίνακας 21), ενώ για τα κορίτσια 0,286 0,316 0,277 και 0,355 (Πίνακας 22). Οι σχέσεις και οι κοινή συμπεριφορά των καταγραφών ανεξαρτήτως φύλου αποδίδονται γραφικά στα Γραφήματα 8, 9, 10 και 11.

Πίνακας 21: Συσχέτιση μεταξύ PECC μητέρων και ECPARQ αγοριών

	PECC_MQ	Ζεστα- σιά/ Στοργή	Εχθρότητα/ Επιθετικό- τητα	Αδιαφορία/ Παραμέληση	Αδιαφορο- ποίηση Απόρριψη
PECC_MQ	Pearson				
	Correla- tion	1	,321**	,340**	,300**
	Sig. (2- tailed)		,000	,000	,000
	N	459	458	458	458

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

a. Φύλο παιδιού = Αγόρι

PECC_MQ =Ερωτηματολόγιο της Γονεϊκής Εκτίμησης (μητέρας) για τη συμπεριφορά του παιδιού

ECPARQ= Ερωτηματολόγιο Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη

Πίνακας 22: Συσχέτιση μεταξύ PECC μητέρων και ECPARQ κοριτσιών

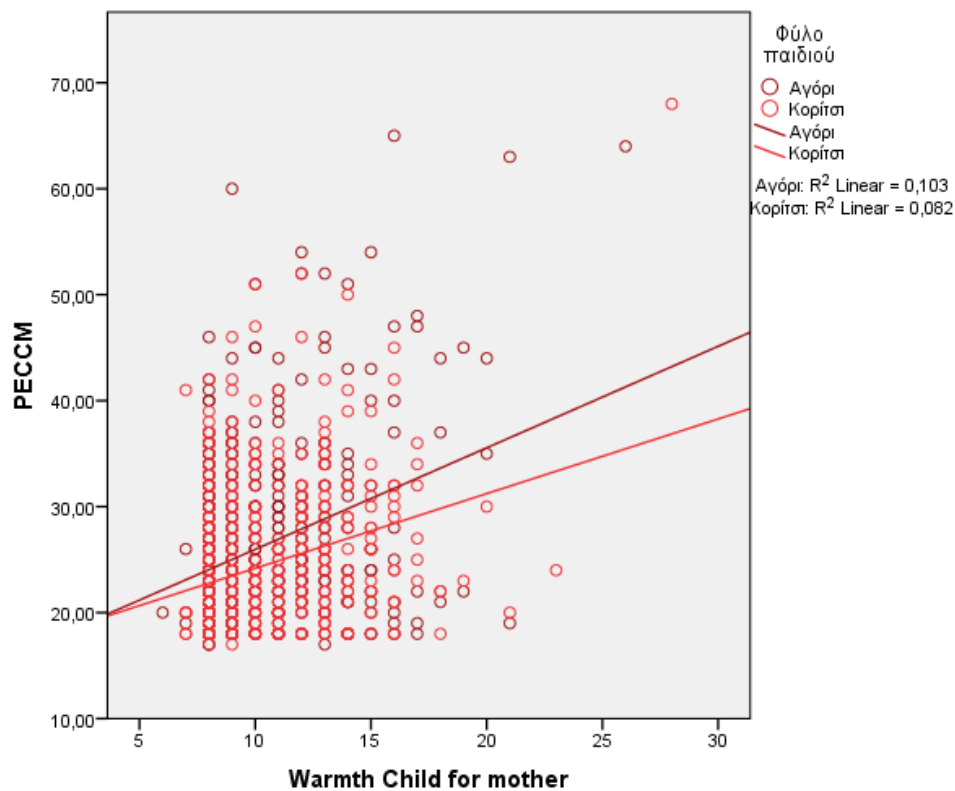
	PECC_MQ	Ζεστα- σιά/ Στοργή	Εχθρότητα/ Επιθετικό- τητα	Αδιαφορία/ Παραμέληση	Αδιαφορο- ποίηση Απόρριψη
PECC_MQ	Pearson				
	Correla- tion	1	,286**	,316**	,277**
	Sig. (2- tailed)		,000	,000	,000
	N	528	528	528	528

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

a. Φύλο παιδιού = Κορίτσι

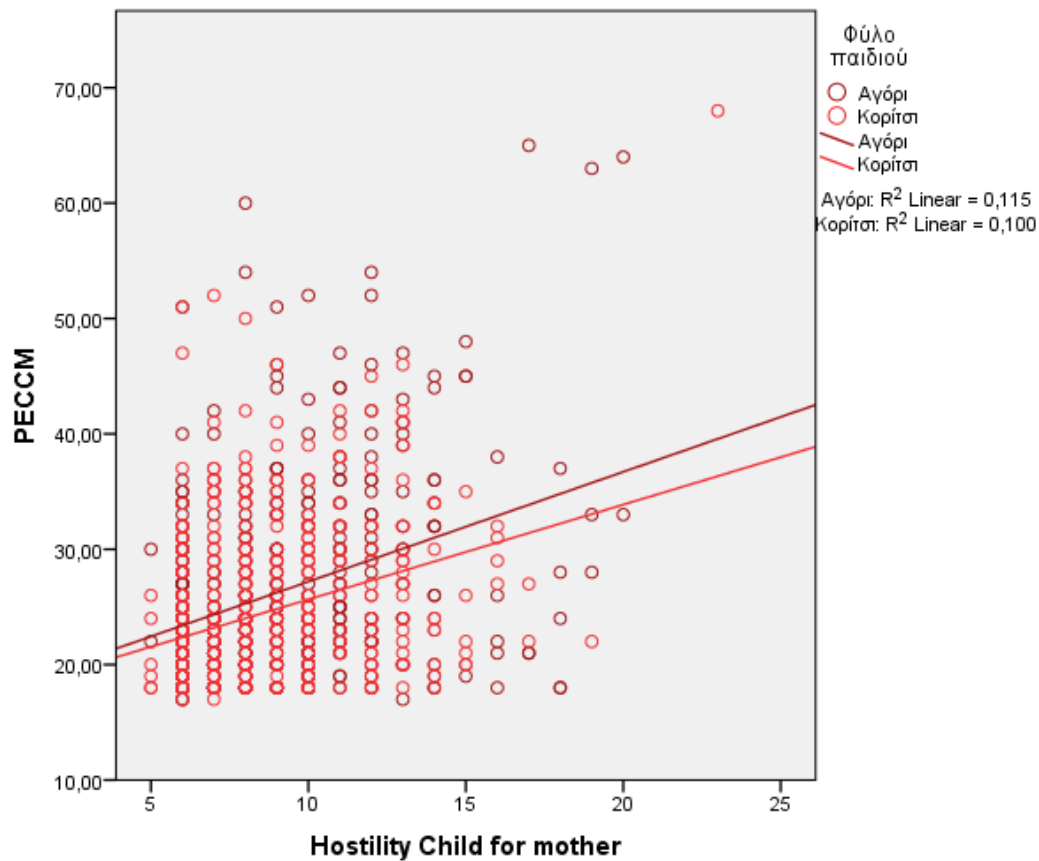
PECC_MQ =Ερωτηματολόγιο της Γονεϊκής Εκτίμησης (μητέρας) για τη συμπεριφορά του παιδιού

ECPARQ= Ερωτηματολόγιο Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη

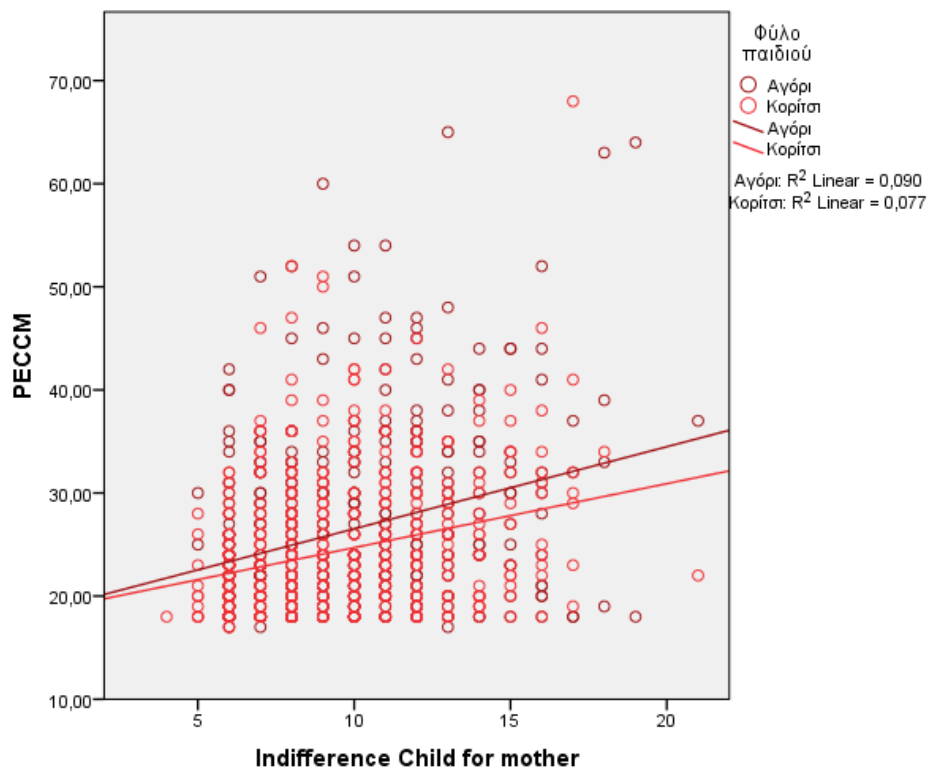
Γράφημα 8: Συσχέτιση μεταξύ μητρικής εκτίμησης της συμπεριφοράς των παιδιών και Ζεστασιάς/Στοργής που αντιλαμβάνονται τα παιδιά από εκείνες

Το παραπάνω Γράφημα 8 δείχνει ότι όσο μεγαλύτερες είναι οι τιμές στο Ερωτηματολόγιο PECC των μητέρων τόσο μεγαλύτερες είναι οι τιμές της Ζεστασιάς/Στοργής που αντιλαμβάνονται τα παιδιά από εκείνες. Καθώς μεγαλύτερες τιμές Ζεστασιάς/Στοργής σημαίνουν χαμηλότερα επίπεδα αυτής της διάστασης, όσο περισσότερο αρνητικά χαρακτηρίζουν οι μητέρες τη συμπεριφορά των παιδιών τους, τόσο λιγότερο τα παιδιά αντιλαμβάνονται Ζεστασιά/Στοργή από αυτές.

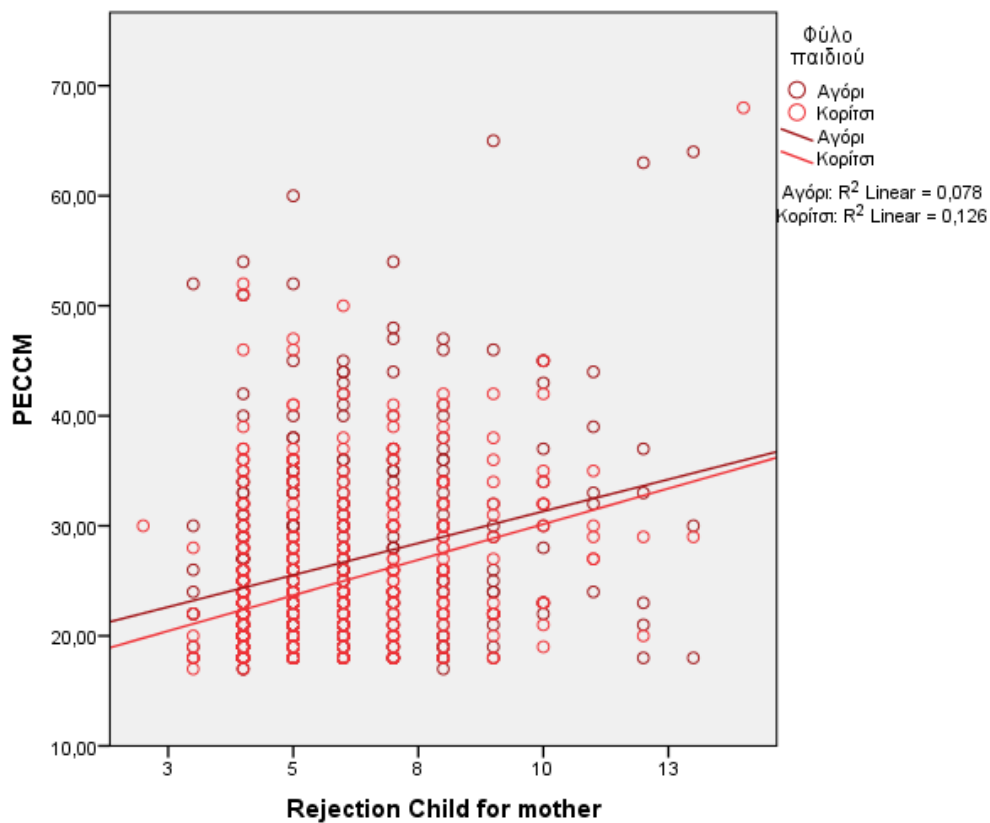
Γράφημα 9: Συσχέτιση μεταξύ μητρικής εκτίμησης της συμπεριφοράς των παιδιών και Εχθρότητας/Επιθετικότητας που αντιλαμβάνονται τα παιδιά από εκείνες

Το παραπάνω Γράφημα 9 δείχνει ότι όσο μεγαλύτερες είναι οι τιμές στο Ερωτηματολόγιο PECC των μητέρων τόσο μεγαλύτερες είναι οι τιμές της Εχθρότητας/Επιθετικότητας που αντιλαμβάνονται τα παιδιά από εκείνες. Καθώς μεγαλύτερες τιμές Εχθρότητας/Επιθετικότητας σημαίνουν υψηλότερα επίπεδα αυτής της διάστασης, όσο περισσότερο αρνητικά χαρακτηρίζουν οι μητέρες τη συμπεριφορά των παιδιών τους, τόσο περισσότερο τα παιδιά αντιλαμβάνονται Εχθρότητα/Επιθετικότητα από αυτές.

Γράφημα 10: Συσχέτιση μεταξύ μητρικής εκτίμησης της συμπεριφοράς των παιδιών και Αδιαφορίας/Παραμέλησης που αντιλαμβάνονται τα παιδιά από εκείνες

Το παραπάνω Γράφημα 10 δείχνει ότι όσο μεγαλύτερες είναι οι τιμές στο Ερωτηματολόγιο PECC των μητέρων τόσο μεγαλύτερες είναι οι τιμές της Αδιαφορίας/Παραμέλησης που αντιλαμβάνονται τα παιδιά από εκείνες. Καθώς μεγαλύτερες τιμές Εχθρότητας/Επιθετικότητας σημαίνουν υψηλότερα επίπεδα αυτής της διάστασης, όσο περισσότερο αρνητικά χαρακτηρίζουν οι μητέρες τη συμπεριφορά των παιδιών τους, τόσο περισσότερο τα παιδιά αντιλαμβάνονται Αδιαφορία/Παραμέληση από αυτές.

Γράφημα 11: Συσχέτιση μεταξύ μητρικής εκτίμησης της συμπεριφοράς των παιδιών και Αδιαφοροποίησης Απόρριψης που αντιλαμβάνονται τα παιδιά από εκείνες

Το παραπάνω Γράφημα 11 δείχνει ότι όσο μεγαλύτερες είναι οι τιμές στο Ερωτηματολόγιο PECC των μητέρων τόσο μεγαλύτερες είναι οι τιμές της Αδιαφοροποίησης Απόρριψης που αντιλαμβάνονται τα παιδιά από εκείνες. Καθώς μεγαλύτερες τιμές Εχθρότητας/Επιθετικότητας σημαίνουν υψηλότερα επίπεδα αυτής της διάστασης, όσο περισσότερο αρνητικά χαρακτηρίζουν οι μητέρες τη συμπεριφορά των παιδιών τους, τόσο περισσότερο τα παιδιά αντιλαμβάνονται Αδιαφοροποίησης Απόρριψης από αυτές.

6^η ερευνητική υπόθεση: Τα αγόρια που χαρακτηρίζονται από τους γονείς τους με περισσότερο αρνητική συμπεριφορά, αναμένεται να έχουν πιο αρνητικές αντιλήψεις για τη συμπεριφορά των γονέων προς εκείνα, σε σύγκριση με τα κορίτσια που χαρακτηρίζονται από τους γονείς τους με περισσότερο αρνητική συμπεριφορά.

Όπως προέκυψε από τα αποτελέσματα της διερεύνησης της προηγούμενης υπόθεσης (5^{ης}) και όπως φαίνεται από τα αντίστοιχα παραπάνω Γραφήματα που έχουν παρατεθεί, η σχέση ανάμεσα στη γονεϊκή εκτίμηση της συμπεριφοράς των παιδιών (Ερωτηματολόγιο PECC) και στις αντιλήψεις των παιδιών για τη συμπεριφορά των γονιών τους προς εκείνα (Ερωτηματολόγιο ECPARQ) δε διαφοροποιείται ως προς το φύλο του παιδιού. Επομένως, η παρούσα ερευνητική υπόθεση δεν επαληθεύεται για καμία από τις διαστάσεις του Ερωτηματολογίου Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Early Childhood Parental Acceptance-Rejection Questionnaire).

Εκτιμήσεις γονέων για την παιδική συμπεριφορά

1^ο ερευνητικό ερώτημα: Οι μητέρες ή οι πατέρες χαρακτηρίζουν περισσότερο ως αρνητική τη συμπεριφορά των παιδιών τους; Υπάρχει διαφοροποίηση ως προς το φύλο του παιδιού;

Όπως προέκυψε από το Ερωτηματολόγιο της Γονεϊκής Εκτίμησης για τη συμπεριφορά του παιδιού PECC (Parent's Evaluation of Child's Conduct) που συμπλήρωσαν οι πατέρες και οι μητέρες, οι γονεϊκές εκτιμήσεις για τη συμπεριφορά των παιδιών δεν διαφοροποιούνται ως προς το φύλο του γονέα ($p>0,001$). Το συμπέρασμα αυτό, όπως προκύπτει από την ανάλυση, παραμένει κοινό τόσο για τα αγόρια όσο και για τα κορίτσια ($p>0,001$, και για τα δύο φύλα). Στους παρακάτω πίνακες παρουσιάζονται οι μέσοι όροι των γονεϊκών εκτιμήσεων (μητέρων και πατέρων) για τη συμπεριφορά των παιδιών γενικά (Πίνακας 23), για τη συμπεριφορά των αγοριών (Πίνακας 24) και για τη συμπεριφορά των κοριτσιών (Πίνακας 25).

Πίνακας 23: Γονεϊκές εκτιμήσεις για τη συμπεριφορά των παιδιών

Γονεϊκές εκτιμήσεις	M	N	SD
Μητέρων	25,6830	937	7,91952
Πατέρων	25,5112	937	8,13929

Πίνακας 24: Γονεϊκές εκτιμήσεις για τη συμπεριφορά των αγοριών

Γονεϊκές εκτιμήσεις	M	N	SD
Μητέρων	26,7471	435	8,71994
Πατέρων	26,7011	435	8,92792

Πίνακας 25: Γονεϊκές εκτιμήσεις για τη συμπεριφορά των κοριτσιών

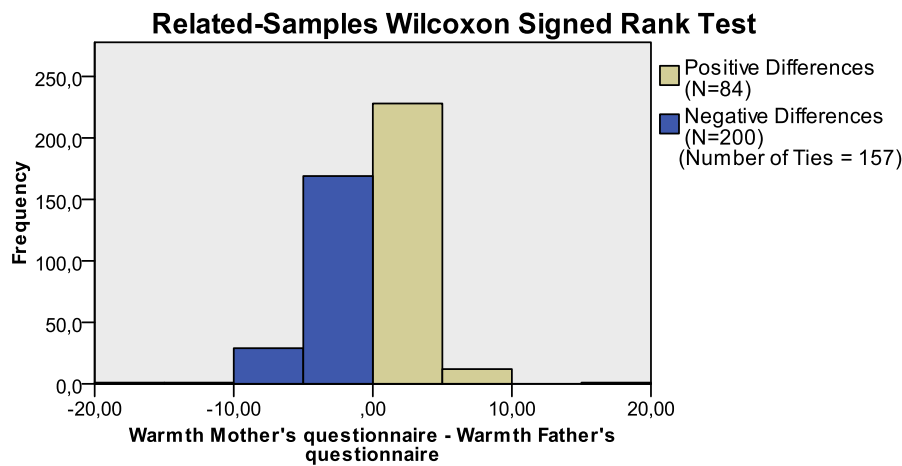
Γονεϊκές εκτιμήσεις	M	N	SD
Μητέρων	24,7610	502	7,03361
Πατέρων	24,4801	502	7,24056

Αντιλήψεις γονέων για τη γονεϊκή συμπεριφορά

2^ο ερευνητικό ερώτημα: Οι μητέρες ή οι πατέρες αντιλαμβάνονται περισσότερο να εκφράζουν αποδοχή στα αγόρια και στα κορίτσια αντίστοιχα;

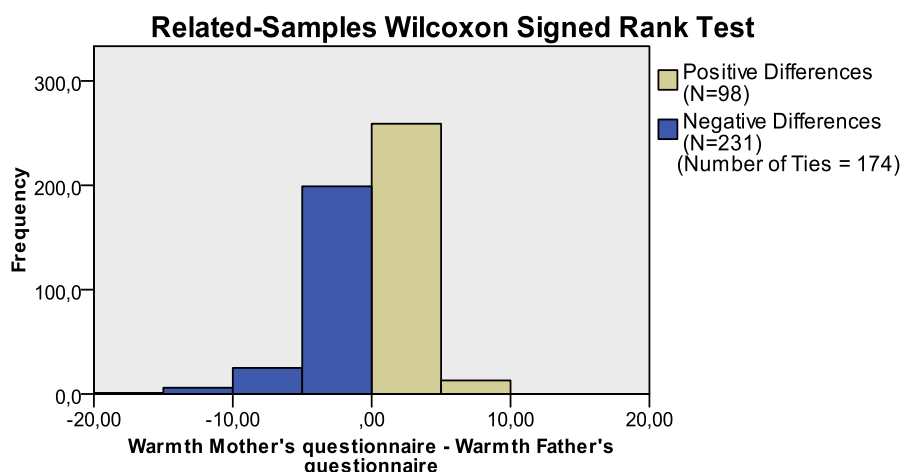
Η ανάλυση που πραγματοποιήθηκε για τη διερεύνηση του παρόντος ερευνητικού ερωτήματος περιελάμβανε το Ερωτηματολόγιο για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Parental Acceptance-Rejection Questionnaire, PARENT/CONTROL) που συμπλήρωσαν οι πατέρες και οι μητέρες. Πιο συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκε σύγκριση της διάστασης «Ζεστασιά/Στοργή» ανά ζεύγος γονέων του κάθε παιδιού ανά φύλο, διερευνώντας τις διαφορές στο ζεύγος «Ζεστασιά/Στοργή μητέρας – Ζεστασιά/Στοργή πατέρα». Για το σκοπό αυτό, χρησιμοποιήθηκε το κριτήριο Wilcoxon, το οποίο εφαρμόζεται για τον έλεγχο της ύπαρξης στατιστικά σημαντικών διαφορών μεταξύ «ζευγαρωτών» παρατηρήσεων ή δύο εξαρτημένων δειγμάτων (Dalgaard, 2008). Αρνητικές διαφορές σ' αυτό το ζεύγος σημαίνουν υψηλότερα αντιληπτά επίπεδα Στοργής/Ζεστασιάς από την πλευρά των μητέρων, σε σύγκριση με τους πατέρες.

Από την ανάλυση προέκυψε ότι τα επίπεδα της διάστασης “Ζεστασιάς/Στοργής” είναι υψηλότερα στις μητέρες απ’ ό,τι στους πατέρες. Το αποτέλεσμα αυτό είναι στατιστικά σημαντικό με $p < 0,001$ και για τα δύο φύλα, όπως φαίνεται και στα δύο Γραφήματα 12, 13 που αφορούν στα αγόρια και στα κορίτσια αντίστοιχα

Γράφημα 12: Διαφορές στο ζεύγος «Ζεστασιά/Στοργή μητέρας – Ζεστασιά/Στοργή πατέρα» για τα αγόρια

Στο παραπάνω Γράφημα 12 παρατηρούμε ότι οι αρνητικές διαφορές στο ζεύγος «Ζεστασιά/Στοργή μητέρας – Ζεστασιά/Στοργή πατέρα» για τα αγόρια είναι 200, ενώ οι θετικές είναι 84. Επομένως, καθώς οι αρνητικές διαφορές είναι πολύ περισσότερες, οι μητέρες αντιλαμβάνονται ότι εκφράζουν περισσότερη αποδοχή προς τα αγόρια απ' ό,τι αντιλαμβάνονται οι πατέρες.

Γράφημα 13: Διαφορές στο ζεύγος «Ζεστασιά/Στοργή μητέρας – Ζεστασιά/Στοργή πατέρα» για τα κορίτσια

Στο παραπάνω Γράφημα 13 παρατηρούμε ότι οι αρνητικές διαφορές στο ζεύγος «Ζεστασιά/Στοργή μητέρας – Ζεστασιά/Στοργή πατέρα» για τα κορίτσια είναι 231,

ενώ οι θετικές είναι 98. Επομένως, καθώς οι αρνητικές διαφορές είναι πολύ περισσότερες, οι μητέρες αντιλαμβάνονται ότι εκφράζουν περισσότερη αποδοχή προς τα κορίτσια απ' ό,τι αντιλαμβάνονται οι πατέρες.

Αντιλήψεις παιδιών για τη γονεϊκή συμπεριφορά

3^ο ερευνητικό ερώτημα: *Πώς σχετίζεται το μορφωτικό επίπεδο των γονιών με την αντιληπτή από τα παιδιά γονεϊκή συμπεριφορά προς αυτά;*

Για την απάντηση του παρόντος ερευνητικού ερωτήματος διερευνήθηκε η σχέση ανάμεσα στο μέσο όρο της κάθε διάστασης του Ερωτηματολογίου Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Early Childhood Parental Acceptance-Rejection Questionnaire) που συμπλήρωσαν τα παιδιά για τον κάθε γονέα και στις βαθμίδες μορφωτικού επιπέδου του κάθε γονέα. Στόχος ήταν να φανεί ξεχωριστά η τυχόν συσχέτιση του μορφωτικού επιπέδου με κάθε μία από τις 4 διαστάσεις.

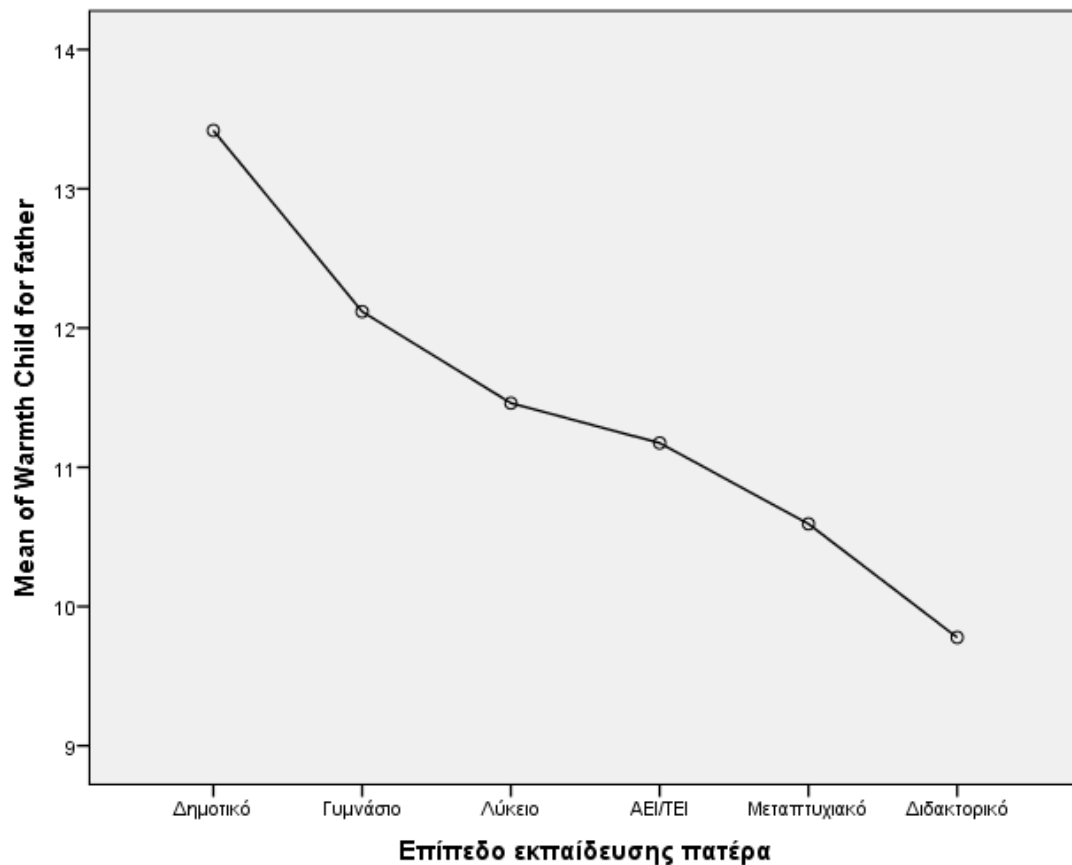
Σχετικά με το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα, φαίνεται ότι αυτό σχετίζεται με την αποδοχή που αντιλαμβάνονται τα παιδιά από αυτόν. Συγκεκριμένα, μεγαλύτερη αποδοχή βιώνουν τα παιδιά των πατέρων που έχουν μορφωτικό επίπεδο λυκείου ή και ανώτερο, συγκριτικά με τα παιδιά των πατέρων αποφοίτων δημοτικού. Τα p-values που εκτιμήθηκαν σε κάθε περίπτωση ήταν μικρότερα από 0,001, δείχνοντας υψηλή σημαντικότητα. Ο μέσος όρος της Ζεστασίας/Στοργής που καταγράφηκε για τα παιδιά των πατέρων με μορφωτικό επίπεδο Γυμνασίου κυμαίνεται σε ενδιάμεσα επίπεδα και επομένως δεν διαφέρει ούτε από αυτόν που καταγράφηκε για τα παιδιά των πατέρων με μορφωτικό επίπεδο Δημοτικού, ούτε ανώτερων βαθμίδων εκπαίδευσης.

Πίνακας 26: Μορφωτικό επίπεδο πατέρα και αντιληπτή από τα παιδιά πατρική Ζεστασιά/Στοργή

Μορφωτικό επίπεδο πατέρα	N	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή	M	SD
Δημοτικό	43	8	25	13,42	4,366
Γυμνάσιο	93	8	31	12,12	4,639
Λύκειο	380	6	25	11,46	3,457
ΑΕΙ/ΤΕΙ	350	6	25	11,17	3,527
Μεταπτυχιακό	64	7	18	10,59	2,793
Διδακτορικό	18	8	15	9,78	2,510
Σύνολο	948	6	31	11,42	3,645

Ο παραπάνω Πίνακας 26 δείχνει ότι οι μέσοι όροι του μορφωτικού επιπέδου του πατέρα από Λύκειο και ανώτερα είναι πιο κοντά στις ελάχιστες τιμές, γεγονός που υποδεικνύει ότι τα επίπεδα της αντιληπτής από τα παιδιά πατρικής Ζεστασιάς/Στοργής είναι υψηλότερα σ' αυτές τις εκπαιδευτικές βαθμίδες.

Το ακόλουθο Γράφημα 14 δείχνει μεγαλύτερες τιμές στο μέσο όρο της αντιληπτής από τα παιδιά Ζεστασιάς/Στοργής για τα χαμηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης του πατέρα, γεγονός που σημαίνει χαμηλότερα επίπεδα Ζεστασιάς/Στοργής που αντιλαμβάνονται τα παιδιά από αυτούς.

Γράφημα 14: Συσχέτιση αντιληπτής από τα παιδιά πατρικής Ζεστασίας/Στοργής με τις βαθμίδες μορφωτικού επιπέδου του πατέρα

Σχετικά με την Εχθρότητα/Επιθετικότητα και την Αδιαφοροποίητη Απόρριψη που αντιλαμβάνονται τα παιδιά από τους πατέρες τους, φαίνεται ότι οι μεγαλύτερες τιμές του μέσου όρου καταγράφονται για τα παιδιά των οποίων οι πατέρες είναι απόφοιτοι Δημοτικού συγκριτικά με όλα τα άλλα μορφωτικά επίπεδα (Πίνακας 27 και 28, παρακάτω). Το αποτέλεσμα είναι οριακά σημαντικό για το μορφωτικό επίπεδο Λυκείου ($p=0,044$) ενώ για τις υπόλοιπες βαθμίδες το παρατηρούμενο επίπεδο σημαντικότητας είναι $p<0,025$.

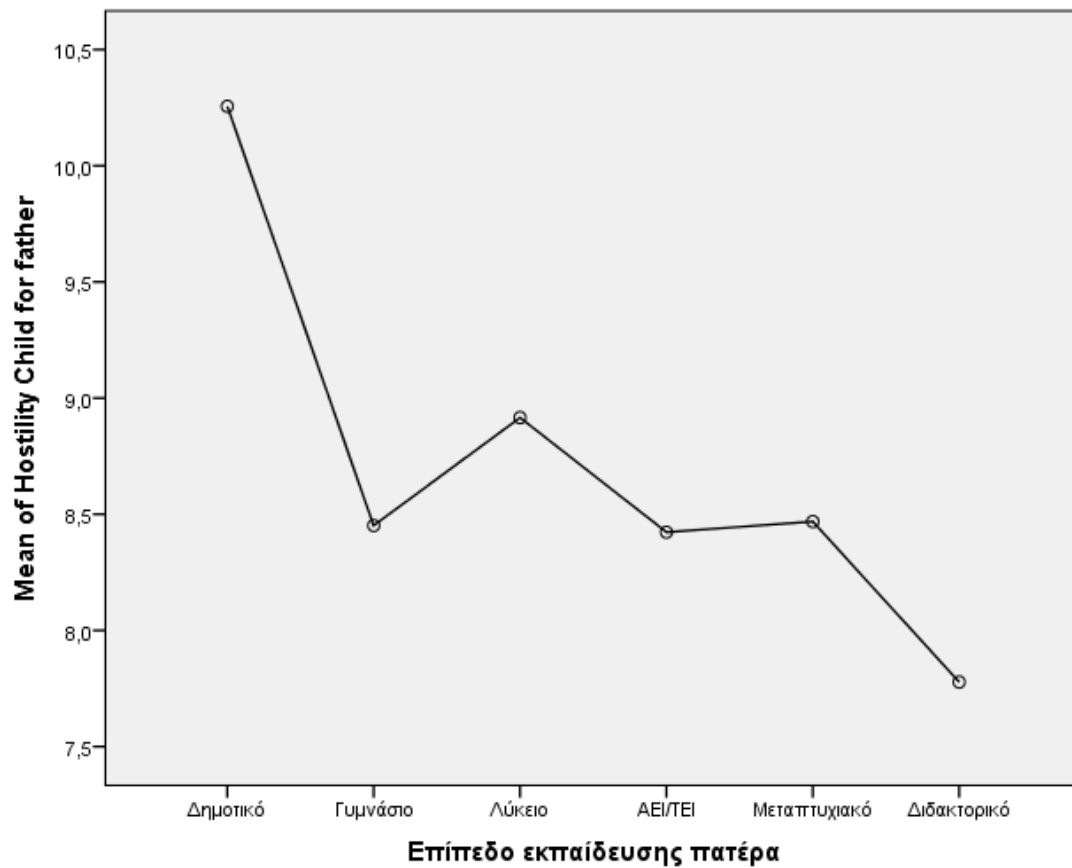
Πίνακας 27: Μορφωτικό επίπεδο πατέρα και αντιληπτή από τα παιδιά πατρική Εχθρότητα/Επιθετικότητα

Μορφωτικό επίπεδο πατέρα	N	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή	M	SD
Δημοτικό	43	6	24	10,26	4,164
Γυμνάσιο	93	6	18	8,45	2,807
Λύκειο	380	5	19	8,92	2,940
ΑΕΙ/ΤΕΙ	350	5	18	8,42	2,614
Μεταπτυχιακό	64	6	21	8,47	2,997
Διδακτορικό	18	6	14	7,78	2,045
Σύνολο	948	5	24	8,70	2,893

Πίνακας 28: Μορφωτικό επίπεδο πατέρα και αντιληπτή από τα παιδιά πατρική Αδιαφοροποίηση Απόρριψη

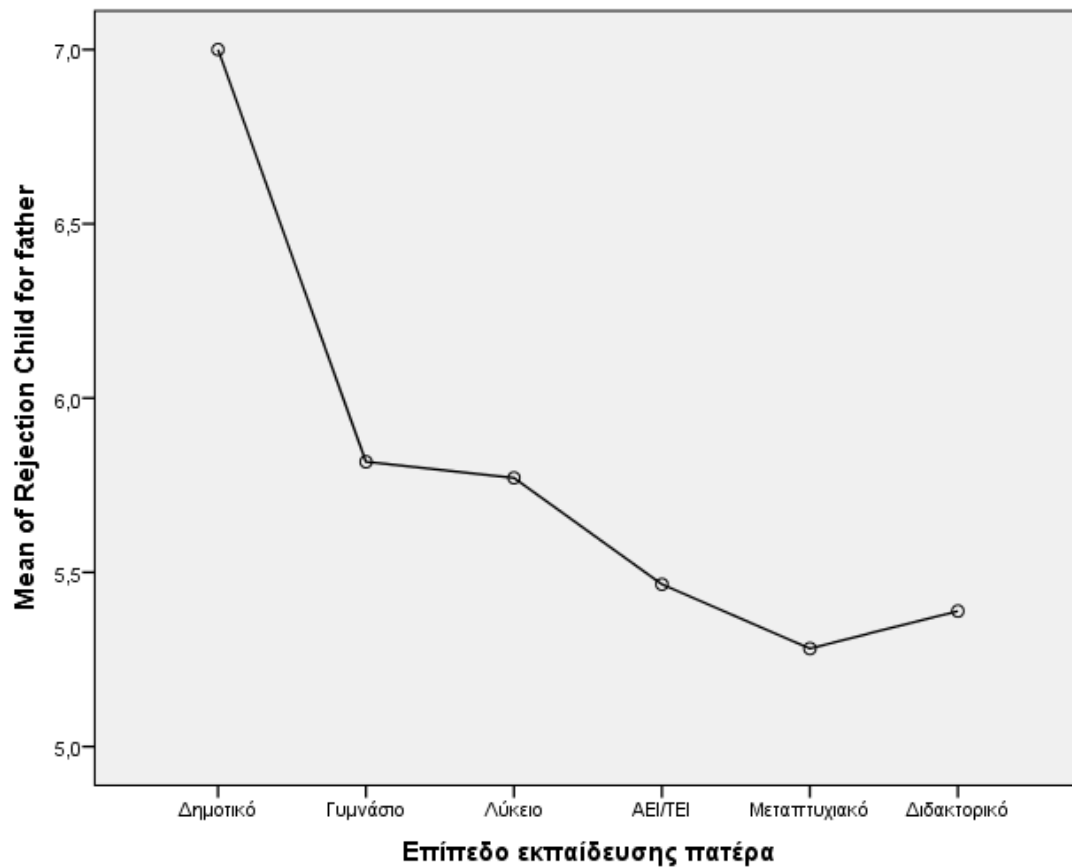
Μορφωτικό επίπεδο πατέρα	N	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή	M	SD
Δημοτικό	43	4	13	7,00	2,777
Γυμνάσιο	93	4	13	5,82	2,152
Λύκειο	380	3	13	5,77	2,110
ΑΕΙ/ΤΕΙ	350	3	15	5,47	1,970
Μεταπτυχιακό	64	4	12	5,28	1,881
Διδακτορικό	18	4	10	5,39	1,754
Σύνολο	948	3	15	5,68	2,100

Το ακόλουθο Γράφημα 15 δείχνει μεγαλύτερη τιμή στο μέσο όρο της αντιληπτής από τα παιδιά Εχθρότητας/Επιθετικότητας για το μορφωτικό επίπεδο Δημοτικού του πατέρα σε σύγκριση με τα ανώτερα μορφωτικά επίπεδα, γεγονός που σημαίνει υψηλότερα επίπεδα Εχθρότητας/Επιθετικότητας που αντιλαμβάνονται τα παιδιά από αυτούς.

Γράφημα 15: Συσχέτιση αντιληπτής από τα παιδιά πατρικής Εχθρότητας/Επιθετικότητας με τις βαθμίδες μορφωτικού επιπέδου του πατέρα

Το ακόλουθο Γράφημα 16 δείχνει μεγαλύτερη τιμή στο μέσο όρο της αντιληπτής από τα παιδιά Αδιαφοροποίητης Απόρριψης για το μορφωτικό επίπεδο Δημοτικού του πατέρα σε σύγκριση με τα ανώτερα μορφωτικά επίπεδα, γεγονός που σημαίνει υψηλότερα επίπεδα Αδιαφοροποίητης Απόρριψης που αντιλαμβάνονται τα παιδιά από αυτούς.

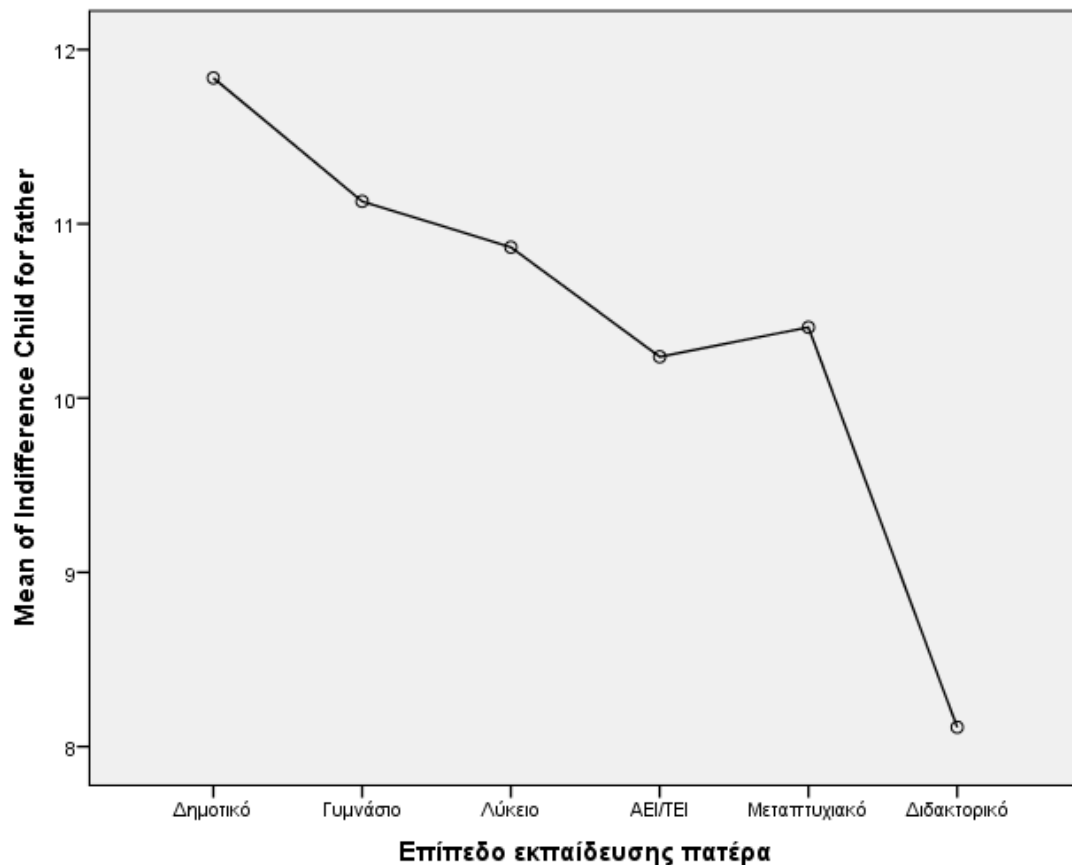
Γράφημα 16: Συσχέτιση αντιληπτής από τα παιδιά πατρικής Αδιαφοροποίησης Απόρριψης με τις βαθμίδες μορφωτικού επιπέδου του πατέρα

Τέλος, σχετικά με την Αδιαφορία/Παραμέληση που αντιλαμβάνονται τα παιδιά από τους πατέρες τους, σημαντικά μικρότερες είναι οι τιμές του μέσου όρου αυτής της διάστασης για τους γονείς με Διδακτορικό ($p=0,001$) ή πτυχίο ΑΕΙ ($p=0,03$), όπως φαίνεται στον παρακάτω Πίνακα 29, ενώ δεν φαίνεται διαφορά για τους κατόχους Μεταπτυχιακών τίτλων ($p=0,228$).

Πίνακας 29: Μορφωτικό επίπεδο πατέρα και αντιληπτή από τα παιδιά πατρική Αδιαφορία/Παραμέληση

Μορφωτικό επίπεδο πατέρα	N	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή	M	SD
Δημοτικό	43	6	22	11,84	4,117
Γυμνάσιο	93	6	24	11,13	3,615
Λύκειο	380	6	19	10,87	3,191
ΑΕΙ/ΤΕΙ	350	6	18	10,24	3,156
Μεταπτυχιακό	64	6	19	10,41	3,265
Διδακτορικό	18	5	16	8,11	2,742
Σύνολο	948	5	24	10,62	3,302

Το ακόλουθο Γράφημα 17 δείχνει μικρότερη τιμή στο μέσο όρο της αντιληπτής από τα παιδιά Αδιαφορίας/Παραμέλησης για το μορφωτικό επίπεδο Διδακτορικού του πατέρα σε σύγκριση με τα κατώτερα μορφωτικά επίπεδα, γεγονός που σημαίνει χαμηλότερα επίπεδα Αδιαφορίας/Παραμέλησης που αντιλαμβάνονται τα παιδιά από αυτούς.

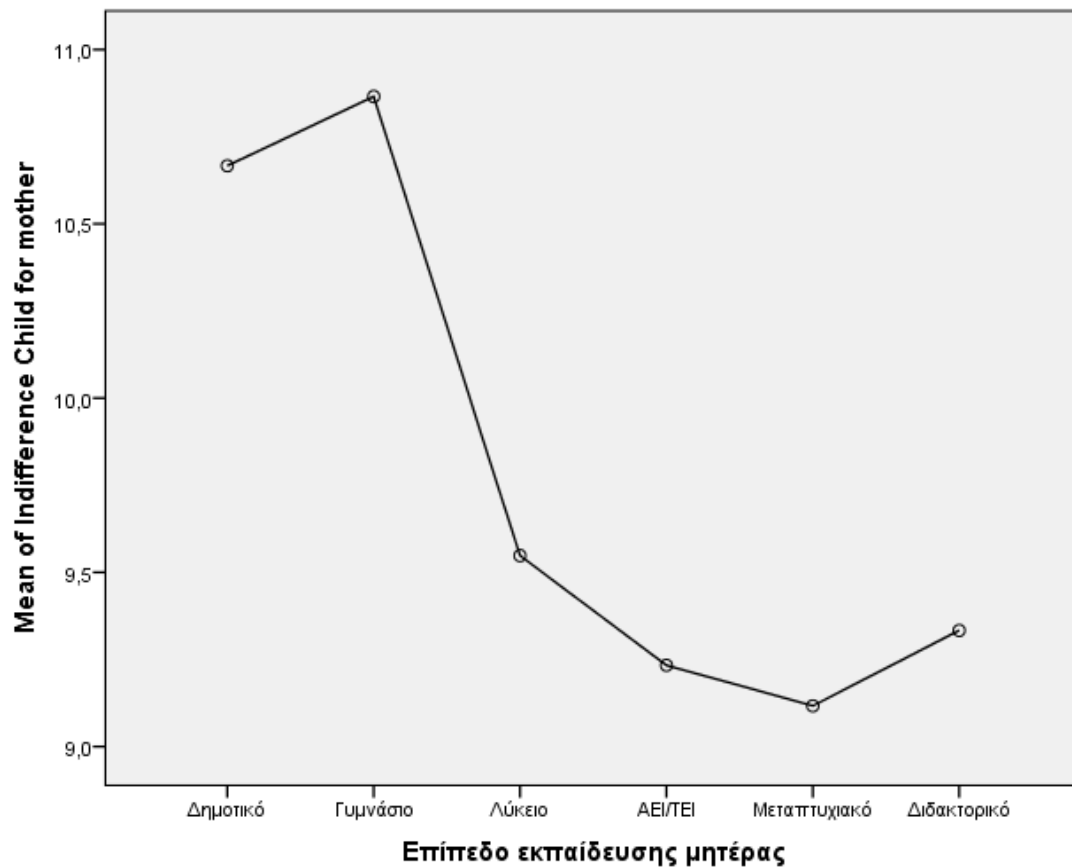
Γράφημα 17: Συσχέτιση αντιληπτής από τα παιδιά πατρικής Αδιαφορίας/Παραμέλησης με τις βαθμίδες μορφωτικού επιπέδου του πατέρα

Σχετικά με το μορφωτικό επίπεδο της μητέρας, φαίνεται ότι αυτό δε σχετίζεται με τις διαστάσεις του ερωτηματολογίου, παρά μόνο με αυτή της Αδιαφορίας/Παραμέλησης. Συγκεκριμένα, όπως φαίνεται στον ακόλουθο Πίνακα 30, οι τιμές του μέσου όρου της αντιληπτής από τα παιδιά Αδιαφορίας/Παραμέλησης είναι μεγαλύτερες για τις μητέρες με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο (Δημοτικού ή Γυμνασίου), συγκριτικά με τις αποφοίτους Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης ($p=0,003$) ή κατόχους Μεταπτυχιακού ($p=0,016$).

Πίνακας 30: Μορφωτικό επίπεδο μητέρας και αντιληπτή από τα παιδιά μητρική Αδιαφορία/Παραμέληση

Μορφωτικό επίπεδο μητέρας	N	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή	M	SD
Δημοτικό	17	6	22	11,29	4,165
Γυμνάσιο	49	6	18	11,24	3,119
Λύκειο	376	6	24	10,75	3,555
ΑΕΙ/ΤΕΙ	455	5	21	10,73	3,258
Μεταπτυχιακό	74	6	17	9,74	3,057
Διδακτορικό	3	6	14	10,67	4,163
Σύνολο	974	5	24	10,70	3,379

Το ακόλουθο Γράφημα 18 δείχνει μεγαλύτερες τιμές στο μέσο όρο της αντιληπτής από τα παιδιά Αδιαφορίας/Παραμέλησης για τα μορφωτικά επίπεδα Δημοτικού και Γυμνασίου της μητέρας σε σύγκριση με τα ανώτερα μορφωτικά επίπεδα, γεγονός που σημαίνει υψηλότερα επίπεδα Αδιαφορίας/Παραμέλησης που αντιλαμβάνονται τα παιδιά από αυτές.

Γράφημα 18: Συσχέτιση αντιληπτής από τα παιδιά μητρικής Αδιαφορίας/Παραμέλησης με τις βαθμίδες μορφωτικού επιπέδου της μητέρας

4^ο ερευνητικό ερώτημα: *Πώς σχετίζεται το σχήμα οικογένειας με την αντιληπτή από τα παιδιά γονεϊκή συμπεριφορά προς αυτά;*

Όσον αφορά στο σχήμα οικογένειας, η παρούσα ερευνητική μελέτη περιελάμβανε πυρηνικές, διπυρηνικές, εκτεταμένες, μονογονεϊκές και οικογένειες όπου απουσιάζει σταθερά ο ένας από τους δύο γονείς. Για την απάντηση του παρόντος ερευνητικού ερωτήματος διερευνήθηκε η σχέση ανάμεσα στο μέσο όρο της κάθε διάστασης του Ερωτηματολογίου Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Early Childhood Parental Acceptance-Rejection Questionnaire) που συμπλήρωσαν τα παιδιά για τον κάθε γονέα και στα παραπάνω είδη οικογενειακού σχήματος. Στόχος ήταν να φανεί ξεχωριστά η τυχόν συσχέτιση του σχήματος οικογένειας με κάθε μία από τις 4 διαστάσεις.

Πίνακας 31: Σχήμα οικογένειας και αντιληπτή από τα παιδιά πατρική Ζεστασιά/Στοργή

Σχήμα οικογένειας	N	M	SD	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή
Πυρηνική	849	11,35	3,581	6	26
Διπυρηνική	29	14,55	5,730	8	31
Εκτεταμένη	84	11,98	3,390	8	21
Μονογονεϊκή	10	12,30	3,683	8	17
Σταθερή απουσία ενός γονέα	6	13,83	3,189	9	17
Σύνολο	978	11,52	3,685	6	31

Πίνακας 32: Σχήμα οικογένειας και αντιληπτή από τα παιδιά πατρική Αδιαφοροποίηση Απόρριψη

Σχήμα οικογένειας	N	M	SD	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή
Πυρηνική	849	5,67	2,080	3	15
Διπυρηνική	29	7,17	3,402	4	15
Εκτεταμένη	84	5,81	2,103	3	12
Μονογονεϊκή	10	6,20	1,874	4	9
Σταθερή απουσία ενός γονέα	6	6,50	2,739	3	10
Σύνολο	978	5,73	2,146	3	15

Όπως προέκυψε από την ανάλυση, το σχήμα οικογένειας σχετίζεται με τις διαστάσεις του παραπάνω Ερωτηματολογίου σχετικά με τον πατέρα, όχι όμως και σχετικά με τη μητέρα. Σχετικά με τον πατέρα, μικρότερες τιμές στον μέσο όρο Ζεστασιάς/Στοργής (Πίνακας 31) και μικρότερες τιμές στο μέσο όρο Αδιαφοροποίησης Απόρριψης (Πίνακας 32) καταγράφηκαν σε πυρηνικές και εκτεταμένες οικογένειες συγκριτικά με τις διπυρηνικές ($p<0,001$ και $p=0,009$ αντίστοιχα). Αυτό σημαίνει υψηλότερα επίπεδα αντιληπτής από τα παιδιά Ζεστασιάς/Στοργής και χαμηλότερα επίπεδα Αδιαφοροποίησης Απόρριψης στις πυρηνικές και εκτεταμένες οικογένειες σε σύγκριση με τις διπυρηνικές.

Πίνακας 33: Σχήμα οικογένειας και αντιληπτή από τα παιδιά πατρική Αδιαφορία/Παραμέληση

Σχήμα οικογένειας	N	M	SD	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή
Πυρηνική	849	10,55	3,301	5	22
Διπυρηνική	29	12,79	4,562	6	24
Εκτεταμένη	84	11,10	3,232	6	19
Μονογονεϊκή	10	11,10	3,604	6	19
Σταθερή απουσία ενός γονέα	6	12,50	3,782	6	16
Σύνολο	978	10,68	3,364	5	24

Σχετικά με την Αδιαφορία/Παραμέληση, φαίνεται στον παραπάνω Πίνακα 33 ότι είναι σημαντικά μεγαλύτερη η τιμή του μέσου όρου της στις διπυρηνικές οικογένειες σε σύγκριση με τις πυρηνικές ($p=0,004$). Αυτό σημαίνει υψηλότερα επίπεδα αντιληπτής από τα παιδιά Αδιαφορίας/Παραμέλησης στις διπυρηνικές οικογένειες σε σύγκριση με τις πυρηνικές.

5^ο ερευνητικό ερώτημα: *Πώς σχετίζεται ο αριθμός των αδερφών του παιδιού με τις αντιλήψεις του για τη συμπεριφορά των γονέων προς εκείνο;*

Όσον αφορά στον αριθμό των αδερφών του παιδιού, η παρούσα ερευνητική μελέτη περιελάμβανε: «Δεν έχω αδέρφια», «Έχω 1 αδερφό/μία αδερφή», «Έχω 2 αδέρφια», «Έχω 3 αδέρφια», «Έχω 4 αδέρφια». Για την απάντηση του παρόντος ερευνητικού ερωτήματος διερευνήθηκε η σχέση ανάμεσα στο μέσο όρο της κάθε διάστασης του Ερωτηματολογίου Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Early Childhood Parental Acceptance-Rejection Questionnaire) που συμπλήρωσαν τα παιδιά για τον κάθε γονέα και στην παραπάνω κλίμακα αριθμού αδερφών του παιδιού. Στόχος ήταν να φανεί ξεχωριστά η τυχόν συσχέτιση του αριθμού των αδερφών του παιδιού με κάθε μία από τις 4 διαστάσεις.

Σε όλες τις περιπτώσεις και για όλες τις διαστάσεις του Ερωτηματολογίου Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Early Childhood Parental Acceptance-Rejection Questionnaire) που συμπλήρωσαν

τα παιδιά, δε παρατηρήθηκε καμία στατιστικά σημαντική διαφορά ως προς τον αριθμό των αδερφών ούτε για τον πατέρα ούτε για τη μητέρα ($p>0,001$).

Στους παρακάτω πίνακες παρουσιάζονται οι μέσοι όροι των τεσσάρων διαστάσεων ανά αριθμό αδερφών του παιδιού, για τον πατέρα (Πίνακας 34) και για τη μητέρα (Πίνακας 35).

Πίνακας 34: Αριθμός αδερφιών και αντιλήψεις παιδιού για τη συμπεριφορά του πατέρα

Αριθμός αδερφιών παιδιού		Ζεστασιά/ Στοργή	Εχθρότητα/ Επιθετικότητα	Αδιαφορία/ Παραμέληση	Αδιαφορο- ποίηση Απόρριψη
Χωρίς αδέρφια	<i>M</i>	11,47	8,87	10,68	5,79
	<i>N</i>	252	252	252	252
	<i>SD</i>	3,939	3,265	3,499	2,258
Ένας αδερφός/ αδερφή	<i>M</i>	11,38	8,74	10,49	5,67
	<i>N</i>	490	490	490	490
	<i>SD</i>	3,507	2,792	3,268	2,081
2 αδέρφια	<i>M</i>	11,76	8,65	11,19	5,76
	<i>N</i>	190	190	190	190
	<i>SD</i>	3,590	2,874	3,322	2,139
3 αδέρφια	<i>M</i>	13,09	9,63	12,09	6,19
	<i>N</i>	32	32	32	32
	<i>SD</i>	4,672	3,670	3,745	2,455
4 αδέρφια	<i>M</i>	11,83	9,58	9,67	6,67
	<i>N</i>	12	12	12	12
	<i>SD</i>	3,010	3,655	3,229	2,708
5 αδέρφια	<i>M</i>	9,20	6,60	7,80	6,20
	<i>N</i>	5	5	5	5
	<i>SD</i>	2,168	,548	2,683	1,789
Σύνολο	<i>M</i>	11,52	8,78	10,70	5,75
	<i>N</i>	981	981	981	981
	<i>SD</i>	3,680	2,975	3,372	2,158

Πίνακας 35: Αριθμός αδερφιών και αντιλήψεις παιδιού για τη συμπεριφορά της μητέρας

Αριθμός αδερφιών παιδιού		Ζεστασιά/ Στοργή	Εχθρότητα/ Επιθετικότητα	Αδιαφορο- ποίηση	
				Αδιαφορία/ Παραμέληση	Απόρριψη
Χωρίς αδέρφια	<i>M</i>	9,95	8,47	9,12	5,40
	<i>N</i>	257	257	257	257
	<i>SD</i>	2,668	2,646	2,969	1,881
Ένας αδερφός/ αδερφή	<i>M</i>	10,19	8,70	9,43	5,55
	<i>N</i>	491	491	491	491
	<i>SD</i>	2,665	2,830	3,020	1,942
2 αδέρφια	<i>M</i>	10,60	8,73	10,01	5,57
	<i>N</i>	193	193	193	193
	<i>SD</i>	2,869	2,759	3,041	1,787
3 αδέρφια	<i>M</i>	10,06	8,41	9,53	5,84
	<i>N</i>	32	32	32	32
	<i>SD</i>	2,675	2,241	3,111	1,816
4 αδέρφια	<i>M</i>	11,25	9,17	9,75	6,08
	<i>N</i>	12	12	12	12
	<i>SD</i>	3,769	3,353	3,745	2,575
5 αδέρφια	<i>M</i>	9,40	8,00	9,60	6,00
	<i>N</i>	5	5	5	5
	<i>SD</i>	1,949	2,236	2,608	1,414
Σύνολο	<i>M</i>	10,21	8,64	9,47	5,53
	<i>N</i>	990	990	990	990
	<i>SD</i>	2,724	2,753	3,028	1,898

6^ο ερευνητικό ερώτημα: Πώς σχετίζεται η σειρά γέννησης του παιδιού με την αντιληπτή από αυτό γονεϊκή συμπεριφορά;

Όσον αφορά στη σειρά γέννησης του παιδιού, η παρούσα ερευνητική μελέτη περιελάμβανε: «Είμαι ο/η μεγαλύτερος/η από τα αδέρφια μου», «Έχω 1 μεγαλύτερο/η αδερφό/ή», «Έχω 2 μεγαλύτερα αδέρφια», «Έχω 3 μεγαλύτερα αδέρφια», «Έχω 4 μεγαλύτερα αδέρφια». Για την απάντηση του παρόντος ερευνητικού ερωτήματος διερευνήθηκε η σχέση ανάμεσα στο μέσο όρο της κάθε διάστασης του Ερωτηματολογίου Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Early Childhood Parental Acceptance-Rejection

Questionnaire) που συμπλήρωσαν τα παιδιά για τον κάθε γονέα και στην παραπάνω κλίμακα σειράς γέννησης του παιδιού. Στόχος ήταν να φανεί ξεχωριστά η τυχόν συσχέτιση της σειράς γέννησης του παιδιού με κάθε μία από τις 4 διαστάσεις.

Σε όλες τις περιπτώσεις και για όλες τις διαστάσεις του Ερωτηματολογίου Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (Early Childhood Parental Acceptance-Rejection Questionnaire) που συμπλήρωσαν τα παιδιά, δε παρατηρήθηκε καμία στατιστικά σημαντική διαφορά ως προς τη σειρά γέννησης του παιδιού ούτε για τον πατέρα ούτε για τη μητέρα ($p>0,001$).

Πίνακας 36: Σειρά γέννησης παιδιού και αντιλήψεις παιδιού για τη συμπεριφορά του πατέρα

Σειρά γέννησης του παιδιού		Ζεστασιά/Στοργή	Εχθρότητα/ Επιθετικότητα	Αδιαφορία/ Παραμέληση	Αδιαφοροποι- ητη Απόρριψη
Είμαι ο μεγαλύτερος	<i>M</i>	11,28	8,65	10,34	5,60
	<i>N</i>	282	282	282	282
	<i>SD</i>	3,326	2,768	3,406	1,982
Έχω ένα μεγαλύτερο	<i>M</i>	11,64	8,82	10,75	5,78
	<i>N</i>	287	287	287	287
	<i>SD</i>	3,692	2,840	3,220	2,175
2 μεγαλύτερα αδέρφια	<i>M</i>	11,85	8,75	11,23	5,72
	<i>N</i>	115	115	115	115
	<i>SD</i>	3,747	3,080	3,328	2,187
3 μεγαλύτερα αδέρφια	<i>M</i>	12,83	9,72	12,11	6,50
	<i>N</i>	18	18	18	18
	<i>SD</i>	4,592	2,986	3,359	2,036
4 μεγαλύτερα αδέρφια	<i>M</i>	13,00	8,63	11,63	7,38
	<i>N</i>	8	8	8	8
	<i>SD</i>	4,440	3,503	2,875	3,335
Σύνολο	<i>M</i>	11,57	8,75	10,69	5,74
	<i>N</i>	713	713	713	713
	<i>SD</i>	3,599	2,856	3,334	2,116

Πίνακας 37: Σειρά γέννησης παιδιού και αντιλήψεις παιδιού για τη συμπεριφορά της μητέρας

Σειρά γέννησης του παιδιού		Ζεστασιά/Στοργή	Εχθρότητα/ Επιθετικότητα	Αδιαφορία/ Παραμέληση	Αδιαφορο- ποίηση Απόρριψη
Είμαι ο μεγαλύτερος	<i>M</i>	10,13	8,66	9,46	5,49
	<i>N</i>	284	284	284	284
	<i>SD</i>	2,523	2,856	3,010	1,816
Έχω ένα μεγαλύτερο	<i>M</i>	10,38	8,65	9,52	5,54
	<i>N</i>	286	286	286	286
	<i>SD</i>	2,808	2,808	3,070	1,929
2 μεγαλύτερα αδέρφια	<i>M</i>	10,39	8,86	9,83	5,51
	<i>N</i>	118	118	118	118
	<i>SD</i>	2,868	2,706	2,829	1,825
3 μεγαλύτερα αδέρφια	<i>M</i>	11,06	9,11	9,78	6,67
	<i>N</i>	18	18	18	18
	<i>SD</i>	3,058	2,193	2,981	1,782
4 μεγαλύτερα αδέρφια	<i>M</i>	11,75	8,88	11,25	6,50
	<i>N</i>	8	8	8	8
	<i>SD</i>	4,301	2,357	4,743	3,071
Σύνολο	<i>M</i>	10,30	8,69	9,57	5,56
	<i>N</i>	717	717	717	717
	<i>SD</i>	2,734	2,784	3,022	1,882

Στους παραπάνω πίνακες παρουσιάζονται οι μέσοι όροι των τεσσάρων διαστάσεων ανά σειρά γέννησης του παιδιού, για τον πατέρα (Πίνακας 36) και για τη μητέρα (Πίνακας 37).

9.3.1. Σύγκριση ανάμεσα στις αντιλήψεις των παιδιών και των γονέων τους για τη γονεϊκή συμπεριφορά

Η ανάλυση που πραγματοποιήθηκε προκειμένου να γίνει σύγκριση ανάμεσα στις αντιλήψεις των παιδιών και των γονέων για τη γονεϊκή συμπεριφορά, περιελάμβανε το Ερωτηματολόγιο Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη που συμπλήρωσαν τα παιδιά (ECPARQ), και το Ερωτηματολόγιο για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη (PARQ) που συμπλήρωσαν οι γονείς (ο πατέρας και η μητέρα ξεχωριστά). Για το σκοπό αυτό πραγματοποιήθηκε ανάλυση Paired Samples T-test, η οποία χρησιμοποιείται για να διερευνηθεί αν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές στους μέσους όρους δύο πειραματικών συνθηκών (Field, 2009). Πιο συγκεκριμένα, έγινε σύγκριση των μέσων όρων των παιδιών και των γονέων (πατέρα και μητέρας) ανά διάσταση (Ζεστασιά/Στοργή, Εχθρότητα/Επιθετικότητα, Αδιαφορία/Παραμέληση και Αδιαφοροποίητη Απόρριψη).

Τα αποτελέσματα έδειξαν στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στους μέσους όρους των παιδιών και των γονέων (πατέρα και μητέρας) ανά διάσταση, και για τις τέσσερις παραπάνω διαστάσεις, με $p < .05$.

Πίνακας 38: Σύγκριση μεταξύ παιδιών και γονέων για την αντιληπτή γονεϊκή Ζεστασιά/Στοργή

Αντιληπτή Γονεϊκή Ζεστασιά/Στοργή	<i>M</i>	<i>SD</i>
Παιδιά για τον πατέρα	1,4308	,45959
Πατέρας για τον εαυτό του	1,3237	,38298
Παιδιά για τη μητέρα	1,2793	,33870
Μητέρα για τον εαυτό της	1,2024	,28546

Σύμφωνα με τον παραπάνω Πίνακα 38, οι μέσοι όροι των παιδιών είναι υψηλότεροι από αυτούς τόσο του πατέρα όσο και της μητέρας, για τη Ζεστασιά/Στοργή, γεγονός που σημαίνει ότι τα παιδιά αντιλαμβάνονται χαμηλότερα επίπεδα Ζεστασιάς/Στοργής κι από τους δύο γονείς, σε σύγκριση με τα επίπεδα Ζεστασιάς/Στοργής που οι γονείς (πατέρες και μητέρες) αντιλαμβάνονται να εκφράζουν στα παιδιά τους.

Πίνακας 39: Σύγκριση μεταξύ παιδιών και γονέων για την αντιληπτή γονεϊκή Εχθρότητα/Επιθετικότητα

Αντιληπτή Γονεϊκή Εχθρότητα/ Επιθετικότητα	<i>M</i>	<i>SD</i>
Παιδιά για τον πατέρα	1,4499	,48173
Πατέρας για τον εαυτό του	1,4182	,41013
Παιδιά για τη μητέρα	1,4465	,45807
Μητέρα για τον εαυτό της	1,4120	,38657

Σύμφωνα με τον παραπάνω Πίνακα 39, οι μέσοι όροι των παιδιών είναι υψηλότεροι από αυτούς τόσο του πατέρα όσο και της μητέρας, για την Εχθρότητα/Επιθετικότητα, γεγονός που σημαίνει ότι τα παιδιά αντιλαμβάνονται υψηλότερα επίπεδα Εχθρότητας/Επιθετικότητας κι από τους δύο γονείς, σε σύγκριση με τα επίπεδα Εχθρότητας/Επιθετικότητας που οι γονείς (πατέρες και μητέρες) αντιλαμβάνονται να εκφράζουν στα παιδιά τους.

Πίνακας 40: Σύγκριση μεταξύ παιδιών και γονέων για την αντιληπτή γονεϊκή Αδιαφορία/Παραμέληση

Αντιληπτή Γονεϊκή Αδιαφορία/ Παραμέληση	<i>M</i>	<i>SD</i>
Παιδιά για τον πατέρα	1,7753	,54966
Πατέρας για τον εαυτό του	1,6447	,48443
Παιδιά για τη μητέρα	1,5885	,49814
Μητέρα για τον εαυτό της	1,4883	,41341

Σύμφωνα με τον παραπάνω Πίνακα 40, οι μέσοι όροι των παιδιών είναι υψηλότεροι από αυτούς τόσο του πατέρα όσο και της μητέρας, για την Αδιαφορία/Παραμέληση, γεγονός που σημαίνει ότι τα παιδιά αντιλαμβάνονται υψηλότερα επίπεδα Αδιαφορίας/Παραμέλησης κι από τους δύο γονείς, σε σύγκριση με τα επίπεδα Αδιαφορίας/Παραμέλησης που οι γονείς (πατέρες και μητέρες) αντιλαμβάνονται να εκφράζουν στα παιδιά τους.

Πίνακας 41: Σύγκριση μεταξύ παιδιών και γονέων για την αντιληπτή γονεϊκή Αδιαφοροποίητη Απόρριψη

Αντιληπτή Γονεϊκή Αδιαφοροποίητη Απόρριψη	<i>M</i>	<i>SD</i>
Παιδιά για τον πατέρα	1,4184	,52062
Πατέρας για τον εαυτό του	1,2906	,41620
Παιδιά για τη μητέρα	1,3996	,47565
Μητέρα για τον εαυτό της	1,2678	,40232

Σύμφωνα με τον παραπάνω Πίνακα 41, οι μέσοι όροι των παιδιών είναι υψηλότεροι από αυτούς τόσο του πατέρα όσο και της μητέρας, για την Αδιαφοροποίητη Απόρριψη, γεγονός που σημαίνει ότι τα παιδιά αντιλαμβάνονται υψηλότερα επίπεδα Αδιαφοροποίητης Απόρριψης κι από τους δύο γονείς, σε σύγκριση με τα επίπεδα Αδιαφοροποίητης Απόρριψης που οι γονείς (πατέρες και μητέρες) αντιλαμβάνονται να εκφράζουν στα παιδιά τους.

10. ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Σε αυτό το κεφάλαιο γίνεται η παρουσίαση των συμπερασμάτων που προκύπτουν από την ανάλυση της στατιστικής επεξεργασίας, η οποία έχει παρουσιαστεί στο προηγούμενο κεφάλαιο των Αποτελεσμάτων. Πιο συγκεκριμένα, γίνεται ο ελεύθερος σχολιασμός αλλά και η αξιολόγηση των αποτελεσμάτων, σε σχέση με τις ερευνητικές υποθέσεις και ερωτήματα που είχαν διατυπωθεί στην αρχή της παρούσας έρευνας. Επιπλέον, σημαντική θέση σ' αυτό το τμήμα της εργασίας κατέχει η προσπάθεια του συγγραφέα-ερευνητή να συσχετίσει τα ευρήματα που προέκυψαν από τη συγκεκριμένη έρευνα τόσο με υπάρχουσες θεωρίες και θεωρητικά πρότυπα, όσο και με αποτελέσματα από προηγούμενες έρευνες πάνω στο συγκεκριμένο θέμα το οποίο διαπραγματεύεται η παρούσα διδακτορική διατριβή.

Αντιλήψεις παιδιών για τη γονεϊκή συμπεριφορά

Τα αποτελέσματα της παρούσας ερευνητικής μελέτης έδειξαν ότι οι αντιλήψεις των παιδιών για τη συμπεριφορά των γονιών τους είναι θετικές. Τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια έχουν θετικές αντιλήψεις για τη συμπεριφορά τόσο του πατέρα όσο και της μητέρας τους.

Τα παραπάνω αποτελέσματα έρχονται σε συνάφεια με αυτά άλλων ερευνών που πραγματοποιήθηκαν σε διαφορετικές χώρες, όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, το Πακιστάν, ο Καναδάς, η Σλοβενία, η Τουρκία, η Ινδία, το Μπαγκλαντές και η Εσθονία, και αφορούσαν σε παιδιά σχολικής και εφηβικής ηλικίας. Πιο συγκεκριμένα, τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών έδειξαν ότι τα παιδιά, τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια, τείνουν να βιώνουν ζεστασιά και αποδοχή από τους γονείς τους (Sumbleen, 2011). Επιπλέον, έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Κύπρο για τη διερεύνηση της αντιληπτής από τα παιδιά (9-12 ετών) γονεϊκής αποδοχής-απόρριψης σε οικογένειες Κυπρίων, έδειξε ότι τα παιδιά βιώνουν τους γονείς τους ως ιδιαίτερα ζεστούς και στοργικούς (Demetriou & Christodoulides, 2006). Αντίστοιχη έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε Πακιστανούς εφήβους (ηλικίας – κατά μέσο όρο – 14 ετών), έδειξε, επίσης, την τάση της πλειοψηφίας των παιδιών να βιώνουν τους γονείς τους ως θερμούς και όχι απορριπτικούς (Kausar & Kasmi, 2011).

Σε μια έρευνα που διεξήχθη στις Η.Π.Α. και επιχείρησε να διερευνήσει τη σχέση ανάμεσα στη γονεϊκή συμπεριφορά και στην αντίληψη παιδιών ηλικίας από 6 ως 18

ετών για την αλληλεπίδραση γονέα-παιδιού, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα παιδιά βιώνουν μια δυνατή σχέση με τους γονείς τους (Dorius, Booth, Hibel, Granger, Johnso, 2011). Επιπρόσθετα, έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα και διερεύνησε τις αντιλήψεις των παιδιών νηπιακής και α' σχολικής ηλικίας για τις σχέσεις τους με τους γονείς τους και για την εικόνα του εαυτού τους, έδειξε ότι τα παιδιά εξέφρασαν θετικές αντιλήψεις για τη συμπεριφορά και των δύο γονιών τους (Θεοδωρόπουλος, Γιώτσα & Δώνη, 2013).

Τα αποτελέσματα της παρούσας ερευνητικής μελέτης έδειξαν ότι τα αγόρια βιώνουν περισσότερη απόρριψη και από τους δυο γονείς σε σύγκριση με τα κορίτσια. Με βάση, λοιπόν, τις τέσσερις διαστάσεις στις οποίες βασίζεται η ανάλυση του Ερωτηματολογίου Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη που συμπλήρωσαν τα παιδιά, τα επίπεδα της αντιληπτής από τα αγόρια πατρικής Εχθρότητας/Επιθετικότητας και Αδιαφορίας/Παραμέλησης είναι σημαντικά υψηλότερα από τα επίπεδα της αντιληπτής από τα κορίτσια πατρικής Εχθρότητας/Επιθετικότητας και Αδιαφορίας/Παραμέλησης . Επιπλέον, τα επίπεδα της αντιληπτής από τα αγόρια μητρικής Εχθρότητας/Επιθετικότητας είναι σημαντικά υψηλότερα από τα επίπεδα της αντιληπτής από τα κορίτσια μητρικής Εχθρότητας/Επιθετικότητας.

Τα παραπάνω αποτελέσματα συμφωνούν με αυτά έρευνας που πραγματοποιήθηκε στην Κύπρο για τη διερεύνηση της αντιληπτής από τα παιδιά (9-12 ετών) γονεϊκής αποδοχής-απόρριψης σε οικογένειες Κυπρίων. Πιο συγκεκριμένα, σ' αυτή την έρευνα, ως προς την αντιληπτή απόρριψη σε συνάρτηση με το φύλο του παιδιού, αν και αυτή φάνηκε να βιώνεται από τα παιδιά σε πολύ χαμηλό ποσοστό, η έρευνα έδειξε ότι τα αγόρια τείνουν να βιώνουν μεγαλύτερη απόρριψη από τους γονείς τους σε σύγκριση με τα κορίτσια (Demetriou & Christodoulides, 2006). Αντίστοιχη έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε Πακιστανούς εφήβους (ηλικίας – κατά μέσο όρο – 14 ετών), έδειξε, επίσης, ότι τα αγόρια βιώνουν τους πατέρες τους ως πιο απορριπτικούς σε σύγκριση με τα κορίτσια (Kausar & Kasmi, 2011).

Επιπλέον, έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Κορέα για να διερευνηθεί τις απόψεις εφήβων και των γονέων τους για τους γονεϊκούς τύπους, έδειξε ότι τα αγόρια βιώνουν μεγαλύτερα επίπεδα γονεϊκής παραμέλησης και απόρριψης σε σύγκριση με τα κορίτσια. Το αποτέλεσμα αυτό, όπως υποστηρίζει αυτή η έρευνα, φαίνεται να

σχετίζεται με τις παραδοσιακές προσδοκίες και ρόλους που έχουν οι οικογένειες για τα αγόρια και τα κορίτσια στην Κορέα. Πιο συγκεκριμένα, τα αγόρια δέχονται μεγαλύτερες προσδοκίες σε σύγκριση με τα κορίτσια, όσον αφορά στην εκπαίδευση, στην καριέρα και στο να κάνουν τους γονείς τους περήφανους. Συνεπώς, δέχονται μεγαλύτερες πιέσεις προκειμένου να είναι καλοί μαθητές, να ηγούνται και να προσαρμόζουν τα ενδιαφέροντά τους στις επιθυμίες των γονέων τους. Έτσι, τα αγόρια βιώνουν τους γονείς τους περισσότερο καταπιεστικούς και απορριπτικούς απ' ό,τι τα κορίτσια (Kim, 2008).

Σε μια ανασκόπηση ερευνών που πραγματοποιήθηκαν στη Μ. Βρετανία σχετικά με το γονεϊκό ρόλο και τους τρόπους με τους οποίους αυτός μπορεί να επηρεάσει τις ζωές των παιδιών, φάνηκε ότι τα αγόρια που πηγαίνουν στο δημοτικό σχολείο κρίνουν τους γονείς τους ως πολύ «αυστηρούς» σε διπλάσιο βαθμό από τα κορίτσια. Επιπλέον, φάνηκε ότι, αν και η πλειοψηφία των εφήβων έχει θετική άποψη για την οικογενειακή ζωή, τα αγόρια έχουν λιγότερο θετική άποψη από τα κορίτσια (Utting, 2007).

Το παραπάνω εύρημα της παρούσας ερευνητικής μελέτης συμφωνεί, επίσης, με τα αποτελέσματα έρευνας που πραγματοποιήθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, με σκοπό τη σύγκριση των αντιλήψεων παιδιών και γονέων για τη γονεϊκή συμπεριφορά και τη συσχέτιση αυτών των αντιλήψεων με την κοινωνική προσαρμογή των παιδιών στη σχολική τάξη. Το δείγμα αυτής της έρευνας περιελάμβανε παιδιά σχολικής ηλικίας ($M=9$ έτη) και τους γονείς. Τα αποτελέσματά της έδειξαν ότι τα κορίτσια αντιλαμβάνονται περισσότερο θετικές γονεϊκές συμπεριφορές, όπως υποστήριξη, και λιγότερο αρνητικές, όπως τιμωρία, απ' ό,τι τα αγόρια (Gaylord, Kitzmann & Coleman, 2003).

Επιπρόσθετα, το εύρημα ότι τα αγόρια βιώνουν περισσότερη απόρριψη από τους γονείς τους σε σύγκριση με τα κορίτσια, μπορεί να συνδεθεί με τα κοινωνικά στερεότυπα που αφορούν στα δύο φύλα, σύμφωνα με τα οποία οι άνδρες δεν πρέπει να είναι πολύ «ευαίσθητοι» αλλά χρειάζεται να είναι πιο «σκληροί» και λιγότερο συναισθηματικοί από τις γυναίκες (Γεώργας, 1995). Συνεπώς, οι γονείς, όντας επηρεασμένοι από αυτά τα στερεότυπα, μπορεί να εμφανίζονται περισσότερο αποστασιοποιημένοι συναισθηματικά από τα αγόρια σε σύγκριση με τα κορίτσια, γεγονός που τα αγόρια ενδέχεται να εισπράττουν ως απόρριψη από αυτούς.

Τα αποτελέσματα της της παρούσας ερευνητικής μελέτης έδειξαν ότι τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια βιώνουν περισσότερη αποδοχή από τις μητέρες τους σε σύγκριση με τους πατέρες τους. Με βάση, λοιπόν, τις τέσσερις διαστάσεις στις οποίες βασίζεται η ανάλυση του Ερωτηματολογίου Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη που συμπλήρωσαν τα παιδιά, τα επίπεδα της αντιληπτής, τόσο από τα αγόρια όσο και από τα κορίτσια, μητρικής Ζεστασιάς/Στοργής είναι σημαντικά υψηλότερα από τα επίπεδα της αντιληπτής από αυτά πατρικής Ζεστασιάς/Στοργής.

Τα αποτελέσματα αυτά φαίνεται να σχετίζονται με το γεγονός ότι η μητέρα αποτελεί το πρωταρχικό και πιο σημαντικό πρόσωπο φροντίδας του παιδιού κατά την πρώιμη παιδική ηλικία (Caughy, Huang & Lima, 2009). Κατά τη νηπιακή και α' σχολική ηλικία η μητέρα κυριαρχεί στη ζωή τόσο των αγοριών όσο και των κοριτσιών (Cole & Cole, 2002). Επιπλέον, σύμφωνα με τη Θεωρία Προσκόλλησης του Bowlby, το παιδί, ανεξάρτητα από το φύλο του, προκειμένου να είναι ψυχικά υγιές, χρειάζεται την εμπειρία μιας ζεστής, στενής και σταθερής σχέσης με τη μητέρα του μέσα στην οποία και οι δυο να βιώνουν χαρά και ικανοποίηση. Ο Bowlby, λοιπόν, έδωσε έμφαση στη μητέρα, καθώς, όπως υποστήριξε, ο πατέρας διαδραματίζει δευτερεύοντα ρόλο, ο οποίος αφορά κυρίως στην παροχή συναισθηματικής υποστήριξης στη σύζυγο ως μητέρα (Bretherton, 1992).

Επιπρόσθετα, τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας ενδέχεται να συνδέονται και με πολιτισμικούς παράγοντες σχετικά με τους γονεϊκούς ρόλους μέσα στην οικογένεια, όπως στην περίπτωση της Κορέας. Εκεί, σύμφωνα με την Κομφουκιανή ιδεολογία, ο πατρικός ρόλος μέσα στην οικογένεια είναι απολυταρχικός στη φύση του (Crane, 1974, όπως αναφέρεται στο *Rohner & Pettengill, 1985*). Προκειμένου να διατηρήσουν μια θέση από την οποία θα ασκούν εξουσία και θα απαιτούν σεβασμό, οι πατέρες αναμένεται να είναι συναισθηματικά απόμακροι από τα παιδιά τους, τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια. Ο πατρικός ρόλος, λοιπόν, είναι προσανατολισμένος στο να δίνει έμφαση στην καθοδήγηση, στις εντολές και στην πειθαρχία (Hewes & Kim, 1952, όπως αναφέρεται στο *Rohner & Pettengill, 1985*). Από την άλλη πλευρά, ο μητρικός ρόλος επιτρέπει πολύ πιο στενή επαφή ανάμεσα στη μητέρα και στο παιδί, ως απόρροια του προσδιορισμού της μητέρας ως συναισθηματικού ρυθμιστή μέσα στην οικογένεια (Osgood, 1951, όπως αναφέρεται στο *Rohner & Pettengill, 1985*).

Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε στις Η.Π.Α. και εξέτασε τη σχέση ανάμεσα στις αντιλήψεις των παιδιών 3^{ης} έως 6^{ης} τάξης του δημοτικού σχολείου για τους γονείς τους και στην απόδοσή τους στο σχολείο, τα αποτελέσματα έδειξαν περισσότερη μητρική παρά πατρική υποστήριξη αυτονομίας και εμπλοκή, σύμφωνα με τις αναφορές των παιδιών – αγοριών και κοριτσιών (Grolnick, Ryan & Deci, 1991). Σε άλλη έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα και διερεύνησε τις αντιλήψεις των παιδιών νηπιακής και α' σχολικής ηλικίας για τις σχέσεις τους με τους γονείς τους και για την εικόνα του εαυτού τους, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η μητέρα είναι πιο καλή από τον πατέρα και λέει πιο καλά λόγια για εκείνα σε σχέση μ' εκείνον, τόσο για τα αγόρια όσο και για τα κορίτσια. Τα παιδιά ζωγράφισαν, επίσης, τον εαυτό τους πιο κοντά στη μητέρα σε σχέση με τον πατέρα (Θεοδωρόπουλος, Γιώτσα & Δώνη, 2013).

Σε μια ανασκόπηση ερευνών που πραγματοποιήθηκαν στη Μ. Βρετανία σχετικά με το γονεϊκό ρόλο και τους τρόπους με τους οποίους αυτός μπορεί να επηρεάσει τις ζωές των παιδιών, φάνηκε ότι τα παιδιά, ανεξάρτητα από το φύλο τους, αντιλαμβάνονται το μητρικό ρόλο ως περισσότερο σχετικό με τη φροντίδα των παιδιών και του νοικοκυριού, και τον πατρικό ρόλο ως περισσότερο σχετικό με την εξασφάλιση χρημάτων. Επιπλέον, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα παιδιά, τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια, τείνουν να αισθάνονται πιο κοντά στη μητέρα τους απ' ό,τι στον πατέρα τους (Utting, 2007).

Στην παρούσα ερευνητική μελέτη, το μορφωτικό επίπεδο των γονέων περιλαμβάνει της εξής 5 εκπαιδευτικές βαθμίδες: το Δημοτικό, το Γυμνάσιο, το Λύκειο, το Πτυχίο/Μεταπτυχιακό και το Διδακτορικό.

Όσον αφορά στον πατέρα, τα αποτελέσματα της παρούσας ερευνητικής μελέτης έδειξαν ότι όσο υψηλότερο είναι το μορφωτικό του επίπεδο, τόσο μεγαλύτερα είναι τα επίπεδα της αντιληπτής από τα παιδιά πατρικής Ζεστασίας/Στοργής. Ως προς τα επίπεδα της αντιληπτής από τα παιδιά πατρικής Εχθρότητας/Επιθετικότητας, φάνηκε ότι αυτά είναι σημαντικά υψηλότερα στην εκπαιδευτική βαθμίδα του Δημοτικού σε σύγκριση με τις υπόλοιπες εκπαιδευτικές βαθμίδες. Ως προς τα επίπεδα της αντιληπτής από τα παιδιά πατρικής Αδιαφορίας/Παραμέλησης, φάνηκε ότι αυτά είναι σημαντικά χαμηλότερα στην εκπαιδευτική βαθμίδα του Διδακτορικού σε σύγκριση με τις εκπαιδευτικές βαθμίδες του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου, και οριακά χαμηλότερα σε σύγκριση με την εκπαιδευτική βαθμίδα του

Πτυχίου/Μεταπτυχιακού. Ως προς τα επίπεδα της αντιληπτής από τα παιδιά πατρικής Αδιαφοροποίησης Απόρριψης, φάνηκε ότι αυτά είναι σημαντικά υψηλότερα στην εκπαιδευτική βαθμίδα του Δημοτικού σε σύγκριση με τις υπόλοιπες εκπαιδευτικές βαθμίδες.

Τα παραπάνω αποτελέσματα δείχνουν ότι όσο υψηλότερο είναι το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα τόσο υψηλότερη είναι η αποδοχή που βιώνουν τα παιδιά από εκείνον. Ως προς την αντιληπτή από τα παιδιά πατρική απόρριψη, φαίνεται ότι για τις διαστάσεις της Εχθρότητας/Επιθετικότητας και της Αδιαφοροποίησης Απόρριψης διαμορφώνονται δύο εκπαιδευτικές βαθμίδες, αυτή του Δημοτικού και αυτή που περιλαμβάνει το Γυμνάσιο, το Λύκειο, το Πτυχίο/Μεταπτυχιακό και το Διδακτορικό. Αντίστοιχα, για τη διάσταση της Αδιαφορίας/Παραμέλησης, διαμορφώνονται τρεις εκπαιδευτικές βαθμίδες, αυτή του Διδακτορικού, αυτή που περιλαμβάνει το Δημοτικό, το Γυμνάσιο και το Λύκειο, και οριακά αυτή του Πτυχίου/Μεταπτυχιακού. Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε, λοιπόν, ότι τα χαμηλά επίπεδα αντιληπτής από τα παιδιά πατρικής απόρριψης σχετίζονται περισσότερο με τη χαμηλότερη πατρική εκπαιδευτική βαθμίδα του Δημοτικού.

Έχει υποστηριχθεί ότι οι πατέρες με υψηλό μορφωτικό επίπεδο εμπλέκονται περισσότερο στη φροντίδα των παιδιών τους και σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες μαζί τους περνώντας περισσότερο χρόνο με αυτά, σε σύγκριση με τους πατέρες που έχουν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο (Bianchi, Robinson & Milkie, 2006; Guryan, Hurst & Kearney, 2008; Sayer, Gauthier & Furstenberg, 2004). Η εμπλοκή του πατέρα στη φροντίδα του παιδιού, η συναισθηματική ανταπόκρισή του και η αλληλεπίδρασή του μ' εκείνο σε δραστηριότητες παιχνιδιού κατά την πρώιμη παιδική ηλικία, έχουν συνδεθεί με υψηλά επίπεδα στοργής που λαμβάνει το παιδί από αυτόν. Αυτά τα στοιχεία συμβάλλουν στην ανάπτυξη ασφαλούς πρόσδεσης ανάμεσα στο παιδί και στο πατέρα του, γεγονός που με τη σειρά του συμβάλλει στην ανάπτυξη της αυτοπεποίθησης του παιδιού και στις θετικές κοινωνικές αλληλεπιδράσεις του με τους άλλους γύρω του (Rosenberg & Wilcox, 2006).

Όσον αφορά στη μητέρα, τα αποτελέσματα της παρούσας ερευνητικής μελέτης έδειξαν ότι τα επίπεδα της αντιληπτής από τα παιδιά μητρικής Ζεστασιάς/Στοργής δεν σχετίζονται με το μορφωτικό επίπεδο της μητέρας. Το ίδιο φάνηκε και για τις διαστάσεις της μητρικής Εχθρότητας/Επιθετικότητας και Αδιαφοροποίησης

Απόρριψης, με τα επίπεδά τους να μην σχετίζονται με το μορφωτικό επίπεδο της μητέρας. Ως προς τα επίπεδα της αντιληπτής από τα παιδιά μητρικής Αδιαφορίας/Παραμέλησης, φάνηκε ότι αυτά είναι σημαντικά υψηλότερα στις εκπαιδευτικές βαθμίδες του Δημοτικού και του Γυμνασίου, σε σύγκριση με τις εκπαιδευτικές βαθμίδες του Λυκείου και του Πτυχίου/Μεταπτυχιακού. Διαμορφώθηκαν, δηλαδή, 2 εκπαιδευτικές βαθμίδες, όπου η μια περιλαμβάνει το Δημοτικό και το Γυμνάσιο και η άλλη το Λύκειο και το Πτυχίο/Μεταπτυχιακό.

Τα παραπάνω αποτελέσματα αναδεικνύουν τον εξέχοντα ρόλο που έχει η μητέρα στη ζωή των παιδιών, ανεξάρτητα από το μορφωτικό της επίπεδο. Η μητέρα αποτελεί το πρωταρχικό και πιο σημαντικό πρόσωπο φροντίδας του παιδιού κατά την πρώιμη παιδική ηλικία (Caughy, Huang & Lima, 2009). Κατά τη νηπιακή και α' σχολική ηλικία η μητέρα κυριαρχεί στη ζωή τόσο των αγοριών όσο και των κοριτσιών, έχοντας στενότερη επαφή και περνώντας περισσότερο χρόνο μαζί τους (Cole & Cole, 2002). Ωστόσο, έχει υποστηριχθεί ότι οι μητέρες με υψηλό μορφωτικό επίπεδο εμπλέκονται περισσότερο στη φροντίδα των παιδιών τους και σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες μαζί τους περνώντας περισσότερο χρόνο με αυτά, σε σύγκριση με τις μητέρες που έχουν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο (Bianchi, Robinson & Milkie, 2006; Guryan, Hurst & Kearney, 2008; Sayer, Gauthier & Furstenberg, 2004). Μπορούμε, λοιπόν, να συνδέσουμε το γεγονός αυτό με το παραπάνω εύρημα ότι τα επίπεδα της αντιληπτής από τα παιδιά μητρικής Αδιαφορίας/Παραμέλησης είναι σημαντικά υψηλότερα στις χαμηλότερες εκπαιδευτικές βαθμίδες του Δημοτικού και του Γυμνασίου, σε σύγκριση με τις υψηλότερες εκπαιδευτικές βαθμίδες του Λυκείου και του Πτυχίου/Μεταπτυχιακού.

Στην παρούσα ερευνητική μελέτη, το σχήμα οικογένειας περιλαμβάνει τους εξής τύπους: την πυρηνική οικογένεια, τη διπυρηνική οικογένεια, την εκτεταμένη οικογένεια, τη μονογονεϊκή οικογένεια και στην οικογένεια με σταθερή απουσία ενός γονέα.

Όσον αφορά στον πατέρα, τα αποτελέσματα της παρούσας ερευνητικής μελέτης έδειξαν ότι τα επίπεδα της αντιληπτής από τα παιδιά πατρικής Ζεστασιάς/Στοργής είναι σημαντικά υψηλότερα στις πυρηνικές και εκτεταμένες οικογένειες, σε σύγκριση με τις διπυρηνικές. Ως προς τα επίπεδα της αντιληπτής από τα παιδιά πατρικής Εχθρότητας/Επιθετικότητας, φάνηκε ότι αυτά δεν σχετίζονται με το σχήμα

οικογένειας. Ως προς τα επίπεδα της αντιληπτής από τα παιδιά πατρικής Αδιαφορίας/Παραμέλησης, φάνηκε ότι αυτά είναι σημαντικά υψηλότερα στις διπυρηνικές οικογένειας σε σύγκριση με τις πυρηνικές. Ως προς τα επίπεδα της αντιληπτής από τα παιδιά πατρικής Αδιαφοροποίησης Απόρριψης, φάνηκε ότι αυτά είναι σημαντικά χαμηλότερα στις πυρηνικές και εκτεταμένες οικογένειες σε σύγκριση με τις διπυρηνικές. Σχετικά με τις μονογονεϊκές και τις οικογένειες με σταθερή απουσία ενός γονέα, δε φάνηκε να υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στην αντιληπτή από τα παιδιά γονεϊκή συμπεριφορά προς αυτά και σ' αυτούς τους οικογενειακούς τύπους, γεγονός που φαίνεται να οφείλεται στον πολύ μικρό αριθμό αυτών των οικογενειακών σχημάτων.

Τα παραπάνω αποτελέσματα δείχνουν ότι τα παιδιά βιώνουν υψηλότερα επίπεδα αποδοχής από τους πατέρες τους στις πυρηνικές και εκτεταμένες οικογένειες. Αυτό φαίνεται να οφείλεται στο γεγονός ότι τα συγκεκριμένα οικογενειακά σχήματα περιλαμβάνουν την παρουσία και των δύο γονέων (Γεώργας, 1999· 2000· 2002· Γεώργας, Γκαρή & Μυλωνάς, 2004· Γεώργας, Μπεζεβέγκης & Γιώτσα, 2006· Γιώτσα, 2003), η οποία φαίνεται να παίζει καθοριστικό ρόλο στην αντιληπτή από τα παιδιά πατρική αποδοχή. Σχετικά με τα επίπεδα της αντιληπτής από τα παιδιά πατρικής απόρριψης, φάνηκε ότι αυτά είναι υψηλότερα στις διπυρηνικές οικογένειες σε σύγκριση με τις πυρηνικές και εκτεταμένες, εύρημα που φαίνεται να οφείλεται στο γεγονός ότι οι διπυρηνικές οικογένειες είναι αποτέλεσμα του διαζυγίου μεταξύ των γονέων του παιδιού (Γεώργας, 1999· 2000· 2002· Γεώργας, Γκαρή & Μυλωνάς, 2004· Γεώργας, Μπεζεβέγκης & Γιώτσα, 2006· Γιώτσα, 2003), το οποίο επηρεάζει πολλούς τομείς της ζωής τόσο των παιδιών όσο και των γονέων (Χατζηχρήστου, 1999). Επιπλέον, στην πλειοψηφία των διπυρηνικών οικογενειών τα παιδιά ζουν με τη μητέρα τους και τη νέα της οικογένεια, με αποτέλεσμα να περνούν λιγότερο χρόνο με τον πατέρα τους, γεγονός που μπορεί να δημιουργεί απόσταση στη σχέση πατέρα-παιδιού, η οποία μπορεί να συνδεθεί με τα υψηλότερα επίπεδα της αντιληπτής από το παιδί πατρικής απόρριψης. Η αντιληπτή από τα παιδιά πατρική Εχθρότητα/Επιθετικότητα δεν επηρεάζεται από το σχήμα οικογένειας. Το εύρημα αυτό φαίνεται να οφείλεται στο γεγονός ότι αυτή η διάσταση περιλαμβάνει άμεσες κακοποιητικές συμπεριφορές προς το παιδί, όπως χτυπήματα, κλωτσιές, γρατσουνιές, σπρωξιές, τσιμπήματα, σαρκασμούς και αγενή υποτιμητικά λόγια (Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2012). Συνεπώς, αυτού του είδους οι συμπεριφορές από την πλευρά

του πατέρα προς το παιδί μπορεί να εμφανίζονται ανεξάρτητα από τη συχνή ή μη παρουσία του στη ζωή του παιδιού του.

Όσον αφορά στη μητέρα, τα αποτελέσματα της παρούσας ερευνητικής μελέτης έδειξαν ότι τα επίπεδα της αντιληπτής από τα παιδιά μητρικής συμπεριφοράς προς αυτά δεν σχετίζονται με το σχήμα οικογένειας. Έτσι, καμιά από τις διαστάσεις της αντιληπτής από τα παιδιά μητρικής Ζεστασίας/Στοργής, Εχθρότητας/Επιθετικότητας, Αδιαφορίας/Παραμέλησης και Αδιαφοροποίητης Απόρριψης δεν επηρεάζεται από τον οικογενειακό τύπο.

Τα παραπάνω αποτελέσματα, λοιπόν, δείχνουν ότι τόσο τα επίπεδα της αντιληπτής από τα παιδιά μητρικής αποδοχής όσο και τα επίπεδα της αντιληπτής από τα παιδιά μητρικής απόρριψης δεν σχετίζονται με το σχήμα οικογένειας. Τα αποτελέσματα αυτά αναδεικνύουν για ακόμα μια φορά τον εξέχοντα ρόλο που έχει η μητέρα στη ζωή των παιδιών, ανεξάρτητα από το οικογενειακό σχήμα στο οποίο ανήκουν. Η μητέρα αποτελεί το πρωταρχικό και πιο σημαντικό πρόσωπο φροντίδας του παιδιού κατά την πρώιμη παιδική ηλικία (Caughy, Huang & Lima, 2009). Κατά τη νηπιακή και α' σχολική ηλικία η μητέρα κυριαρχεί στη ζωή τόσο των αγοριών όσο και των κοριτσιών (Cole & Cole, 2002). Ακόμα, λοιπόν, και στις διπυρηνικές, μονογονεϊκές και στις οικογένειες όπου απουσιάζει σταθερά ο ένας από τους δύο γονείς, τα παιδιά ζουν στις περισσότερες περιπτώσεις με τη μητέρα τους (Γεώργας, 2000).

Τα αποτελέσματα της παρούσας ερευνητικής μελέτης έδειξαν ότι ο αριθμός των αδερφών του παιδιού μέσα στην οικογένεια δεν σχετίζεται με τις αντιλήψεις του για τη συμπεριφορά των γονέων του προς εκείνο.

Όσον αφορά στον πατέρα, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα επίπεδα της αντιληπτής από το παιδί πατρικής Ζεστασίας/Στοργής, Εχθρότητας/Επιθετικότητας, Αδιαφορίας/Παραμέλησης και Αδιαφοροποίητης Απόρριψης δεν σχετίζονται με τον αριθμό των αδερφών του. Επομένως, η αντιληπτή από το παιδί πατρική αποδοχή και απόρριψη δεν σχετίζονται με τον αριθμό των αδερφών του μέσα στην οικογένεια. Τα αποτελέσματα αυτά αναδεικνύουν τη σημασία που έχει ο πατέρας στη ζωή του παιδιού κατά την προσχολική και πρώτη σχολική ηλικία, υπογραμμίζοντας την ξεχωριστή δυαδική σχέση πατέρα-παιδιού ανεξάρτητα από τον αριθμό των αδερφών που αυτό έχει.

Όλο και περισσότερο, τα ερευνητικά δεδομένα και η βιβλιογραφία υπογραμμίζουν τον καθοριστικό ρόλο που διαδραματίζει ο πατέρας στην ανατροφή των παιδιών μέσα στην οικογένεια (Herbert, 1999). Η επίδρασή του στην διαμόρφωση της προσωπικότητας των παιδιών και στην ψυχολογική προσαρμογή τους, έχει βρεθεί να είναι εξίσου σημαντική με αυτή της μητέρας, σε αντίθεση με τις πεποιθήσεις του παρελθόντος (Hussain & Munaf, 2012· Rohner & Veneziano, 2001).

Ο πατέρας συμβάλλει με πολλούς τρόπους στην ανατροφή του παιδιού. Βοηθά τη μητέρα να νιώθει σωματική και ψυχολογική πληρότητα, η οποία μεταφέρεται και στο παιδί, κάνοντάς το να βιώνει «κοινωνική» ασφάλεια. Συμπαράστέκεται ηθικά στη μητέρα και στηρίζει το κύρος της, χωρίς να είναι διαρκώς παρών, καθώς τη βοηθά να φτιάχνει κανόνες με βάση τους οποίους εξασφαλίζεται η τάξη μέσα στην οικογένεια. Επιπλέον, ο πατέρας, μέσα από την εργασία του και τις δραστηριότητές του μέσα στο σπίτι, φέρνει τα παιδιά σε επαφή με τον εξωτερικό κόσμο (Winnicott, 2001).

Το σημαντικό για την ανάπτυξη του παιδιού δεν είναι το πόσες ώρες ένας πατέρας ασχολείται με το παιδί του, αλλά ο ποιοτικός χρόνος που του αφιερώνει όταν είναι μαζί του. Το χάδι, η κουβέντα, το παιχνίδι, η μάθηση του πώς να διευθετεί το χώρο του και η ενθάρρυνση των ερευνητικών προσπαθειών του παιδιού, είναι στοιχεία που συμβάλλουν ουσιαστικά στη δημιουργία ενός θετικού περιβάλλοντος για την ανάπτυξη του παιδιού (Parke, 1987).

Η σχέση πατέρα-παιδιού έχει συνδεθεί σε μεγάλο βαθμό με την ευημερία των παιδιών, η οποία περιλαμβάνει τη γνωστική ικανότητα, τα εκπαιδευτικά κατορθώματα, την ψυχολογική κατάσταση και την κοινωνική συμπεριφορά τους. Πιο συγκεκριμένα, τα παιδιά των οποίων οι πατέρες συμμετέχουν ενεργά και ουσιαστικά στη ζωή τους, χαρακτηρίζονται από υψηλή γνωστική και γλωσσική ικανότητα, υψηλά επίπεδα κοινωνικότητας και δημοτικότητας στη σχέση τους με άλλα παιδιά και τους συμμαθητές τους, αυτοπεποίθηση, ανεξαρτησία, αυτοέλεγχο και φιλειρηνική συμπεριφορά (Rosenberg & Wilcox, 2006). Ο αποτελεσματικός πατρικός ρόλος, λοιπόν, περιλαμβάνει την αφιέρωση χρόνου στο παιχνίδι με τα παιδιά και σε κοινές δραστηριότητες, την ενεργό ασχολία με την ανατροφή τους, την άσκηση πειθαρχίας με αυτοέλεγχο, καθώς και την καθοδήγηση τους στον «έξω κόσμο», ενθαρρύνοντας την αυτονομία τους, την προστασία τους και την εξασφάλιση εισοδήματος (Scott & De La Hunt, 2001).

Όσον αφορά στη μητέρα, τα αποτελέσματα της παρούσας ερευνητικής μελέτης έδειξαν αντίστοιχα ότι τα επίπεδα της αντιληπτής από το παιδί μητρικής Ζεστασιάς/Στοργής, Εχθρότητας/Επιθετικότητας, Αδιαφορίας/Παραμέλησης και Αδιαφοροποίησης Απόρριψης δεν σχετίζονται με τον αριθμό των αδερφών του. Επομένως, η αντιληπτή από το παιδί μητρική αποδοχή και απόρριψη δεν σχετίζονται με τον αριθμό των αδερφών του μέσα στην οικογένεια. Τα αποτελέσματα αυτά αναδεικνύουν τον καθοριστικό ρόλο της μητέρας στη ζωή του παιδιού κατά την προσχολική και πρώτη σχολική ηλικία, υπογραμμίζοντας την ξεχωριστή δυαδική σχέση μητέρας-παιδιού ανεξάρτητα από τον αριθμό των αδερφών που αυτό έχει.

Η μητέρα αποτελεί το πρωταρχικό και πιο σημαντικό πρόσωπο φροντίδας του παιδιού (Caughy, Huang & Lima, 2009). Κατά τη νηπιακή και α' σχολική ηλικία η μητέρα κυριαρχεί στη ζωή και των δύο φύλων (Cole & Cole, 2002). Η αγάπη και η φροντίδα της προς το παιδί βοηθούν στην ανάπτυξη ενός υγιούς, ανεξάρτητου και κοινωνικά σκεπτόμενου ατόμου στην ενήλικη ζωή. Η ουσιαστική σχέση μεταξύ μητέρας και παιδιού δε σχετίζεται τόσο με την ευφυΐα της μητέρας, αλλά με τη δύναμη, τη μεγαλοψυχία και την ταπεινοφροσύνη που δείχνει απέναντι σ' αυτό. Η μητέρα αναλαμβάνει να διευρύνει βαθμιαία τον κόσμο του παιδιού και να τροφοδοτεί την αναπτυσσόμενη ικανότητά του να απολαμβάνει την εξωτερική πραγματικότητα. Το παιδί μαθαίνει σταδιακά ότι ο κόσμος δεν είναι όπως ακριβώς τον φαντάζεται, προσαρμόζοντας τη φαντασία του σ' αυτά που παρατηρεί και βιώνει (Winnicott, 2001).

Επιπλέον, κατά την προσχολική και πρώτη σχολική ηλικία, τα παιδιά είναι ακόμα αρκετά προσκολλημένα στους γονείς τους και αποζητούν τη φροντίδα και την προσοχή τους. Ακόμα κι όταν οι γονείς ανταποκρίνονται με απρόβλεπτο τρόπο στις ανάγκες τους (των παιδιών), αυτά θυσιάζουν συχνά την εξερεύνηση του περιβάλλοντος προκειμένου να μείνουν πιστά σ' αυτούς και να καταφέρουν να εισπράξουν την αγάπη τους (Blaustein & Kinniburgh, 2010). Λαμβάνοντας υπόψη, λοιπόν, ότι τα παιδιά της παρούσας ερευνητικής μελέτης ανήκουν σ' αυτή την ηλικιακή ομάδα, μπορεί να γίνει κατανοητό ότι ο αριθμός των αδερφών που αυτά έχουν δεν επηρεάζει σημαντικά τις αντιλήψεις τους για τη γονεϊκή συμπεριφορά.

Τα αποτελέσματα της παρούσας ερευνητικής μελέτης έδειξαν ότι η σειρά γέννησης του παιδιού μέσα στην οικογένεια δεν σχετίζεται με τις αντιλήψεις του για τη συμπεριφορά των γονέων του προς εκείνο.

Όσον αφορά στον πατέρα, τα αποτελέσματα της παρούσας ερευνητικής μελέτης έδειξαν ότι τα επίπεδα της αντιληπτής από το παιδί πατρικής Ζεστασίας/Στοργής, Εχθρότητας/Επιθετικότητας, Αδιαφορίας/Παραμέλησης και Αδιαφοροποίησης Απόρριψης δεν σχετίζονται με τη σειρά γέννησής του. Τα ευρήματα αυτά επισημαίνουν ότι τα επίπεδα της αντιληπτής από το παιδί πατρικής αποδοχής και απόρριψης δεν σχετίζονται με τη σειρά γέννησής του μέσα στην οικογένεια. Τα αποτελέσματα αυτά αναδεικνύουν τη σημασία που έχει ο πατέρας στη ζωή του παιδιού κατά την προσχολική και πρώτη σχολική ηλικία, υπογραμμίζοντας την ξεχωριστή δυαδική σχέση πατέρα-παιδιού ανεξάρτητα από τη σειρά γέννησης του παιδιού.

Όπως επεσημάναμε και προηγουμένως, όλο και περισσότερο, τα ερευνητικά δεδομένα και η βιβλιογραφία υπογραμμίζουν τον καθοριστικό ρόλο που διαδραματίζει ο πατέρας στην ανατροφή των παιδιών μέσα στην οικογένεια (Herbert, 1999). Η επίδρασή του στην διαμόρφωση της προσωπικότητας των παιδιών και στην ψυχολογική προσαρμογή τους, έχει βρεθεί να είναι εξίσου σημαντική με αυτή της μητέρας, σε αντίθεση με τις πεποιθήσεις του παρελθόντος (Hussain & Munaf, 2012·Rohner & Veneziano, 2001).

Ο πατέρας συμβάλλει με πολλούς τρόπους στην ανατροφή του παιδιού. Βοηθά τη μητέρα να νιώθει σωματική και ψυχολογική πληρότητα, η οποία μεταφέρεται και στο παιδί, κάνοντάς το να βιώνει «κοινωνική» ασφάλεια. Συμπαραστέκεται ηθικά στη μητέρα και στηρίζει το κύρος της, χωρίς να είναι διαρκώς παρών, καθώς τη βοηθά να φτιάχνει κανόνες με βάση τους οποίους εξασφαλίζεται η τάξη μέσα στην οικογένεια. Επιπλέον, ο πατέρας, μέσα από την εργασία του και τις δραστηριότητές του μέσα στο σπίτι, φέρνει τα παιδιά σε επαφή με τον εξωτερικό κόσμο (Winnicott, 2001).

Το σημαντικό για την ανάπτυξη του παιδιού δεν είναι το πόσες ώρες ένας πατέρας ασχολείται με το παιδί του, αλλά ο ποιοτικός χρόνος που του αφιερώνει όταν είναι μαζί του. Το χάδι, η κουβέντα, το παιχνίδι, η μάθηση του πώς να διευθετεί το χώρο του και η ενθάρρυνση των ερευνητικών προσπαθειών του παιδιού, είναι στοιχεία που

συμβάλλουν ουσιαστικά στη δημιουργία ενός θετικού περιβάλλοντος για την ανάπτυξη του παιδιού (Parke, 1987).

Η σχέση πατέρα-παιδιού έχει συνδεθεί σε μεγάλο βαθμό με την ευημερία των παιδιών, η οποία περιλαμβάνει τη γνωστική ικανότητα, τα εκπαιδευτικά κατορθώματα, την ψυχολογική κατάσταση και την κοινωνική συμπεριφορά τους. Πιο συγκεκριμένα, τα παιδιά των οποίων οι πατέρες συμμετέχουν ενεργά και ουσιαστικά στη ζωή τους, χαρακτηρίζονται από υψηλή γνωστική και γλωσσική ικανότητα, υψηλά επίπεδα κοινωνικότητας και δημοτικότητας στη σχέση τους με άλλα παιδιά και τους συμμαθητές τους, αυτοπεποίθηση, ανεξαρτησία, αυτοέλεγχο και φιλειρηνική συμπεριφορά (Rosenberg & Wilcox, 2006). Ο αποτελεσματικός πατρικός ρόλος, λοιπόν, περιλαμβάνει την αφιέρωση χρόνου στο παιχνίδι με τα παιδιά και σε κοινές δραστηριότητες, την ενεργό ασχολία με την ανατροφή τους, την άσκηση πειθαρχίας με αυτοέλεγχο, καθώς και την καθοδήγηση τους στον «έξω κόσμο», ενθαρρύνοντας την αυτονομία τους, την προστασία τους και την εξασφάλιση εισοδήματος (Scott & De La Hunt, 2001).

Όσον αφορά στη μητέρα, τα αποτελέσματα της παρούσας ερευνητικής μελέτης έδειξαν ότι τα επίπεδα της αντιληπτής από το παιδί μητρικής Ζεστασιάς/Στοργής, Εχθρότητας/Επιθετικότητας, Αδιαφορίας/Παραμέλησης και Αδιαφοροποίησης Απόρριψης δεν σχετίζονται με τη σειρά γέννησης του παιδιού. Επομένως, η αντιληπτή από το παιδί μητρική αποδοχή και απόρριψη δεν σχετίζονται με τη σειρά γέννησης του παιδιού μέσα στην οικογένεια. Τα αποτελέσματα αυτά αναδεικνύουν τον καθοριστικό ρόλο της μητέρας στη ζωή του παιδιού κατά την προσχολική και πρώτη σχολική ηλικία, υπογραμμίζοντας την ξεχωριστή δυαδική σχέση μητέρας-παιδιού ανεξάρτητα από τη σειρά γέννησης του παιδιού.

Όπως επεσημάναμε και προηγουμένως, η μητέρα αποτελεί το πρωταρχικό και πιο σημαντικό πρόσωπο φροντίδας του παιδιού (Caughy, Huang & Lima, 2009). Κατά τη νηπιακή και α' σχολική ηλικία η μητέρα κυριαρχεί στη ζωή και των δύο φύλων (Cole & Cole, 2002). Η αγάπη και η φροντίδα της προς το παιδί βοηθούν στην ανάπτυξη ενός υγιούς, ανεξάρτητου και κοινωνικά σκεπτόμενου ατόμου στην ενήλικη ζωή. Η ουσιαστική σχέση μεταξύ μητέρας και παιδιού δε σχετίζεται τόσο με την ευφυΐα της μητέρας, αλλά με τη δύναμη, τη μεγαλοψυχία και την ταπεινοφροσύνη που δείχνει απέναντι σ' αυτό. Η μητέρα αναλαμβάνει να διευρύνει

βαθμιαία τον κόσμο του παιδιού και να τροφοδοτεί την αναπτυσσόμενη ικανότητά του να απολαμβάνει την εξωτερική πραγματικότητα. Το παιδί μαθαίνει σταδιακά ότι ο κόσμος δεν είναι όπως ακριβώς τον φαντάζεται, προσαρμόζοντας τη φαντασία του σ' αυτά που παρατηρεί και βιώνει (Winnicott, 2001).

Επιπλέον, κατά την προσχολική και πρώτη σχολική ηλικία, τα παιδιά είναι ακόμα αρκετά προσκολλημένα στους γονείς τους και αποζητούν τη φροντίδα και την προσοχή τους. Ακόμα κι όταν οι γονείς ανταποκρίνονται με απρόβλεπτο τρόπο στις ανάγκες τους (των παιδιών), αυτά θυσιάζουν συχνά την εξερεύνηση του περιβάλλοντος προκειμένου να μείνουν πιστά σ' αυτούς και να καταφέρουν να εισπράξουν την αγάπη τους (Blaustein & Kinniburgh, 2010). Λαμβάνοντας υπόψη, λοιπόν, ότι τα παιδιά της παρούσας ερευνητικής μελέτης ανήκουν σ' αυτή την ηλικιακή ομάδα, μπορεί να γίνει κατανοητό ότι η σειρά γέννησής τους μέσα στην οικογένεια δεν επηρεάζει σημαντικά τις αντιλήψεις τους για τη γονεϊκή συμπεριφορά.

Αντιλήψεις γονέων για τη γονεϊκή συμπεριφορά

Τα αποτελέσματα της παρούσας ερευνητικής μελέτης έδειξαν ότι οι αντιλήψεις των γονέων για τη δική τους συμπεριφορά απέναντι στα παιδιά τους είναι θετικές. Τόσο οι μητέρες όσο και οι πατέρες έχουν θετικές αντιλήψεις για τη συμπεριφορά τους απέναντι στα παιδιά τους.

Τα παραπάνω αποτελέσματα έρχονται σε συνάφεια με αυτά μεγάλης διαπολιτισμικής έρευνας που διεξήχθη σε 9 χώρες, διερευνώντας την αντιληπτή από τους γονείς συμπεριφορά αποδοχής-απόρριψης των ίδιων προς τα παιδιά τους (ηλικίας 7-10 ετών). Οι χώρες οι οποίες περιλαμβάνονται στη συγκεκριμένη μελέτη είναι η Κίνα, η Κολομβία, η Ιταλία, η Ιορδανία, η Κένυα, οι Φιλιππίνες, η Σουηδία, η Ταϊλάνδη και οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής. Πιο συγκεκριμένα, τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας έδειξαν ότι οι γονείς σε όλες τις χώρες που συμμετείχαν σ' αυτή την έρευνα ανέφεραν υψηλά επίπεδα αποδοχής προς τα παιδιά τους και χαμηλά επίπεδα απόρριψης (Putnick, Bornstein, Lansford, Chang, Deater-Deckard, Di Giunta, Gurdal, Dodge, Malone, Oburu, Pastorelli, Skinner, Sorbring, Tapanya & Tirado, 2012).

Επιπλέον, σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Ιρλανδία και προσπάθησε να διερευνήσει τις αντιλήψεις των γονέων για τους γονεϊκούς τύπους και την πειθαρχία των παιδιών εστιάζοντας περισσότερο στις στάσεις τους απέναντι στη χρήση της

σωματικής τιμωρίας, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι γονείς χρησιμοποιούν τη συζήτηση και το διάλογο ως μεθόδους πειθαρχίας. Χαμηλό ήταν το ποσοστό της χρήσης ψυχολογικά επιθετικών γονεϊκών συμπεριφορών, όπως οι φωνές, οι απειλές και οι αρνητικοί χαρακτηρισμοί των παιδιών. Όσον αφορά στη χρήση σωματικής τιμωρίας από τους γονείς προς τα παιδιά, όπως το χτύπημα στα χέρια ή στα πόδια και το ταρακούνημα ή το σπρώξιμο, τα ποσοστά της ήταν ιδιαίτερα χαμηλά. Σχετικά με τους γονεϊκούς τύπους, οι γονείς σκόραραν υψηλότερα στις πλευρές του κυριαρχικού γονεϊκού τύπου, όπως η ζεστασιά και ο συλλογισμός, σε σχέση με τις πλευρές του εξουσιαστικού τύπου, όπως τα υψηλά επίπεδα ελέγχου (Halpenny, Nixon & Watson, 2010).

Σε άλλη έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Αγγλία και στην Ουαλία και διερεύνησε τις απόψεις των γονέων για τη σωματική τιμωρία των παιδιών τους, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι το «χαστούκισμα» δεν αποτελεί μια από τις πιο συνηθισμένες μεθόδους των γονέων προκειμένου να διαχειριστούν τη συμπεριφορά των παιδιών τους. Η πλειοψηφία τους υποστήριξε ότι υπάρχουν πιο αποτελεσματικές μέθοδοι από αυτό, όπως ο έπαινος της καλής συμπεριφοράς, ο διάλογος και το σταμάτημα μιας δραστηριότητας που αρέσει στο παιδί (Ipsos MORI, 2007).

Οι Dunlop, Lee, Fee, Hughes, Grieve και Marwick (2008) διεξήγαγαν, επίσης, μια μελέτη στη Σκωτία, προκειμένου να εξετάσουν τις αντιλήψεις εκπαιδευτικών και γονέων για τη διαχείριση της συμπεριφοράς των παιδιών και την προαγωγή θετικής συμπεριφοράς τους. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι στρατηγικές που χρησιμοποιούν οι γονείς για να διαχειριστούν τη συμπεριφορά των παιδιών και για να προωθήσουν τη φιλειρηνική τους συμπεριφορά, περιλαμβάνουν τη θετική ανταπόκριση, την εμπλοκή, τον περιορισμόν περισπασμών, την ενθάρρυνση φιλιών, τον έπαινο και τη δημιουργία συνηθειών/προγράμματος.

Τα αποτελέσματα της παρούσας ερευνητικής μελέτης έδειξαν ότι οι μητέρες αντιλαμβάνονται ότι εκφράζουν περισσότερη αποδοχή, τόσο προς τα αγόρια όσο και προς τα κορίτσια, απ' ό,τι οι πατέρες. Πιο συγκεκριμένα, με βάση τις τέσσερις διαστάσεις στις οποίες βασίζεται η ανάλυση του Ερωτηματολογίου Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη που συμπλήρωσαν οι γονείς, τα επίπεδα της αντιληπτής από τις μητέρες μητρικής Ζεστασιάς/Στοργής, τόσο

προς τα αγόρια όσο και προς τα κορίτσια, είναι σημαντικά υψηλότερα από τα επίπεδα της αντιληπτής από τους πατέρες πατρικής Ζεστασίας/Στοργής προς εκείνα.

Τα παραπάνω αποτελέσματα έρχονται σε συνάφεια με αυτά μεγάλης διαπολιτισμικής έρευνας που διεξήχθη σε 9 χώρες, διερευνώντας την αντιληπτή από τους γονείς συμπεριφορά αποδοχής-απόρριψης των ίδιων προς τα παιδιά τους (ηλικίας 7-10 ετών). Οι χώρες οι οποίες περιλαμβάνονται στη συγκεκριμένη μελέτη είναι η Κίνα, η Κολομβία, η Ιταλία, η Ιορδανία, η Κένυα, οι Φιλιππίνες, η Σουηδία, η Ταϊλάνδη και οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής. Ως προς το φύλο του γονέα, λοιπόν, στην πλειοψηφία των χωρών οι μητέρες ανέφεραν υψηλότερα επίπεδα αποδοχής και ζεστασίας προς τα παιδιά απ' ό,τι οι πατέρες, τόσο προς τα αγόρια όσο και προς τα κορίτσια. Αυτή η διαφοροποίηση μεταξύ μητέρων και πατέρων φαίνεται να σχετίζεται με τους διαφορετικούς ρόλους που αναλαμβάνει ο κάθε γονέας μέσα στην οικογένεια. Για παράδειγμα, οι μητέρες μπορεί ν' αναλαμβάνουν πιο συχνά την ευθύνη για την περιποίηση, την προετοιμασία φαγητού και την ανακούφιση από σωματικές και ψυχολογικές «πληγές», ενώ οι πατέρες την ευθύνη για τη βοήθεια στις σχολικές εργασίες, τη διαιτησία στις συγκρούσεις ανάμεσα στα αδέρφια και τη διδασκαλία του αθλητισμού. Οι διαφορετικοί ρόλοι, λοιπόν, που αναλαμβάνει ο κάθε γονέας μέσα στην οικογένεια φαίνεται να διαμορφώνουν τις απόψεις του για τα επίπεδα της δικής του αποδοχής και απόρριψης προς το παιδί του (Putnick, Bornstein, Lansford, Chang, Deater-Deckard, Di Giunta, Gurdal, Dodge, Malone, Oburu, Pastorelli, Skinner, Sorbring, Tapanya & Tirado, 2012).

Πολιτισμικοί παράγοντες σχετικά με τους γονεϊκούς ρόλους μέσα στην οικογένεια, συναντώνται και στην περίπτωση της Κορέας. Εκεί, σύμφωνα με την Κομφουκιανή ιδεολογία, ο πατρικός ρόλος μέσα στην οικογένεια είναι απολυταρχικός στη φύση του (Crane, 1974, όπως αναφέρεται στο *Rohner & Pettengill, 1985*). Προκειμένου να διατηρήσουν μια θέση από την οποία θα ασκούν εξουσία και θα απαιτούν σεβασμό, οι πατέρες αναμένεται να είναι συναισθηματικά απόμακροι από τα παιδιά τους, τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια. Ο πατρικός ρόλος, λοιπόν, είναι προσανατολισμένος στο να δίνει έμφαση στην καθοδήγηση, στις εντολές και στην πειθαρχία (Hewes & Kim, 1952, όπως αναφέρεται στο *Rohner & Pettengill, 1985*). Από την άλλη πλευρά, ο μητρικός ρόλος επιτρέπει πολύ πιο στενή επαφή ανάμεσα στη μητέρα και στο παιδί, ως απόρροια του προσδιορισμού της μητέρας ως συναισθηματικού ρυθμιστή μέσα στην οικογένεια (Osgood, 1951, όπως αναφέρεται στο *Rohner & Pettengill, 1985*). Το

γεγονός αυτό, λοιπόν, ενδέχεται να σχετίζεται με τα αντιληπτά από εκείνη υψηλότερα επίπεδα μητρικής αποδοχής του παιδιού σε σύγκριση με τα αντιληπτά από τον πατέρα επίπεδα πατρικής αποδοχής του παιδιού, όπως έδειξαν τα αποτελέσματα της παρούσας ερευνητικής μελέτης.

Επιπλέον, τα παραπάνω αποτελέσματα μπορούν να συνδεθούν με τα αποτελέσματα της 3ης ερευνητικής υπόθεσης, σύμφωνα με την οποία τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια βιώνουν περισσότερη αποδοχή από τις μητέρες τους, σε σύγκριση με τους πατέρες τους. Πιο συγκεκριμένα, φαίνεται ότι οι αντιλήψεις των παιδιών ότι βιώνουν περισσότερη αποδοχή από τη μητέρα σε σύγκριση με τον πατέρα, έρχονται σε συμφωνία με τις αντιλήψεις των γονέων ότι οι μητέρες εκφράζουν περισσότερη αποδοχή στα παιδιά απ' ό,τι οι πατέρες. Αυτή η συμφωνία υπογραμμίζει τους κύκλους αλληλεπιδράσεων ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας, όπου η συμπεριφορά του ενός μέλους επηρεάζεται από τη συμπεριφορά και επηρεάζει τη συμπεριφορά των υπόλοιπων μελών, όπως επισημαίνει η Συστημική Προσέγγιση και Θεωρία (Παπαδιώτη-Αθανασίου, 2006· Schlippe & Schweitzer, 2008).

Αντιλήψεις παιδιών για τη γονεϊκή συμπεριφορά και εκτιμήσεις γονέων για την παιδική συμπεριφορά

Τα αποτελέσματα της παρούσας ερευνητικής μελέτης έδειξαν ότι τα παιδιά που χαρακτηρίζονται από τους γονείς τους με περισσότερο αρνητική συμπεριφορά, έχουν πιο αρνητικές αντιλήψεις για τη συμπεριφορά των γονέων προς εκείνα, σε σύγκριση με τα παιδιά που χαρακτηρίζονται από τους γονείς τους με λιγότερο αρνητική συμπεριφορά. Με βάση, λοιπόν, τις τέσσερις διαστάσεις στις οποίες βασίζεται η ανάλυση του Ερωτηματολογίου Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη που συμπλήρωσαν τα παιδιά, καθώς και το Ερωτηματολόγιο της Εκτίμησης των Γονέων για τη Συμπεριφορά των Παιδιών τους, τα παιδιά που χαρακτηρίστηκαν τόσο από τον πατέρα όσο και από τη μητέρα τους με περισσότερο αρνητική συμπεριφορά, σημείωσαν σημαντικά υψηλότερα επίπεδα αντιληπτής Γονεϊκής Εχθρότητας/Επιθετικότητας, Αδιαφορίας/Παραμέλησης και Αδιαφοροποίησης Απόρριψης, από τα επίπεδα της αντιληπτής Γονεϊκής Ζεστασιάς/Στοργής.

Τα παραπάνω αποτελέσματα έρχονται να αποτυπώσουν μια από τις βασικές έννοιες της Συστημικής Προσέγγισης και Θεωρίας, αυτή της «κυκλικής αιτιότητας». Πιο

συγκεκριμένα, όταν εκδηλώνεται μια συμπεριφορά από ένα μέλος μιας οικογένειας, δεν αναζητείται το αίτιο και το αποτέλεσμα, όπως στη γραμμική προσέγγιση, αλλά το «πώς», το οποίο αφορά στους κύκλους αλληλεπίδρασης ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας. Η συμπεριφορά του ενός μέλους επηρεάζεται από τη συμπεριφορά και επηρεάζει τη συμπεριφορά όλων των υπόλοιπων οικογενειακών μελών (Παπαδιώτη-Αθανασίου, 2006· Schlippe & Schweitzer, 2008).

Οι Χατζηχρήστου, Κατή και Γεωργαντή (2011) αναφέρουν ένα παράδειγμα που δείχνει την κυκλική αλληλεπίδραση ανάμεσα στα μέλη μιας οικογένειας. Οι γονείς παραπονιούνται ότι το παιδί τους είναι ανώριμο, ανεύθυνο και δεν ανταποκρίνεται στις υποχρεώσεις του απέναντι στο σπίτι και στο σχολείο. Αυτό δημιουργεί αρνητικό, συγκρουσιακό κλίμα τόσο μεταξύ των γονέων όσο και μεταξύ εκείνων και του παιδιού. Η μητέρα παραπονιέται ότι μόνο εκείνη ασχολείται με το παιδί, ενώ ο πατέρας την κατηγορεί ότι είναι υπερπροστατευτική και ότι το «κακομαθαίνει». Όσο η μητέρα κατηγορεί τον πατέρα, τόσο εκείνος αισθάνεται ανεπαρκής στο ρόλο του και απομακρύνεται από την ίδια και το παιδί τους. Όσο ο πατέρας απομακρύνεται, τόσο η μητέρα αισθάνεται αβοήθητη και ασχολείται περισσότερο με τα θέματα του παιδιού, το οποίο αισθάνεται ανίκανο και παραιτείται όλο και περισσότερο από τις υποχρεώσεις του.

Με βάση το παραπάνω παράδειγμα, μπορούμε να ερμηνεύσουμε το παρόν αποτέλεσμα υποστηρίζοντας ότι όσο πιο αρνητική χαρακτηρίζουν οι γονείς τη συμπεριφορά του παιδιού τους, τόσο περισσότερο δημιουργείται αρνητικό κλίμα στη σχέση γονέων-παιδιού και εκείνο βιώνει περισσότερη απόρριψη από αυτούς. Όσο περισσότερη απόρριψη βιώνει, τόσο πιο αρνητική γίνεται η συμπεριφορά του, αυξάνοντας τη δυσφορία των γονιών του και την αρνητική αντίληψή τους γι' αυτό. Πρόκειται, λοιπόν, για κυκλικές αλληλεπιδράσεις στις οποίες δεν έχει ιδιαίτερο νόημα να προσπαθήσουμε να ορίσουμε ποιο είναι το αίτιο και ποιο το αποτέλεσμα, αλλά το πώς αυτές οι αλληλεπιδράσεις μπορούν να τροποποιηθούν ώστε τα οικογενειακά μέλη να διαμορφώσουν νέους πιο λειτουργικούς τρόπους συμπεριφοράς μεταξύ τους (Παπαδιώτη-Αθανασίου, 2000· Πολέμη-Τοδούλου, 2010· Χατζηχρήστου, Κατή & Γεωργαντή, 2011).

Τα αποτελέσματα της παρούσας ερευνητικής μελέτης έδειξαν ότι τα αγόρια που χαρακτηρίζονται από τους γονείς τους με περισσότερο αρνητική συμπεριφορά, δεν

έχουν πιο αρνητικές αντιλήψεις για τη συμπεριφορά των γονέων προς εκείνα, σε σύγκριση με τα κορίτσια που χαρακτηρίζονται από τους γονείς τους με περισσότερο αρνητική συμπεριφορά. Με βάση, λοιπόν, τις τέσσερις διαστάσεις στις οποίες βασίζεται η ανάλυση του Ερωτηματολογίου Προσχολικής και Πρώτης Σχολικής Ηλικίας για τη Γονεϊκή Αποδοχή-Απόρριψη που συμπλήρωσαν τα παιδιά, καθώς και το Ερωτηματολόγιο της Εκτίμησης των Γονέων για τη Συμπεριφορά των Παιδιών τους, δεν υπήρξαν στατιστικά σημαντικές διαφορές ως προς το φύλο του παιδιού που χαρακτηρίζεται από τους γονείς του με περισσότερο αρνητική συμπεριφορά και στα επίπεδα των αρνητικών αντιλήψεών του για τη συμπεριφορά τους προς εκείνο.

Το παραπάνω εύρημα δείχνει ότι τα παιδιά που χαρακτηρίστηκαν τόσο από τον πατέρα όσο και από τη μητέρα τους με περισσότερο αρνητική συμπεριφορά, σημείωσαν – ανεξάρτητα από το φύλο τους – σημαντικά υψηλότερα επίπεδα αντιληπτής Γονεϊκής Εχθρότητας/Επιθετικότητας, Αδιαφορίας/Παραμέλησης και Αδιαφοροποίητης Απόρριψης, από τα επίπεδα της αντιληπτής Γονεϊκής Ζεστασιάς/Στοργής. Επομένως, τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια που χαρακτηρίζονται από τους γονείς τους με περισσότερο αρνητική συμπεριφορά, έχουν εξίσου αρνητικές αντιλήψεις για τη συμπεριφορά των γονιών τους προς εκείνα. Αυτό συνδέεται με την επιβεβαίωση της προηγούμενης ερευνητικής υπόθεσης, σύμφωνα με την οποία τα παιδιά που χαρακτηρίζονται από τους γονείς τους με περισσότερο αρνητική συμπεριφορά, έχουν πιο αρνητικές αντιλήψεις για τη συμπεριφορά των γονέων προς εκείνα, σε σύγκριση με τα παιδιά που χαρακτηρίζονται από τους γονείς τους με λιγότερο αρνητική συμπεριφορά.

Σύμφωνα, λοιπόν, με τη Συστημική Προσέγγιση και την αρχή της «κυκλικής αιτιότητας» (Παπαδιώτη-Αθανασίου, 2006· Schlippe & Schweitzer, 2008), όσο πιο αρνητική χαρακτηρίζουν οι γονείς τη συμπεριφορά του παιδιού τους ανεξάρτητα από το φύλο του, τόσο περισσότερο δημιουργείται αρνητικό κλίμα στη σχέση γονέων-παιδιού και εκείνο – είτε αγόρι είτε κορίτσι – βιώνει περισσότερη απόρριψη από αυτούς. Όσο περισσότερη απόρριψη βιώνει, τόσο πιο αρνητική γίνεται η συμπεριφορά του, αυξάνοντας τη δυσφορία των γονιών του και την αρνητική αντίληψή τους γι' αυτό.

Εκτιμήσεις γονέων για την παιδική συμπεριφορά

Τα αποτελέσματα της παρούσας ερευνητικής μελέτης έδειξαν ότι δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις μητέρες και στους πατέρες σχετικά με τα επίπεδα χαρακτηρισμού της συμπεριφοράς των παιδιών τους ως αρνητικής. Επιπλέον, φάνηκε ότι δεν υπάρχει διαφοροποίηση ως προς το φύλο του παιδιού. Πιο συγκεκριμένα, οι μητέρες και οι πατέρες χαρακτηρίζουν στον ίδιο βαθμό τη συμπεριφορά των παιδιών τους – τόσο των αγοριών όσο και των κοριτσιών – ως αρνητική, επιδεικνύοντας σύμπτωση.

Τα αποτελέσματα αυτά έρχονται σε συνάφεια με τα αποτελέσματα έρευνας που πραγματοποιήθηκε από το Πανεπιστήμιο της Ουάσιγκτον και διερεύνησε τις αντιλήψεις μητέρων και πατέρων για την παιδική αποκλίνουσα συμπεριφορά. Σ' αυτή την έρευνα συμμετείχαν γονείς παιδιών ηλικίας από 3 ως 8 ετών. Πιο συγκεκριμένα, τα αποτελέσματά της δεν έδειξαν σημαντικές διαφορές μεταξύ μητέρων και πατέρων στις αναφορές τους για την αποκλίνουσα συμπεριφορά των παιδιών τους, αγοριών και κοριτσιών (Webster-Stratton, 1988).

Επιπλέον, μια άλλη έρευνα που πραγματοποιήθηκε στη Γερμανία διερεύνησε τις αντιλήψεις μητέρων και πατέρων για την προβληματική συμπεριφορά των παιδιών τους, καθώς και τις διαφορές των αντιλήψεων μεταξύ γονέων και παιδιών. Σ' αυτή την έρευνα συμμετείχαν οικογένειες εφήβων ηλικίας από 13 ως 16 ετών. Ως προς τις αντιλήψεις μητέρων και πατέρων, τα αποτελέσματά της έδειξαν ότι οι μητέρες και οι πατέρες συμφωνούν στους χαρακτηρισμούς της συμπεριφοράς των παιδιών τους, αγοριών και κοριτσιών, ως αρνητικής και προβληματικής (Seiffge-Krenke & Kollmar, 1998).

Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, κατά τη νηπιακή και α' σχολική ηλικία η μητέρα κυριαρχεί στη ζωή τόσο των αγοριών όσο και των κοριτσιών, έχοντας στενότερη επαφή μαζί τους, σε σύγκριση με τον πατέρα (Cole & Cole, 2002). Καθώς, λοιπόν, εκείνη περνάει περισσότερο χρόνο με τα παιδιά απ' ό,τι ο πατέρας, ενδέχεται η εικόνα που έχει εκείνος για τη συμπεριφορά τους να επηρεάζεται σε σημαντικό βαθμό από αυτή της μητέρας. Το γεγονός αυτό, λοιπόν, μπορεί να συνδέεται με τη σύμπτωση που δείχνουν οι μητέρες και οι πατέρες στον χαρακτηρισμό της συμπεριφοράς των παιδιών τους, τόσο των αγοριών όσο και των κοριτσιών, ως αρνητικής, στην παρούσα ερευνητική μελέτη.

10.1. Σύγκριση ανάμεσα στις αντιλήψεις των παιδιών και των γονέων τους για τη γονεϊκή συμπεριφορά

Τα αποτελέσματα της παρούσας ερευνητικής μελέτης έδειξαν ότι οι αντιλήψεις των γονέων για τη συμπεριφορά τους προς τα παιδιά τους είναι πιο θετικές από τις αντιλήψεις των παιδιών για τη συμπεριφορά των γονιών τους προς εκείνα. Δηλαδή, οι γονείς έχουν πιο θετική εικόνα για τους εαυτούς τους και τη συμπεριφορά τους προς τα παιδιά τους, απ' ό,τι έχουν τα παιδιά τους γι' αυτούς (τους γονείς).

Τα αποτελέσματα αυτά έρχονται σε συνάφεια με τα αποτελέσματα έρευνας που πραγματοποιήθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, με σκοπό τη σύγκριση των αντιλήψεων παιδιών και γονέων για τη γονεϊκή συμπεριφορά και τη συσχέτιση αυτών των αντιλήψεων με την κοινωνική προσαρμογή των παιδιών στη σχολική τάξη. Το δείγμα αυτής της έρευνας περιελάμβανε παιδιά σχολικής ηλικίας ($M=9$ έτη) και τους γονείς. Τα αποτελέσματά της έδειξαν ότι οι αντιλήψεις των παιδιών και των γονέων για τη γονεϊκή συμπεριφορά διέφεραν σημαντικά, με τους γονείς να αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους πιο υποστηρικτικούς προς τα παιδιά τους, απ' ό,τι τα παιδιά αντιλαμβάνονται τους γονείς τους να είναι προς αυτά (Gaylord, Kitzmann & Coleman, 2003).

Επιπλέον, άλλες έρευνες έχουν δείξει ότι οι αντιλήψεις των παιδιών για τη γονεϊκή συμπεριφορά διαφέρουν σημαντικά από τις αντιλήψεις των γονέων γι' αυτή, με τα παιδιά να έχουν λιγότερο θετική αντίληψη για τη συμπεριφορά των γονιών τους, απ' ό,τι έχουν οι γονείς τους για τη δική τους συμπεριφορά προς εκείνα (Gonzales, Cauce & Mason, 1996· Muris, Bogels, Meesters, van der Kamp & van Oosten, 1996).

Το παραπάνω εύρημα της παρούσας ερευνητικής μελέτης καθίσταται ιδιαίτερα σημαντικό αν λάβουμε υπόψη ότι η ασυμφωνία στις αντιλήψεις μεταξύ παιδιών και γονέων για τη γονεϊκή συμπεριφορά μπορεί να υποδηλώνει έλλειψη οικειότητας στη σχέση παιδιών-γονέων και περισσότερο δυσλειτουργικά οικογενειακά μοτίβα αλληλεπιδράσεων (East, 1991). Πιο συγκεκριμένα, αυτή η ασυμφωνία μπορεί να συνδέεται με δυσκολίες εσωτερικευμένης και εξωτερικευμένης συμπεριφοράς των παιδιών (Gaylord, Kitzmann & Coleman, 2003), οι οποίες μπορεί να προκαλέσουν την όλο και πιο τιμωρητική συμπεριφορά των γονέων προς εκείνα, η οποία με τη σειρά της μπορεί να προκαλέσει ακόμα περισσότερες δυσκολίες συμπεριφοράς των παιδιών κ.ο.κ. Με αυτόν τον τρόπο, λοιπόν, δημιουργείται μια κυκλική

δυσλειτουργική αλληλεπίδραση ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας, η οποία αποτυπώνει την έννοια της «κυκλικής αιτιότητας», σύμφωνα με τη Συστημική Προσέγγιση και Θεωρία (Παπαδιώτη-Αθανασίου, 2006 ·Schlape & Schweitzer, 2008).

10.2. Γενικά συμπεράσματα της παρούσας ερευνητικής μελέτης

Τα βασικά συμπεράσματα της παρούσας ερευνητικής μελέτης συνοψίζονται στα εξής:

- Οι αντιλήψεις των παιδιών και των γονιών τους για τη γονεϊκή συμπεριφορά είναι θετικές. Ωστόσο, όσον αφορά στη σύγκριση των αντιλήψεων μεταξύ παιδιών και γονέων, οι γονείς αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους να συμπεριφέρονται στα παιδιά τους πιο θετικά απ' ό,τι τα παιδιά αντιλαμβάνονται εκείνους (τους γονείς) να συμπεριφέρονται προς αυτά.
- Τα αγόρια αντιλαμβάνονται να βιώνουν περισσότερη απόρριψη από τους γονείς τους, σε σύγκριση με τα κορίτσια.
- Τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια αντιλαμβάνονται να βιώνουν περισσότερη αποδοχή από τις μητέρες τους, σε σύγκριση με τους πατέρες τους.
- Οι μητέρες αντιλαμβάνονται να εκφράζουν περισσότερη αποδοχή στα παιδιά τους, σε σύγκριση με τους πατέρες.
- Όσο υψηλότερο είναι το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα τόσο υψηλότερη είναι η αποδοχή που βιώνουν τα παιδιά από εκείνον, ενώ τα επίπεδα της αντιληπτής από τα παιδιά μητρικής αποδοχής δεν επηρεάζονται από το μορφωτικό επίπεδο της μητέρας.
- Τα παιδιά βιώνουν υψηλότερα επίπεδα αποδοχής από τους πατέρες τους στις πυρηνικές και εκτεταμένες οικογένειες, ενώ η αντιληπτή από τα παιδιά μητρική αποδοχή και απόρριψη προς αυτά δε σχετίζονται με το σχήμα οικογένειας.
- Η αντιληπτή από το παιδί τόσο πατρική όσο και μητρική αποδοχή και απόρριψη δεν σχετίζονται με τον αριθμό των αδερφών του μέσα στην οικογένεια, ούτε με τη σειρά γέννησής του μέσα σ' αυτή.

Επιπλέον, στο Κεφάλαιο 1 του Θεωρητικού Μέρους της παρούσας διδακτορικής διατριβής, αναφερθήκαμε στα δύο βασικά ρεύματα της Συστημικής Προσέγγισης και Θωρίας, τα οποία είναι: 1) η Κυβερνητική Α' Τάξης, που βασίζεται στις θέσεις του μοντερνισμού (Cart, 2000), και 2) η Κυβερνητική Β' τάξης, που βασίζεται στις θέσεις του κοινωνικού κονστρουξιονισμού (Gergen, 1985). Αξίζει, λοιπόν, στο σημείο αυτό να υπογραμμίσουμε ότι η παρούσα ερευνητική μελέτη υπάγεται στο ρεύμα του κοινωνικού κονστρουξιονισμού, σύμφωνα με τον οποίο δεν υπάρχει αντικειμενική γνώση έξω από το υποκείμενο που τη διαμορφώνει (Gergen, 1985). Καθώς, λοιπόν, σύμφωνα με τη συστημική σκέψη, η πραγματικότητα δεν «ανακαλύπτεται» αλλά «συγκатаσκευάζεται» (Κατάκη, 2012), στην παρούσα ερευνητική μελέτη οι γονείς δεν θεωρούνται «παρατηρητές» της συμπεριφοράς των παιδιών τους και το αντίστροφο, αλλά «συγκатаσκευαστές» αυτής.

11. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

11.1. Περιορισμοί της παρούσας έρευνας

Η παρούσα ερευνητική μελέτη αποτελεί μία πρωτότυπη συναφειακή μελέτη που διερευνά τις αντιλήψεις γονέων και παιδιών νηπιακής και πρώτης σχολικής ηλικίας για τη γονεϊκή συμπεριφορά, αλλά που δεν εντοπίζει σχέσεις αιτιακές στις υπό μελέτη μεταβλητές. Σε ένα μεγάλο εύρος μεταβλητών που εξετάζει, εντοπίζει πού οι μεταβλητές σχετίζονται, με ποιο τρόπο και σε ποιο βαθμό, αποσκοπώντας στη διαμόρφωση του «τοπίου» μέσα στο οποίο τα παιδιά βιώνουν τη γονεϊκή αποδοχή και απόρριψη.

Όπως αναφέραμε και στο κεφάλαιο «Μεθοδολογία της έρευνας» της παρούσης ερευνητικής μελέτης (κεφ. 3), ο αρχικός σχεδιασμός σχετικά με τον τρόπο επιλογής του δείγματος περιελάμβανε τη συλλογή ισάριθμων οικογενειών με παιδιά της επιθυμητής ηλικιακής ομάδας από το κάθε γεωγραφικό διαμέρισμα της Ελλάδος. Ωστόσο, λόγω της αδυναμίας μετακίνησης του ερευνητή σε κάποιες γεωγραφικές περιοχές, όπως τα νησιά του Αιγίου και η Κρήτη, αποφασίστηκε εκ των προτέρων οι περιοχές αυτές να μη συμπεριληφθούν στην παρούσα ερευνητική μελέτη. Παράλληλα, μεγαλύτερη της αρχικής επιδίωξης ήταν η συμμετοχή στην Ήπειρο, στη Στερεά Ελλάδα και στη Μακεδονία.

Οι παραπάνω μεθοδολογικές ατέλειες αφορούν σε επιστημονικά αποδεκτές ατέλειες του δειγματοληπτικού μας σχεδιασμού, αλλά και σε δυσκολίες επίτευξης ενός βέλτιστου μεγέθους δείγματος, οι οποίες πρέπει να ληφθούν σοβαρά υπόψη. Η υπενθύμιση αυτών των ατελειών στοχεύει στην αποφυγή αξιοποίησης των ερευνητικών ευρημάτων ως θέσφατο ή την ανεπιφύλακτη γενίκευσή τους σε μεγαλύτερους πληθυσμούς. Όπως είναι φυσικό, μέσα από την παρούσα έρευνα δεν είναι δυνατό να καλυφθούν όλες οι εκφάνσεις του υπό μελέτη γνωστικού αντικειμένου. Πλήθος παραγόντων – μεταβλητών υπεισέρχονται και επηρεάζουν τη διαμόρφωση των αντιλήψεων τόσο των παιδιών όσο και των γονέων για τη γονεϊκή συμπεριφορά. Μερικές από τις μεταβλητές αυτές εξετάστηκαν στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης (π.χ. το φύλο του γονέα, το φύλο του παιδιού, εκτίμηση του γονέα για τη συμπεριφορά του παιδιού, το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, το σχήμα της

οικογένειας, ο αριθμός των αδερφών του παιδιού, η σειρά γέννησης του παιδιού, η συχνότητα επικοινωνίας του παιδιού με τον πατρικό/μητρικό παππού και την πατρική/μητρική γιαγιά). Επιπρόσθετα, όμως, προτείνονται προς μελέτη – στο υποκεφάλαιο που αφορά στις μελλοντικές κατευθύνσεις – και άλλοι παράγοντες που σχετίζονται με τη διαμόρφωση των αντιλήψεων γονέων και παιδιών για τη γονεϊκή συμπεριφορά, η συσχέτισή τους με ήδη υπάρχουσες μεταβλητές, καθώς και η συσχέτιση ήδη υπάρχουσών μεταβλητών μεταξύ τους.

Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι είναι η πρώτη φορά που επιχειρείται στη χώρα μας, αλλά και διεθνώς, η διερεύνηση των αντιλήψεων παιδιών νηπιακής και πρώτης σχολικής ηλικίας, και των γονέων τους, για τη γονεϊκή συμπεριφορά. Ως εκ τούτου, τα αποτελέσματα της έρευνάς μας, παρά τους παραπάνω περιορισμούς, θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως σημείο αναφοράς για επόμενες πιο εξειδικευμένες έρευνες, στον τομέα των σχέσεων γονέων-παιδιών και της ψυχολογικής λειτουργικότητας παιδιών νηπιακής και πρώτης σχολικής ηλικίας.

11.2. Μελλοντικές κατευθύνσεις της έρευνας

Σε συνέχεια του προηγούμενου κεφαλαίου των περιορισμών της παρούσας ερευνητικής μελέτης, οι μελλοντικές κατευθύνσεις της έρευνας περιλαμβάνουν τη συλλογή δείγματος ισάριθμων οικογενειών με παιδιά της επιθυμητής ηλικιακής ομάδας από το κάθε γεωγραφικό διαμέρισμα της Ελλάδος. Αυτό μπορεί να συμβάλλει σημαντικά στην ενίσχυση της γενίκευσης των αποτελεσμάτων – συμπερασμάτων της παρούσας ερευνητικής μελέτης.

Όσον αφορά στα ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας μελέτης, προσπαθήσαμε να διερευνήσουμε τη συσχέτιση ανάμεσα στις αντιλήψεις των παιδιών για τη γονεϊκή συμπεριφορά και σε μεταβλητές όπως το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, το σχήμα της οικογένειας, ο αριθμός των αδερφών του παιδιού και η σειρά γέννησης του παιδιού. Προτείνουμε, λοιπόν, η συσχέτιση ανάμεσα στις παιδικές αντιλήψεις για τη γονεϊκή συμπεριφορά και στις παραπάνω μεταβλητές να περιλαμβάνει και τη μεταβλητή – παράγοντα του φύλου του παιδιού.

Εκτός από τις παραπάνω μεταβλητές – παράγοντες, προτείνουμε, επίσης, τη διερεύνηση των αντιλήψεων των παιδιών για τη γονεϊκή συμπεριφορά σε σχέση και με άλλες μεταβλητές, όπως είναι η ηλικία και η εθνικότητα των γονέων. Στη

διερεύνηση αυτή, μπορεί να προστεθεί και η επίδραση του φύλου του παιδιού στις νέες αυτές συσχετίσεις. Πιο συγκεκριμένα, αξίζει να διερευνηθεί μελλοντικά η επίδραση του φύλου του παιδιού στη συσχέτιση ανάμεσα στις αντιλήψεις του για τη γονεϊκή συμπεριφορά και στην ηλικία/εθνικότητα των γονέων αντίστοιχα. Επιπλέον, αξίζει να πραγματοποιηθεί μελλοντικά έρευνα στην οποία θα γίνεται σύγκριση των αντιλήψεων μεταξύ Ελλήνων και αλλοδαπών γονέων που ζουν στην Ελλάδα, για τη γονεϊκή συμπεριφορά.

Επιπρόσθετα, στην παρούσα ερευνητική μελέτη διερευνήσαμε τις αντιλήψεις παιδιών νηπιακής και πρώτης σχολικής ηλικίας για τη συμπεριφορά των γονιών τους προς αυτά. Προτείνουμε, λοιπόν, τη διεξαγωγή μελλοντικής έρευνας στην οποία το δείγμα θα αποτελείται από παιδιά τόσο αυτής της ηλικιακής ομάδας όσο και από παιδιά μεγαλύτερων ηλικιακών ομάδων, όπως σχολικής και εφηβικής ηλικίας. Στόχος αυτής της έρευνας θα είναι η σύγκριση των αντιλήψεων των παιδιών μεταξύ των διάφορων ηλικιακών ομάδων. Αυτό θα μας δώσει τη δυνατότητα να εντοπίσουμε τυχόν ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στις αντιλήψεις των παιδιών διαφορετικών ηλικιών για τη γονεϊκή συμπεριφορά, οι οποίες μπορούν να αποτελέσουν τη βάση της ανάπτυξης πρόληψης σχετικής με τις σχέσεις γονέων-παιδιών και την ψυχολογική προσαρμογή των παιδιών καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους μέχρι την ενηλικίωση.

Τέλος, ιδιαίτερα σημαντική καθίσταται η μελέτη της σχέσης ανάμεσα στην επιθετική συμπεριφορά των παιδιών και την αντιληπτή (από παιδιά και γονείς) γονεϊκή αποδοχή-απόρριψη, καθώς και η δημιουργία εκπαιδευτικού προγράμματος για τους γονείς και την προαγωγή της έκφρασης αποδοχής στα παιδιά τους. Οι στόχοι αυτών των δράσεων θα είναι: 1) η προληπτική δράση για τις σχέσεις γονέων-παιδιών και την ψυχολογική προσαρμογή των παιδιών καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους μέχρι την ενηλικίωση, και 2) η μείωση των επιπέδων απόρριψης που εκφράζουν οι γονείς στα παιδιά τους.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Για τα παιδιά

Ημερομηνία: _____

1. Ηλικία. Πόσο χρονών είσαι; _____ (σε έτη)

2. Φύλο. Είσαι: 1. _____ αγόρι; 2. _____ κορίτσι;

3. Διαμονή. Πού μένεις; 1. Ελλάδα _____
2. Αλλού _____ Πού; _____

4. Εθνικότητα. Σε ποια χώρα γεννήθηκες; 1. Ελλάδα _____
2. Αλλού _____ Πού; _____

5. Αν δε γεννήθηκες στην Ελλάδα, πόσα χρόνια ζεις στην Ελλάδα; _____ χρόνια

6. Πού γεννήθηκε η μαμά σου; 1. Ελλάδα _____
2. Αλλού _____ Πού; _____

7. Αν δε γεννήθηκε στην Ελλάδα, πόσα χρόνια ζει στην Ελλάδα; _____ χρόνια

8. Πού γεννήθηκε ο μπαμπάς σου; 1. Ελλάδα _____
2. Αλλού _____ Πού; _____

9. Αν δε γεννήθηκε στην Ελλάδα, πόσα χρόνια ζει στην Ελλάδα; _____ χρόνια

10. Γλώσσα. Τι γλώσσα μιλάς εσύ στο σπίτι σου; 1. Ελληνικά _____
2. Άλλη γλώσσα _____ Ποια; _____

11. Τι γλώσσα μιλάει η μαμά σου; 1. Ελληνικά _____
2. Άλλη γλώσσα _____ Ποια; _____

12. Τι γλώσσα μιλάει ο μπαμπάς σου; 1. Ελληνικά _____
2. Άλλη γλώσσα _____ Ποια; _____

13. Εκπαίδευση. Σε ποιο σχολείο/ποια τάξη πας; 1. Νηπιαγωγείο _____
2. Α΄ Δημοτικού _____
3. Β΄ Δημοτικού _____

14. Σχήμα Οικογένειας. 1. Πυρηνική _____
2. Διπυρηνική _____
3. Εκτεταμένη _____
4. Μονογονεϊκή _____
5. Χωλή _____

15. Οικογενειακό περιβάλλον. Ποια από αυτά τα πρόσωπα μένουν μαζί σου;
Ο μπαμπάς μου _____
Η μαμά μου _____
Όλα τα αδέρφια μου _____
Κάποια από τα αδέρφια μου _____ **Πόσα;** _____
Ο παππούς μου _____
Η γιαγιά μου _____
Άλλοι συγγενείς _____ **Ποιοι;** _____

16. Αδέρφια. Πόσα αδέρφια έχεις; 1. Δεν έχω αδέρφια _____
2. Έχω έναν αδερφό/μία αδερφή _____
3. Έχω δύο αδέρφια _____
4. Έχω τρία αδέρφια _____
5. Έχω τέσσερα αδέρφια _____

17. Σειρά γέννησης παιδιού. 1. Είμαι ο/η μεγαλύτερος/η από τα αδέρφια μου _____
2. Έχω έναν/μία μεγαλύτερο/η αδερφό/ή _____
3. Έχω δύο μεγαλύτερα αδέρφια _____
4. Έχω τρία μεγαλύτερα αδέρφια _____
5. Έχω τέσσερα μεγαλύτερα αδέρφια _____

18. Παππούς. Ποιον παππού βλέπεις πιο συχνά;
Τον μπαμπά : _____ της μαμάς σου; / _____ του μπαμπά σου;

19. Πόσο συχνά βλέπεις αυτόν τον παππού σου;

1. Σχεδόν καθημερινά _____
2. Μία φορά την εβδομάδα _____
3. Δύο με τρεις φορές το μήνα _____
4. Μία φορά το μήνα _____
5. Στις διακοπές (Χριστούγεννα, Πάσχα, Καλοκαιρινές διακοπές) _____
6. Μία φορά το χρόνο _____

20. Πόσο μακριά μένει αυτός ο παππούς σου;

1. Στο ίδιο σπίτι _____
2. Στο ίδιο κτήριο, αλλά όχι στο ίδιο διαμέρισμα _____
3. Σε κοντινό σπίτι ή κτήριο _____
4. Στην ίδια γειτονιά _____
5. Στην ίδια πόλη _____
6. Σε κοντινή πόλη _____
7. Μακριά _____

21. Γιαγιά. Ποια γιαγιά βλέπεις πιο συχνά;

Τη μαμά : _____ της μαμάς σου; / _____ του μπαμπά σου;

22. Πόσο συχνά βλέπεις αυτή τη γιαγιά σου;

1. Σχεδόν καθημερινά _____
2. Μία φορά την εβδομάδα _____
3. Δύο με τρεις φορές το μήνα _____
4. Μία φορά το μήνα _____
5. Στις διακοπές (Χριστούγεννα, Πάσχα, Καλοκαιρινές διακοπές) _____
6. Μία φορά το χρόνο _____

23. Πόσο μακριά μένει αυτή η γιαγιά σου;

1. Στο ίδιο σπίτι _____
2. Στο ίδιο κτήριο, αλλά όχι στο ίδιο διαμέρισμα _____
3. Σε κοντινό σπίτι ή κτήριο _____
4. Στην ίδια γειτονιά _____
5. Στην ίδια πόλη _____
6. Σε κοντινή πόλη _____
7. Μακριά _____

ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΠΡΩΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ CHILDPARQ: Μητέρα (Σύντομη μορφή)

Κωδικός:

Ημερομηνία :

Θα παίξουμε ένα παιχνίδι. Θα σου λέω κάποιες προτάσεις για το πώς οι μητέρες συμπεριφέρονται κάποιες φορές στα παιδιά τους. Θέλω να σκεφτείς για κάθε πρόταση που θα σου λέω αν η μητέρα σου συμπεριφέρεται έτσι ή όχι. Αν δηλαδή η μητέρα σου συμπεριφέρεται με τον τρόπο που περιγράφει η πρόταση, θα λες **ΑΛΗΘΕΙΑ**. Αν η μητέρα σου δεν συμπεριφέρεται με τον τρόπο που περιγράφει η πρόταση θα λες **ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ**.

Αν απαντήσεις **ΑΛΗΘΕΙΑ**, τότε θα σκεφτείς: η μητέρα μου συμπεριφέρεται «**Σχεδόν πάντα**» ή «**Μερικές φορές**» έτσι;

Αν απαντήσεις **ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ**, τότε θα σκεφτείς: η μητέρα μου "συμπεριφέρεται «**Σπάνια**» ή «**Σχεδόν Ποτέ**» έτσι;

Ωραία, για να κάνουμε τώρα μαζί ένα παράδειγμα:

«Η μητέρα μου με αγκαλιάζει και με φιλά, όταν είμαι φρόνιμος/η». Θα έλεγες ότι αυτό είναι **ΑΛΗΘΕΙΑ** ή ότι **ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ** για τη μητέρα σου;

(Αν η απάντηση είναι: **ΑΛΗΘΕΙΑ**, ρωτάμε το παιδί): Τι θα έλεγες, η μητέρα σου «**Σχεδόν πάντα**» σε αγκαλιάζει και σε φιλάει όταν είσαι φρόνιμος/η ή «**Μερικές φορές**»;

(Αν η απάντηση είναι: **ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ**, ρωτάμε το παιδί): Τι θα έλεγες, η μητέρα σου «**Σπάνια**» σε αγκαλιάζει και σε φιλάει όταν είσαι φρόνιμος/η ή «**Σχεδόν ποτέ**» δεν σε αγκαλιάζει και σε φιλάει όταν είσαι φρόνιμος/η;

Η ΜΗΤΕΡΑ ΜΟΥ		ΑΛΗΘΕΙΑ		ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ	
		Σχεδόν Πάντα	Μερικές φορές	Σπάνια	Σχεδόν ποτέ
	Με αγκαλιάζει και με φιλά όταν είμαι φρόνιμος/η	☒	☐	☐	☐

(Είναι σημαντικό να επιβεβαιώσετε ότι το παιδί έχει καταλάβει τον τύπο των ερωτήσεων/απαντήσεων):

Είσαι έτοιμος/η να συνεχίσουμε με μερικές ακόμα προτάσεις, ή προτιμάς να κάνουμε μαζί ακόμη ένα παράδειγμα;

Ωραία, για να κάνουμε τώρα μαζί άλλο ένα παράδειγμα:

«Η μητέρα μου χαίρεται να με έχει μαζί της» Θα έλεγες ότι αυτό είναι **ΑΛΗΘΕΙΑ** ή ότι **ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ** για τη μητέρα σου;

(Αν η απάντηση είναι: **ΑΛΗΘΕΙΑ**, ρωτάμε το παιδί): Τι θα έλεγες, η μητέρα σου «**Σχεδόν πάντα**» χαίρεται να σε έχει μαζί της ή «**Μερικές φορές**»;

(Αν η απάντηση είναι: **ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ**, ρωτάμε το παιδί): Τι θα έλεγες, η μητέρα σου «**Σπάνια**» χαίρεται να σε έχει μαζί της ή «**Σχεδόν ποτέ**» δεν χαίρεται να σε έχει μαζί της;

Η ΜΗΤΕΡΑ ΜΟΥ		ΑΛΗΘΕΙΑ		ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ	
		Σχεδόν Πάντα	Μερικές φορές	Σπάνια	Σχεδόν Ποτέ
1.	Λέει καλά λόγια για εμένα	☐	☐	☐	☐
2.	Δε μου δίνει καθόλου σημασία	☐	☐	☐	☐

Η ΜΗΤΕΡΑ ΜΟΥ		ΑΛΗΘΕΙΑ		ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ	
		Σχεδόν Πάντα	Μερικές φορές	Σπάνια	Σχεδόν Ποτέ
3.	Με βοηθάει να της λέω πράγματα που είναι σημαντικά για μένα	☐	☐	☐	☐
4.	Με χτυπάει, ακόμα κι όταν δεν έχω κάνει κάτι σοβαρό	☐	☐	☐	☐
5.	Θεωρεί ότι δημιουργώ προβλήματα	☐	☐	☐	☐
6.	Όταν θυμώνει, με τιμωρεί πολύ αυστηρά	☐	☐	☐	☐
7.	Είναι πάντα πολύ απασχολημένη για να απαντάει στις ερωτήσεις μου	☐	☐	☐	☐
8.	Δείχνει σαν να μην της αρέσω	☐	☐	☐	☐
9.	Δείχνει πραγματικό ενδιαφέρον για αυτά που κάνω	☐	☐	☐	☐
10.	Μου λέει πολλά άσχημα λόγια	☐	☐	☐	☐
11.	Με αγνοεί όταν της ζητάω βοήθεια	☐	☐	☐	☐
12.	Με κάνει να νιώθω ότι με θέλει και ότι με χρειάζεται	☐	☐	☐	☐
13.	Με προσέχει πολύ	☐	☐	☐	☐
14.	Προσπαθεί με διάφορους τρόπους να με στεναχωρεί	☐	☐	☐	☐
15.	Ξεχνάει σημαντικά πράγματα που νομίζω ότι θα έπρεπε να θυμάται	☐	☐	☐	☐
16.	Αν κάνω κάποια αταξία, με κάνει να νιώθω ότι δε με αγαπάει	☐	☐	☐	☐
17.	Με κάνει να αισθάνομαι ότι τα πράγματα που κάνω είναι σημαντικά για εκείνη	☐	☐	☐	☐
18.	Με φοβερίζει ή με απειλεί όταν κάνω κάποια αταξία	☐	☐	☐	☐
19.	Μου ζητάει τη γνώμη μου και μου λέει να την εκφράζω	☐	☐	☐	☐
20.	Όσο και αν προσπαθώ, μου λέει ότι τα άλλα παιδιά είναι καλύτερα από εμένα	☐	☐	☐	☐
21.	Με κάνει να νιώθω ότι δεν με θέλει	☐	☐	☐	☐
22.	Μου δείχνει ότι με αγαπάει	☐	☐	☐	☐
23.	Δεν ασχολείται μαζί μου, αν δεν την ενοχλήσω	☐	☐	☐	☐
24.	Μου μιλάει ωραία και είναι καλή μαζί μου	☐	☐	☐	☐

Rohner Research Publications, 2012
Μετάφραση στα Ελληνικά από Α. Γιώτσα (2012)

ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΚΑΙ ΠΡΩΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ CHILDPARQ: Πατέρας (Σύντομη μορφή)

Κωδικός:

Ημερομηνία:

Θα παίξουμε ένα παιχνίδι. Θα σου λέω κάποιες προτάσεις για το πώς οι πατέρες συμπεριφέρονται κάποιες φορές στα παιδιά τους. Θέλω να σκεφτείς για κάθε πρόταση που θα σου λέω αν ο πατέρας σου συμπεριφέρεται έτσι ή όχι. Αν δηλαδή ο πατέρας σου συμπεριφέρεται με τον τρόπο που περιγράφει η πρόταση, θα λες **ΑΛΗΘΕΙΑ**. Αν ο πατέρας σου δεν συμπεριφέρεται με τον τρόπο που περιγράφει η πρόταση θα λες **ΔΕΝ ΕΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ**.

Αν απαντήσεις **ΑΛΗΘΕΙΑ**, τότε θα σκεφτείς: ο πατέρας μου συμπεριφέρεται **«Σχεδόν πάντα»** ή **«Μερικές φορές»** έτσι;

Αν απαντήσεις **ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ**, τότε θα σκεφτείς: ο πατέρας μου συμπεριφέρεται **«Σπάνια»** ή **«Σχεδόν Ποτέ»** έτσι;

Ωραία, για να κάνουμε τώρα μαζί ένα παράδειγμα:

«Ο πατέρας μου με αγκαλιάζει και με φιλά, όταν είμαι φρόνιμος/η». Θα έλεγες ότι αυτό είναι **ΑΛΗΘΕΙΑ** ή ότι **ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ** για τον πατέρα σου;

(Αν η απάντηση είναι: **ΑΛΗΘΕΙΑ**, ρωτάμε το παιδί): Τι θα έλεγες, ο πατέρας σου **«Σχεδόν πάντα»** σε αγκαλιάζει και σε φιλάει όταν είσαι φρόνιμος/η ή **«Μερικές φορές»**;

(Αν η απάντηση είναι: **ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ**, ρωτάμε το παιδί): Τι θα έλεγες, ο πατέρας σου **«Σπάνια»** σε αγκαλιάζει και σε φιλάει όταν είσαι φρόνιμος/η ή **«Σχεδόν ποτέ»** δεν σε αγκαλιάζει και σε φιλάει όταν είσαι φρόνιμος/η;

Ο ΠΑΤΕΡΑΣ ΜΟΥ		ΑΛΗΘΕΙΑ		ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ	
		Σχεδόν Πάντα	Μερικές φορές	Σπάνια	Σχεδόν ποτέ
	Με αγκαλιάζει και με φιλά όταν είμαι φρόνιμος/η	☒	☐	☐	☐

(Είναι σημαντικό να επιβεβαιώσετε ότι το παιδί έχει καταλάβει τον τύπο των ερωτήσεων/απαντήσεων):

Είσαι έτοιμος/η να συνεχίσουμε με μερικές ακόμα προτάσεις, ή προτιμάς να κάνουμε μαζί ακόμη ένα παράδειγμα;

Ωραία, για να κάνουμε τώρα μαζί άλλο ένα παράδειγμα:

«Ο πατέρας μου χαίρεται να με έχει μαζί του». Θα έλεγες ότι αυτό είναι **ΑΛΗΘΕΙΑ** ή ότι **ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ** για τον πατέρα σου;

(Αν η απάντηση είναι: **ΑΛΗΘΕΙΑ**, ρωτάμε το παιδί): Τι θα έλεγες, ο πατέρας σου **«Σχεδόν πάντα»** χαίρεται να σε έχει μαζί του ή **«Μερικές φορές»**;

(Αν η απάντηση είναι: **ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ**, ρωτάμε το παιδί): Τι θα έλεγες, ο πατέρας σου **«Σπάνια»** χαίρεται να σε έχει μαζί του ή **«Σχεδόν ποτέ»** δεν χαίρεται να σε έχει μαζί του;

Ο ΠΑΤΕΡΑΣ ΜΟΥ		ΑΛΗΘΕΙΑ		ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ	
		Σχεδόν Πάντα	Μερικές φορές	Σπάνια	Σχεδόν Ποτέ
1.	Λέει καλά λόγια για εμένα	☐	☐	☐	☐
2.	Δε μου δίνει καθόλου σημασία	☐	☐	☐	☐

Ο ΠΑΤΕΡΑΣ ΜΟΥ		ΑΛΗΘΕΙΑ		ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ	
		Σχεδόν Πάντα	Μερικές φορές	Σπάνια	Σχεδόν Ποτέ
3.	Με βοηθάει να του λέω πράγματα που είναι σημαντικά για μένα	☐	☐	☐	☐
4.	Με χτυπάει, ακόμα κι όταν δεν έχω κάνει κάτι σοβαρό	☐	☐	☐	☐
5.	Θεωρεί ότι δημιουργώ προβλήματα	☐	☐	☐	☐
6.	Όταν θυμώνει, με τιμωρεί πολύ αυστηρά	☐	☐	☐	☐
7.	Είναι πάντα πολύ απασχολημένος για να απαντάει στις ερωτήσεις μου	☐	☐	☐	☐
8.	Δείχνει σαν να μην του αρέσω	☐	☐	☐	☐
9.	Δείχνει πραγματικό ενδιαφέρον για αυτά που κάνω	☐	☐	☐	☐
10.	Μου λέει πολλά άσχημα λόγια	☐	☐	☐	☐
11.	Με αγνοεί όταν του ζητάω βοήθεια	☐	☐	☐	☐
12.	Με κάνει να νιώθω ότι με θέλει και ότι με χρειάζεται	☐	☐	☐	☐
13.	Με προσέχει πολύ	☐	☐	☐	☐
14.	Προσπαθεί με διάφορους τρόπους να με στεναχωρεί	☐	☐	☐	☐
15.	Ξεχνάει σημαντικά πράγματα που νομίζω ότι θα έπρεπε να θυμάται	☐	☐	☐	☐
16.	Αν κάνω κάποια αταξία, με κάνει να νιώθω ότι δε με αγαπάει	☐	☐	☐	☐
17.	Με κάνει να αισθάνομαι ότι τα πράγματα που κάνω είναι σημαντικά για εκείνον	☐	☐	☐	☐
18.	Με φοβερίζει ή με απειλεί όταν κάνω κάποια αταξία	☐	☐	☐	☐
19.	Μου ζητάει τη γνώμη μου και μου λέει να την εκφράζω	☐	☐	☐	☐
20.	Όσο και αν προσπαθώ, μου λέει ότι τα άλλα παιδιά είναι καλύτερα από εμένα	☐	☐	☐	☐
21.	Με κάνει να νιώθω ότι δεν με θέλει	☐	☐	☐	☐
22.	Μου δείχνει ότι με αγαπάει	☐	☐	☐	☐
23.	Δεν ασχολείται μαζί μου, αν δεν τον ενοχλήσω	☐	☐	☐	☐
24.	Μου μιλάει ωραία και είναι καλός μαζί μου	☐	☐	☐	☐

Rohner Research Publications, 2012
Μετάφραση στα Ελληνικά από Α.Γιώτσα (2012)

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Για τους γονείς

Ημερομηνία: _____

1. Ηλικία. Πόσο χρονών είστε; _____ (σε έτη)

2. Φύλο. Είστε: 1. _____ άνδρας; 2. _____ γυναίκα;

3. Διαμονή. Πού μένετε; 1. Ελλάδα _____
2. Αλλού _____ Πού; _____

4. Εθνικότητα. Σε ποια χώρα γεννηθήκατε; 1. Ελλάδα _____
2. Αλλού _____ Πού; _____

5. Αν δε γεννηθήκατε στην Ελλάδα, πόσα χρόνια ζείτε στην Ελλάδα; _____ χρόνια

6. Γλώσσα. Τι γλώσσα μιλάτε εσείς στο σπίτι σας; 1. Ελληνικά _____
2. Άλλη γλώσσα _____ Ποια; _____

7. Εκπαίδευση. 1. Δημοτικό _____
2. Γυμνάσιο _____
3. Λύκειο _____
4. ΑΕΙ/ΤΕΙ _____
5. Μεταπτυχιακό _____
6. Διδακτορικό _____

8. Επάγγελμα. Σημειώστε _____

9. Σχήμα Οικογένειας. 1. Πυρηνική _____
2. Διπυρηνική _____
3. Εκτεταμένη _____
4. Μονογονεϊκή _____
5. Χωλή _____

10. Αριθμός παιδιών στην οικογένεια. Αγόρια _____ Κορίτσια _____
Ηλικίες αγοριών _____ Ηλικίες κοριτσιών _____

11. Οικογενειακό περιβάλλον. Ποια πρόσωπα μένετε μαζί στο σπίτι;
Σημειώστε _____

¹ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΠΡΩΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ PARENT/CONTROL: Πατέρας (Σύντομη μορφή)

Κωδικός:

Ημερομηνία:

Στο φυλλάδιο που ακολουθεί υπάρχουν κάποιες προτάσεις που περιγράφουν τρόπους με τους οποίους οι γονείς συμπεριφέρονται στα παιδιά τους. Διαβάστε την κάθε πρόταση προσεκτικά και σκεφτείτε πόσο καλά περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο συμπεριφέρεστε στο παιδί σας. Εργαστείτε γρήγορα δίνοντας την πρώτη σας εντύπωση και προχωρήστε στην επόμενη πρόταση.

Μετά από κάθε πρόταση υπάρχουν 4 κουτάκια. Αν η πρόταση είναι βασικά αληθής για τον τρόπο που συμπεριφέρεστε στο παιδί σας τότε αναρωτηθείτε «Είναι σχεδόν πάντα αλήθεια;» ή «Είναι μερικές φορές αλήθεια;». Αν θεωρείτε ότι συμπεριφέρεστε στο παιδί σας σχεδόν πάντα με αυτόν τον τρόπο, τοποθετήστε ένα Χ στο κουτάκι ΣΧΕΔΟΝ ΠΑΝΤΑ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ. Αν η πρόταση είναι μερικές φορές αληθής για τον τρόπο που συμπεριφέρεστε στο παιδί σας, σημειώστε ΜΕΡΙΚΕΣ ΦΟΡΕΣ ΑΛΗΘΕΙΑ. Αν θεωρείτε ότι η πρόταση είναι βασικά αναληθής για τον τρόπο που συμπεριφέρεστε στο παιδί σας, αναρωτηθείτε «Είναι σπάνια αλήθεια;» ή «Είναι σχεδόν ποτέ αλήθεια;». Αν είναι σπάνια αλήθεια για τον τρόπο που συμπεριφέρεστε στο παιδί σας τοποθετήστε ένα Χ στο κουτάκι ΣΠΑΝΙΑ ΑΛΗΘΕΙΑ. Αν θεωρείτε ότι η πρόταση είναι σχεδόν ποτέ αλήθεια σημειώστε ΣΧΕΔΟΝ ΠΟΤΕ ΑΛΗΘΕΙΑ.

Να θυμάστε ότι δεν υπάρχει σωστή ή λάθος απάντηση στις προτάσεις, οπότε να είστε όσο πιο ειλικρινείς μπορείτε. Απαντήστε σε κάθε πρόταση με βάση τον τρόπο που συμπεριφέρεστε και όχι με βάση τον τρόπο που θα σας άρεσε να συμπεριφέρεστε. Για παράδειγμα, αν σχεδόν πάντα αγκαλιάζετε και φιλάτε το παιδί σας όταν είναι φρόνιμο, θα πρέπει να σημειώσετε την πρόταση όπως ακολουθεί:

		ΑΛΗΘΕΙΑ		ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ	
		Σχεδόν Πάντα	Μερικές φορές	Σπάνια	Σχεδόν ποτέ
	Τον/την αγκαλιάζω και τον/την φιλάω όταν είναι φρόνιμος/η	☒	☐	☐	☐

		ΑΛΗΘΕΙΑ		ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ	
		Σχεδόν Πάντα	Μερικές φορές	Σπάνια	Σχεδόν Ποτέ
1.	Λέω καλά λόγια για εκείνον/η	☐	☐	☐	☐
2.	Δε του δίνω καθόλου σημασία	☐	☐	☐	☐
3.	Τον/την βοηθάω να μου λέει πράγματα σημαντικά για εκείνον/η	☐	☐	☐	☐
4.	Τον/την χτυπάω, ακόμα κι όταν δεν έχει κάνει κάτι σοβαρό	☐	☐	☐	☐
5.	Τον/την θεωρώ μεγάλο μπελά	☐	☐	☐	☐

Βαθμός συγγενείας του ατόμου που φροντίζει το παιδί αν δεν είναι ο πατέρας

		ΑΛΗΘΕΙΑ		ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ	
		Σχεδόν Πάντα	Μερικές φορές	Σπάνια	Σχεδόν Ποτέ
6.	Όταν θυμώνω, τον/την τιμωρώ πολύ αυστηρά	☐	☐	☐	☐
7.	Είμαι πάντα πολύ απασχολημένος για να απαντάω στις ερωτήσεις του/της	☐	☐	☐	☐
8.	Δείχνω σαν να μην μου αρέσει	☐	☐	☐	☐
9.	Δείχνω πραγματικό ενδιαφέρον για αυτά που κάνει	☐	☐	☐	☐
10.	Του/της λέω πολλά άσχημα λόγια	☐	☐	☐	☐
11.	Τον/την αγνοώ όταν μου ζητάει βοήθεια	☐	☐	☐	☐
12.	Τον/την κάνω να νιώθει ότι τον/την θέλω και τον/την χρειάζομαι	☐	☐	☐	☐
13.	Τον/την προσέχω πολύ	☐	☐	☐	☐
14.	Προσπαθώ με διάφορους τρόπους να τον/την στεναχωρώ	☐	☐	☐	☐
15.	Ξεχνάω σημαντικά πράγματα που νομίζω ότι θα έπρεπε να θυμάμαι	☐	☐	☐	☐
16.	Αν κάνει κάποια αταξία, τον/την κάνω να νιώθει ότι δεν τον/την αγαπάω	☐	☐	☐	☐
17.	Τον/την κάνω να αισθάνεται ότι τα πράγματα που κάνει είναι σημαντικά για μένα	☐	☐	☐	☐
18.	Τον/την φοβερίζω ή τον /την απειλώ όταν κάνει κάποια αταξία	☐	☐	☐	☐
19.	Του/της ζητάω τη γνώμη του/της και του/της λέω να την εκφράζει	☐	☐	☐	☐
20.	Όσο και αν προσπαθεί, του/της λέω ότι τα άλλα παιδιά είναι καλύτερα από εκείνον/εκείνη	☐	☐	☐	☐
21.	Τον/την κάνω να νιώθει ότι δεν τον/την θέλω	☐	☐	☐	☐
22.	Του/της δείχνω ότι τον/την αγαπάω	☐	☐	☐	☐
23.	Δεν ασχολούμαι μαζί του/της, αν δεν με ενοχλήσει	☐	☐	☐	☐
24.	Του/της συμπεριφέρομαι με ευγένεια και καλοσύνη	☐	☐	☐	☐

Rohner Research Publications, 2012
Μετάφραση στα Ελληνικά από Α.Γιώτσα (2012)

2^η ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΤΟΥΣ (PECC) - Πατέρας

1. Κωδικός _____

2. Ηλικία του παιδιού _____

3. Φύλο του παιδιού _____

Ημερομηνία _____

Στο φυλλάδιο που ακολουθεί υπάρχουν κάποιες προτάσεις που περιγράφουν τρόπους με τους οποίους τα παιδιά συμπεριφέρονται. Σκεφτείτε ΠΟΣΟ ΣΥΧΝΑ το παιδί σας συμπεριφέρεται με τον καθένα από τους τρόπους που περιγράφονται. Αν το παιδί σας πολύ συχνά συμπεριφέρεται μ' αυτόν τον τρόπο, σημειώστε 'Πολύ συχνά' (5).

Αν το παιδί σας συμπεριφέρεται μερικές φορές, αλλά όχι συχνά μ' αυτόν τον τρόπο, σημειώστε 'Μερικές φορές, αλλά όχι συχνά' (3).

Αν το παιδί σας σχεδόν ποτέ δεν συμπεριφέρεται με αυτόν τον τρόπο, σημειώστε 'Σχεδόν ποτέ' (1).

Σημειώστε την στήλη (4) για την συμπεριφορά που είναι ενδιαμέση στο 'Πολύ συχνά' και στο 'Μερικές φορές, αλλά όχι συχνά' και σημειώστε την στήλη (2) για την συμπεριφορά που είναι ενδιαμέση στο 'Μερικές φορές, αλλά όχι συχνά' και στο 'Σχεδόν ποτέ'.

Σας παρακαλούμε να χρησιμοποιήσετε όλο το εύρος των απαντήσεων από το 1 ως το 5.

Προσπαθήστε να απαντήσετε αυθόρμητα και με ειλικρίνεια σε όλες τις προτάσεις.

Ο ΓΙΟΣ/ Η ΚΟΡΗ ΜΟΥ		Πολύ συχνά		Μερικές φορές αλλά όχι συχνά		Σχεδόν ποτέ
		5	4	3	2	1
1.	Σπρώχνει και χτυπά τα άλλα παιδιά	☐	☐	☐	☐	☐
2.	Δε δείχνει σεβασμό	☐	☐	☐	☐	☐
3.	Αρνείται να κάνει τις εργασίες του/της	☐	☐	☐	☐	☐
4.	Δεν υπακούει σε κανόνες στο χώρο του σχολείου	☐	☐	☐	☐	☐
5.	Εκδικείται τα άλλα παιδιά	☐	☐	☐	☐	☐
6.	Είναι αναιδής	☐	☐	☐	☐	☐
7.	Προκαλεί προβλήματα στην τάξη την ώρα του μαθήματος	☐	☐	☐	☐	☐

8.	Κλέβει	☐	☐	☐	☐	☐
9.	Είναι σκληρός/ή και σπάει πλάκα εις βάρος των άλλων	☐	☐	☐	☐	☐
10.	Φωνάζει ή προσβάλλει τους μεγαλύτερους του/της	☐	☐	☐	☐	☐
11.	Είναι ανυπάκουος/η	☐	☐	☐	☐	☐
12.	Κλέβει, κάνει παγαποντιές	☐	☐	☐	☐	☐
13.	Κακομεταχειρίζεται τα μικρότερα παιδιά	☐	☐	☐	☐	☐
14.	Είναι οξύθυμος/η, καβγατζής/τζού	☐	☐	☐	☐	☐
15.	Δημιουργεί συνέχεια προβλήματα στο σχολείο	☐	☐	☐	☐	☐
16.	Λέει ψέμματα για να γλιτώσει από φασαρίες	☐	☐	☐	☐	☐
17.	Καταστρέφει την ξένη περιουσία	☐	☐	☐	☐	☐
18.	Αντιδράει ή απαξιώνει τις επιθυμίες μου	☐	☐	☐	☐	☐

Rohner Research Publications, 2012
Μετάφραση στα Ελληνικά από Α.Γιώτσα (2012)

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Για τους γονείς

Ημερομηνία: _____

1. Ηλικία. Πόσο χρονών είστε; _____ (σε έτη)

2. Φύλο. Είστε: 1. _____ άνδρας; 2. _____ γυναίκα;

3. Διαμονή. Πού μένετε; 1. Ελλάδα _____
2. Αλλού _____ Πού; _____

4. Εθνικότητα. Σε ποια χώρα γεννηθήκατε; 1. Ελλάδα _____
2. Αλλού _____ Πού; _____

5. Αν δε γεννηθήκατε στην Ελλάδα, πόσα χρόνια ζείτε στην Ελλάδα; _____ χρόνια

6. Γλώσσα. Τι γλώσσα μιλάτε εσείς στο σπίτι σας; 1. Ελληνικά _____
2. Άλλη γλώσσα _____ Ποια; _____

7. Εκπαίδευση. 1. Δημοτικό _____
2. Γυμνάσιο _____
3. Λύκειο _____
4. ΑΕΙ/ΤΕΙ _____
5. Μεταπτυχιακό _____
6. Διδακτορικό _____

8. Επάγγελμα. Σημειώστε _____

9. Σχήμα Οικογένειας. 1. Πυρηνική _____
2. Διπυρηνική _____
3. Εκτεταμένη _____
4. Μονογονεϊκή _____
5. Χωλή _____

10. Αριθμός παιδιών στην οικογένεια. Αγόρια _____ Κορίτσια _____
Ηλικίες αγοριών _____ Ηλικίες κοριτσιών _____

11. Οικογενειακό περιβάλλον. Ποια πρόσωπα μένετε μαζί στο σπίτι;
Σημειώστε _____

³ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΠΡΩΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ PARENT/CONTROL: Μητέρα (Σύντομη μορφή)

Κωδικός:

Ημερομηνία:

Στο φυλλάδιο που ακολουθεί υπάρχουν κάποιες προτάσεις που περιγράφουν τρόπους με τους οποίους οι γονείς συμπεριφέρονται στα παιδιά τους. Διαβάστε την κάθε πρόταση προσεκτικά και σκεφτείτε πόσο καλά περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο συμπεριφέρεστε στο παιδί σας. Εργαστείτε γρήγορα δίνοντας την πρώτη σας εντύπωση και προχωρήστε στην επόμενη πρόταση.

Μετά από κάθε πρόταση υπάρχουν 4 κουτάκια. Αν η πρόταση είναι βασικά αληθής για τον τρόπο που συμπεριφέρεστε στο παιδί σας τότε αναρωτηθείτε «Είναι σχεδόν πάντα αλήθεια;» ή «Είναι μερικές φορές αλήθεια;». Αν θεωρείτε ότι συμπεριφέρεστε στο παιδί σας σχεδόν πάντα με αυτόν τον τρόπο, τοποθετήστε ένα Χ στο κουτάκι ΣΧΕΔΟΝ ΠΑΝΤΑ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ. Αν η πρόταση είναι μερικές φορές αληθής για τον τρόπο που συμπεριφέρεστε στο παιδί σας, σημειώστε ΜΕΡΙΚΕΣ ΦΟΡΕΣ ΑΛΗΘΕΙΑ. Αν θεωρείτε ότι η πρόταση είναι βασικά αναληθής για τον τρόπο που συμπεριφέρεστε στο παιδί σας, αναρωτηθείτε «Είναι σπάνια αλήθεια;» ή «Είναι σχεδόν ποτέ αλήθεια;». Αν είναι σπάνια αλήθεια για τον τρόπο που συμπεριφέρεστε στο παιδί σας τοποθετήστε ένα Χ στο κουτάκι ΣΠΑΝΙΑ ΑΛΗΘΕΙΑ. Αν θεωρείτε ότι η πρόταση είναι σχεδόν ποτέ αλήθεια σημειώστε ΣΧΕΔΟΝ ΠΟΤΕ ΑΛΗΘΕΙΑ.

Να θυμάστε ότι δεν υπάρχει σωστή ή λάθος απάντηση στις προτάσεις, οπότε να είστε όσο πιο ειλικρινείς μπορείτε. Απαντήστε σε κάθε πρόταση με βάση τον τρόπο που συμπεριφέρεστε και όχι με βάση τον τρόπο που θα σας άρεσε να συμπεριφέρεστε. Για παράδειγμα, αν σχεδόν πάντα αγκαλιάζετε και φιλάτε το παιδί σας όταν είναι φρόνιμο, θα πρέπει να σημειώσετε την πρόταση όπως ακολουθεί:

		ΑΛΗΘΕΙΑ		ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ	
		Σχεδόν Πάντα	Μερικές φορές	Σπάνια	Σχεδόν ποτέ
	Τον/την αγκαλιάζω και τον/την φιλάω όταν είναι φρόνιμος/η	☒	☐	☐	☐

Η ΜΗΤΕΡΑ ΜΟΥ		ΑΛΗΘΕΙΑ		ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ	
		Σχεδόν Πάντα	Μερικές φορές	Σπάνια	Σχεδόν Ποτέ
1.	Λέω καλά λόγια για εκείνον/η	☐	☐	☐	☐
2.	Δε του δίνω καθόλου σημασία	☐	☐	☐	☐
3.	Τον/την βοηθάω να μου λέει πράγματα σημαντικά για εκείνον/η	☐	☐	☐	☐
4.	Τον/την χτυπάω, ακόμα κι όταν δεν έχει κάνει κάτι σοβαρό	☐	☐	☐	☐
5.	Τον/την θεωρώ μεγάλο μπελά	☐	☐	☐	☐

Βαθμός συγγενείας του ατόμου που φροντίζει το παιδί αν δεν είναι η μητέρα

Η ΜΗΤΕΡΑ ΜΟΥ		ΑΛΗΘΕΙΑ		ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ	
		Σχεδόν Πάντα	Μερικές φορές	Σπάνια	Σχεδόν Ποτέ
6.	Όταν θυμώνω, τον/την τιμωρώ πολύ αυστηρά	☐	☐	☐	☐
7.	Είμαι πάντα πολύ απασχολημένη για να απαντάω στις ερωτήσεις του/της	☐	☐	☐	☐
8.	Δείχνω σαν να μην μου αρέσει	☐	☐	☐	☐
9.	Δείχνω πραγματικό ενδιαφέρον για αυτά που κάνει	☐	☐	☐	☐
10.	Του/της λέω πολλά άσχημα λόγια	☐	☐	☐	☐
11.	Τον/την αγνοώ όταν μου ζητάει βοήθεια	☐	☐	☐	☐
12.	Τον/την κάνω να νιώθει ότι τον/την θέλω και τον/την χρειάζομαι	☐	☐	☐	☐
13.	Τον/την προσέχω πολύ	☐	☐	☐	☐
14.	Προσπαθώ με διάφορους τρόπους να τον/την στεναχωρώ	☐	☐	☐	☐
15.	Ξεχνάω σημαντικά πράγματα που νομίζω ότι θα έπρεπε να θυμάμαι	☐	☐	☐	☐
16.	Αν κάνει κάποια αταξία, τον/την κάνω να νιώθει ότι δεν τον/την αγαπάω	☐	☐	☐	☐
17.	Τον/την κάνω να αισθάνεται ότι τα πράγματα που κάνει είναι σημαντικά για μένα	☐	☐	☐	☐
18.	Τον/την φοβερίζω ή τον /την απειλώ όταν κάνει κάποια αταξία	☐	☐	☐	☐
19.	Του/της ζητάω τη γνώμη του/της και του/της λέω να την εκφράζει	☐	☐	☐	☐
20.	Όσο και αν προσπαθεί, του/της λέω ότι τα άλλα παιδιά είναι καλύτερα από εκείνον/εκείνη	☐	☐	☐	☐
21.	Τον/την κάνω να νιώθει ότι δεν τον/την θέλω	☐	☐	☐	☐
22.	Του/της δείχνω ότι τον/την αγαπάω	☐	☐	☐	☐
23.	Δεν ασχολούμαι μαζί του/της, αν δεν με ενοχλήσει	☐	☐	☐	☐
24.	Του/της συμπεριφέρομαι με ευγένεια και καλοσύνη	☐	☐	☐	☐

Rohner Research Publications, 2012
Μετάφραση στα Ελληνικά από Α.Γιώτσα (2012)

⁴ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΤΟΥΣ (PECC) - Μητέρα

1. Κωδικός _____

2. Ηλικία του παιδιού _____

3. Φύλο του παιδιού _____

Ημερομηνία _____

Στο φυλλάδιο που ακολουθεί υπάρχουν κάποιες προτάσεις που περιγράφουν τρόπους με τους οποίους τα παιδιά συμπεριφέρονται. Σκεφτείτε ΠΟΣΟ ΣΥΧΝΑ το παιδί σας συμπεριφέρεται με τον καθένα από τους τρόπους που περιγράφονται. Αν το παιδί σας πολύ συχνά συμπεριφέρεται μ' αυτόν τον τρόπο, σημειώστε 'Πολύ συχνά'(5).

Αν το παιδί σας συμπεριφέρεται μερικές φορές, αλλά όχι συχνά μ' αυτόν τον τρόπο, σημειώστε 'Μερικές φορές, αλλά όχι συχνά'(3).

Αν το παιδί σας σχεδόν ποτέ δεν συμπεριφέρεται με αυτόν τον τρόπο, σημειώστε 'Σχεδόν ποτέ'(1).

Σημειώστε την στήλη (4) για την συμπεριφορά που είναι ενδιαμέση στο 'Πολύ συχνά' και στο 'Μερικές φορές, αλλά όχι συχνά' και σημειώστε την στήλη (2) για την συμπεριφορά που είναι ενδιαμέση στο 'Μερικές φορές, αλλά όχι συχνά' και στο 'Σχεδόν ποτέ'.

Σας παρακαλούμε να χρησιμοποιήσετε όλο το εύρος των απαντήσεων από το 1 ως το 5.

Προσπαθήστε να απαντήσετε αυθόρμητα και με ειλικρίνεια σε όλες τις προτάσεις.

Ο ΓΙΟΣ/ Η ΚΟΡΗ ΜΟΥ		Πολύ συχνά		Μερικές φορές αλλά όχι συχνά		Σχεδόν ποτέ
		5	4	3	2	1
1.	Σπρώχνει και χτυπά τα άλλα παιδιά	☐	☐	☐	☐	☐
2.	Δε δείχνει σεβασμό	☐	☐	☐	☐	☐
3.	Αρνείται να κάνει τις εργασίες του/της	☐	☐	☐	☐	☐
4.	Δεν υπακούει σε κανόνες στο χώρο του σχολείου	☐	☐	☐	☐	☐
5.	Εκδικείται τα άλλα παιδιά	☐	☐	☐	☐	☐
6.	Είναι αναιδής	☐	☐	☐	☐	☐
7.	Προκαλεί προβλήματα στην τάξη την ώρα του μαθήματος	☐	☐	☐	☐	☐

8.	Κλέβει	☐	☐	☐	☐	☐
9.	Είναι σκληρός/ή και σπάει πλάκα εις βάρος των άλλων	☐	☐	☐	☐	☐
10.	Φωνάζει ή προσβάλλει τους μεγαλύτερους του/της	☐	☐	☐	☐	☐
11.	Είναι ανυπάκουος/η	☐	☐	☐	☐	☐
12.	Κλέβει, κάνει παγαποντιές	☐	☐	☐	☐	☐
13.	Κακομεταχειρίζεται τα μικρότερα παιδιά	☐	☐	☐	☐	☐
14.	Είναι οξύθυμος/η, καβγατζής/τζού	☐	☐	☐	☐	☐
15.	Δημιουργεί συνέχεια προβλήματα στο σχολείο	☐	☐	☐	☐	☐
16.	Λέει ψέμματα για να γλιτώσει από φασαρίες	☐	☐	☐	☐	☐
17.	Καταστρέφει την ξένη περιουσία	☐	☐	☐	☐	☐
18.	Αντιδράει ή απαξιώνει τις επιθυμίες μου	☐	☐	☐	☐	☐

Rohner Research Publications, 2012
Μετάφραση στα Ελληνικά από Α.Γιώτσα (2012)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ackerman, J.P., & Dozier, M., (2005). The influence of foster parent investment on children's representations of self and attachment figures. *Applied Developmental Psychology*, 26, 507–520.

Agazarian, Y.M., (2014). *Συστημοκεντρική ομαδική ψυχοθεραπεία*. Αθήνα: Αρμός.

Ακριβούση, Χ., (2009). Ο ρόλος του άντρα σε σύγκριση με τη γυναίκα στη σύγχρονη ελληνική οικογένεια, για την ευρύτερη περιοχή της Λάρισας. Πτυχιακή εργασία. Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο: Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας.

Aktar, R., & Nahar, A., (2014). Parental Acceptance, Mental Health and Self-efficacy of Adults in Bangladesh. *Journal of Humanities And Social Science*, 19(2), 1-7.

Alizadeh, S., Talib, M.B.A., Abdullah, R., & Mansor, M., (2011). Relationship between Parenting Style and Children's Behavior Problems. *Asian Social Science*, 7(12), 195-200.

Ansari, B., & Qureshi, S.S., (2013). Parental acceptance and rejection in relation with self-esteem in adolescents. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research In Business*, 4(11), 552-557.

Anttila, M., & Saikkonen, P., (2012). Supporting Children's Self-esteem in Early Childhood Education: A Play Booklet for Kindergarten Teachers. *Social Services Thesis. Helsinki Metropolia University of Applied Sciences*. Helsinki, Finland.

Ashiabi, G.S., (2000). Promoting the Emotional Development of Preschoolers. *Early Childhood Education Journal*, 28(2), 79-84.

Αργυρούδη, Α., & Κορδούτης, Π., (2012). Ο γάμος ως στόχος ζωής: Προϋποθέσεις και λόγοι για την απόφαση γάμου. *Ψυχολογία*, 19(1), 348-372.

Βασιλείου, Γ., (1987). Ο άνθρωπος ως σύστημα: Μια παρουσίαση για τον παιδοψυχίατρο. Στο Τσιάντης, Ι. & Μανωλόπουλος, Σ. (επιμ.), *Σύγχρονα θέματα παιδοψυχιατρικής* (τόμ. Α, μέρ. 3, σ. 43-71). Αθήνα: Καστανιώτης.

Bateson, G., Jackson, D. D., Haley, J., & Weakland, J., (1956). Towards a Theory of Schizophrenia. *Behavioral Science*, 1, 251–264.

Bertalanffy, L. von, (1934). *Modern theories of development*. U.K.: Oxford University Press.

Bertalanffy, L. von, (1968). *General systems theory*. New York: Braziller.

Bianchi, S. M., Robinson, J. P., & Milkie, M. A., (2006). *Gender Equality, Role Specialization, and the 'Second Shift': What Do Weekly Diaries Show?* Changing Rhythms of American Family Life. New York: Russell Sage Foundation.

Black, B., & Logan, A., (1995). Links between Communication Patterns in Mother-Child, Father-Child, and Child-Peer Interactions and Children's Social Status. *Child Development*, 66, 255-271.

Blaustein, M.E., & Kinniburgh, K.M., (2010). *Treating Traumatic Stress in Children and Adolescents: How to Foster Resilience through Attachment, Self-Regulation and Competency*. New York: The Guilford Press.

Boscolo, L., & Bertrando, P., (2008). *Ατομική συστημική θεραπεία: Η συστημική προσέγγιση στην ατομική ψυχοθεραπεία από τη θεωρία στην πράξη*. Αθήνα: Μαΐστρος.

Bowen, M., (1996). *Τρίγωνα στην οικογένεια: για τη διαφοροποίηση του εαυτού*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Bowen, E., Heron, J., & Steer, C., (2008). *Anti-social and other problem behaviours among young children: findings from the Avon Longitudinal Study of Parents and Children*. Home Office Online Report. Ανακτήθηκε στις 5 Νοεμβρίου, 2013 από: ac.uk/9122/1/rdsolr0208.pdf.

Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss*. Attachment, (Vol.1, 2nd edition). New York: Basic Books.

Brault, L., & Brault, T., (2005). *Children with Challenging Behavior: Strategies for Reflective Thinking*. Phoenix, AZ: CPG Publishing Company.

Bretherton, I., (1992). The origins of Attachment Theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology*, 28, 759-775.

Buda, A., & Jarynowski, A., (2010). Life-time of correlations and its applications. *Wydawnictwo Niezalezne*, 1, 5-21.

Γαλάνης, Γ., Παπαδιώτη, Β., Χατζηπαναγιώτης, Ν., Αλτάνη, Α., Λάζου, Μ., Φωτίκα, Α., & Αλεξανδράτου, Ε., (1995). *Οικογένεια με ένα γονέα. Μια πραγματικότητα στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία*. (Επιμ. Γαλάνης Γ.). Αθήνα: Παπαζήση.

Γεώργας, Δ., (1995). *Κοινωνική Ψυχολογία*. Τόμος Α' (Πέμπτη Έκδοση).

Γεώργας, Δ. (1999). Ψυχολογικές διαστάσεις της σύγχρονης οικογένειας. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 98-99, 21-47.

Γεώργας, Δ. (2000). Η ψυχοδυναμική της οικογένειας στην Ελλάδα: Ομοιότητες και διαφορές με άλλες χώρες. Στο Α. Καλαντζή-Αζίζι & Η. Γ. Μπεξεβέγκης (Επιμ. Έκδ.). *Θέματα επιμόρφωσης/ευαισθητοποίησης στελεχών ψυχικής υγείας παιδιών και εφήβων* (σελ. 115-118). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Γεώργας, Δ. (2002). Πόσο έχει αλλάξει η ελληνική οικογένεια; Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Στο Ν. Πολεμικού, Μ. Καϊλα & Φ. Καλαβάση (Επιμ. Έκδ.), *Εκπαιδευτική, οικογενειακή και πολιτική ψυχοπαθολογία: τόμος Β' Αποκλίνουσες διαστάσεις στο χώρο της οικογένειας* (σελ. 29-54). Αθήνα: Ατραπός.

Γεώργας, Δ., Γκαρή, Α., & Μυλωνάς, Κ. (2004). Σχέσεις με συγγενείς στην ελληνική οικογένεια. Στο Λ. Μουσούρου και Μ. Στρατηγάκη (Επιμ. Έκδ.) *Ζήτημα Οικογενειακής πολιτικής: Θεωρητικές αναφορές και εμπειρικές διερευνήσεις* (σελ. 189-225). Αθήνα: Gutenberg.

Γεώργας, Δ., Μπεξεβέγκης, Η., & Γιώτσα, Α. (2006). *Παιδί, οικογένεια, σχολείο*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων – ΙΔΕΚΕ.

Γεώργας, Δ., Μπεξεβέγκης, Η., & Γιώτσα, Α., (2010). *Σχέσεις σχολείου-οικογένειας*. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων, Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων.

Γιώτσα, Α. (2003). *Διαμόρφωση ψυχολογικών μεταβλητών στην οικογένεια. Μια διαπολιτισμική διερεύνηση*. Διδακτορική διατριβή. Τμήμα Φιλοσοφίας Παιδαγωγικής Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Γιώτσα, Α., (2010). *Επιμόρφωση Στελεχών Παροχής Συμβουλευτικών Υπηρεσιών: Εκπαιδευτικό Υλικό*. Υπουργείο Παιδείας Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Γενική Γραμματεία Δια Βίου Μάθησης, Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων.

Γιώτσα, Α., Μακρή, Ε., Κουτελού, Σ., Σταματελάτου, Α., & Χαβρεδάκη, Α., (2011). Συστημική Θεώρηση Οικογένειας και Ομάδες Συμβουλευτικής Γονέων. *Περιοδική Έκδοση Έρευνας στην Εκπαίδευση Του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων*, 4-24. (Διαθέσιμο στο: <http://www.uoi.gr/schools/early-childhood/epetirida.htm>).

Carr, A., (2006). *Family Therapy: Concepts, Process and Practice*. England: John Wiley & Sons Ltd.

California Childcare Health Program, (2006). *Social and Emotional Development of Children*. University of California: San Francisco School of Nursing, Department of Family Health Care Nursing. Ανακτήθηκε στις 28 Νοεμβρίου, 2013 από: http://www.ucsfchildcarehealth.org/pdfs/Curricula/CCHA/15_CCHA_SocialEmotional_0406_v2.pdf.

Caughy, M.O'B., Huang, K.-Y., & Lima, J., (2009). Patterns of Conflict Interaction in Mother–Toddler Dyads: Differences Between Depressed and Non-depressed Mothers. *Journal of Child and Family Studies*, 18, 10–20.

Choudhury, I., & Jabeen, S.F., (2008). *Perception of Children on Parenting Practices.* Nepal: Save the Children Sweden, Regional Office for South and Central Asia.

Cole, M., & Cole, S.R., (2002). *Η ανάπτυξη των παιδιών*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg-Τυπωθήτω.

Combs-Ronto, L.A., Olson, S.L., Lunkenheimer, E.S., & Sameroff, A.J., (2009). Interactions Between Maternal Parenting and Children's Early Disruptive Behavior: Bidirectional Associations across the Transition from Preschool to School Entry. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 37, 1151–1163.

Cunningham-Burley, S., (1984). "We Don't Talk About It..." *Issues of Gender and Method in the Portrayal of Grandfatherhood*. *Sociology*, 18(3), 325-338.

Dalgaard, P., (2008). *Introductory Statistics with R*. Springer Science & Business Media.

Darling, N., (1999). *Parenting Style and Its Correlates*. University of Illinois: ERIC Clearinghouse on Elementary and Early Childhood Education, Champaign IL.

Demetriou, L., & Christodoulides, P., (2006). Parental acceptance-rejection in the Cypriot family. A social-psychological research on the PART/PARQ. *The Cyprus Journal of Science and Technology*, 5(2), 84-98.

Dimmock, B., Bornat, J., Pearce, S., & Jones, D., (2004). Intergenerational relationships among UK stepfamilies. In Harper, S. (ed), *Families in ageing societies*. Oxford University Press, Oxford.

Dorius, C., Booth, A., Hibel, J., Granger, D.A., & Johnso, D., (2011). Parents' testosterone and children's perception of parent–child relationship quality. *Hormones and Behavior*, 60, 512–519.

Dunlop, A-W, Lee, P., Fee, J., Hughes, A., Grieve A., & Marwick, H., (2008). *Perceptions of staff, service providers and parents in managing and promoting positive behaviour in early years and early primary settings*. University of Strathclyde: Department of Childhood & Primary Studies, Faculty of Education. Ανακτήθηκε στις 4 Νοεμβρίου, 2013 από: <http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/238252/0065411.pdf>.

Ζάχαρης, Δ., (2000). *Ψυχολογία της βρεφικής και νηπιακής ηλικίας*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

East, P.L., (1991). The parent-child relationships of withdrawn, aggressive, and sociable children: Child and parent perspectives. *Merrill-Palmer Quarterly*, 37, 425-444.

Ferguson, N., (2004). *Grandparenting in Divorced Families*. Bristol: Policy Press.

Field, A., (2009). *Discovering statistics using SPSS*. U.S.A.: Sage Publications.

Florez, I.R., (2011). *Developing Young Children's Self-Regulation through Everyday Experiences*. National Association for the Education of Young Children. Arizona, U.S.A.

- Franz, D.Z., & Gross, A.M., (2001). Child Sociometric Status and Parent Behaviors : An Observational Study. *Behavior Modification*, 25(1), 3-20.
- Gauthier, A., (2002). The Role of Grandparents. *Current Sociology*, 50, 295-307.
- Gaylord, N.K., Kitzmann, A.M., & Coleman, J.K., (2003). Parents' and Children's Perceptions of Parental Behavior: Associations with Children's Psychosocial Adjustment in the Classroom. *Parenting: Science and Practice*, 3(1), 23-47.
- Georgas, J., (2006). Families and family change. In J. Georgas, J.W. Berry, F.J.R. van de Vijver, C. Kagitcibasi & Y.H. Poortinga (Eds.), *Families Across Cultures: A 30-Nation Psychological Study* (pp. 3-50). Cambridge University Press.
- Gergen, J., (1985). The social constructionist movement in modern psychology. *American Psychologist*, 40 (3), 266-275.
- Giddens, A. (2002). *Κοινωνιολογία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Goldenberg, I., & Goldenberg, H., (2004). *Family Therapy: An Overview* (6th edition). USA: Brooks/Cole.
- Gonzales, N.A., Cauce, A.M., & Mason, C.A., (1996). Interobserver agreement in the assessment of parental behavior and parent-adolescent conflict: African-American mothers, daughters and independent observers. *Child Development*, 67, 1483-1498.
- Gottman, J., (2000). *Η συναισθηματική νοημοσύνη των παιδιών. Πώς να μεγαλώσουμε παιδιά με συναισθηματική νοημοσύνη. Ένας πρακτικός οδηγός για γονείς*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Grolnick, W.S., Ryan, R.M., & Deci, E.L., (1991). Inner Resources for School Achievement: Motivational Mediators of Children's Perceptions of Their Parents. *Journal of Educational Psychology*, 83 (4), 508-517.
- Griffin, W., & Greene, S., (1999). *Models of family therapy: The essential guide*. New York: Brunner/Mazel.

Grusec, J.E., (2008). Parents' attitudes and beliefs: Their impact on children's development. 2nd ed. In Tremblay RE, Boivin M, Peters RDeV (eds.) *Encyclopedia on Early Childhood Development*. Montreal, Quebec: Centre of Excellence for Early Childhood Development and Strategic Knowledge Cluster on Early Child Development.

Guryan, J., Hurst, E., & Kearney, M., (2008). Parental Education and Parental Time with Children. *Journal of Economic Perspectives*, 22(3), 23-46.

Gutman, L.M., & Feinstein, L., (2007). *Parenting Behaviours and Children's Development from Infancy to Early Childhood: Changes, Continuities, and Contributions*. London: Centre for Research on the Wider Benefits of Learning, Institute of Education.

Harper, S., Smith, T., Lechtman, Z., Ruicheva, I., & Zeilig, H., (2004). *Grandmother care in lone parent families*. Oxford Institute of Ageing, Oxford.

Herbert, M., (1998). *Ψυχολογικά προβλήματα της παιδικής ηλικίας*. Τόμος Α'. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Θεοδωρόπουλος, Χ., Γιώτσα, Α., & Δώνη, Ε., (2013). Οι αντιλήψεις των παιδιών νηπιακής και α' σχολικής ηλικίας για τις σχέσεις τους με τους γονείς τους και για την εικόνα του εαυτού τους. *Προφορική Ανακοίνωση στο 9ο Πανελλήνιο Συνέδριο της Ο.Μ.Ε.Π. (Παγκόσμια Οργάνωση Προσχολικής Αγωγής Ελλάδος), Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων*, με τίτλο: «Δεξιότητες ζωής: προσωπική-κοινωνική ανάπτυξη στην προσχολική και πρώτη σχολική ηλικία».

Halpenny, A.M., Nixon, E., & Watson, D., (2010). *Parents' Perspectives on Parenting Styles and Disciplining Children*. Office of the Minister for Children and Youth Affairs, Department of Health and Children. Dublin: The Stationery Office.

Harper, Christopher R., (2011). The Early Parent-Child Relationship and Aggression: The Mediating Role of Language. *Psychology Thesis. Paper 83*.

Haskett, M.E., Stelter, R., Proffit, K., & Nice, R., (2012). Parent emotional expressiveness and children's self-regulation: Associations with abused children's school functioning. *Child Abuse & Neglect*, 36, 296-307.

Herbert, M., (1998). *Ψυχολογικά προβλήματα παιδικής ηλικίας*. Τόμος Β'. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Hirsch, D., & Smith, N., (2010). Family values – parents' views on necessities for families with children. Department for Work and Pensions: *Research Report No 641*.

Hussain, S., & Munaf, S., (2012). Perceived father acceptance-rejection in childhood and psychological adjustment in adulthood. *International Journal of Business and Social Science*, 3(1), 149-156.

Ipsos MORI, (2007). *A study into the views of parents on the physical punishment of children*. Department for Children, Schools and Families (DCSF). Ανακτήθηκε στις 15 Νοεμβρίου, 2013 από:

<http://dera.ioe.ac.uk/6886/8/Section%2058%20Parental%20Survey.pdf>.

Kahen, V., Katz, L.F., & Gottman, J.M. , (1994). Linkages between parent-child interaction and conversations of friends. *Social Development*, 3(3), 238-254.

Karreman, A., van Tuijl, C., van Aken, M.A.G., & Dekovic, M., (2006). Parenting and Self-Regulation in Preschoolers: A Meta-Analysis. *Infant and Child Development*, 15, 561–579.

Κατάκη, Χ., (2012). *Οι τρεις ταυτότητες της ελληνικής οικογένειας*. Αθήνα: Πεδίο.

Κατάκη, Χ., (2012). *Το ήμερο φίδι του θεού*. Αθήνα Πεδίο.

Kausar, R., & Kasmi, S.R., (2011). Perceived Parental Acceptance-Rejection and Self-efficacy of Pakistani Adolescents. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*, 37(2), 224-232.

Kazarian, S.S., Moghnie, L., & Martin, R.A., (2010). Perceived Parental Warmth and Rejection in Childhood as Predictors of Humor Styles and Subjective Happiness. *Europe's Journal of Psychology*, 3, 71-93.

Khaleque A, & Rohner, R.P. (2002). Reliability of measures assessing the pancultural association between perceived parental acceptance-rejection and psychological adjustment: A meta-analysis of crosscultural and intracultural studies. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 33, 87-99.

Kim, H.A., (2008). *Korean parents' and adolescents' reports of parental styles: a developmental study*. Dissertation. University of Maryland, College Park, U.S.A.

Kim-Spoona, J., Haskettb, M.E., Longoa, G.S., & Niceb, R., (2012). Longitudinal study of self-regulation, positive parenting, and adjustment problems among physically abused children. *Child Abuse & Neglect*, 36, 95-107.

Κουρμούζη, Ν., & Κούτρας, Β., (2011). *Βήματα για τη ζωή: Εγχειρίδιο εκαπιδευτικού και πρόγραμμα μαθημάτων*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Κούτρας, Β., & Νάστου, Λ., (2014). Πολιτικές και πρακτικές για επιτυχημένη συμμετοχή γονέων στην εκπαίδευση του παιδιού. *Διερευνώντας τον κόσμο του παιδιού* (Επιστημονική Περιοδική Έκδοση της Ο.Μ.Ε.Ρ.), 13, 247-254.

Latouf, N.C.D.S, (2008). *Parenting styles affecting the behavior of five-year olds*. Dissertation, University of South Africa.

Λεονταρή, Α., (1996). *Αυτοαντίληψη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Lewin, K., (1945). The research center for group dynamics at Massachusetts Institute of Technology. *Sociometry*, 8, 126-136.

Lila, M., Garcia, F., & Gracia, E., (2007). Perceived paternal and maternal acceptance and children's outcomes in Colombia. *Social Behavior and Personality*, 35(1), 115-124.

Lingren, H.G., (1991). Self-Esteem in Children. *Children and Family* 12. University of Hawaii at Mānoa: College of Tropical Agriculture and Human Resources.

Μαράτου-Αλιπράντη, Λ., (1999). Διαγενεακές σχέσεις στη σύγχρονη εποχή: Θεωρήσεις, τάσεις, πρακτικές. Συγκριτική επισκόπηση. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 49-76, 3-4.

Μητρογιώργου, Ε., & Γιώτσα, Α., (2013). Μέσα από το σχέδιο τα παιδιά μιλούν για την οικογένεια. Προφορική Ανακοίνωση στο 9ο Πανελλήνιο Συνέδριο της Ο.Μ.Ε.Ρ. (Παγκόσμια Οργάνωση Προσχολικής Αγωγής) Ελλάδος στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, με τίτλο: «Δεξιότητες ζωής: προσωπική-κοινωνική ανάπτυξη στην προσχολική και πρώτη σχολική ηλικία».

Michigan Department of Community Health, (2003). *Social-Emotional Development in Young Children*. Division of Mental Health Services to Children and Families. Ανακτήθηκε στις 15 Νοεμβρίου, 2013 από: http://www.michigan.gov/documents/Social_Emotional_Development_in_Young_Children_Guide_88553_7.pdf.

Mills, T. L., Wakeman, M. A., & Fea, C. B., (2001). Adult Grandchildren's Perceptions of Emotional Closeness and Consensus with Maternal and Paternal Grandparents. *Journal of Family Issues*, 22(4), 427-455.

Minuchin, S., (2000). *Οικογένειες και οικογενειακή θεραπεία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, Εργαστήριο Διερεύνησης Ανθρωπίνων Σχέσεων.

Moilanen, K.L., Shaw, D.S., Dishion, T.J., Gardner, F., & Wilson, M., (2009). Predictors of Longitudinal Growth in Inhibitory Control in Early Childhood. *Social Development*, 19 (2), 326-347.

Μουσούρου, Λ.Μ., (1989). *Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας*. Αθήνα: Gutenberg.

Μουσούρου, Λ.Μ., & Στρατηγάκη, Μ., (2003). *Εκθέσεις αποτελεσμάτων της έρευνας στην Ελλάδα. IPROSEC – Ελλάδα*. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Μποζατζής, Ν., (2004). Κοινωνικο-ψυχολογικές προσεγγίσεις στην παιδική προκατάληψη. Στο Φ.Τσαλίκου & Ι. Παυλοπούλου (Επιμ.), *Ο Συμμεθητής μου Από την Άλλη Χώρα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Μπρούζος, Α., (2002). Συνεργασία σχολείου – οικογένειας: προβλήματα και δυνατότητες ανάπτυξής της. *Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Δ.Ε.*, 15, 97-135.

Μυλωνάκου-Κεκέ, Η., (2005). *Όταν τα παιδιά μιλούν με το σχέδιο για τον εαυτό τους, την οικογένεια και τον κόσμο τους*. Αυτοέκδοση.

Murdock, P. M., (1949). *Social structure*. New York: Free Press.

Muris, P., Bogels, S., Meesters, C, van der Kamp, N, & van Oosten, A., (1996). Parental rearing practices, fearfulness and problem behavior in clinically referred children. *Personality and Individual Differences*, 21, 813-818.

Mylonas, K., Gari, A., Giotsa, A., Pavlopoulos, V., & Panagiotopoulou, P., (2006). Greece. In J. Georgas, J.W. Berry, F.J.R. van de Vijver, C. Kagitcibasi & Y.H. Poortinga (Eds.), *Families Across Cultures: A 30-Nation Psychological Study* (pp.344-352). Cambridge University Press.

Παπαδήμου, Δ., (1999). Κοινωνική και ψυχολογική ανάλυση της οικογένειας: Αποτελέσματα από μια πανελλήνια δημογραφική έρευνα. *Ψυχολογία*, 6, 165-173.

Putnick, D.L., Bornstein, M.H., Lansford, J.E., Chang, L., Deater-Deckard, K., Di Giunta, L., Gurdal, S., Dodge, K.A., Malone, P.S., Oburu, P., Pastorelli, C., Skinner, A.T., Sorbring, E., Tapanya, S., & Tirado, L.M.U., (2012). Agreement in Mother and Father Acceptance-Rejection, Warmth, and Hostility/Rejection/Neglect of Children across Nine Countries. *Cross Cult Res*, 46(3), 191–223.

Naz, F., & Kausar, R., (2013). Parental Rejection, Personality Maladjustment and Depressive Symptoms in Female Adolescents in Pakistan. *Journal Of Humanities And Social Science*, 14(1), 56-65.

Nixon, E., & Halpenny, A.M., (2010). *Children's Perspectives on Parenting Styles and Discipline: A Developmental Approach*. Office of the Minister for Children and Youth Affairs, Department of Health and Children. Dublin: The Stationery Office.

Oesterreich, L., (2007). *Understanding children: self-esteem*. Iowa State University.

Παπαδιώτη-Αθανασίου, Β., (2000). Η Συστημική προσέγγιση στην ψυχοθεραπεία σήμερα. Μια εξελικτική πορεία. *Τετράδια Ψυχιατρικής*, 70, 32-45.

Παπαδιώτη-Αθανασίου, Β., (2014). *Οικογένεια και όρια: συστημική προσέγγιση*. Αθήνα: Τόπος.

Parke, D.R., (1987). *Ο πατέρας. Η συμβολή του στη διαμόρφωση του παιδιού*. Αθήνα: Κουτσουμπός.

Pereira, J., Vickers, K., Atkinson, L., Gonzalez, A., Wekerle, C., & Levitan, R., (2012). Parenting stress mediates between maternal maltreatment history and maternal sensitivity in a community sample. *Child Abuse & Neglect*, 36, 433-437.

Πολέμη-Τοδούλου, Μ., (2010). Η Συστημική Προσέγγιση - Κλειδί για έναν Νέο Εκπαιδευτικό Σχεδιασμό. *Μετάλογος*, 18 (Συστημική Εταιρεία Βορείου Ελλάδος).

Pfefferman, D., & Rao, C.R., (2009). *Handbook of Statistics Vol.29A, Sample Surveys: Design, Methods and Applications*. Elsevier B.V.

Popenoe, D., (1988). *Disturbing the next-Family changes and decline in modern societies*. New York: Aldine De Gruyter.

Πουλιάνου, Ι., & Γιώτσα, Α., (2013). Αντιλήψεις των γονέων παιδιών προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας για τη συμπεριφορά των παιδιών τους στο σχολείο και στην οικογένεια. Προφορική Ανακοίνωση στο 9ο Πανελλήνιο Συνέδριο της Ο.Μ.Ε.Ρ. (Παγκόσμια Οργάνωση Προσχολικής Αγωγής) Ελλάδος στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, με τίτλο: «Δεξιότητες ζωής: προσωπική-κοινωνική ανάπτυξη στην προσχολική και πρώτη σχολική ηλικία».

Roberto, K. A., Allen, K. R., & Blieszner, R., (2001). Grandfathers' Perceptions and Expectations of Relationships with their Adult Grandchildren. *Journal of Family Issues*, 22(4), 407-426.

Rohner, R. P. (1986). *The warmth dimension: Foundations of parental acceptance-rejection theory*. Beverly Hills, CA: Sage Publications, Inc.

Rohner, R. P. (2004). The parental "acceptance-rejection syndrome": Universal correlates of perceived rejection. *American Psychologist*, 59, 830-840.

Rohner, R. P., & Britner, P. A. (2002). Worldwide mental health correlates of parental acceptance-rejection: Review of cross-cultural and intracultural evidence. *Cross-Cultural Research*, 36, 16-47.

Rohner, R. P., & Khaleque, A., (2005). *Handbook for the study of parental acceptance and rejection* (4th Edition). Storrs, CT: Rohner Research Publications.

Rohner, R.P., Khaleque, A., & Cournoyer, D.E., (2012). *Introduction to parental acceptance-rejection theory, methods, evidence and implications*. Ανακτήθηκε στην 1 Ιουνίου, 2013 από:
<http://www.csjar.uconn.edu/INTRODUCTION%20TO%20PARENTAL%20ACCEPTANCE%203-27-12.pdf>.

Rohner, R.P., & Pettengill, S.M., (1985). Perceived Parental Acceptance-Rejection and Parental Control among Korean Adolescents'. *Child Development*, 56, 524-528.

Rohner, R., & Veneziano, R., (2001). The Importance of Father Love: History and Contemporary Evidence. *Review of General Psychology*, 5(4), 382-405.

Rosenberg, J., & Wilcox, W.B., (2006). *The Importance of Fathers in the Healthy Development of Children*. U.S. A.: Department of Health and Human Services.

Ruesch, J., & Bateson, G., (1951). *Communication, the social matrix of psychiatry*. New York: W. W. Norton & Company, Inc.

Σακελλαρίου, Μ., (2008). *Συνεργασία οικογένειας και νηπιαγωγείου: Θεωρία - Έρευνα - Διδακτικές προτάσεις*. Ιδιωτική έκδοση.

Sayer, L., Gauthier, A., & Furstenberg, F., (2004). Educational differences in parents' time with children: Cross-National variation. *Journal of Marriage and Family*, 66, 1152-1169.

Scaramella, L.V., & Leve, L.D., (2004). Clarifying Parent-Child Reciprocities During Early Childhood: The Early Childhood Coercion Model. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 7(2), 89-107.

Schlippe, A.V., & Schweitzer, J., (2008). *Εγχειρίδιο της Συστημικής Θεραπείας και Συμβουλευτικής*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Scott, W., & De La Hunt, A., (2001). *The Important Role of Fathers in the Lives of Young Children*. Ανακτήθηκε στις 23 Μαΐου, 2013 από: http://www.parentsasteachers.org/images/stories/documents/Fatherhood_Resources/ImportantRoleofFathers.pdf.

Scott, S., Doolan, M., Beckett, C., Harry, S., Cartwright, S., & the HCA team, (2012). *How is parenting style related to child antisocial behaviour? Preliminary findings from the Helping Children Achieve Study*. UK: Department For Education.

Segalen, M., (1996). *Sociologie de la famille* (4^η έκδοση). Paris: Armand Colin.

Seiffge-Krenke, I., & Kollmar, F., (1998). Discrepancies between Mothers' and Fathers' Perceptions of Sons' and Daughters' Problem Behavior: A Longitudinal Analysis of Parent-Adolescent Agreement on Internalising and Externalising Problem Behavior. *J. Child Psychol. Psychiat.*, 39(5), 687-697.

Smith, R., (2002). *Promoting Children's Emotional Health: Research Review*. Ανακτήθηκε στις 15 Νοεμβρίου, 2013 από: http://www.barnardos.org.uk/promoting_children_s_emotional_health_a_research_review.pdf.

Sumblen, A., (2011). Perceived teacher and parental acceptance-rejection, and the academic achievement, adjustment, and behavior of children: Literature review. *International Journal of Peace and Development Studies*, 2(5), 138-147.

Σχολική Εγκυκλοπαίδεια Πατάκης – Oxford (2000). Τόμος 2 (Επιμ. Πατάκης, Σ.), Αθήνα: Πατάκη.

The Gallup Organization, (2009). *Parents' views on the mental health of their child: analytic report*. Hungary: Flash Eurobarometer 246.

Τσαούσης, Δ.Γ., (1984). *Χρηστικό λεξικό κοινωνιολογίας*. Αθήνα: Gutenberg.

Utting, D., (2007). *Parenting and the different ways it can affect children's lives: research evidence*. Joseph Rowntree Foundation: York, UK.

Veneziano, R. A. (2000). Perceived paternal and maternal acceptance and rural African American and European American youths' psychological adjustment. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 123-132.

Waldrop, D.P., Weber, J.A., Herald, S.L., Pruett, J., Cooper, K., & Juozapavicius, K., (1999). Wisdom and life experience: How grandfathers mentor their grandchildren. *Journal of Aging and Identity*, 4(1), 33-46.

Watzlawick, P., (1986). *Η γλώσσα της αλλαγής*. Αθήνα: Κέδρος.

Watzlawick, P., Bavelas, J.B., & Jackson, D.D., (1967). *Ανθρώπινη επικοινωνία και οι επιδράσεις της στη συμπεριφορά*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Webster-Stratton, C., (1988). Mothers' and Fathers' Perceptions of Child Deviance: Roles of Parent and Child Behaviors and Parent Adjustment. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 56(6), 909-915.

Wiener, N., (1961). *Cybernetics*. Cambridge: MIT Press.

Williams, L.R., Degnan, K.A., Perez-Edgar, K.E., Henderson, H.A., Rubin, K.H., Pine, D.S., Steinberg, L., & Fox, N.A., (2009). Impact of Behavioral Inhibition and Parenting Style on Internalizing and Externalizing Problems from Early Childhood through Adolescence. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 37(8), 1063-1075.

Winnicott, W.D., (2001). *Το παιδί, η οικογένεια και ο εξωτερικός του κόσμος*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Χατζηχρήστου, Χ., (1999). *Ο χωρισμός των Γονέων, το Διαζύγιο και τα Παιδιά*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Χατζηχρήστου, Χ., Γκαρή, Κ., Μυλωνάς, Κ., Καρίτσα, Β., Τσιόβολου, Α., & Γιαβρίμης, Π., (2014). Στάσεις και Αντιλήψεις Εκπαιδευτικών σχετικά με το Διαζύγιο και την Προσαρμογή των Παιδιών Χωρισμένων Γονέων. *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών* (Τόμος ΙΣΤ'), 63, 80-105.

Χατζηχρήστου, Χ., Κατή, Α., & Γεωργαντή, Κ., (2011). Σχολείο και οικογένεια. Στο *Κοινωνική και συναισθηματική αγωγή στο σχολείο: Πρόγραμμα για την προαγωγή της ψυχικής υγείας και της μάθησης στη σχολική κοινότητα, Εκπαιδευτικό Υλικό Ι* (Νηπιαγωγείο, Α' και Β' Δημοτικού, Τεύχος 10). Αθήνα: Τυπωθήτω.

Χατζηχρήστου, Χ., Λαμπροπούλου, Α, Δημητροπούλου, Π., Λυκισάκου, Κ., Κατή, Α., Μπακοπούλου, Α., & Νικολοπούλου, Β., (2011). Διαστάσεις της αυτοαντίληψης, αυτοεκτίμησης. Στο *Κοινωνική και συναισθηματική αγωγή στο σχολείο: Πρόγραμμα για την προαγωγή της ψυχικής υγείας και της μάθησης στη σχολική κοινότητα, Εκπαιδευτικό Υλικό Ι* (Νηπιαγωγείο, Α' και Β' Δημοτικού, Τεύχος 4). Αθήνα: Τυπωθήτω.

Χόρτη, Σ., (2007). Στερεοτυπικές αντιλήψεις για το φύλο μέσα στη σύγχρονη ελληνική οικογένεια. Πτυχιακή εργασία. Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο: Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας.

Χουντουμάδη, Α., & Πατεράκη, Λ., (2008). *Λεξικό Ψυχολογίας*. Αθήνα: Τόπος.

Young, E.L., & Hoffmann, L.L., (2004). Self-esteem in children: strategies for parents and educators. *National Association of School Psychologists*, 87-89.

Young, R., Lennie, S., & Minnis, H., (2011). Children's perceptions of parental emotional neglect and control and psychopathology. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 52(8), 889–897.

Zadra, J.R., & Clore, G.L., (2011). *Emotion and perception: the role of affective information*. Ανακτήθηκε στις 14 Απριλίου, 2015 από: <http://faculty.virginia.edu/perlab/pdf/ZadraCloreEmotPercept.pdf>.

Zentner, M., & Renaud, .O, (2007). Origins of adolescents ideal self: An intergenerational perspective. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(3), 557-574.

Zolten, K., & Long, N., (2006). *Children's self-esteem*. University of Arkansas for Medical Sciences: Department of Pediatrics, Center for Effective Parenting.